

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

EDEBÎ ESERLERDE İKTİDAR MÜCADELESİ
(1896 - 1923)

DOKTORA TEZİ

MURAT TAN

İSTANBUL 2014

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

EDEBÎ ESERLERDE İKTİDAR MÜCADELESİ
(1896 - 1923)

DOKTORA TEZİ

MURAT TAN

TEZ DANIŞMANI:
DOÇ. DR. MUHAMMET GÜR

İSTANBUL 2014

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Doktora öğrencisi Murat TAN'ın "Edebi Eserlerde İktidar Mücadelesi (1896-1923)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı doktora tezi olarak oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile başarılı bulunmuştur.

İmza

Tez Danışmanı : Doç.Dr. Muhammet GÜR
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Prof.Dr. Emel KEFELİ
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Prof.Dr. Nesrin SARIAHMETOĞLU
Üniversitesi Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

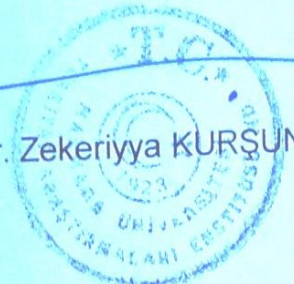
Üye : Prof.Dr. Yakup ÇELİK
Üniversitesi Yıldız Teknik Üniversitesi

Üye : Prof.Dr. Enver TÖRE
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun ..18../12../2014 tarih ve 2014/23-05 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof.Dr. Zekeriyya KURSUN
Müdür

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	III
ÖZET	VII
ABSTRACT.....	VIII
KISALTMALAR.....	IX
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Edebî Eserde Fikir ve İşlev	1
1.2. İktidar Mücadelesi Kavramı.....	4
1.3. 1896 - 1923 Yılları Arasında Türk Edebiyatının Genel Görünümü	6
2. EDEBİYATIMIZDA İKTİDAR MÜCADELESİ (1896 - 1923)	11
2.1. Romanlara Yansıyan İktidar Mücadelesi	11
2.1.1. II. Abdülhamid'e Karşı Verilen İktidar Mücadelesi	12
2.1.1.1. <i>Nesl-i Ahir</i>	13
2.1.1.2. <i>Jönler</i>	27
2.1.1.3. <i>Jön Türk</i>	35
2.1.1.4. <i>Menfa</i>	42
2.1.1.5. <i>Müsebbib</i>	53
2.1.1.6. <i>Sevdâ-yı Medfûn yahut Safahât-ı İstibdâd</i>	59
2.1.1.7. <i>Madmazel Anjel</i>	65
2.1.1.8. <i>Harabelerin Çiçeği</i>	71
2.1.1.9. <i>İsyân</i>	73
2.1.2. Turancılık Fikri Etrafında Gelişen İktidar Mücadelesi	78
2.1.2.1. <i>Yeni Turan</i>	78
2.1.2.2. <i>Aydemir</i>	84
2.1.3. Merkezinde Savaşın Yer Aldığı İktidar Mücadelesi.....	92
2.1.3.1. <i>Sabih</i>	93

2.1.3.2.	<i>Şarkın En Büyük Hükümdarı Timurlenk.....</i>	96
2.1.3.3.	<i>Katırcıoğlu.....</i>	105
2.1.3.4.	<i>Gün Batarken.....</i>	111
2.1.3.5.	<i>Ateşten Gömlek.....</i>	114
2.2.	Hikâyelere Yansıyan İktidar Mücadelesi	123
2.3.	Tiyatro Eserlerine Yansıyan İktidar Mücadelesi.....	149
2.3.1.	II. Abdülhamid’e Karşı Verilen İktidar Mücadelesi	151
2.3.2.	Tarihî Zeminde Yaşanan İktidar Mücadelesi.....	210
2.3.3.	İttihatçılara Karşı Verilen İktidar Mücadelesi	227
2.3.4.	Merkezinde Savaşın Yer Aldığı İktidar Mücadelesi.....	235
SONUÇ		255
İNCELENEN ESERLER.....		262
KAYNAKÇA.....		268
ÖZGEÇMİŞ		277

ÖN SÖZ

Tanzimat Dönemi Türk edebiyatının baskın rengi kuşkusuz “sosyal fayda” fikridir. Bu dönem için söylenilebilecek bir başka önemli tanımlama da dönemin politik bir edebiyat görünümüne sahip olmasıdır. Fakat bu dönem içinde yetişen sanatçıların bir kısmı bir süre sonra siyasî ve ferdî sebeplerle politik gayelerden arındırılmış bir edebiyat meydana getirir. Tanzimat’ın İkinci Nesil ve Ara Nesil’i de denilen bu birbirinin devamı niteliğindeki sanatçılar bir nevi Servet-i Fünûn Dönemi’nin hazırlık safhasını oluşturur. *Servet-i Fünûn* dergisi etrafında toplanan sanatçılar yeni bir edebiyat (Edebiyat-ı Cedîde) meydana getirirken aynı zamanda bir önceki dönem olan Tanzimat’tan da bir yönüyle farklı ve Batı’yı taklit eden bir edebiyat vücuda getirmiş oldular. Servet-i Fünûn Dönemi’nin kapanmasıyla edebî sahada bir süre hâkim olan suskunluk 1908’de ilân edilen II. Meşrutiyet’le, yüksek sesle konuşan ve birkaç yıl revaç bulan “intikam edebiyatı”yla devam eder. Bu safhadan sonra “millî” hassasiyetlerin ön plana çıktığı yeni bir devir tezahür eder. Tanzimat Dönemi’ndeki bir kısım arayışların da devam ettiği bu son dönemde aynı zamanda değişen yönetim anlayışıyla beraber yeni dönem idarecilerinin tecrübesizliği ve siyasî ihtirasları edebî alanda da yankısını ziyadesiyle bulacak acıklı ve kanlı manzaraların yaşanmasına sebep olur.

1908’den 1923’e kadarki dönem, gerek imparatorluk coğrafyasının aldığı yeni hâl ve gerekse bu duruma sebep olan iç sorunlar arayışlarını devam ettiren aydınların ve edebiyatçıların en başta ilgilendiği husustur, denilebilir. Bu açıdan bakıldığında bahsedilen tarih aralığında topyekûn yaşananlar, aynı zamanda modern Türkiye’nin de bir laboratuvarı gibidir. Bu hususiyeti itibarıyla bu dönem daha çok araştırılmayı hak ediyor.

Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatı’nın ismindeki “Batı tesiri” ifadesinin bir nevi hakkını veren eserlerin verilmeye başlandığı Servet-i Fünûn Devri’nden Türk edebiyatının yeni bir döneme girdiği Cumhuriyet Devri’ne kadar olan sürede, edebiyatçıların kitap olarak basılan roman, hikâye ve tiyatro türleriyle çerçevesi çizilen çalışmamızda iktidar mücadelesinin edebiyatımıza nasıl yansıdığı araştırılmıştır. Çalışmamız daha önce Yrd. Doç. Dr. Muhammet Gür’ün aynı tema ışığında vücuda

getirdiği *Edebî Eserlerde İktidar Mücadelesi (Tanzimat Dönemi 1860 - 1895)*'in devamı, yani bu yönde başlatılmış çalışmanın ikinci halkasıdır.

Türk edebiyatında ilgili dönem için iktidar mücadelesi alanında müstakil bir çalışma tespit edilmemiştir. Ancak kısmen de olsa konuyla alakalı belli başlı çalışmalar şunlardır: Osman Gündüz'ün *İkinci Meşrutiyet Romanı 1908 - 1918 Yapısal ve Tematik İnceleme*, Murat Koç'un *Türk Romanında İttihat ve Terakki (1908 - 2004)*, Nesime Ceyhan'ın *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Hikâyesi (1908 - 1918)*, Enver Töre'nin *II. Meşrutiyet Tiyatrosu (Yazarlar - Piyeler)* ve *II. Meşrutiyet Tiyatrosu Temalar*, Metin And'ın *Meşrutiyet Döneminde Türk Tiyatrosu 1908 - 1923*, Refik Ahmet Sevensgil'in *Meşrutiyet Tiyatrosu* ve Alemdar Yalçın'ın *II. Meşrutiyet'te Tiyatro Edebiyatı Tarihi*. Araştırmamızda üzerinde durulan tema, ismi zikredilen çalışmaların hiçbirinde bölüm düzeyinde de olsa yer almaz. Bahsedilen çalışmalar edebî türler içinde tematik gruplandırmalar ve devrin genel hususiyetleri üzerinde yoğunlaşırken çalışmamız roman, hikâye ve tiyatro türlerinin tamamında iktidar mücadelesinin tam resmini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Araştırmamız, incelemeye esas teşkil eden dönem içinde, Servet-i Fünûn Dönemi ile birlikte Türk edebiyatında artık nev'ilerine has özellikleriyle çerçeveleri iyice belirginleşen roman, hikâye ve tiyatro türlerindeki eserlerin ilk kitap baskıları üzerinde -ilk nüshalara ulaşılamadıysa mümkün mertebe sadeleştirilmemiş baskılar üzerinde- gerçekleştirildi. Burada şu hususun altını özellikle çizmekte fayda var: İncelenen eserlerin ilgili dönem içinde ilk baskısını yapmış kitap olması araştırmamızda belirleyici bir husustur. Başka bir ifade ile dönem içinde tefrika hâlindeki eserler ve sahnelenmiş olsa da kitap olarak basılmamış tiyatro eserleri incelemeye dâhil edilmemiştir.

Araştırma “Giriş”, inceleme ve “Sonuç” bölümlerinden oluşmaktadır.

Üç kısımdan oluşan “Giriş”in “Edebî Eserde Fikir ve İşlev” isimli ilk kısmında teorik olarak sanat kavramı, sanatın işlevi ve ideolojik anlamda fikirlerle olan münasebeti konusundaki görüşler ve düşünceler değerlendirilmiştir. İkinci kısımda ise “İktidar Mücadelesi Kavramı” üzerinde durulmuş ve onun araştırmamızda sınırlandırılarak üzerinde durulan “siyasî alan”a ilişkin olan kısmı derinleştirilmiştir. Üçüncü kısım olan “1896 - 1923 Yılları Arasında Türk Edebiyatının Genel

Görünümü”nde edebiyatçılarımızın ilgili devir içinde değişen koşullara göre takip ettikleri sanat anlayışları ele alınmıştır.

İnceleme bölümü üç kısma ayrılmıştır. “Romanlara Yansıyan İktidar Mücadelesi” ismini taşıyan birinci kısım kendi içinde “II. Abdülhamid’e Karşı Verilen İktidar Mücadelesi, Turancılık Fikri Etrafında Gelişen İktidar Mücadelesi, Merkezinde Savaşın Yer Aldığı İktidar Mücadelesi” olmak üzere üç başlık altında ele alınmıştır. İlk iki başlık kapsamında incelenen romanlar kronolojik olarak dizilmiştir. “Hikâyelere Yansıyan İktidar Mücadelesi” ismini alan ikinci kısımda dönem içinde yaşanan savaşlardaki iktidar mücadelesi ağırlıktadır. Buradaki hikâyeler ilgili oldukları savaşın tarihine göre sıraya dizilmiştir. “Tiyatrolara Yansıyan İktidar Mücadelesi” adını alan üçüncü kısım kendi içinde “II. Abdülhamid’e Karşı Verilen İktidar Mücadelesi, Tarihî Zeminde Yaşanan İktidar Mücadelesi, İttihatçılara Karşı Verilen İktidar Mücadelesi ve Merkezinde Savaşın Yer Aldığı İktidar Mücadelesi” olmak üzere dört başlık altında incelenmiştir. Bu başlıkların ilk üçünde eserler kronolojik olarak sıralanmıştır. Hem roman hem de tiyatro kısmında “Merkezinde Savaşın Yer Aldığı İktidar Mücadelesi” ismi altında incelenen eserler savaşların tarihine göre kronolojik olarak sıralanmıştır.

“Sonuç” bölümünde ise birbirinden farklı edebî türlerin incelemesi sırasında tespit edilen hususlar değerlendirilmiştir. Ardından araştırmaya esas teşkil eden eserler ve faydalanılan kaynaklar sırasıyla “Kaynakça” olarak sunulmuştur.

Araştırmamızda incelenen eserlerin tespit süreci oldukça uzun ve meşakkatli oldu. Buna rağmen bazı eserlerin gözden kaçma ihtimali hemen her araştırmada olduğu gibi araştırmamızda da vardır. Ama bu durumun araştırmamızda ulaşılan sonuçları esaslı değişikliklere uğratacak derecede olmayacağı kanaatindeyiz.

Araştırmamızda takip edilen imlâ hakkında bazı hususları belirtmekte fayda vardır. Alıntı yapılan eser Latin alfabesine göre ise eserdeki imlâ korundu. Arap alfabesine göre olan eserlerden yapılan alıntılardaki Arapça ve Farsça tamlamalarda uzatma (^), ayın (‘) ve hemze (’) işaretleri gösterilerek kelimelerin orijinal halleri korunmaya çalışıldı. Nispet i’si (î) yazıldığı şekliyle kelimelerde gösterildi. Diğer hususlarda Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan en son *Yazım Kılavuzu* dikkate alındı. Alıntı kısımlarının içinde gerekli gördüğümüz tasarruflar ve açıklamalar ya köşeli parantez [] işaretiyle ya da ilgili yere dipnot numarası atanarak verildi.

Doktora alışması sabırlı ve zorlu bir süreç gerektirir. Bu çalışmam sürecinde kendilerini ihmal etmeme rağmen büyük fedakârlıklarını benden esirgemeyen aileme minnettarım.

Metinlerin temininde katkıları olan Prof. Dr. Enver Töre'ye, görüş ve önerilerinden istifade ettiğim Prof. Dr. Emel Kefeli ve Prof. Dr. Nesrin Sarıahmetoğlu'na teşekkür borçluyum. Ayrıca bu konuyu araştırmamı tavsiye edip araştırmalarım sırasında ufuk açıcı yönlendirmelerini ve büyük yardımlarını esirgemeyen hocam Doç. Dr. Muhammet Gür'e teşekkür ederim.

Murat TAN

ÖZET

Sosyal ve politik meseleler, Batı tesirine girdiği Tanzimat Dönemi'nden itibaren Türk edebiyatında belirgin bir hâle gelir. Tanzimat edebiyatının sosyal ve politik vasfına karşın, 1896 yılında başlayan Servet-i Fünûn Dönemi ferdî ve hissî bir özellik arz eder. 1908 yılında ilân edilen II. Meşrutiyet ile bir kırılma meydana gelir. II. Meşrutiyet'in ilânıyla birlikte Türk edebiyatı, hiçbir dönemde olmadığı kadar politik vasfa bürünür. Bu dönemin başlıca hususlarından birisi de yaşanan “iktidar mücadeleleri”nin edebî eserlere yansımalarıdır.

Tezimizde 1896 - 1923 yılları arasında basılan roman, hikâye ve tiyatro eserlerinde iktidar mücadeleleri incelenmiş ve tasnif edilmiştir. Bu yıllar arasında basılan eserlerdeki iktidar mücadelelerine bakıldığında dönemin padişahlarından II. Abdülhamid'e karşı verilen mücadeleler başı çeker. Ardından, sırasıyla dönem içinde yaşanan savaşlar ve daha önceki devirlerde yaşanan mücadeleler gelir.

Çalışmamızda, sonuç olarak edebî eserlerin gerçek hayatın yansıma alanı olduğu hakikati tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk edebiyatı, İktidar mücadelesi, II. Abdülhamid, İttihat ve Terakki, II. Meşrutiyet, Savaş.

ABSTRACT

Social and political issues came forward after the Turkish literature went under the influence of the West during Tanzimat period. Whereas the social and political aspects of the Tanzimat literature, Servet-i Fünûn period which started in 1896 reflected individualistic and emotional features. There was a fracture during the 2nd Meşrutiyet period which was declared in 1908. With the declaration of the 2nd Meşrutiyet, Turkish literature proved to be more political than ever. One of the most prominent features of this period was that “the struggles for power” were reflected in the literature.

In this thesis, struggles for power which were reflected in the novels, stories and plays published between the years 1896 - 1923. When the struggles for power in those works are analyzed, the fight against the then Sultan Abdülhamid II comes forward, followed by the wars during that period and the fights in the previous periods.

In this work, it has been concluded that the works of literature are in fact areas where the real life has been reflected.

Key words: Turkish literature, Struggles for Power, Abdulhamid II., İttihat ve Terakki, Meşrutiyet II., War.

KISALTMALAR

A. Ü.	:	Ankara Üniversitesi
AÜDTCF:	:	Ankara Üniversitesi Dilve Tarih - Coğrafya Fakültesi
bkz.	:	bakınız
C.	:	Cilt
Çev.	:	Çeviren
Doç.	:	Doçent
Dr.	:	Doktor
hzl.	:	hazırlayan
MEB	:	Milli Eğitim Bakanlığı
nu.	:	numara
Prof.	:	Profesör
s.	:	sayfa
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	:	ve benzeri
Yrd.	:	Yardımcı

1. GİRİŞ

1.1. Edebî Eserde Fikir ve İşlev

Edebiyat nasıl ki sanatın bir şubesi ise edebî eser de aynı kabul ile sanat eseri sayılır. Sanatın geniş şemsiyesi altında önemli bir yere oturan edebiyat ancak sanat kavramının ne olduğu kavrandığında tatmin edici bir şekilde anlaşılacaktır.

Sanat kavramı ile ilgili görüşler ve teoriler ileri sürenler, sanat eserinin “var olan”ı başka bir deyişle “gerçeklik”i “taklit” yani bir nevi yeniden üretim olduğu üstünde dururlar. Sanat üzerinde söylenen bu görüşler ilkin, Platon’un günümüze ulaşan mimesis (yansıtma, taklit) kavramı ile şekillenmeye başlar. Bizde de sanatın bir yansıtma olduğuna katılan Ali Canip Yöntem, şu tanımı yapar: “Sanat tabiatı, esaslı bir mizacı irâe ve mümtaz bir şahsiyetle mezc ederek taklid etmektir.”¹

Sanatın bir yansıtma oluşunun anlaşılması için ortak bir kanaatle “ayna” metaforu kullanılmıştır. Stendhal, “Yol boyunca gezdirilen bir aynadır roman.”² der. Plehanov’a göre “Edebiyat ve sanat, hayatın aynasıdır.”³ Rezaizade Ekrem, *Araba Sevdası*’nın önsözünde hikâye ve romanı “bire ibret aynası” olarak sunar. Bu metafordan hareketle genelde sanatın, özelde edebiyatın dış dünyayı, insanı, hayatı kısacası “gerçeklik”i yansıttığı konusunda bir ittifak oluşurken “gerçeklik”in ne olduğu ve nasıl yansıtılacağı konusunda ise görüşler farklılaşır. “Kimisi bu kavramdan hayatın yüzey görüngüsünü, kimisi genel, değişmez insan tabiatını, kimisi sosyal gerçekliği, kimisi de duyu dünyamızda bulunmayan ideal dünyayı, aşkın bir gerçekliği anlıyor. Ortak yönleri, sanat ile hayat arasında gördükleri sıkı bağ⁴’dır. Bu prensip Cromwell’in önsözünde: “Tabiatta ne varsa, sanatta da o vardır.”⁵ şeklinde özetlenir.

Sanatçıların, yansıtma yoluyla eserler ortaya koydukları ürünlerini, sanat eserinin olmazsa olmazlarından olan estetik bir çerçeveye oturtmaları gerekir. “İster şair, ister ressam, ister heykeltıraş veya musikişinas olsun, san’atkâr için ideal ‘beauté’

¹ Ahmet Sevgi ve Mustafa Özcan, *Prof. Ali Canip Yöntem’in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, Sözler Basım Yayın Dağıtım, Konya 1995, s. 4.

² Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*, Cem Yayınları, İstanbul 1983, s. 17.

³ G. V. Plehanov, *Sanat ve Sosyalizm*, Çev.: Selim Mımoğlu, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1962, s. 176.

⁴ Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*, s. 57.

⁵ Suut Kemal Yetkin, *Edebiyatta Akımlar*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1967, s. 98.

yani güzelliştir.”⁶ Aynı estetik çerçeve edebiyat için de geçerlidir. Zira “Edebiyat güzel san’attır ve güzelin san’atıdır ... Şüphesiz güzel olmak onun gayesi, faydalı olmak da neticesidir.”⁷

Sanat tarihi boyunca, sanatın ne olduğu kadar işlevinin de ne olduğu veya olması gerektiği yönünde değişik görüşler ileri sürülmüştür. Sanatın kendisini hedef edinen ve onun “halis” olması gerektiğini savunanlar olduğu gibi özellikle Rönesans'ta ve Neo-klasik Çağlarda iyi bir sanat eserinin eğlendirirken öğretme işlevini ön plana çıkaran yaklaşımlar da kendini gösterir. Özellikle on dokuzuncu yüzyılda verilen eserlere bakıldığında toplum ile hayat arasındaki sıkı ilişki ve sanat eserinin içinde barındırdığı öğreticilik vasfı ön plana çıkar. Balzac’ın “realist” bir perspektiften Fransız toplumunu ele aldığı eserleri ve daha birçok edebiyat sanatçısının eserlerini içinden çıktığı topluma açmaları ile fikirlerinin yayıcısı olarak görmeleri buna örnektir.

Bu bilgiler ışığında düşünüldüğünde sanat eserini içinden çıktığı toplumdan ve onun meselelerinden ayrı düşünmek olanaksızdır. Dolayısıyla edebî eserler de içinden çıktığı toplumdan az ya da çok izler taşır ve insanı ilgilendiren tüm hususlar gibi onun siyasî fikirlerini, siyasî fikirlerin uygulama alanı olan iktidar mücadelesini yansıtır.

Hayatın içinde önemli akisler meydana getiren bir gerçek olarak iktidar mücadelesinin edebiyat dışında birçok sanat dalına yansımaya örnek olarak şunlar verilebilir: Resimde Eugene Delacroix’in Fransız İhtilali’ni canlandırdığı “Halka Yol Gösteren Özgürlük” isimli çalışması, sinemada Rusya’da 1917’de gerçekleşecek olan Ekim Devrimi’nin bir provasını niteliğindeki ayaklanmayı anlatan “Potemkin Zırhlısı” ve konusunu Eski Yunan’dan alan “Truva” gibi yapıtlar, heykelde Amerika’nın Newyork şehrinde bulunan “Özgürlük Anıtı”, müzikte Beethoven’ın 18. yüzyıl İspanya’sında yaşanan siyasî mücadeleyi anlattığı “Fidelio” operası ...

Burada sanatla ilgili olarak akla gelen şu soruya cevap verilmelidir: Acaba sanatın “fikir” veya “bilgi”yle olan ilişkisi ne ölçüde olmalıdır?

Bu soruya doğrudan, sanatın ideolojiyi gereğinden fazla kullanması bir ayak bağıdır, cevabı verilebilir.⁸ Bu konuda Valery’nin; “sanat eserinde fikir, meyve içindeki

⁶ Peyami Safa, *Sanat Edebiyat Tenkit*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1990, s. 15.

⁷ Peyami Safa, *Sanat Edebiyat Tenkit*, s. 28.

⁸ R. Wellek - A. Warren, *Edebiyat Teorisi*, Çev.: Doç. Dr. Ömer Faruk Huyugüzel, İzmir 1993, s. 102.

gıda gibi erimiş olmalıdır”⁹, sözünü de hatırlamakta fayda var. “Süphesiz edebiyat bilginin kendisi değildir...”¹⁰ diyen Peyami Safa, “Politika hayatın kendisi, edebiyat onun akislerinden birisidir.”¹¹ sözü vasıtasıyla siyasî alan ile edebî alan arasındaki farklılığa “akis” özelliğiyle işaret eder. Denilebilir ki bu “akis”ten öteye kaçan girişimler, sanat eserinin kıymetine gölge düşürür. Yani, sanat; bir fikre, doktrine ve inanca doğrudan hizmet eden bir araç olmamalıdır. Bunlar, sanatın kendi kurallarıyla mezc olmalı ve önüne geçmemelidir.

Sanatın fikir ve ideolojilerle ilişkisi¹² konusunu şu ana kadar belirtilenlerden çok farklı bir yönden ele alanlar da vardır. Bunların başını Marksist yorum çeker. Bu görüşe göre sanat, ait olduğu sınıf ideolojisinin aracı, bir nevi “silah”ıdır.¹³ Bu konu hakkında;

“Yazın sanatı, kimi zaman da, düşüncelerimizi, inançlarımızı savunmamıza, duyurmamıza yarayan bir silahtır. Düşünceler ve inançlar, yalnızca bilimsel yazılarla topla ya da tüfekle savunulup kabul ettirilmez.”¹⁴

diyen Gürsel Aytaç, Toplumcu Gerçekçilik anlayışın katı sanat görüşünü aktarır gibidir.

Bütün bunlar hatırlandıktan sonra tezin isminde yer alan edebî eser kavramının şu tanımına ulaşabiliriz:

Edebî eser, en geniş manasıyla sanatkârın zihninde oluşan bir fikrin, hayalin, tasavvurun vb.nin estetik bir tarzda sözlü ve/veya yazılı olarak dışavurumudur.

⁹Alev Sınar Uğurlu, “ ‘İdeolog’ - Şair Ziya Gökalp’in Kaleminden Masallar”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4 /1-I Winter, Ankara 2009, s. 1028.

¹⁰ Peyami Safa, *Sanat Edebiyat Tenkit*, s. 13.

¹¹ Peyami Safa, *Sanat Edebiyat Tenkit*, s. 28.

¹² Bu konula ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz.:Şemseddin Şeker, *Tanzimat Sonrası Siyasi Fikirlerin Türk Romanına Yansıması (1871 - 1895)*, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Çanakkale 2014.

¹³ Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, s. 37.

¹⁴ Gürsel Aytaç, “ ‘Edebiyat’ Kavramı Üzerine”, *Sanat ve Edebiyatta Temel Kavramlar*, hzl.: Yakup Çelik, Nehir Yayınları, İstanbul 2002, s.106.

1.2. İktidar Mücadelesi Kavramı

İktidar kelimesi “bir şeyi yapabilmeye gücü yetme durumu, muktedir olma; kuvvet, kudret, güç; ülke yönetimini elinde bulundurma; ülke yönetimini elinde bulunduranlar, hükümet”¹⁵ anlamlarını karşılamak üzere Arapçadan Türkçeye geçmiş bir kelimedir.

“İktidar” kavramı insan hayatının sosyolojik, psikolojik, hukukî, tıbbî, dinî, siyasî gibi alanları başta olmak üzere hemen tüm alanlarıyla ilişkilidir. Buna göre;

“İktidar üzerinde düşünmeye başlamak, insanın doğa ile, diğer insanlarla ve kendisi ile olan ilişkileri hakkında düşünmeye başlamak demektir; çünkü iktidar her ilişkide var olan bir kavramdır.”¹⁶

Batılı birçok sosyal bilimci bu kavramın ilgili olduğu sahalardaki hususlara ilişkin görüşler ileri sürmüş¹⁷ ve “iktidar”ı oldukça geniş bir zeminde, bir güç ve istence sahip her öznenin kendine ait bir hareket alanı oluşturması temelinde ele almışlardır.

İktidarın çok yönlülüğüne ve sosyal bilimlerde nasıl ele alındığına ilişkin görüş, tespit ve teoriler hakkında oldukça geniş bir literatürden bahsedebiliriz. Ancak biz iktidar kavramını siyasî alana ilişkin olan anlamıyla ele alacak ve hâkimiyet mücadelesini içine alan bir seyirde takip edeceğiz.

Siyaset bilimi açısından iktidar, “istediğini yaptırabilme gücü, en üstün irade, güç kullanma tekeli, sürekli olan tek meşru irade ve siyasal ilişkiler ağı”¹⁸ ve siyasî bir teşekkül olan devletin yönetimi anlamına gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında “üstün” ve “haklara sahip” bir konuma sahiptir ve yönettiği halk adına irade kullanır. Siyasî alana ilişkin iktidarın diğer iktidar şekillerine göre en önemli farkı gücünü meşruiyetten almasıdır. Bu meşruiyetin kaynakları olarak devlet, toplum ve bireyi saymak

¹⁵ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2005, s. 1378.

¹⁶ Fulya Özkaya Karaismailoğlu, *Teoride İktidar Tartışmaları; Marx, Nietzsche, Weber, Foucault*, Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2006, s. 2.

¹⁷ İktidar kavramıyla alakalı çalışmalarıyla tanınan Batılı yazarlardan ön plana çıkanlar, Michel Foucault, Elias Canetti, Raymond Aron, Adolf Berle vd. yazarlardır. Bunların her biri iktidar kavramını çok farklı noktalardan ele aldıklarını görüyoruz. Bu yazarların iktidar kavramıyla alakalı görüşleri için bkz: Fulya Özkaya Karaismailoğlu, *Teoride İktidar Tartışmaları; Marx, Nietzsche, Weber, Foucault*, Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2006, s. 2.

¹⁸ Halis Çetin “İktidar ve Meşruiyet”, *Siyaset*, Editör: Mumtazer Türköne, Opus Yayınları, İstanbul 2009, s. 67.

mümkündür.¹⁹Bu meşrutiyet kaynaklarını insanların güvenlik, eşitlik ve özgürlük kaygıları doğrultusunda düşünmek ve konumlandırmak gerekir.

İktidar kavramı siyasî alan için söz konusu edildiğinde mücadele kavramı da devreye girmektedir. “Savaşma, çekişme”²⁰ anlamlarında kullanılan “mücadele” kelimesi Arapçadan Türkçeye geçmiştir. Bu kelime iki tarafın bir mesele üzerindeki anlaşmazlığını dile getirmektedir. “İktidar” ve “mücadele” kelimeleri bir arada kullanıldığında ise insanın hükmetme arzusu sebebiyle verdiği uğraşı anlarız. Bu çerçevede kuşkusuz akla ilk gelen mücadele, güç odaklarının tarih boyunca hem devlet içinde hem de devletler arasında, siyasî alana ilişkin olarak verdikleri mücadelelerdir.

Siyasî anlamdaki iktidar mücadelesi “devlet”le bağlantılıdır. İnsanoğlun “güç”e karşı zaafı ya da ona boyun eğmesi, gücün sisteme dönüşmesi olan “devlet”i önemli kılar. Bu özelliğinden dolayı devlet mekanizması ve onun aygıtları hükmetmenin en önemli aracı olarak görülür. Onun yönetimini elde etmek bu manada büyük bir önem arz eder. Bir anlamda iktidar mücadelesi demek devletin yönetimini elde etme ve/veya sürdürme savaşı demektir.

İktidarın doğasında var olan bir özellik olan hükmetme arzusunu Bertrand De Jouvenel şöyle ifade eder:

“İktidarın, fethetmek için yönettiğine ve yönetmek için fethettiğine şüphe edilebilir mi? Büyüme içgüdüğü iktidar için gayet normal bir şeydir; onun varlığının özünün bir parçasıdır ve dış görünüşleriyle muhtelif şekillere bürünse de bu öz değişmez.”²¹

İktidarın emretmek için yönetim alanını genişletmesi gerekir. Bu genişlemenin izi en iyi şekilde tarihte sürülebilir. Bertrand De Jouvenel’e göre: “Tarih, otoritelerin didişmelerinin kayıtlarıdır. Her zaman ve her yerde insan, kendi iradesine göre eğip bükme ve kendi emellerine göre uyarlamak için diğer insanı hâkimiyetine”²² almaya çalışır. Bu durum da beraberinde savaşları getirir. Bu açıdan bakıldığında “Harp iktidarların güçlenmesi için faydalıdır.”²³ ve hatta vazgeçilmezdir. Bu düşünce

¹⁹ Halis Çetin, “İktidar ve Meşrûiyet”, *Siyaset*, Editör: Mümtazer Türköne, Opus Yayınları, İstanbul 2009, s. 55.

²⁰ Prof. Dr. Mehmet Kanar, *Kanar Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul 2009, s. 2342.

²¹ Bertrand De Jouvenel, *İktidarın Temelleri*, Çev.: Nejat Muallimoğlu, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 169.

²² Bertrand De Jouvenel, *İktidarın Temelleri*, s. 167.

²³ Bertrand De Jouvenel, *İktidarın Temelleri*, s. 174.

doğrultusunda geçmişe gidildiğinde insanlık tarihinin iktidarların devam ettirilmesi ve hâkimiyet alanlarının genişletilmesi için yapılan savaşlarla dolu olduğu görülür.

İnsanoğlunda “benlik” ve “hükmetme arzusu” olduğu müddetçe bir iktidar ilişkileri yumağı olan toplumda ve toplumlar arasında iktidar çatışmaları kendine alan bulmaya devam edecektir.

1.3. 1896 - 1923 Yılları Arasında Türk Edebiyatının Genel Görünümü

Batı Etkisinde Gelişen Türk Edebiyatı’nın başlangıcı, genel olarak Şinasi’nin 1859’da yazdığı *Şair Evlenmesi*’ni tefrika ettiği *Tercüman-ı Ahval* gazetesini Agâh Efendi’yle beraber çıkardığı 1860 yılı olarak kabul edilir²⁴. Bu tarihten sonra Türk edebiyatı, yüzü Batı’ya dönük bir şekilde yoluna devam eder. Tanzimat Devri’nin “Birinci Dönem” ve “İkinci Dönem” sanatçıları ve Servet-i Fünûn’a geçişi sağlayan bir “Ara Nesil” eliyle birçok alanda yenilikler, tereddütler ve denemelerle ilerleyen yeni bir edebiyata geçiş süreci yaşanır. Bu geçiş süreci, eskinin yanında yeninin filizlendiği ve kimi zaman hâkim olduğu bir karaktere sahiptir ve Servet-i Fünûn Dönemi’nde yeninin hâkimiyetiyle sonuçlanır. Öyleki bu dönemde birçok edebî türde Batı’daki örnekleriyle mukayese edilebilecek eserler vücuda gelir.

Türk edebiyatı tarihinde önemli bir dönüm noktası olan Servet-i Fünûn Dönemi Recaizade Mahmut Ekrem’in ön ayak olduğu bir girişim sonucu oluşur. *Musavver Malumat* dergisi etrafında toplanan ve eski tarz edebiyatı savunan Muallim Naci ve taraftarlarına karşı Recaizade Mahmut Ekrem, Mekteb-i Sultanî’de talebesi olan Tevfik Fikret’i, 1896 yılında *Servet-i Fünûn* dergisinin başına getirerek²⁵, yüzü Batı’ya dönük ve modern eğitimle yetişmiş bir grup gençle Edebiyat-ı Cedîde cephesini sağlam bir temele dayandırır. O günden sonra bir edebî mektep hâlini alan dergi, beş yıl gibi kısa bir sürede Türk edebiyatı tarihinde kalıcı izler bırakarak kapanır. Bu dönem içinde verilen edebî ürünlere bakıldığında eserlerin estetik ve sanat değeri açısından gelişme kaydettiği görülür. Ancak bu dönem eserlerinde içerik açısından durum farklıdır. Servet-i Fünûn edebiyatının eserlerde işlenen konular itibarıyla temel hususiyeti, (sosyal ve siyâsî meselelere uzak) ferdî ve hissî meselelere yoğunlaşan bir edebiyat meydana

²⁴ İsmail Parlatır (Koordinatör), *Servet-i Fünun Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2006, s. 20.

²⁵ İsmail Parlatır (Koordinatör), *Servet-i Fünun Edebiyatı*, s. 10.

getirmesidir Bu dönem eserlerinde değil iktidar mücadelesine hemen hemen (birkaç ufak deneme dışında) sosyal ve siyasî hayata ilişkin hususlara pek rastlanmaz.

Servet-i Fünûn dergisi, 1901 yılında Hüseyin Cahit tarafından Fransızcadan çevrilerek yayınlanan “Edebiyat ve Hukuk” adlı makalesi gerekçe gösterilerek yönetim tarafından kapatılınca²⁶ Türk edebiyatı 1908’e kadar gözle görülür bir suskunluk devresi yaşar. “Gerçekten, asrın başından Meşrutiyet’in ilânına kadar olan yedi - sekiz yıl içinde yalnız edebî ve fikrî alanda değil, genel olarak yayın hayatında da hissedilir bir azalma vardır.”²⁷

Bu yıllardan bahsedilirken dikkat edilmesi gereken bir husus da “sansür”dür. Bu yıllarda matbuata sansürün uygulanmasına ilişkin olarak Orhan Okay, “Sansür, hemen bütün II. Abdülhamid dönemi boyunca vardır.”²⁸ der. Bu bahsin devamında Orhan Okay, “Hüseyin Rahmi, Ahmed Rasim, Safveti Ziya ve Ali Ekrem’in yazmaları yasaklanmıştır.”²⁹ diyerek görüşünü detaylandırır. Dönem içinde sansürün yaşandığına ilişkin bir başka tespiti de özünde eleştiri barındıran mizah sahasıyla ilgili olarak söylenen “II. Abdülhamid istibdat boyunca mizah dergilerinin yayını yasaklamıştır.”³⁰ cümlesinde buluruz.

Bu suskunluk devresinden sonra 1908’de Meşrutiyet’in ilân edilmesi, hemen her alanda kırılmaları da beraberinde getirir. Meşrutiyet’in ilân edilmesini doğuran süreç uzun ve meşakkatli bir mücadele sürecidir. Kuşkusuz bu mücadelede başrol, hareketin içindeki farklı birçok unsuruyla beraber Jön Türklerindir. Jön Türklerin mücadele tarihine bakıldığında hareketin ilk nüvelerinin 1865’te kurulan Genç Osmanlılar ile atıldığı görülür. O günlerde yönetimde reform taleplerinde bulunan ve içlerinde Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Suavi gibi edebiyatçıların da bulunduğu Genç Osmanlılar, bir süre sonra yurt dışına kaçmak zorunda kalır. İnişli ve çıkışlı bir seyir izleyen hareket, o günden sonra gerek yurt içinde gerekse yurt dışında gösterdiği faaliyetlerle nihayet hareketin son ismi olan İttihat ve Terakki Cemiyeti adı altında askerî bir güç de

²⁶ Ali İhsan Kolcu, *Servet-i Fünûn Edebiyatı*, Salkımsöğüt Yayınları, Ankara 2005, s. 16.

²⁷ Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005, s. 144.

²⁸ Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, s. 144.

²⁹ Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, s. 144.

³⁰ İbrahim Selçuk Ardic, *Kalem Dergisi ve Mizah Anlayışı 1908 - 1911*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s. 8.

devşirince Padişah II. Abdülhamid'e Meşrutiyet'i, 24 Temmuz 1908'de ikinci kez ilân ettirir.

II. Meşrutiyet'in ilânı yukarıda da bahsedildiği gibi toplumu her alanda etkiler. “İkinci Meşrutiyet'in ilânı, Türk siyasî tarihinde, belki hiçbir hadisede olmadığı kadar heyecan uyandırmış, dönemin sınırlı iletişim imkânlarına rağmen kısa zamanda bütün memlekete ve sınır ötesine yayılmış, böylece toplumun tabanına da yansımıştır.”³¹ Çünkü her şeyden önce “Söz özgürleşmiştir.”³²

Bu tarihten sonra basın hayatında ve edebî sahada devrilen yönetim aleyhinde büyük bir telin faaliyeti başlar. 1908 sonrasında dergi ve gazete sayısı “52'den 377”³³ye çıkar. Bu dönem içinde basılan edebî eserlerin sayısında da ciddi artışlar olur. Ama bu sayının artması paralel şekilde sanat değerini, kaliteyi getirmez. Bu eserlerin önemi, sanat yönlerinden ziyade döneme belgesel niteliğinde kaynaklık etmelerindedir.

Dönemin edebî manzarasını Orhan Okay şöyle çizer:

“II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında genel görünüşüyle sanat, estetik ve edebiyat endişesi taşımayan bir yığın şiir, hikâye, roman ve tiyatro basın piyasasını doldurmuştur. Meşrutiyet ve hürriyet çılgınlıkları, geçmiş idarenin hicvi, başta II. Abdülhamid olmak üzere saray ve hükümet erkânının, hatta herhangi bir şekilde bunlara yakın olanların haklı veya haksız alenen tahkiri, buna mukabil yeni yöneticilerin alkışlanması ve teşviki, bu durumdan en az etkilenmesi gereken şiirin bile malzemesini oluşturur.”³⁴

Dönemin siyasî ve fikrî yönü ağır basan bu görünümü dışında estetik gayelerle hareket eden bir edebî hareket olan Fecr-i Ati gurubu, yayınladıkları bir beyanname ile ortaya çıkar. Ancak, gerek “şahsî”lik prensibinden hareket ederek ortak bir zeminde buluşamamaları gerekse devrin siyasî şartlarının zorlamasıyla grup kısa süre sonra dağılır. Sanatçıların önemli bir kısmı, devrin güçlü esen “millî” cereyanına doğru yol alır.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde hâkim olan İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük fikirlerinin kuşkusuz dönem içinde en etkili olanı sonuncusudur. Türkçülük akımı

³¹ Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, s. 145.

³² François Georgeon, “1908 Devrimi Osmanlı Tarihinde Neden Önemli?”, *1908 Meşrutiyeti Sanat ve Edebiyat*, IJT Publications, Paris 2008, s. 14.

³³ François Georgeon, *1908 Meşrutiyeti Sanat ve Edebiyat*, s. 14.

³⁴ Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, s. 146.

dönemin hâkim edebiyat anlayışı olan “Millî Edebiyat”la ortak bir zeminde buluşmaktadır. Aslında çok önceleri Mehmet Emin Bey’in şiirleriyle ilk örneklerini gördüğümüz bu anlayış, özellikle İttihat ve Terakki iktidarının dümeni Türkçülüğe kırmasıyla daha da ivme kazanır. Selanik’te bu paralelde yayınlar yapan *Genç Kalemler*’in “Yeni Lisan” makalesiyle birazda merkeze, dili (Türkçe) taşıması harekete üzerinde yürünülecek sağlam bir yol temin eder.

Meşrutiyet Dönemi’nden bahsedilirken üzerinde durulması gereken önemli hususlardan biri de 1910’dan sonra çıkan savaşlardır. Trablusgarp Savaşıyla başlayıp Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı ile devam edip Kurtuluş Savaşı ile biten ve derin izler bırakan bir savaşlar dönemi yaşanır. Savaş dönemlerinde halkın millî hislerinin heyecana gelmesinin de beslediği fikrî zemin göz önüne alındığında Türkçülük fikrinin bu dönemde niçin rağbet gördüğü anlaşılabilir.

Savaş yıllarında yazılan eserlerde II. Abdülhamid Dönemi’nin eleştirisi gittikçe azalır. Onun yerine hemen bütün edebî türlerde, savaşın merkezde olduğu eserler vücuda getirilir. Bu durum Kurtuluş Savaşı romanının (*Ateşten Gömlek*) yazıldığı 1922 yılına kadar devam eder.

Meşrutiyet Dönemi’nin ve öncesinin genel manzarasını Murat Koç, “Çok sıkı inzibatî tedbirlere rağmen gizli bir ihtilâl hareketinin örgütlenmesi, ihtilâl grubunun başarılı olması ve rejim değişikliğinin yaşanması, ardından yeni rejimin kökleşmesi esnasında yaşanan sıkıntılar, peş peşe yaşanan üç savaş bu hareketi takip eden dönemlerde de hayatımızı etkilemiştir.”³⁵ ifadeleriyle dile getirir.

II. Meşrutiyet Dönemi, kısa bir süreyi işgal etmesine rağmen Türk edebiyatı tarihi açısından olduğu kadar Türk siyasî tarihi yönünden de çok önemli bir yere sahiptir. Zira bu dönemin sonunda bir cihan imparatorluğu yıkılır yerine ulus temelli yeni bir devlet kurulur. Yani, yıkılışa giden süreç aynı zamanda bir kuruluş sürecidir. Kanaatimizce bu dönem değerlendirilirken bu iki husus bir arada düşünülmelidir. Bu husus biraz daha eşildiğinde bu dönemin Türkiye Cumhuriyeti’ni kuracak ve yönetecek personelin yetişmesi için bir laboratuvar hüviyeti arz ettiği görülecektir.³⁶

³⁵ Murat Koç, “Tarihten Romana İttihat ve Terakki”, *1908 Meşrutiyeti Sanat ve Edebiyat*, IJT Publications, Paris 2008, s. 143.

³⁶ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’nin Siyasî Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, Arba Yayınları, İstanbul 1996, s. 98.

Servet-i Fünûn edebiyatçılarının da eser vermeye devam ettiği çok yönlü bir dönem olan Meşrutiyet Dönemi, kendisinden sonra gelen Cumhuriyeti Dönemi'nde varlığını sürdüren gerek edebî anlayışların gerekse siyasî ekollerin oluştuğu bir dönem olmasıyla da derinlemesine incelemeleri hak etmektedir.

2. EDEBİYATIMIZDA İKTİDAR MÜCADELESİ (1896 - 1923)

Edebiyat bir sanat dalı olarak hayatla sıkı bağlara sahiptir ve bir nevi malzemesini ondan devşirir. Bu münasebetle, hayatın yadsınamaz bir parçası olan siyaset ve siyasetin bir realitesi olan iktidar mücadelesi edebiyatçılarımızın dikkatten uzak tutmadığı bir konu olmuştur.

Çalışmamızda Türk edebiyatında 1896 - 1923 yılları arasında edebî eserlere yansıyan iktidar mücadelesini, söz konusu edilen dönem içinde kitap olarak basılan üç kurmaca edebî türler üzerinden ele aldık. Bunları, Romanlara Yansıyan İktidar Mücadelesi, Hikâyelere Yansıyan İktidar Mücadelesi ve Tiyatro Eserlerine Yansıyan İktidar Mücadelesi olarak üç başlıkta topladık.

2.1. Romanlara Yansıyan İktidar Mücadelesi

Tanzimat Dönemi'nden itibaren Türk edebiyatında görülmeye başlanan roman türünde ilk iktidar mücadelesi örnekleri Namık Kemal'in *Cezmi* ve Mizancı Murad'ın *Turfanda mı Yoksa Turfa mı* romanlarında belirgin olarak karşımıza çıkar. Daha sonra gelen Servet-i Fünûn Dönemi'nde ise “ne iktidar mücadelesi ne de mücadele iktidarı” görülür.³⁷ Servet-i Fünûn Dönemi'nde iktidar mücadelesini barındıran tek eser, Servet-i Fünûn sanatçısı olmayan İbnülemin Mahmut Kemal'e aittir.

II. Meşrutiyet'in ilânıyla birlikte romanlarda, özellikle “devr-i sâbık” yani II. Abdülhamid idaresi hakkında yazılan romanlarda iktidar mücadelesi örneklerine sıklıkla rastlanır. Meşrutiyet'in ikinci kez ilânından 1923 yılına kadarki süreçte Türk romanında hâkim yöneliş “millî” unsurlara doğru olur. Bunda yaşanan zamanın kendine has koşulları belirleyicidir. Zira dönem içinde yaşanan birçok savaş ve günden güne devletin toprak kaybetmesiyle kendini gösteren yıkılış psikolojisi dönemin aydın ve yazarlarını meşgul eder. Kötü gidişe dur diyebilmek adına edebiyatçılar, Türk ve İslâm tarihinin parlak devirlerinde yaşanan olayları romanlara taşırlar ve böylece insanlarda

³⁷ Muhammet Gür, *İktidar Mücadelesinin Edebî Eserlere Yansıması (Tanzimat Devri 1839 - 1895)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doçentlik Çalışması, İstanbul 2002, s. I.

meydana gelen olumsuz ruh hallerini dağıtıp onları yeniden harekete geçirmeyi hedeflerler.

Dönem içinde yazılan ve konusunu gerek geçmişten gerekse şimdiki zamanla alakalı olaylardan alan romanlarda iktidar mücadelesi yer aldığı gibi (geleceğe dönük) ütopyaların işlendiği romanlarda da iktidar mücadelesine rastlanır. Bu ütöpik eserlerin sayısı az olsa da bunlar dönem içindeki arayışları göstermesi bakımından önemlidir.

Servet-i Fünûn Dönemi'nin başlangıcı sayılan 1896'dan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılı olan 1923'e kadarki dönem içinde kitap olarak basılan romanlar içinde iktidar mücadelesi tespit edilenlerin sayısı on yedidir.

Bu dönem eserlerindeki iktidar mücadelesini üç grupta ele almak mümkündür. Bunlar: II. Abdülhamid'e Karşı Verilen İktidar Mücadelesi, Turancılık Fikri Etrafında Gelişen İktidar Mücadelesi ve Merkezinde Savaşın Yer Aldığı İktidar Mücadelesi'dir.

2.1.1. II. Abdülhamid'e Karşı Verilen İktidar Mücadelesi

Çalışmamızda incelemeye dâhil edilen dönem yirmi sekiz yıllık bir süreyi kapsar. Bu dönemin yarısında II. Abdülhamid devletin başında padişah olarak bulunur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, hükümeti perde arkasından idare etmeye başladığı II. Meşrutiyet'ten sonra yazılan romanlar çoğunlukla II. Abdülhamid'in ya doğrudan ya da dolaylı olarak aleyhinde görüşlerle doludur. İncelenen on yedi romanın on tanesinde anlatılan iktidar mücadelesi bu doğrultudadır.

Bu dönem içinde Türk edebiyatının önemli romancılarının (Halit Ziya, Ahmet Midhat vd.) da II. Abdülhamid yönetimi aleyhinde kalem oynattığı görülür. Bu romanlarda II. Abdülhamid, ismi zikredilmeden getirdiği idarî sistem dolayısıyla eleştirilir.

Bu bölümde yer alan *Nesl-i Ahir*, *Jönler*, *Jön Türk*, *Menfa*, *Müsebbib*, *Sevdâ-yı Medfûn* yahut *Safahât-ı İstibdâd*, *Madmazel Anjel*, *Harabelerin Çiçeği*, *İsyân* ve *Kuşdili*'nde romanları baskı tarihlerine göre sıralanmıştır.

2.1.1.1. *Nesl-i Ahir*

Halit Ziya, *Nesl-i Ahir*³⁸’inde, yurtdışından memlekete geldikten sonra hürriyetçi fikirlere sahip olan gençlerin altı aylık bir süreçte neler yaşadıklarını anlatır. Bu süreç içinde hürriyetperver gençlerin yaşadıkları yanında mevcut idareye (II. Abdülhamid idaresine) yöneltilen kuvvetli eleştiriler de eserde önemli bir yer tutmaktadır.

Nesl-i Ahir hakkında söz söyleyen hemen herkesin ortak kanaati, yazarın diğer romanlarının ustaca tasarlanmış mimarî yapılarına karşılık *Nesl-i Ahir*’in dağınık -Halit Ziya, *Kırk Yıl* adlı hatıratında bunu itiraf eder- ve bir anlamda kusurlu olduğudur. Bu durum, ister istemez romanda üzerinde durulan asıl meselenin gölgede kalmasına neden olmaktadır. *Nesl-i Ahir*’de dağınıklığın en çok hissedildiği kısımlar, romana da ismini veren gençlerin bir tarafı temsil ettiği yönetim - fert çatışmasının yer aldığı kısımlardır. Buna karşılık romanın Süleyman Nüzhet ile Server arasındaki gizli aşkı anlatan bölümleri daha başarılı ve derli topludur.

Roman 1909 yılında tefrika edilir. Romana konu edilen olayların zamanı ise 1908 yılıdır. Romanda anlatılanlar, II. Meşrutiyet’in ilânından 7 - 8 ay önce başlar, ilân edilmeye 3 hafta kala biter. Halit Ziya, bu romanı ve o dönemle alakalı sığağı sığağına yazdığı bazı diğer yazıları için şöyle der:

“Sonra birden yazı yazmak imkânı en geniş bir ölçüde ele geçince kendimi bu hürriyet zevkine salıverdim. Temmuzdan mart sonuna kadar hayatımın en mebzul yazılarını yazdım; gazetelere, mecmualara müsvedde yağdırdım. Neler, neler yazdım? Bunların hiçbirisi benimle münasebeti olan şeyler değildi. Belki bir tanesi müstesna: Bir tefrika tutturdum. Bu büyük bir roman olacaktı; büyük ve mühim... İstibdat idaresine karşı ruhunda isyan taşıyan genç nesil bu romanda timsalini bulmuş olacaktı. Ona “Nesl-i Ahir” demiştim. Eser baştanbaşa yazıldı ve neşrolundu, fakat günler umulmayan hadisatını getirdikçe eser de mevzuunun esasından uzaklaşmaya başlayarak nihayet

³⁸ Halit Ziya Uşaklıgil, *Nesl-i Ahir*, hzl.: Alev Sınar Uğurlu, Özgür Yayınları, İstanbul 2009, 618 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Nesli Ahir romanı 7 Eylül 1908 - 16 Şubat 1909 tarihlerinde *Sabah* gazetesinin, 6808 - 6996 sayılarında tefrika edilir. Bu eser tezimizde sınırlanan dönem içinde kitap olarak basılmamıştır. Bu kitabı, Servet-i Fünûn Dönemi sanatçılarının anılarında siyasî baskılardan dolayı eserlerde işleyemediklerini ifade ettikleri konuları II. Meşrutiyet’in ilânından sonra nasıl ele aldıklarını, kendi dönemlerinde yazabilselerdi muhtemelen nasıl ele alabilecekleri hakkında bir fikir vermesi açısından incelemeye dâhil etmeyi uygun gördük.

İlginç bir nokta olarak şuna da değinmekte fayda vardır. Türk edebiyatının en önemli romancılarından olan Halit Ziya, siyasî bir meseleyi konu ettiği bu romanını beğenmez. Hürriyetin mevcut olduğu bir dönemde yaşamış olmasına rağmen eserinin büyük bir kısmını beğenmeyip yakmak istemesi, onun Servet-i Fünûn Dönemi’nde yazsaydı acaba aynı neticeyi verecek bir eser mi vücuda getirecekti sorusunu akla getiriyor.

gide gide, her adımda yatağını değiştirerek yayıldığı sahada kaybolan bir ırmak dağınıklığı ile ne olduğu belli olmayan bir şekil aldı. Bugün ona uzaktan bakınca bu uzun kitaptan ancak yirmi otuz sayfalık birkaç parçayı belki nisyandan kurtarmak zahmetine değer diye düşünüyorum; geri kalanları yakmak, yok etmek isterdim.”³⁹

Halit Ziya’nın II. Meşrutiyet’in ilânından hemen sonra kaleme alıp sonradan önemli bir kısmını yakmak istediği *Nesl-i Ahir* romanı bir devir romanıdır. Bu eserde ifade ettiği fikirleri diğer Servet-i Fünûn sanatçılarından da paylaştığını ve bu eserin o dönem sanatçılarından mevcut rejime karşı olan düşüncelerini içerdiğini söyleyebiliriz.

Servet-i Fünûn sanatçılarından olan Tefik Fikret, “II. Abdülhamid rejimine bir kin ve isyan duygusu”⁴⁰ nun kapladığı perdenin arkasından bakar. Bu kin ve nefret duygusunun en belirginleştiği *Sis* adlı şiiri, dönemin istibdadının üstü kapalı eleştirisi olarak da yorumlanmıştır.⁴¹ Mehmet Rauf, bir yazısında, yaşadıkları dönemde hürriyet eksikliğini çektiklerini “... yavaş yavaş edebiyatın tekâmülü için hürriyetin zaruri olduğu ve bunun için siyâsiyatın tekâmülü lâzım geldiği anlaşılarak edebiyattan daha hararetli bir rabita, daha derin bir iştiyâk ile siyasi tekemmüle hasr-ı emel olundu.”⁴² ifadeleriyle dile getirir. Hüseyin Cahit Yalçın’ın yaşadığı dönemden şikâyetçi olduğu, yazdığı *Hayat-ı Muhayyel* hikâyesinden anlaşılır. Bu hikâyenin içeriğiyle paralel olarak, Hüseyin Cahit’in de içlerinde bulunduğu Servet-i Fünûn Dönemi sanatçılarından hemen hepsi yaşadığı dönemden mustarip olup daha iyi bir mekânda yaşamlarını sürdürme isteğine kapılırlar. Bunun için Yeni Zelanda’ya gitme, Servet-i Fünûn neslinde hâkim bir fikirdir⁴³. Bu fikir, onların hayata karşı genel bir tutumu olduğu gibi aynı zamanda II. Abdülhamid idaresinden hoşnutsuzluğu ve kaçışı gösterir⁴⁴.

³⁹ Halit Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, Özgür Yayınları, İstanbul 2008, s. 900.

⁴⁰ Zeynep Kerman, *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2009, s. 167.

⁴¹ Mehmed Kaplan, *Şiir Tahlilleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1954, s. 104.

⁴² Mehmet Rauf, “Edebiyat-ı Cedîde’nin Muhalifleri”, *Peyam*, nu.: 370 - 128, 10 Kanunuevvel 1335/1919.

⁴³ Ömer Faruk Huyugüzel, *Hüseyin Cahit Yalçın’ın Hayatı ve Edebi Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*, Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir 1984, s. 15.

⁴⁴ II. Abdülhamid idaresi karşısında özelde Hüseyin Cahit, genelde de Servet-i Fünûn sanatçılarından durumu hakkında Ömer Faruk Huyugüzel şöyle der: “İstibdadın ve sansürün bütün şiddetiyle hüküm sürdüğü bu yıllarda Servet-i Fünûn topluluğuna, II. Abdülhamid idaresinden kaçmak, hür dünyalarda ve tabiatın kucağında yaşamak tasavvuru uzun bir süre hâkim olur. Ruhu koyu istibdat aleyhtarı fikirlerle büyük bir galeyana halinde olan Genç Cahit’in kafasında da öteden beri, her şeyin eşitlik üzerine kurulduğu ortak bir toplum hayatına ait idealler kuvvetle yer etmiştir.” (Ömer Faruk Huyugüzel, *Hüseyin Cahit Yalçın’ın Hayatı ve Edebi Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*, Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir 1984, s. 15.)

Halit Ziya'nın:

“O zaman gençlik edebiyatı hakikaten fütur ve yeis veren bir havanın zehrini teneffüs ederdi. Başının üstünde daima topuzunu havaleye müheyya bir zulüm eli vardı, en beklenmeyen bir dakikada en masum bir kelime kifayet ederdi. Bir hain pençe gençliğin omuzuna yapışır, onu ailesinden, sevgilerinden, ekmeğinden söküp koparır, işkenceler içinde bütün hayat kuvvetlerini kırıp, sanki bir torba kemik hâlinde, memleketin uzaklarda kaybolmuş kum çöllerine atıverirdi.”⁴⁵

ifadeleri *Nesl-i Ahir* romanındaki gençliği anlatır gibidir. Servet-i Fünûn sanatçılarının eserlerinin genel hususiyetleri olan hakikatten kaçıp hayale sığınma, ümitsizlik ve hayattan bıkmışlık yer yer bu eserde de kendini gösterir. Fakat burada II. Meşrutiyet'in ilânından sonra hürriyetin nispi bir şekilde artmasının etkisiyle yazar romanda kahramanı İrfan'ı daha önce yazdığı eserlerde olmayan bir tarzda daha aktif bir role büründürür. İrfan, birçok kötülüğün kaynağı olarak gördüğü Paşa'yı öldürmeye çalışır. Bunun için Paşa'nın koltuğunun altına bomba koyar. Ama bunun devamı gelmez. İrfan romanın sonunda intihar eder. Bu durum, Halit Ziya'nın Meşrutiyet'in ilânından sonraki havayı teneffüs etmesine rağmen Servet-i Fünûn Dönemi'nden kalma bir alışkanlık olarak kahramanını intihar ettirmekten vazgeçemediğini, ister istemez insanın aklına getirir.

Gerek Halit Ziya ve gerekse diğer Servet-i Fünûn sanatçıları, sosyal ve siyasî meselelere yönelmeyeişlerinin nedeni olarak dönemin idaresini işaret ederler. Fakat önceleri şikâyet ettikleri II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinin ardından siyasî meselelere yönelseler de Servet-i Funûn Dönemi'nde yazdıklarını aşacak olgunlukta eserler veremezler.

Ahmet Hamdi Tanpınar, *Mai ve Siyah* romanı için “Abdülhamid devrinin özellikleri, bu hükümdarın memleketi baştanbaşa kaplayan vehmi, bu nesle memleket meseleleriyle, içyapıdaki kaynaşmalarla açıktan açığa ilgilenmek imkânı verseydi, bu eser başka türlü olur muydu?”⁴⁶ diye bir soru sorar. Sorduğu bu soruya Halit Ziya, *Nesl-i Ahir*'le cevap verir gibidir. Yazarın bu eserinde siyasî meselelere el attığı görülüyor. Fakat yine Tanpınar'ın Halit Ziya için söylediği “Devrini doğrudan doğruya değil, bazı esas unsurların yokluğu ile veren yazarlardandır.”⁴⁷ şeklindeki hakikatli tespitiyle Halit

⁴⁵ Halit Ziya Uşaklıgil, *Sanata Dair*, C. 2, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1939, s. 6.

⁴⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1977, s. 276.

⁴⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, s. 276.

Ziya'nın esas başarısının, toplumsal meseleleri ele aldığı eserlerinde değil, bu meselelerin uzağındaki şahsî ve aile içi durumları anlattığı eserlerinde olduğunu doğrular. İsteddiği tarzda yazabileceği bir zamanda olmasına rağmen yazarın *Nesl-i Ahir*'de ifade ettiği siyasî sahadaki fikirler, dönemin ismi pek duyulmayan yazarlarının itirazları seviyesinde kalır.

Servet-i Fünûn sanatçılarının yönetime karşı olan tutumları hatırlandıktan sonra Jön Türk hareketinin işlendiği ilk eserlerden olan *Nesl-i Ahir* romanına bakıldığında bir aşk hikâyesinin yanında mevcut iktidardan hoşnut olmayıp onunla mücadele yolunu seçen gençlerin ön plana çıktığı görülür. Başka bir ifadeyle romanda II. Abdülhamid dönemi eleştirilmekte ve karşıtlarının faaliyetleri anlatılmaktadır.

Roman, başkahraman Süleyman Nüzhet merkeze alınarak kurgulanır. Romanda Süleyman Nüzhet'in hayatının çerçevesi şu ifadelerle çizilir:

“... İstanbul'un en güzide bir sınıfına, erkânından biri uzunca bir zaman Sadareti işgal ederek o vakitten beri hâlâ hâtıralarda pâyidâr olan bir sît-i namus ü haysiyet bırakmış bir ailesine mensup idi. Küçük yaşından itibaren Fransa'dan suret-i mahsusada celb edilmiş bir mürebbiye ile başlayarak gençliğinin birkaç senesini Mekteb-i Sultanî'de geçirdikten sonra Lycée Condorcet'ye gönderilmiş ve avdetinden Hariciye Nezaretine intisab ettirildikten sonra bir netice-i fecia ile biten ızdivacını müteakip muhtelif sefaret maiyetleri de bazen Petersburg'da, bazen Madrid'de, bir müddet Viyana'da, bir müddet Berlin'de, bir uzun zaman Paris'te en küçük memuriyetlerden başlayarak müsteşarlığa kadar çıkmış, nihayet sefaretlerin hükümet-i merkeziye ile revabıt u münasebatı bir devre-i müşevveşeye girmek istidadlarını gösterirken İstanbul'a avdet ederek İstişare Odası'nda kalmaya rıza göstermiş idi.”

“...Bir gün onu tanıyalar, hatta tanımayanlar arasında İstanbul için pek tuhaf, pek merakâver bir hikâye naklolundu.”

“Nezarette alelade bir mübahase esnasında Süleyman Nüzhet hiç beklenilmez bir feveran-ı hiddetle ayağa kalarak o zaman fitne-i tab'ı, fesat tıyneti memurîn-i Hariciye arasında tesmime çalışmamış kimseyi bırakmayan bir büyük memurun ta yüzüne ‘sen alçak bir casussun, sen yüzüne tükürülecek iğrenç bir rezilsin’ diye haykırdığı, sonra etrafında bulunan sekiz on refike dönerek ‘Sizin yanınızda bu küçük vakaya sebep oluşumdan dolayı affınızı rica ederim.’ zerafetiyle çıktığı söylendi.”⁴⁸

Süleyman Nüzhet yüksek bir mevki olan Sadaret'te bulunmuş bir aileye mensuptur. Bu mensubiyetinden dolayı iyi bir eğitim almıştır. Gerek işi ve gerekse

⁴⁸ Halit Ziya Uşaklıgil, *Nesl-i Ahir*, s. 27.

maddi durumu oldukça iyidir. Yurt dışında birçok yerde üst düzey görevler üstlendikten sonra 45 yaşında olmasına rağmen görevinden ayrılır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önemli bir toplanma yeri olan Paris'e gider ve altı yıl orada kalır. Bu süre içinde Cemiyet ile bir ilişki içine girmez. Fakat memleketin içinde bulunduğu durumu iyi gözlemlediği için fikirleri Cemiyet'in bir kısım fikirleriyle örtüşür. Uzun yıllar yurt dışında kalmasının kendisine sağladığı birikimle Avrupa ülkeleri ile Osmanlı Devleti arasında siyasî, sosyal ve ekonomik sahalarda mukayeseler yaparak mevcut yapıdan rahatsızlığını hemen her yerde söylemekten çekinmez.

Hemen her alanda geri kalmışlığın, ehliyetli insanlar yerine işbaşına liyakatsiz kişilerin getirilmesinin, en ufak bir muhalif görüşe tahammül edilmeyişin sebebi gördükleri yönetim ile çatışma içine giren bir neslin kendisiyle aynı görüşleri paylaştığı görülen Süleyman Nüzhet, bu neslin sürgünlerde işkenceler altında inlediğini, vatana sayısız menfaatleri dokunabilecekken daha hayatlarının baharında solup gittiğini dile getirir.

Romana da ismini veren “Nesl-i Ahir” ifadesi, dönemin kurtuluş çaresi arayan gençlerine özelde de romanda mücadele eden gençlere yazar tarafından verilen bir isimdir. Romanda ismi geçen bu neslin hemen tamamı iyi eğitim almış başarılı gençlerden oluşur. “Nesl-i Ahir” olarak anılmaya layık bu kişilerin isimleri İrfan, Şakir, Dâniş, Behiç, Şevket, Kâşif, Muzaffer, Sahir, İbrahim Rıfkı ve Said'dir. Bunların karşısında da ehliyetli olmadıkları hâlde önemli mevkilere getirilen, sadece şahsî geleceklerini düşünen, mal ve mevki hevesinde olan gençler vardır. “Nesl-i diğer” denilen bu ikinci grupta ise Şeyda Bey, Apollo, Gıyas, Çöpten Minare İsmail, Şamandıra Hüseyin, Lüleci Bekir, Şadi Revnak, ismi verilmeyen bir Paşa ve diğer hafiyeleler vardır.

“Nesl-i Ahir” gençleri, fikirlerinden hoşlandıkları Süleyman Nüzhet ile sık sık irtibat kurarlar. İlk temasları Süleyman Nüzhet'in Avrupa'dan kesin dönüş yaptığı yolculuğu sırasında olur. Süleyman Nüzhet'le birlikte yolculuk yapan İrfan ve Şakir vasıtasıyla daha sonra başka gençler de Süleyman Nüzhet ile tanışır. Bu gençlerin hemen hepsi askerlik, sanat, yönetim, hariciye, hukuk gibi alanlarda farklı bir mesleğe sahiptir. Romanda olaylar geliştikçe gençlerin hayatlarına ilişkin bilgiler genişletilir. Bu yolla II. Abdülhamid yönetiminin hemen her alanda başarısızlığı gözler önüne serilerek

ona karşı tenkit sahası genişletilmek istenir. Bu tenkitler çoğunlukla Süleyman Nüzhet'in perspektifinden verilir:

“Yüzlerce akvam ve edyanın milyonlarca mehd-i hayatı altı yüz senelik bir mevcudiyet-i tarihiyenin mabed-i muazzamı, bütün cihan-ı İslâmiyet'in kabe-i ümid ü ruhu olan bu memleket otuz sene bir avuç şirzime-i sefilenintu'mesi, her türlü hukuku ve kabiliyeti pââmâl-i tahkir ü tezyif olmuş, tabakat-ı beşeriyenin en yüksek zirvelerinde yaşamaya salahiyetdâr iken en zelil ü miskin bir zümre-i mahlûkat sefaletiyle çirkeflerde sürünmeye mahkûm edilmiş bir millet hâlinde esir-i isaet olup kalmış idi. Memleket sertâser onların iştiha-yı akûranesini doyurmaya muvaffak olamayan, üzerinde bindikten sonra çiğnenip ezilecek, yıkılıp yakılacak bir ziyafetkede idi. Tırnaklarını her uzattıkları noktasından kanlarını saçarak ciğer parçalarıyla, Şirvanlarla çekilirler, her çekildikçe tekrar sökülecek uruk-ı hayat, parçalanacak riât aramak, daha ziyade parçalayıp koparmak, söküp yırtmak, sonra bu hûnîn-i gânaîm-i vahşeti dehan-ı hırs ü gayzlarına tıkmak için gittikçe mütezayid bir hücum-ı akûrane ile tekrar saldırırlardı.”

“Askerlerin ekmeklerini, gemilerinin kömürlerini yemekle doymayan bu iştiha-yı ifritane, nerede temellük edilecek bir maden, nerede gasp olunacak bir mahlûl bulsa uzanan o idi; kahr ve zulüm; ormanları söküp kurutmaktan, sine-i arzı delip emmekten yorulmayan, intifa nâpezîr bir cinnet-i cû ü atş ile ağaçları kemiren, taşları ısırın, enhar ve ebharı içmek isteyen o bir sürü vuhuş-ı bela memleketi sertâser, bir şehid-i mazlumu kadid-i muzmahilline döndürmüş idi.”⁴⁹

Yukarıdaki paragraflarda Osmanlı Devleti'nin altı yüz senelik parlak tarihinin son otuz senede vahşi kemirgenlere benzetilen liyakatsiz kişiler elinde yok olmaya yüz tuttuğu ifade edilir. Süleyman Nüzhet, Paris'ten İstanbul'a kesin dönüş yaptığıının hemen sonrasında bir araya geldiği gençlerle paylaştığı:

“Ben İstanbul'a gelince hep böyle olurum. Bir nefes almam ki zehirle memlu olmasın. Bak, Şakir, etrafımıza bak, İrfanla sen de dâhil olduğumuz hâlde, hatta şu güzelliğinden, süsünden başka bir meziyeti olmayan, belki yarın eli tutulamayacak, yanına yaklaşılsa tiksiniyerek geri çekilinecek olan Gıyas da beraber, muzmahil olmaya mahkûm gençlerden başka ne var? Bunlar memleketin hep istikbalinden birer parça ki gözlerimin önünde çürüyüp mahvoluyor. Güya doğmadan ölmeye mahkûm ümitler. Bu memleketin atisi bu çürüyen enkaz-ı ümid üzerinde kurulacak hâlbuki bunlarla, sizlerle ne parlak bir istikbal tehiyye edilebilir, ne kavi bir cemiyet kurulabilir! Buna bedel ortada her gün bir parça daha yıkılan bir memlekette bir parça daha ölen bir cemiyetten başka bir şey yok. Bilsen Şakir, Azra olmasa bir gün daha yaşamak kabil olmayacak. Tahmin edemezsin, nasıl bunalıyorum, işte şurada, boğazımda bir şey var ki beni tıkıyor. Hele bu defa

⁴⁹Halit Ziya Uşaklıgil, *Nesl-i Ahir*, s. 111.

gelişimde İstanbul'u hayatı öyle karanlık gördüm, öyle derin bir yeis ile bunun izmihlaline karar verdim ki...⁵⁰

şeklindeki düşüncelerinde, geline vahim noktadan sonra vatanın kurtuluşu konusunda bir ümidinin olmadığını ifade eder. Süleyman Nüzhet'in romanda gizli bir ihtilâl cemiyeti şeklinde bahsettiği İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faaliyetlerine kuvvetli bir ümit beslemediği görülür. Romanın ilerleyen bölümlerinde Süleyman Nüzhet, etrafında toplanan gençlere yaptığı konuşmalarının birinde memleketin içinde bulunduğu durumu:

“... vukuat-ı ahîreden, tarih-i millete hûnîn sahâif ilâve eden makalattan, Vilâyat-ı Sitte'den, Yemen'i, Hicaz'ı baştan başa bir şûrîşgâh-ı âteşin hâline getiren ahvalden, Anadolu'nun fakr u sefaletinden, ahalinin zaruret ü meskenetinden, günden güne artan müzayaka-i maliye yanında yapılan servetlerden, irtikab u irtişadan, sirkat ü hıyanetten, her tarafta sadakat namına oynanan bu mudhike-i feciadan, bir rub asırlık silsile-i itisafatın nihayet işte artık düğümlenerek kopmak üzere bulunduğu ve bu musibetin evan-ı tahakkuku mevcudiyet-i millîyenin hengâme-i inkırazı olacağından öyle müteessir bir lisan ile bahsetti ki artık bu tehlike-i umumiye yanında onların üç beş günlük bir işkence geçirmeleri ihtimaline korkulacak bir muhatara nazarıyla bakılamazdı.”⁵¹

sözleriyle ifade eder. Bu durum aynı zamanda İrfan ile arkadaşlarının gizli planlarının da olgunlaştığı bir zamanda gerçekleşir.

Muhalik gençler bir araya geldiklerinde Süleyman Nüzhet'in konuşmalarını son derece ciddiye alırlar. Memleketin bunaltıcı havası içinde Süleyman Nüzhet'in konuşma seansları “Nesl-i Ahir”e nefes aldirtan psikolojik terapi vazifesi görür. Bu konuşmaların gençler üzerinde meydana getirdiği tesir, romanda İrfan örneği üzerinden işlenir. Bir konuşma sonrasında oluşan tesiri anlatmak için şu ifadeler kullanılır:

“İrfan kalbinde, babasının menfiyetini, âfâkta işale başlayan savaik-i musibetin yanında, öyle küçük bir nokta-i elem hâline inmiş buluyordu ki vatan için duyulan bu matem-i umuminin tesiriyle şu dakikada kahrolurken, kendi musabiyetini adeta görmüyordu. Bu, herkesin az çok gözyaşlarıyla iştirak eylediği bu mateme karşı ödenmiş bir borç kabilinden değil miydi?..”⁵²

Romanın başkahramanı Süleyman Nüzhet olsa da iktidar mücadelesi kapsamında dikkati çeken en önemli isim yirmi altı yaşındaki İrfan'dır. Süleyman

⁵⁰ Halit Ziya Uşaklıgil, *Nesl-i Ahir*, s. 84.

⁵¹ Halit Ziya Uşaklıgil, *Nesl-i Ahir*, s. 203.

⁵² Halit Ziya Uşaklıgil, *Nesl-i Ahir*, s. 203.

Nüzhet'in yönetime karşı fikrî boyuttaki rahatsızlığına karşın İrfan, mücadelenin içinde yaşar. Süleyman Nüzhet, onu Şakir ile kıyaslar ve "İrfan bilakis bir ihtilalkar, bir şiddetperver idi."⁵³ diye tespitte bulunur. İrfan'dan sonra önemli bir şahıs, romanda hakkında asker ve heyecanlı bir hürriyetperver olması dışında pek bilgi sunulmayan Behçet'tir.

İrfan'ın asker babası, oğlunun iyi gelir getiren bir meslek sahibi olmasını istese de oğlu müzisyen olmayı kafasına koymuştur. Oğlunun ısrarlarına dayanamayan baba onu Avrupa'ya göndermeyi kabul eder. Fakat yetkililerden gerekli izni alamayınca oğlunu "İhsaniye önünde duran bir İngiliz şilebinin çarkçısıyla edilen pazarlıklar, Kadıköy'nde bulunan bir sandal, karanlık bir kış gecesinde İhsaniye önüne kadar gelirken geçirilen helecanlar, her an karakollara tesadüf ihtimali arasında"⁵⁴ gizlice Avrupa'ya müzik eğitimi alsın diye gönderir. Bu durum ortaya çıkınca da Erzurum'a sürgüne gönderilir. İrfan ise gittiği Paris'te üç yıl süren bir eğitim alır ve orada tanıştığı Şakir ile beraber memlekete döner:

"Onlar ikisi de nazar-ı zabıtada fîrari idiler. İrfan anlattı üç senedir tekrar tahsiline avdet edememek korkusuyla vatanına dönmeyen bu çocuk kalbinde bu mesele acı bir kin ile karışıyordu."⁵⁵

Döndükten sonra kendisi için yaptığı fedakârlıktan dolayı Erzurum'a sürülen babasını ziyaret etmek isteyen İrfan isteğini gerçekleştiremeyince öncelikle babasının affedilmesi için çalışmalara başlar. Bu vesileyle ziyaret ettiği devlet daireleri ve adamları, kendisi üzerinde çok kötü bir tesir meydana getirir.

İrfan'ın babasının kurtuluşu için müracaatlarda bulunduğu yerlerden biri de Bâb-ı Seraskerî'dir. Gittiği Bâb-ı Seraskerî'de uzun beklemeler ve araştırmalar sonunda babasının "emr-i mahsûs" ile sürgüne gönderildiğini öğrenir. O sıralar babasının durumunu düzeltebilecek bir kişinin var olduğu bilgisini alan İrfan, hemen soluğu onun yanında alır. Görüşme sırasını beklerken bu vesile ile bir devlet dairesi manzarasına şahit olur:

"İrfan orada beklerken beyefendinin yanına girenler oluyordu, bunların içinde İstanbul'un mârûf çehreleri vardı. Memûrîn-i devletten zevâta benzer çehreler görülüyordu. Bazen en umulmaz bir

⁵³ Halit Ziya Uşaklıgil, *Nesl-i Ahir*, s. 394.

⁵⁴ Halit Ziya Uşaklıgil, *Nesl-i Ahir*, s. 32.

⁵⁵ Halit Ziya Uşaklıgil, *Nesl-i Ahir*, s. 29.

sima, bir pehlivana, yahut tebdîl-i kıyafet etmiş bir hamala benzeyen bir sima-yı haşin görünüyor, bekleyenlerin arasından vakurane geçiyor, doğruca beyefendinin dairesine giden dehlize giriyor, önünden çekilen uşaklara laübaliyane bir merhaba ile bütün bu dairenin resmîyatını pâmâl-i istihkâr ederek yürüyüp geçiyordu. Bu servet ve ihtişam içinde ne iğrenç, ne gülünç şeyler vardı. Sofalara asılmış velur perdeler vardı ki bir tarafından kopmuş sarkıyordu; lake bir konsol vardı ki üzerinde uşaklardan birinin yırtık terlikleri cânîşin-i ikbal olmuştu; tabağı başka fincanlarla kahve getiriyorlardı; henüz uykudan kalkmış bir uşak bir pencerenin kenarına yaslanmış kirli çoraplarını giyiyordu; her tarafta, her şeyde nasılsa ele geçen bu servetin sırtan beceriksizlikleri nazar-ı dikkati tahriş ediyordu.”⁵⁶

İrfan’ın görüşmek için beklediği kişi, Bâb-ı Seraskerî heyetinin karar vermekten aciz kaldığı bir meseleyi tek başına halledebilir denilen önemli bir şahıstır. Devrin kötü hususiyetler kazanmasında önemli roller üstlenen tüm isimleri örnekleyen bu önemli sima:

“... İstanbul’da bu beyler, bu paşalar, bu konaklar, bu köşkler hayatın öyle teşkilat-ı esasıyesi hükmünü almış idi ki gelip bunların dest-i hûnîninden bir sadaka-i adalet dilenmemek, bu binaların saye-i zulm ü itisafında bir nefha-yı tesliyet aramamak mümkün değildi.”⁵⁷

ifadeleriyle dikkatlere sunulur. Bu esnada İrfan, bürokrasiye ve oradaki keyfiliğe, insana verilen değerin derecesine şahit olur. Tıpkı kendisi gibi kim bilir daha nicelerin burada, bu insanlar eliyle facialar yaşadıklarını düşünür.

Babasını kurtarmak için girişimlerde bulunduğu süre içinde hızlı bir değişim yaşayan İrfan’ın, kendisini takip etmekle görevli hafiye Apollo’dan ayrıldıktan sonra Beşiktaş’ta bulunan Çırağan ve Dolmabahçe Sarayları ile karakol önünden geçerken daha önce hürriyetperver kişilerin bu mekânlarda yaşadığı feci olaylar hatırına gelir:

“Arabada yalnız kalınca köşeye yaslanarak uzun nefes-i tesliye aldı. Karakolun önünden geçerken uzun uzun baktı. Buraya dair ne kadar hikâye-i fecia dinlemişti. Bir kere buraya geldikten sonra kaybolan adamlardan, artık izi bulunamayan gençlerden bahsederlerdi. Sol tarafta sarayları bırakarak araba süratle onu götürüyor, güya buradan kaçırmak istiyordu; Çırağan’ın önünden geçerken kalbinde elim bir yara sızladı, bu asrın en büyük feciasının^[58] karşısında kendi ızdırabını

⁵⁶ Halit Ziya Uşaklıgil, *Nesl-i Ahir*, s. 92.

⁵⁷ Halit Ziya Uşaklıgil, *Nesl-i Ahir*, s. 92.

⁵⁸ Burada bahsedilen olay Çırağan Baskını’dır. 1878 yılında Ali Suavi, Çırağan Sarayı’nda tutulan IV. Murad’ı tahta geçirmek için teşebbüste bulunur ama başarılı olmaz ve tutuklanır. Ardından Beşiktaş’taki karakolda başına yediği sopa darbesi sonucu ölür.

o kadar ehemmiyetten ari buldu ki adeta utandı, daha sonra Dolmabahçe'nin önünden geçerken eğilerek uzun uzun baktı, bu yüksek duvarlardan, mesdud kapılardan gözleri aşmak⁵⁹ istiyordu.”⁶⁰

İrfan; geçirdiği değişimle beraber şiddetli bir öfkenin de tesirine girer. Ardından bir an önce bir şeyler yapmak çarelerini aramaya başlar. Bu durum, onda müsebbiplerin cezalandırılması fikrini de uyandırır:

“... bütün bu şeylerden titriyorum, memleketimin âtisi, istikbalin vehameti için ölüyorum; şu bir haftalık hayatında yaralarıyla sürüklenen zavallılardan, daha kemirecek kalp arayan dişlerini gıcırdatarak müterakıb-ı fesat, atılmaya müheyya müfteris hayvanlardan, üstünde kaht ü tâûnbulutlarıyla mahmul ızdırıp bekleyen bu tecellizâr-ı mesâib içinde ya malul ü mariz ya makhûr ü muzlim dehşet içinde evlâd-ı vatan heyula-yı hayat-âverinden başka bir şey görmedim. Bitmiş bir karn ile yaşayacak kuvvet iktisabına imkân bulamamış bir nesil arasında boğulmak hissini duyuyorum, işte nefes alamayacağım. Artık, biraz havai bir küçük nefha-i ümid ü tesliyet; bu memleketi kurtaracak, biraz hayat verecek, tarih-i milletin sahifesini çevirecek bir küçük parmak, bir küçük ümidin parmağını görmeye muhtacım.”⁶¹

ifadelerinde anlatılan kurtuluş ümidini şiddetle beklediği sırada babasının intiharı haberi onu daha da öfkeli davranmaya sevk eder. “Size yemin ederim ki pederimin intikamını, kimden almak mümkünse ondan almaksızın ölmeyeceğim.”⁶² diyerek Süleyman Nüzhet'e babasının ölümünden sonra içine girdiği fikrî kararlılığı beyan eder. Artık İrfan'ın durumu memleketin durumundan farksızdır. İkisi de aynı el tarafından mağdur edilmişlerdir. İrfan'ın şahsî davası ile hürriyet davası aynı noktada buluşmuştur.

İktidar mücadelesi bakımından önemli olan İrfan'ın bu dönüşümü romanda aşama aşama takip edilebilir. Avrupa'ya kaçış, babasının Erzurum'a sürülmesi, döndükten sonra memleketin içinde bulunduğu kötü durum, arkadaşı Kâşif'in Ankara'dan Anadolu'nun perişan hâlini yazıp gönderdiği mektuplar, ders vermek için gittiği konakta tanık olduğu paşanın yaşamı, babasını kurtarmak için başvurduğu devlet dairelerinde yaşadıkları ve gördükleri, Behçet ve diğer “Nesl-i Ahir”den gençlerle buluşmaları, Süleyman Nüzhet'in konuşmaları ve nihayet babasının intiharı onun değişiminde rol oynamışlardır.

Romanda İrfan karakterinden sonra iktidar mücadelesi hususunda bahsedilmesi gereken iki kişi daha vardır. Onlar da Şakir ve Behçet'tir. Şakir önemli bir aileye

⁵⁹ Burada kastedilen, Dolmabahçe Sarayı'nda Veliâht Reşat Efendi'nin hapis hayatına benzer bir hayat yaşamasıdır.

⁶⁰ Halit Ziya Uşaklıgil, *Nesl-i Ahir*, s. 131.

⁶¹ Halit Ziya Uşaklıgil, *Nesl-i Ahir*, s. 150.

⁶² Halit Ziya Uşaklıgil, *Nesl-i Ahir*, s. 295.

mensuptur ve Avrupa'dan dönüşünden sonra “Nesl-i Ahir” içinde yer alarak çirkin bir iş yaptıklarını düşündüğü hafiyelerin tarafında yer almamaya karar verir. Behçet ise zabittir ve mesleğinin de etkisiyle yönetime karşı daha sert ve tavizsiz bir çizgi benimser.

Romanda dönemin idaresi ve ona muhalif olan “Nesl-i Ahir” arasındaki iktidar mücadelesinde çeşitli mücadele araçları kullanılır. Mücadele taraflarından yönetimin başvurduğu mücadele araçları sansür, sürgün ve hafiyelerdir.

II. Abdülhamid idaresine karşı verilen iktidar mücadelelerinin anlatıldığı eserlerin hemen tamamında olduğu gibi *Nesl-i Ahir*'de de, en önemli mücadele aracı olan hafiyelik sistemi ele alınmıştır. Hatta denilebilir ki dönemin konuyla ilgili eserlerinde bu sistem, en geniş hafiye kadrosuyla *Nesl-i Ahir*'de işlenir.

Eserde, dönemin idaresinin en ufak bir muhalif hareketi gözden kaçırmamak için şüpheli gördüğü herkesi takip ettiği gözler önüne serilir. Bu durum “... otuz seneden beri memleketi serteser örten bu müthiş hafiye ağı”⁶³ şeklinde ifade edilir. Yazar romanda özellikle Şeyda Bey, Paşa, Şadi Revnak isimleri üzerinde başarılı ve uzun karakter tahlilleri yapar. Böylece dönemin hafiyelik mekanizmasının esas kimliğini ortaya koymaya çalışır.

Süleyman Nüzhet, Fransız Postanesi'nden kendisine gelen mektupları teslim aldığı anda kendisine yanaşıp sorular soran bir hafiye vardır. Süleyman Nüzhet'le buluşmak için Büyükkada'ya birlikte giden yedi arkadaş, hafiyelerin vapur iskelesinde haklarında bilgiler not ettiklerine şahit olurlar. Bu örnekler dışında, halkın uğrak mekânlarının hafiyeler tarafından gözetlendiğine dair romanda birçok sahneye rastlamak mümkündür.

Romanda “Nesl-i Diğer” diye bahsedilen kişilerin tamamı aynı zamanda birer hafiyedir. Yurt içine geldikten sonra Süleyman Nüzhet, İrfan ve Şakir ilk günden itibaren gittikleri hemen her yerde bu kişiler tarafından takip edilirler. Yurda girdikleri ilk günlerden itibaren İrfan, Paşa'nın adamı Apollo tarafından arkadaş görüntüsüyle takip edilirken Şakir, Şadi Bey'in adamı Gıyas tarafından gözetim altında tutulur. İrfan, babasını geri getirtmek için uğraşırken Apollo onun bu durumundan istifade etsin diye

⁶³ Halit Ziya Uşaklıgil, *Nesl-i Ahir*, s. 133.

onu bağılı bulunduğı Paşa'ya götürür. Paşa da ona Cemiyet'in Paris'teki üyeleri hakkında bilgi vermesi karşılığında yardımcı olabileceğini hatta hizmete bile alınabileceğini ifade eder:

“Sizinle görüştüğüme pek memnun oldum! dedi, pederinizi getirtmek için çalışacağıma söz veriyorum. Fakat biz meşgul adamlarız, böyle şeyleri hatırıma getirmek lazım. Bana ara sıra geliniz, olmaz mı? Sizinle biraz Paris'ten de bahsederiz. Bilhassa beni pek ziyade meraka düşüren birkaç kişi hakkında malumat almak isterdim. Bilseniz kalben onlarla ne kadar... Fakat bunlardan sizinle beni daha iyi tanıdığımız bir zaman bahsedelim. Sonra yalnız pederinizi değil, sizi de düşünmek lazım; sizi hizmete aldirmek da pek mümkün...”⁶⁴

Paşa biraz daha ileri giderek, Süleyman Nüzhet ile irtibatının evveliyatını sorar. Sonrasında ise kendisini esas meraka düşüren kişilerin Behçet Paşa, Ziya Paşa, Hüsamettin Bey, İbrahim Cemal gibi (hürriyetperver) isimler olduğunu söyler.

Gizli cemiyet şeklinde ifade edilen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yurt içindeki faaliyetlerini öğrenmek için Paşa ve Şeyda Bey adeta birbirleriyle yarış hâlindeyler. Romanın sonunda Paşa'ya düzenlenen suikast dolayısıyla tehlikeli bir hâl alan Cemiyet'in faaliyetlerinin incelenmesi için hafiyelerin gerek yurt içinde gerekse yurt dışında çalışmalarını artırdığı görülür. Paşa, adamı Apollo'yu Mısır'a gönderirken kendisi bizzat İzmir ve Selanik'e gider. Öte tarafta Şeyda Bey ise emrinde çalışan Şadi Revnak'ı Paris'e Cemiyet hakkında çalışmalarda bulunmak üzere gönderir.

Nesl-i Ahir romanında muhaliflerin bir kısmı sürgüne gönderilmekle cezalandırılır. “Mekteplilerin, Harbiye'den, Tıbbiye'den, Hukuk'tan, hele zabitanın pek çok tevkifat”⁶⁵a, Paris'e firar eden dostlardan gelen bir mektup veya imha edilmesi ihmal edilmiş bir *Meşveret*⁶⁶ nüshası sebep olur ve bu durum onların Konya veya Fizan'a sürgün olarak gönderilmesine yeter. Fakat Fizan veya Konya'ya sürülen bu gençlerin kalbinde:

⁶⁴ Halit Ziya Uşaklıgil, *Nesl-i Ahir*, s. 127.

⁶⁵ Halit Ziya Uşaklıgil, *Nesl-i Ahir*, s. 250.

⁶⁶ *Meşveret*, Jön Türklerin Paris'te 1 Aralık 1895 - 6 Mayıs 1898 tarihleri arasında gazete olarak çıkardığı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilk resmi yayın organıdır.

“Mektum bir kinden başka bir şey yokken böylece birer ihtilalci, faal bir vasıta-i kıyam hâline getirilerek memleketin her tarafına yine kendi elleriyle gönderilen bıçareler, bugünün bıçareleri, fakat yarının isyan muallimleri o kadar çok, o kadar çok ki ..”⁶⁷

denilerek onların sayılarının pek de az olmadıklarından bahsedilir.

Romanda Nesl-i Ahir’den olan Kâşif, Ankara’ya belediyede bir memuriyet görevi verilerek sürgüne gönderilir. İrfan’ın babası da Erzurum taburlarından birisine atılmak suretiyle sürgün cezasına çarptırılır.

Romanın sonundaki suikast girişiminin ardından tutuklananlardan biri olan İbrahim Rıfkı, bir geceliğine bilinmez bir yerde tutulur ve sonrasında sebebi belirtilmeden Diyarbakır’a sürgün olarak gönderilir.

Önemli serhafiyelelerden olan Şeyda Bey, Nesl-i Ahir ile olan irtibatı yüzünden Süleyman Nüzhet’i Anadolu’nun ücra bir yerine bir memuriyete sürgün göndermeyi adeta bir tehdit olarak kullanır.

Romanda yönetimin muhaliflerini susturmada en başta kullandığı yollardan birisi de basın - yayına ve fikir beyanına sansür uygulamaktır. Bir gazetede yazılar yazan hürriyetperver Şevket’in gözünden matbuat âlemine uygulanan sansür hakkında bilgiler verilir:

“- Bilsen İrfan! dedi, matbuat hayatında nasıl tahammülsüz bir işkence içindeyiz! Ah bilsen, o[Sansür kastedilir.], hayat-ı matbuatta ne büyük bir musibet, nasıl tecennüne sevk eden bir beladır. Hiçbir zemin-i bahs tasavvur edemezsin ki kalem orada serbestane cevelân edebilsin....”⁶⁸

Şevket, memleket meselelerine dair iki satır yazı bile yazamamaktan dolayı sansürden o kadar sıkılmıştır ki başını alıp gitmeyi ve gittiği yerde tek başına bir hayat yaşamayı ister.

Sansürden nasibini alan önemli bir saha da tiyatrodur. Namık Kemal ve Abdülhak Hamid’in eserlerinin yanında bahse bile değer olmayan eserler verildiği, Batı’dan gelen tiyatro kumpanyalarının ise piyes içeriklerini değiştirdiği hatta piyeslerden bazı bölümlerin tamamen atılarak oynandığı ve kumpanyaların kırk elli piyes vaadiyle gelip üç beş piyes oynatamadığı ifade edilir:

⁶⁷ Halit Ziya Uşaklıgil, *Nesl-i Ahir*, s. 252.

⁶⁸ Halit Ziya Uşaklıgil, *Nesl-i Ahir*, s. 141.

“- Burada bazen piyeslerin muhtevisini değiştirirler, takımıyla bir perde kesilir, mesela Un Ballo In Maschara’dan koca bir fasıl hazf edilir, bazen de isimleri değiştirilir, mesela La Favorita’nın ismi Eleonora yaparlar.”⁶⁹

Romanda yönetime karşı iktidar mücadelesi veren muhaliflerin mücadelesinde temel iki husustan bahsedilebilir: Cemiyet gibi hareket etmek ve suikast düzenlemek.

“Nesl-i Ahir” olarak adlandırılan gençler mücadele ruhlarını diri tutmak için sık sık toplanırlar. Bu toplanmalar sürdükçe gizli bir cemiyet gibi hareket etmeye başlarlar. Romanda Süleyman Nüzhet’in gözünden verilen bu faaliyetin ayrıntısına girilmez. Ama gizli gizli buluşmalar ve İrfan’daki değişim, Süleyman Nüzhet’te onların bir cemiyet oluşturduğu kanaatini uyandırır. Arkadaşları Behiç, Şevket ve Said sayesinde cemiyete katılan İrfan, zamanla muhalif bir kimlik kazanır.

Bunlar dışında romanda İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin faaliyetleri hakkında bilgi kırıntıları da mevcuttur. Avrupa’daki cemiyet üyeleri, gazete çıkarmaları ve “Nesl-i Ahir” gençlerinin ise bunlarla yer yer irtibatlıymış gibi takibe uğramaları bu türdendir. Nesl-i Ahir ile İttihatçılar ilişkisi romanda net bir şekilde çizilmemiştir. Romanda İttihatçılar devrin bir muhalefet realitesi şeklinde temsil ettirilir. “Nesl-i Ahir” gençlerinin bunlar ile irtibatı noktasında kesin bir bilgi mevcut değildir. Ama yönetim nazarında bunların tamamı aynı safta gibi algılanır. Romanın sonunda hafiyelerin gerek yurt içinde gerekse yurt dışında cemiyet faaliyetlerini yerinde incelemek için harekete geçmeleri romanda bahsedilen gençlerin bu cemiyetin bir uzantısı gibi hareket ettiği kanaatini uyandırır.

Romanda en ciddi sayılabilecek mücadele aracı Paşa’ya düzenlenen suikasttır. İrfan, bir konuşma esnasında Çöpten Minare İsmail’den babasının sürgününe sebep olan kişinin Paşa olduğunu öğrenir. Yaşanan birçok kötülüğün kaynağında yer alan bu Paşa, o günden sonra suikast yapılacak kişi olarak seçilir. Suikast düzenlenen Paşa’nın kızına İrfan’ın özel ders vermesi eylemin gerçekleşmesinde kolaylaştırıcı rol oyar. Paşa’nın koltuğunun altına patlayıcı düzeneği yerleştiren İrfan’ın bu eylemi neticesiz kalır.

Romanda, kötü idarenin kaynağı olarak görülen Padişah II. Abdülhamid bizzat yer almaz. Padişah, getirdiği idari sistem ve sadakatlerine inandığı adamları ve paşaları üzerinden temsil edilir. Romanda sisteme ve devlet adamlarına yöneltilen eleştiriler

⁶⁹ Halit Ziya Uşaklıgil, *Nesl-i Ahir*, s. 137.

aslında padişaha da yöneltilmiş olur. Çünkü devletin otuz üç yıllık idaresinde bu kadar çökmesine sebep olan ehliyetsiz idareciler onun tensibiyle görevlere getirilmişlerdir. Görev başına getirilmede tutulan bu yol kademeli olarak devletin en alt kadrolarına kadar uzanır. Yazar bu ve benzeri eleştirilerini çoğunlukla Süleyman Nüzhet ve bazen de Nesl-i Ahir olarak nitelenen şahıslar üzerinden yapar.

Sonuç olarak denilebilir ki *Nesl-i Ahir* romanında, devletin içte ve dışta zor bir dönem yaşamasının ana sebebi olarak görülen Padişah II. Abdülhamid ve idaresinin ortadan kaldırılması için verilen iktidar mücadelesinde -her ne kadar romanın içindeki olaylar II. Meşrutiyet'in ilânına üç hafta kala bitirilse de- başarı sağlandığına dair bir emare yoktur.

2.1.1.2. *Jönler*

İktidar mücadelesinin işlendiği edebî eserlerden biri de Bekir Fahri'nin yazdığı *Jönler*⁷⁰ isimli romandır. Bu roman, edebiyat tarihlerinde her ne kadar bu isimle yer etse de eserin dış kapağında “Jönler Mısır’da”⁷¹ ifadesi yer alır.

Hayatı hakkında yapılan araştırmalardaki bilgilere göre Bekir Fahri'nin bir dönem Jön Türk hareketine katılarak Mısır’a kaçtığı, *Jönler* isimli eserini orada yazdığı, Meşrutiyet'in ilânından sonra da İstanbul’a döndüğü anlaşılmaktadır.⁷² Jön Türklerin Mısır’daki mücadelelerini yansıtan bu roman, edebiyat tarihi açısından bir Jön Türk’ün mensubu olduğu hareket hakkında yazdığı ilk roman olmasıyla da önemli bir mevki işgal eder. Jön Türklerin yurt dışı hayatları⁷³ hakkında bir başka roman da Yakup Kadri'nin *Bir Sürgün* (1937) isimli romandır. *Jönler*, Yakup Kadri'nin Paris’te sürgünde yaşayan bir Jön Türk’ün hayatını konu alan *Bir Sürgün* adlı romanından tam yirmi yedi yıl önce yazılmıştır.

⁷⁰ Bekir Fahri, *Jönler*, hzl.: Atilla Özkırımlı, İletişim Yayınları, İstanbul 1985. (Alıntılar bu baskıdandır.)

⁷¹ Bekir Fahri, *Jönler*, hzl.: Atilla Özkırımlı, “Sunu”, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 12.

⁷² Bu konu hakkında geniş bilgi için bakınız: Murat Koç, *Natüralist Bir Yazar Bekir Fahri (İdiz) Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Eren Yayınları, İstanbul 2011.

⁷³ II. Meşrutiyet’e giden yolda Jön Türklerin yurt dışı faaliyetleriyle ilgili daha geniş bilgi için bkz.: Hilmi Ziya Ülken, “İkinci Meşrutiyete Doğru”, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Selçuk Yayınları, Konya 1966, s. 177 - 198.

Jönler'de anlatılanların edebiyat tarihi açısından kıymetli hâle gelmesi, yazarının “mutaassıp bir Natüralizm edebiyatıyla meşbu”⁷⁴ olmasından da kaynaklanıyor. Bu sanat görüşünü benimseyen yazarlar eserlerinde hakikate sadık kalmakta hassas davranırlar. Bu yüzden roman kahramanlarının gerçek yaşamdaki kişilerle paralellikleri oldukça fazladır.⁷⁵

Jön Türk - yönetim mücadelesini işleyen *Jönler* romanı, yapı itibariyle, daha çok Jön Türklerin iç çatışmaları üzerine kurulmuştur.⁷⁶ Olay örgüsünün temelinde, Sivas'ın ismi verilmeyen bir köyünden gelip İstanbul'da Tıbbiye'nin üçüncü sınıfında okumaktayken sahip olduğu ihtilâlcı fikirleri ve üzerinde taşıdığı zararlı evrak nedeniyle 1897'de tutuklanıp önce Taşkışla'ya bir süre sonra Trablusgarp'a sürülen Necip yer alır. Necip, daha sonra oradan kaçarak Jön Türklerin yurt dışında toplanma mekânlarından biri olan Kahire'ye gelir. Bu durum romanda şöyle anlatılır.

“İstanbul Mekteb-i Tıbbiye hapisanesinden itibaren, Taşkışla, Trablusgarp zindanlarını dolaşa dolaşa Kahire'ye düştüğü günden beri çekmediği sefalet, geçirmediği horlanma kalmamıştı.”⁷⁷

Necip'in zindanlarda yaşadıklarına nispeten Mısır'da hayatı biraz düzelse de burada parasızlık ve ardından gelen sefalet peşini bırakmaz. Necip, Selanik'ten kaçmak zorunda kalmış Hüsnü ile beraber bir odada yaşar. Odada zaruri birkaç eski ve yırtık dökük eşyadan başka bir şeyleri yoktur. Günübürlük eline geçen parayla idare etmeye çalışır. Ailesinin durumu kendisinin orada iyi geçinmesine yetmesine rağmen korktuğu için ailesiyle irtibatı kesmiştir. Zindanda iken tanıyıp arkadaş olduğu (Damat Celaleddin Paşa'nın oğlu) Efdal'den her ay bir miktar para alarak geçinmeye çalışır. Necip'in bu sefalet düşmesinde kendisinin “bu kadar senelik tahsil hayatını Mısır'da kartpostal ve gazete satmak için”⁷⁸ geçirmediğine inanması da etkili olmuştur. Bu düşüncesi, yurt dışında zaten kıt olan iş imkânlarıyla birleşince işsiz kalması kaçınılmaz olmuştur.

⁷⁴ Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, s. 372.

⁷⁵ “Tunalı Hilmi (Dobrucalı), Hoca Kadri (Muallim Mesut), Salih Cemal (Arif Cemal), Ali Kemal (Nihat), Tarsusizade Münif (Avni), Damat Mahmut Celaleddin Paşa (Damat Hamdi Paşa), Mizancı Murat (Vedat Bey), Arnavut İsmail Kemal (Sami Bey), Mithat Paşa'nın oğlu Ali Haydar Mithat (Küçük Ulvi Bey) parantez içindeki isimler romanda geçenlerdir.” (Bekir Fahri, *Jönler*, hzl.: Atilla Özkırımlı, “Sunu”, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 14.)

⁷⁶ Osman Gündüz, *İkinci Meşrutiyet Romanı 1908 - 1918 Yapısal ve Tematik İnceleme*, Dergâh Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2013, s. 55.

⁷⁷ Bekir Fahri, *Jönler*, s.19.

⁷⁸ Bekir Fahri, *Jönler*, s. 95.

Bütün bunlara rağmen bazen çalışmak için ciddi girişimlerde bulunsa da Mısır Hıdivi'nin aleyhlerine dönmesinden sonra "serdeki Jön Türklük damgası" yüzünden çaldığı kapılar bir bir yüzüne kapanmıştır. Ama bu aksiliklere rağmen Necip, mensubu olduğu Jön Türk hareketine zarar verecek bir davranış içerisine girmez. Denilebilir ki Mısır'da bulunan diğer Jön Türklerden farklı olarak Necip ve bir diğer Jön Türk olan Avni, tahammül edilmesi zor koşullara rağmen fikirlerinde hemen hemen hiç sapma göstermemiş, ideallerine sadık kalmışlardır.

Roman boyunca bazen tek başına bazen arkadaşlarıyla kahveleri ve çeşitli meclisleri dolaşan Necip bu yolla Jön Türklerin Mısır'da yaşadıklarını aktarır. Bazen de kendi arkadaşlarıyla konuşurken meselelere vakıf oluruz. Necip, hem içeride (Türkiye) padişahın "istibdad"ından, hükümetin keyfiliğinden, zulümlerin yaşanmasından hem de dışarıda (Kahire, Cenevre vb.) Jön Türklerin bencilliklerinden, aralarında yaşanan çekişmelerden ve sahtekârlıklardan şikâyetçidir.

Necip, romanda Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Cenevre grubunun başını çeken Vedat Bey olarak temsil edilen Mizancı Murad'ın sarayın politikalarına boyun eğerek ülkeye dönmesini bir ihanet olarak görüp onu şiddetle eleştirir:

"Şimdi biraz daha genişleyen konuşma gitgide Cenevre Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin acı bir surette dağılarak, vatan için muzır sonuçlarını buralara kadar yaymasına düştü, Aa! Söz buraya gelince bunda gençlerin hepsi için söyleyecek söz çoktu. Bir anda Cemiyet reisi Vedat Bey'e [Mizancı Murat] suçlayıcı sözlerle hücum olunuyordu. O vatanın içinde birçok gençlerin yanmasına sebep olmuş, saray politikasına boyun kırarak alçakça içeri dönmüştü. Doğrusu, bu kamuoyu önünde affolunacak kabahatlerden değildi. Vedat Bey'e ilelebet lanet konmalıydı. Necip bu hususta sözü daima Avni'ye bırakırdı. Beriki Cemiyet zamanında Cenevre'de bulunmuş, onu idare edenlerin hareketlerine hâliyle, sözüyle maruz bulunmuştu. Evet, onlar vatani, Osmanlılığı, Jön Türklüğü, elhasıl hürriyet mesleğini berbat etmişlerdi. Hele hükümetten para alan, sefaretlerden bazılarına dolgun maaşlarla yerleşenler, cemiyetin basın-yayın araçlarını satanlar, serhafiye gibi bir alçaklığın yardım ve aldatmalarına kapılanlar çok olduğu kadar adları ilelebed lanetle hatırlanmaya lâyıktı. Doğrusu bu gibilerin yanında Muallim'in bir matbaa meselesinde Arif Cemil'le taraftarlığı su gibi denilecek kadar hafif kalırdı."⁷⁹

Vedat Bey'in yönetime boyun kırmasını şiddetle eleştirdiği gibi Arif Cemil'in Nazmi, Muallim Mesut ve bir kısım arkadaşlarıyla beraber Cemiyet'in matbaa ve gazetesini ele geçirmesini de eleştirir. Bu yaşananların Jön Türk hareketine ve

⁷⁹ Bekir Fahri, *Jönler*, s. 32.

mücadelesine ne denli zarar verdiğinin farkındadır. Necip'in rahatsız olduğu bir diğer mesele de Ermenilerden Avadis ve Masrufyan, Arnavutlardan Şemi ve Arnavut Sami Bey'lerin vatan için zararlı ve parçalayıcı faaliyetleridir.

Jönler'de Mısır'daki Jön Türklerin bir mücadele aracı olarak gördükleri ve sayıca çok olsa da etkisiz ve dağınık basın-yayın faaliyetleri de genişçe yer alır. Kahire'de başta *Kanunuesasi* gazetesi olmak üzere *Bayrak*, *Adalet* ve isimleri verilmeyen çeşitli gazeteler çıkarılır. Bunlar dışında içlerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin tüzüğü, *Şerait-i Hilafet*, *İngiliz Tarih-i Medenisi* ve *Celeddin-i Harzemşah*'ın (Namık Kemal'in piyesi) da aralarında bulunduğu bir kısım Türkçe kitaplar yayımlanır. Hatta ellerinde bu yayınların bir kısmını bastırdıkları matbaa bulunmasına rağmen disiplinsizlikten ve aralarındaki çekişmelerden bu imkânı yeterince değerlendiremezler. Bu matbaada cemiyetin faaliyetlerini duyuracak yayınlarda bulunmak birinci vazifeymiş gibi görünse de aslında şahsî çıkarlar ön plana çıkar. Nihayet Hıdiv'in aleyhlerinde bulunmasıyla beraber bu imkânlar da ellerinden çıkar. Romanda bahsedilen basın-yayın faaliyetinin tafsilatı aşağıdaki şekildedir:

İstanbul'dan İzmir'e sürülmüş, oradan da Mısır'a kaçmış ve sürekli temiz kıyafetle dolaşmasına tezat teşkil edecek şekilde bulaşmadığı kötü olay kalmamış Ermeni asıllı Avadis *Adalet* isminde bir gazete çıkarır. Hatta Necip, başta mahiyetini tam anlayamadığı Avadis'e güvenerek bu gazetede, basılsın diye yazılar vermiştir.

Kendilerine “reis” namı verip Jön Türkler arasında dolaşan, onların sıklıkla uğradıkları İstanbul Kahvesi'ne gelerek toplanan gençlerden fikir desteği alan Ali Şükür ve Ulvi Nihat Beyler, idaresini uhdelinde bulundurdıkları *Bayrak* isimli gazeteyi on beş günde bir çıkarırlar.

Necip'in roman boyunca güvenini kaybetmeyen ve ideale sadık kalan Avni, ismi verilemeyen aylık bir gazete çıkarır. Bunun dışında bastırdığı bazı manzum risalelerde hürriyetçi düşüncelerini ifade eder.

Aşırı zenginlikten sefaletle duçar olan Şemi bir gazetecidir. Yunanistan'da çıkardığı *Bayrak* isimli gazetesinde Arnavutları ayaklandırmak için çalıştığı tespit edilince ölüm cezasına çarptırılmıştır. Bunun üzerine o da kaçarak Mısır'a gelmiştir.

Masrufyan, Namık Kemal zamanından beri gazetecilik kimliğiyle tanınan biridir. O, zamanın birçok yazarının kendisinin çıkardığı gazeteler sayesinde yetiştiğini, bunlardan birisinin de Mizancı Murad olduğunu söyler. Mısır'da da *İttifâk-ı Osmani* adında bir gazete çıkarır. Bu gazete daha çok Jön Türkleri istismar eden bir yayın politikası çizer.

Basın-yayın faaliyetlerinde Jön Türklerin amiral gazetesi, cemiyetin matbaasında basılan *Kanunuesasi*'dir. Mısır Hıdivi, İstanbul ile yakınlaştıktan sonra bu gazetenin idaresini ele geçirir. Gazetenin başında önceleri gazeteyi cemiyetten gasbeden Arif Cemil vardır. Hıdiv'in adamlarının saldırısında ciddi bir şekilde yaralandığı için verem olur. Arif Cemil, aralarındaki münasebete dayanarak İngiliz vekili Lord'un yardımını ister ve gazetede eşyalarıyla beraber bir kısım evraklarını kurtarır. Necip, bu gazeteyi daha önce haksız bir şekilde ele geçiren Arif Cemil'in bu durumu fazlasıyla hak ettiğini düşünür.

Kahire, tıpkı Cenevre ve Paris gibi yurt dışına kaçmış Jön Türklerin toplandıkları şehirlerdendir. Burada, başlangıçta Mısır yönetiminin kendilerine müsaade etmesi neticesinde rahat eden Jön Türkler, romanın sonunda Hıdiv'in İstanbul'daki yönetimle yakınlaşması sonucunda hemen herkesin Mısır'ı terk etmek zorunda kaldığı, adeta fareler gibi kaçacak delik aradığı ifade edilir.

“Mısır'da, bir Alman'ın fabrikasında ameleliği kabul eden zavallı Rahmi'yle, Muallim'den başka kimse kalmamıştı.”⁸⁰

Herkesin bir tarafa kaçtığı sırada Avni de İskenderiye üzerinden Mısır dışına çıkmak ister. Tam çıkmak üzereyken Hıdiv'in hafiyelerinin komplosuyla karşı karşıya kalır. Her meseleden haberi olduğu gibi bu durumdan da haberdar olan Avadis, Necip'e İngiliz vekili Lord'a bir telgraf çekerek yardım talep etmesini önerir. Necip de Avni'nin başından geçeni haber verdiği kısa bir telgraf vasıtasıyla Lord'dan yardım talep eder. Nelerin döndüğünü anlamış olan Lord, onları himayesine alır. Necip bu durum için arkadaşına:

“Bunun Jön Türklere Hıdiv'in adamları tarafından gelme bir taarruz olduğunu hissetti. Zaten ortada Arif Cemil'in meselesi de var. Bu iki vak'anın ve daha evvel Hıdiv'in validesiyle İstanbul'a giden Türklerin hareketleri arasında bir münasebet var. Lord'un daima Hıdiv'in harekâtını takip

⁸⁰ Bekir Fahri, *Jönler*, s. 168.

etmekte olduğunu işitiyoruz. Bu İngiliz'in bizi himaye edeceğine emin ol. Hatta Arif Cemil'e bile müsait vaatte bulunduğunu Mazhar söylüyordu. Vukuatın birbirine ne kadar bağlı olduğunu görüyorsun ya!"⁸¹

açıklamasıyla yaşananlardan Lord'un bir şekilde an be an haberdar olduğunu ifade eder. Necip, buraya gelmelerinin sebebinin "istibdad"dan kaçmak olduğunu ama şimdi Mısır'da bulunmasını istemedikleri İngiliz'in kendilerinin maruz kaldığı bu olayda adeta "istibdad"ın önünü almaya çalıştığını düşündükçe üzüldür. Dönüşte hemen Lord'un bulunduğu yere gider. Bu arada Arif Cemil'in işi de alevlenmiştir. Lord, Hıdiv'in el koyduğu matbaayı zorla açtırmış ve Arif Cemil'in oradaki evraklarını yanına almıştır. Arif Cemil'in saldırıda aldığı yara azmış ve hastalığı çok fena bir hâl almıştır. Lord'un himayesine girdikten bir hafta sonra Avni, Mesajeri Kumpanyası'nın Kongo vapuruna binerek Mısır'dan ayrılır. Necip de birkaç gün sonra Bulgaristan'da bulunan bir arkadaşının yanına gitmek için İskenderiye'de emniyet içinde bekler.

Jönler'de Türkiye'den kaçıp Mısır'a gelen Ermeni ve Arnavut muhaliflerin çalışmalarına da ışık tutulur. Necip, zaman zaman onların bulunduğu mekânlara uğrar, çalışmalarını gözlemler ve ister istemez kendi durumlarıyla onların durumları arasında mukayeselerde bulunur.

Bu mukayeseleri netice veren ziyaretlerden biri de Necip'in arkadaşları Hüsnü ve Rahmi'yle birlikte, Ermenilerin kurduğu Ermeni Cemiyet-i Hayriyesi'nin merkezi olan kahveye yapılıdır. Mısır'da bulunan Jön Türklerin hemen hepsinin işsiz kalıp sefalet içinde yaşamalarına karşın bu cemiyetteki Ermenilerin dayanışmaları ve maddî durumları Necip ve arkadaşlarını imrendirecek derecede iyidir. Bu cemiyettekilerin ekserisi zengindir ve dışarıdan Mısır'a gelen muhtaç ırkdaşlarına kucak açar. Onları hemen işe yerleştirir. Neticede Mısır'a kaçan ve orada faaliyet yürüten tüm kesimlerden çalışmaları en düzenli olan grup Ermenilerdir.

"Aa! İşte cemiyet böyle olurdu. Herifler birbirlerine elele vererek böyle nereye gitseler şen, şatır yaşıyorlardı. Zaten hepsi iş adamı idi. Hele bugünlerde Mısır'a ne kadar Ermeni düşmüştü. Elan gelmekte idi. İstanbul'un kuyumcu çarşısı şurada Muski'ye naklolanmıştı. Eczacılar, hekimler, her sınıf Ermeniler birer iş bulmuş, kendi memleketleri gibi çalışıyordu. Herifler [...] hürriyet ve istiklal fikrinden dönmüyorlardı. Hele dışarıya çıktıkça bu fikirler onlarda daha ziyade kuvvet

⁸¹ Bekir Fahri, *Jönler*, s. 161.

buluyordu. Zaten şimdi Necip'in elinde tuttuğu bir *Tan* gazetesi, yine Van taraflarında vukuattan bahsediyordu.”⁸²

Bu gıptaya rağmen Necip, Ermenilerin ayrılıkçı çalışmalarından rahatsızdır. Arkadaşlarından Hüsnü'nün Ermeni asıllı Masrufyan'ın gazetesinde yazması için gelen iş teklifine meyletmesini olumlu karşılamaz, teklifi reddetmesini ister ve şöyle der:

“Bu işi bırakacaksın Yoksa lekelenirsin. Bizim burada kazanacağımız bir cihet varsa o da şu sefaletimizle beraber haysiyetimizi kurtarmaktır.”⁸³

Necip; Rahmi ve Hüsnü'ye göre daha eski olduğu için Mısır'da yaşananların daha fazla farkındadır. Arkadaşlarına adeta orada yaşanan ilişkilerin bir özetini çıkarırcasına şu ifadelerde bulunur:

“Ben sizden eskiyim, görüyorum. Hıdiv, Damat Paşa'yı içeri sokmaya çalışıyor, validesi bugün birtakım yadigârları içeri götürüyor, o size evvelce dediğim prens ona yardım ediyor, yine vaktiyle Jönler'e yardım eden prens bugün şantaj yapıyor. Arif Cemal şantaj yapıyor. Masrufyan şantaj yapıyor. İşte görüyorsunuz ya, ortada rezaletten başka bir şey yoktur. Kısacası buranın sefaletine dayanan dışarıda kalır; yoksa içeri gider, istibdadın ayaklarına kapanır.”⁸⁴

Bütün zorluklara rağmen Necip izzetini muhafaza etmeye çalışır. Bugün ona buna yaranarak elde edilecek şeylerin kendilerini kıymetten düşüreceğini, asıl mücadelenin zor durumdayken değerlerinden taviz vermemek olduğunu arkadaşlarına hatırlatır. Ona göre eğer bu gün bu hâllerine sabredip dayanabilseler ilerideki muhtemel muvaffakiyetler daha da kıymetlenecektir. Maharetin mücadeleyi böyle zamanlarda sürdürmek olduğu kanısındadır.

Mısır'a kaçan ve oradaki faaliyetleriyle II. Abdülhamid yönetimine karşı mücadele eden Jön Türklerin yaşamında önemli bir kırılma noktası Hıdiv'in onlara karşı olan tutumundaki değişimdir. Hıdiv'in başlangıçta yurt dışına kaçan Jön Türklere kucak açan tutumunda zamanla değişim olur. Hıdiv'i Jön Türklerden soğutan husus, Jön Türk yöneticilerindeki aşırı pozitivist düşünceler ve Mizancı Murad'ın Hıdiv'i ziyaret etme isteğini geri çevirmesi üzerine aşırı tepki göstermesi olmuştur. Bu durum aralarındaki

⁸² Bekir Fahri, *Jönler*, s. 99.

⁸³ Bekir Fahri, *Jönler*, s. 100.

⁸⁴ Bekir Fahri, *Jönler*, s. 101.

ilişkinin kopmasıyla sonuçlanır.⁸⁵ Hıdiv, bundan sonra bulduğu her fırsatta Jön Türkleri ya razı ederek İstanbul'a yollar ya da zorla alıkoyar.

Romana, zaman olarak bir yıldan az olan Ağustos 1900 - Mayıs 1901 arası seçilmiştir. Fakat romanın başkahramanı Necip'in zaman zaman geçmişe, 1897 - 1900 arasına, gittiğini görüyoruz. Bu zaman dilimi içinde Mısır'da yaşananlardan bir netice alamayan muhaliflerin, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hayal kırıklıklarıyla dolu olan tarihine bir tanesini daha eklediğini görüyoruz. *Jönler*'de, Mısır'a kaçmış olan rejim muhaliflerinin bu yıllar içinde kendi aralarında bir birliktelik kuramadıkları ve cemiyet adına hareket edenlerin keyfi davranışları ve şahsî menfaatlerini ön plana çıkarmaları işleniyor. On dokuzuncu yüzyılın son senelerinde uğruna sürgünlere düştükleri hürriyeti ilân ettirmek bir yana kendi aralarındaki sorunları bile halledemezler. Aralarında bir birliktelik ruhunun oluşmamasında etkili olan hususlar; cemiyetin malı olan matbaa ve *Kanunuesasi* gazetesini gasbeden ve etrafındaki Jön Türklere şantaj yapar hâle gelen Arif Cemal, Mabeyin'le anlaşarak yurda dönen Vedat Bey, sağda solda hamasî nutuklar atan ve cemiyeti bir baskı aracı olarak kullanmaya çalışan "Reis" unvanlı Ali Şükrü Bey, Jön Türk kimliği bir türlü yerine oturmayan ve İstanbul'daki hükümetin durumuna göre sürekli konum değiştiren Damat Mahmut Celaleddin Paşa, İstanbul ve Mısır'daki Arnavutlar arasında gizli irtibatları sağlamak için bir kılıf olarak kullandığı Jön Türk kimliğiyle Arnavut Sami Bey, cemiyetin parasına el koyan Dobrucalı, sürekli değişen konumu ile Ermeni Avadis, güvenerek kaçıttıkları Mısır Hıdiv'inin değişen politikaları olarak sıralanabilir. Bütün bunlar romanın tamamında Necip'in dikkatiyle okuyucuya yansıtılıyor.

Bu sorunlar, elbette Mısır'da daha sistemli bir Jön Türk-yönetim çatışmasının⁸⁶ yaşanmasının önüne geçer. Bu sorunlara bir de Jön Türklerin ait oldukları sosyal

⁸⁵ Hıdiv ile Jön Türkler arasında yaşanan kopuşun nedeni romanda açıkça yer almamaktadır. E. E. Ramsaur, meselenin iç yüzüne ilişkin Hıdiv'in Paris'e yaptığı seyahat ve sonrasında yaşananlara ilişkin şunları ifade eder: "Bu dönemde Hıdiv, Jön Türk hareketine hayli sempati beslemekteydi. Ancak açıktan açığa ilişki kurmaktan kaçınmakta, Ahmet Rıza ve Murat'la ilişkisini İsmail İbrahim'in aracılığıyla sürdürmeyi yeğlemekteydi. Hıdiv'in Pozitivist tutkularından hoşlanmadığı Ahmet Rıza'dan uzaklaşması uzun sürmedi. Ama Hıdiv'i Jön Türk hareketinden iyice soğutan, Murat'ın Hıdiv'i ziyaret isteğinin geri çevrilmesi üzerine gösterdiği tepki oldu. Sonuç olarak Abbas Hilmi, Jön Türk hareketiyle bütün ilişkisini kesti, giderek Cemiyet'in Mısır'daki kalıntılarının Padişah'ın ajanları tarafından kaldırılmasına bile izin verdi." *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2007, s. 55.

⁸⁶ Murat Koç, *Türk Romanında İttihat ve Terakki (1908 - 2004)*, Temel Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2005, s. 153.

tabakalar arasındaki uçurumlar da eklendiğinde bir araya gelmeleri adeta imkânsız bir hâl alır. Tek ortak noktaları olan hürriyetçi düşünceleri onları gittikleri yurt dışının ağır koşullarında bir arada tutmaya yetmez. Romanın sonunda her birinin kendini kurtarma telaşına düşmesi ve içlerinde izzetini korumada en hassas olan Necip'in bile İngiliz vekili Lord'a sığınması gösteriyor ki Mısır'daki Jön Türkler dıştan gelen himayeden daha ziyade içten gelmesi gereken birlikte hareket etme ruhundan yoksundurlar. Hâlbuki vatanı bir şekilde terk etmiş olan bu insanların her şeyden önce mücadele azmi göstermeleri ve birbirlerine sıkıca kenetlenmeleri gerekirken Hıdiv ile İstanbul hükümeti arasındaki yakınlaşmadan hâsıl olan esintinin karşısında tutunamaz ve her biri bir tarafa savrulur.

2.1.1.3. *Jön Türk*

Ahmed Midhat Efendi, kıssadan hisse geleneğini sürdürdüğü *Jön Türk*⁸⁷ adlı romanında kendi hâlinde yaşayan bir gencin Jön Türkleşme serüvenini anlatır. Roman, II. Abdülhamid idaresine karşı bayrak açan İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarına verilen ismi taşısa da aslında bir aşk hikâyesini anlatır. İlk bakışta baştan sona siyasî mahiyet arz ettiği düşünülebilecek *Jön Türk*'te, aşk ögesinin yanında zayıf kalan bir siyasî boyuttan söz edilebilir.”⁸⁸

Ahmed Midhat Efendi'nin II. Meşrutiyet'in ilânından sonra oluşan özgürlük havasından ne kadar etkilendiği konusunda elimizde yeterince bilgi olmasa da romanda geçen:

"Hürriyet bir dereceye kadar, bir bakıma göre, ondan istifâdeyi bilenlere kıyâsen pek nâfi, mukaddes bir nimet olmakla beraber diğer bir bakıma göre, diğer derecâta nazaran ve bâ-husûs ondan istifâdeyi bilmeyenlere kıyâsen ne kadar tehlikeli bir nakmet olduğunu da işte şu birkaç aylık hayât-ı ahrarânemizde görmüşüz, anlamışızdır.”⁸⁹

⁸⁷ Ahmed Midhat Efendi, *Jön Türk*, hzl.: Murat Belge, Oğlak Yayınları, İstanbul 1995. (Alıntılar bu baskıdandır.)

(Ahmed Midhat Efendi'nin *Jön Türk* romanı, önce 11 Eylül 1324/1908-29 Kanunusani 1324/1909 tarihleri arasında *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde tefrika edilir. Ardından 1326/1910 yılında kitap olarak basılır.)

⁸⁸ Alâattin Karaca, “Ahmet Mithat Efendi'nin Jöntürk Adlı Romanı”, *AÜ Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, X, 1, Ankara 1991, s. 121-141.

⁸⁹ Ahmed Midhat Efendi, *Jön Türk*, s. 77

ifadeleri gelinen noktadan kendisinin de memnun olmadığını gösterir. *Jön Türk* romanında iktidar mücadelesinin ve sistem eleştirisinin boyutunun dönemin diğer eserleriyle kıyaslandığında daha hafif kaldığı görülür. Bunun yanında Orhan Okay, bu eserin yazılmasının nedeni olarak İttihatçıların zorlamasına işaret eder.⁹⁰

Ahmed Midhat Efendi, II. Abdülhamid'in padişahlık tahtına oturduğu 1876 yılından sonra yazdığı *Üssü'l-İnkılâb* (1294/1877) adlı eserinde “Tanzimat yıllarını ve bu yıllar içinde yapılan işleri fazla taraftar bir görüşle tahlile çalışır.”⁹¹ Bu duruşundan dolayı Yeni Osmanlılar özellikle de Namık Kemal tarafından davasını satmış adam olarak görülür. Yeni Osmanlılar'ın misyonunun devamı niteliğindeki İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üyeleri II. Meşrutiyet'in ilânıyla ülkeyi perde gerisinde idare etmeye başlayınca “devr-i sâbık” hakkında bir kitap yazma isteğini Ahmed Midhat⁹² kırmaz. Biraz da oluşan yeni havadan payını almak düşüncesi ve her dönemin adamı olma⁹³ anlayışıyla bu son romanını yazdığı söylenebilir.

“Vakamız 1315 [1987] senesinde vukua geliyor.”⁹⁴ cümlesiyle başlayan romanın yazım yılı da yine romanda vakanın başladığı yıldan dokuz yıl (1324) sonrası olduğu söylenir. Olaylar İstanbul'da Keşkekçilerbaşı'nda başlar, sırasıyla Akka ve İskenderiye'ye kadar uzanır ve II. Meşrutiyet'in ilânıyla tekrar İstanbul'da son bulur.

Romanın başkahramanı Nurullah Bey yirmi beş yaşındadır. Nurullah Bey, Kâşif Efendi'nin oğludur. Mekteb-i Sultanî'yi ikincilikle bitirir. Fransızcası ve Türkçesi oldukça iyidir. Hukuk mektebine devam ettiği sırada aynı zamanda dışarıdan Arapça ve Farsça dersler de alır. Bu sıralarda “istibdad muhabbeti” taşımasa da hürriyet uğruna şehadeti de göze alacak kadar hürriyet aşığı da değildir. İyi ahlaklı bir gençtir. Zararlı

⁹⁰ “...bu eserin Meşrutiyet idaresine hakim olan İttihatçıların maddî veya manevî baskısı altında yazılmış olduğu muhakkaktır. Filhakika II. Abdülhamid'e büyük bir sadakatle bağlı olan Ahmed Midhat Efendi'nin bu romanda açıkça devletin 33 yıllık idaresini, hatta zımnen hükümdarın zulme dayanan tasarruflarını tenkit edışı çok dikkate şayandır.” Orhan Okay, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2008, s. 445.

⁹¹ Mustafa Nihat Özön, *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Maarif Matbaası, İstanbul 1941, s. 310.

⁹² Ahmet Midhat'ın Batı kültürünün yayılmasındaki rolü, okuma merakını uyandırmadaki gayreti ve siyasî hayatındaki zikzakları hakkında daha geniş bilgi için bkz.: Hilmi Ziya Ülken, “Bilginin Yayılması ve Hürriyet Fikrine Karşı Tepki”, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Selçuk Yayınları, Konya 1966, 155 - 176.

⁹³ Hülya Argunşah, “Ahdiye ile Ceylan Arasında Bir *Jön Türk*: Ahmet Mithat Efendi'nin Feminizmi”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/9, Ankara 2013, s. 1 - 16.

⁹⁴ Ahmed Midhat Efendi, *Jön Türk*, s. 9.

denilebilecek şeylere alışkanlığı yoktur. Babası Kâşif Efendi kapı kethüdalığından emeklidir. Kâşif Efendi'nin kendisi de hürriyetperver kimliğini kanunuesasinin ilân edildiği zamanlarda kazanmış olmasına rağmen kendini çok ustaca saklamayı bilmiştir. Çünkü sahip olduğu fikirleri açıkça ilân edenlerin hepsi menfalarda hayatlarını sürdürmek zorunda kalmış, topladıklarını yiyememişlerdir. Bunlar hafiyelerin gözleri altında daimi mahpusiyet hâli içindedirler. Kâşif Bey, dışarıda yaşananların kötü olduğunu bilmesine rağmen “fırka-i salihaya” bir kurtuluş çaresi aramak için iştirak edemez. Hanesinin içinde nefsinin çürütmeye mahkûm eder. Oğluna en büyük tavsiye olarak da:

“- Aman oğlum ne ablana ne de bana acıma! Kendine acı, gençlik ve vatanperverlik hasebiyle göze aldıracağın fedakârlıktan vatan için hiçbir menfaat ve selâmet bekleme. Hakikaten hamiyetin var ise kendini koru, teakub-ı vukuata hanenin içinde muntazır ol. İhtimal bir gün gelir ki Nurullah gibi gençlere hattâ Kâşif gibi ihtiyarlara da hizmet-i vatan için lüzum görülür. O zaman geldiğinde bizi menfalarda bulacağına İstanbul'da bulsun. Vatanperverliğe daha ziyade muvafık olan hareket budur.”⁹⁵

diyerek kendisi gibi olmayı öğütler. Oğlu da kendisi gibidir esasında. Siyasî konulara hiç mi hiç ilgisi yoktur. Siyasî konulara kendini uzak tutmada titizlik göstermesine rağmen adi bir vakanın başında siyasî bir davaya dönüşmesine engel olamaz.

Komşusunun kızı Ceylan, aşkına karşılık vermediği için Nurullah Bey hakkında evinde zararlı evrak bulundurduğunu söylediği bir jurnal verir. Ceylan, hürriyetperver babasının kütüphanesinden birçok zararlı kitap, risale ve evraktan Ziya Paşa'nın *Girit Zafername'sini* ve *Harabat'ını*, Şinasi zamanında toplanmış olan *Tasvir-i Efkâr* koleksiyonunu, Namık Kemal ve arkadaşlarının Avrupa'da çıkardıkları *Muhbir*, *Hürriyet* ve Ahmet Rıza, Mizancı Murat ve diğer Jön Türklerin Avrupa ve Mısır'da neşrettikleri gazeteleri bir torbaya koyar. Bunlara öteden beriden hazırlatılan ve taşradan Nurullah Bey'e yazılmış süsü verilen bazı mektuplar da dâhil eder. Ceylan, evin uşağına bir mektup vererek Serhafiye Feyzullah Bey'in evine gönderir. Mektubun altına da babasının imzasını atar.

Nurullah Bey uğradığı bu musibetin neticesinde üç ay İstanbul'da kimseyle görüştürülmeden zindanda kalır ve ardından 15 yıllık kalebentlik cezası alarak Akka'ya sürülür. Dönemin diğer sürgün örneklerini hatırlayan Nurullah Bey'in ailesi evlatlarının

⁹⁵ Ahmed Midhat Efendi, *Jön Türk*, s. 218.

sürgün yeri olarak, gidişi olup dönüşü olmayan Yemen ve Fizan olmamasına sevinirler. Nurullah Bey'in ahlakına Akka'daki sürgün zamanında hemen herkes hayran kalır. Orada Avrupa'dan gelen Jön Türk matbuatını Antalya'da neşrettiğinden dolayı 15 yıllığına kalebentliğe mahkûm olan Mısırlı Rıfkı Bey ve genç bir tıbbiyeli olan Hafız Kadri ile hapis arkadaşı olur. Hafız Kadri “evrâk-ı muzırır” okuyup dinlediği için baskın yer ve altı nefer talebe ile mahkûm olur. Diğer arkadaşları Rodos, Trablusgarb'a ve saireye sürülürken ona da Akka isabet etmiştir. Nurullah Bey, sürgün hayatında artık “meydan-ı siyasetten” çekinmenin yersizliğini anlar ve başa gelen geldi zaten deyip kendini o sahaya tamamen bırakır. Bu üç hapishane arkadaşı bulundukları yeri bir okula dönüştürürler. Nurullah, “siyasiyat ormanının kurtlarından” olan Mısırlı Rıfkı Bey'in etkisiyle tam bir Jön Türk kimliğine bürünür. Nurullah Bey kişiliği ve kimliğiyle burada tanınınca Messagerie Maritime Kumpanyası'nın görevlilerinden Mösyö Caen kendisiyle irtibata geçer.

Mösyö Caen “sosyalistliği anarşistlik derecesine vardırırmış bir adam olup Akkâ'daki politika mücrimlerinin kâffesine meyil ve muhabbet etmiş”⁹⁶ biridir. Nurullah Bey'i Akka'da tanır ve onunla sık sık görüşür:

“Türkiye'nin hâline acırcasına hasbîhâllerde bulunur ve uçurumun ta kenarına kadar gelmiş olan bu memleketi kolundan tutup kurtaracak bir kuvvet var ise o da Jön Türklerden ibaret olduğunu söyler idi.”⁹⁷

Bu ve benzeri sözlerden etkilenen Nurullah Bey ona cevaben;

“- Biz menfalarda bir hâl-i parekende ve perişandayız. Neşriyat-ı ahraranede görüyoruz ki Avrupa'da bir büyük cemiyet var imiş. O cemiyetin memalik-i Osmanîyenin her tarafında şubeleri var imiş. Büyük bir hareket-i inkılâbcuyaneye onlar tarafından kıyam edilir ise cümlemizin ezdil ü can iltihak edeceğimiz derkârdır.”⁹⁸

sözlerini sarf eder.

Nurullah Bey, İstanbul'daki hafiyeler kendisini Akka'da da rahatsız edince Mösyö Caen vasıtasıyla firar eder. Jön Türklerin sayıca fazla olduğu Mısır'ın İskenderiye şehrine gelip bir otele yerleşir. Geldiğinin dördüncü günü firarı gazeteden

⁹⁶ Ahmed Midhat Efendi, *Jön Türk*, s. 275.

⁹⁷ Ahmed Midhat Efendi, *Jön Türk*, s. 275.

⁹⁸ Ahmed Midhat Efendi, *Jön Türk*, s. 276.

haber alan Abdülgaflar Sacit adında bir avukat kendisini otelde ziyaret eder. Yazıhanesinde beraber iş yapmayı teklif eder. Nurullah Bey hakkındaki ayrıntılı bilgiler *Phare d’Alexandrie* gazetesinin özel muhabiri tarafından yazılmıştır. Bu da Mösyö Caen’dir. Daha sonra bütün gazetelerde kendisinin buraya gelişi her yönüyle yer alır. Bunda onun başından geçenler etkili olmuştur. O Akka’da sürgünde kalmış orada Mısırlı Rıfkı Beyle beraber müzakerelerde bulunmuş ve sürgün onun için siyasî bir mektep hâlini almış. O da bunların neticesinde “artık mükemmel ve mühim bir Jön Türk kesilmiştir”⁹⁹

Nurullah Bey, İskenderiye’de kendisini ziyarete gelen yazarlara ve gazetecilere konuşmalar yapar. Gün gittikçe kendisine olan muhabbet artar. Şöhreti sadece Müslümanlar arasında değil aynı zamanda Avrupalıların bulunduğu mahfillerde de ziyadeleşir. Onun ve ailesinin firarında başrol oynayan Mösyö Caen, bir Fransız olduğu için kendisine bir şey yapılamaz. İskenderiye’ye gelişinin henüz birinci yılında şöhreti çok artmış ve Avrupa’dan önemli bir kişi, özellikle de siyaset ile ilgilenenler, şehre geldiğinde kendisini mutlaka ziyaret eder, kendisiyle görüş alışverişinde bulunurlar:

“hükümet-i müstebidenin seyyiat-ı amaline dair Nurullah”tan o kadar mühim haber alıyorlar ki diğer taraftan Avrupa’daki Jön Türklerin neşriyatını bunlar teyid ederek siyasî gazetelerde arşın boyu pürateş bendler neşr olunuyor. İstanbul’ca Yeni Osmanlıların hücumlarına göğüs vermeye mecbur olan memurin-i hafiye ve celiye bu beliyyata karşı neye uğradıklarını bilemiyorlar.”¹⁰⁰

Romanın siyasî mahiyetinin esas noktasını Ahmed Midhat;

“İstibdat ve itisafıyla cihanın başına bela oldukları için herkesi Jön Türk olmaya mecbur etmek hatası ki bunu itiraf etseler memuriyetlerine lüzum kalmayacağını bildikleri için hatiat-ı melunanelerini ketme dahi gayret gösteriyorlar.”¹⁰¹

ifadeleriyle dile getiriyor. Buna bağlı olarak isim vermeden II. Abdülhamid’in idarede olduğu zamanları “istibdat yılları” olduğuna romanda birkaç yerde değinen Ahmed Midhat, bu “istibdat”ın insafsız hafiyeler eliyle gerçekleştiğini dile getirir. Nurullah Bey’in de Jön Türk kimliğini bu tür hafiyelerin eliyle kazandığını açıkça söyler.

⁹⁹ Ahmed Midhat Efendi, *Jön Türk*, s. 301.

¹⁰⁰ Ahmed Midhat Efendi, *Jön Türk*, s. 309.

¹⁰¹ Ahmed Midhat Efendi, *Jön Türk*, s. 307.

Romanda Nurullah Bey'in Jön Türk kimliği kazanmasıyla büründüğü siyasi görüşün karşısında Serhafiye Feyzullah Efendi vardır. Romanda yönetim - fert çatışması ikisi üzerinden işlenir. Nurullah Bey ve Feyzullah Efendi mıknaşın iki ucu gibi birbirine zıt karakterlere sahiptirler. Ahmed Midhat'ın diğer eserlerindeki kahramanlar gibi iyi - kötü karakter çatışması bu romanında da söz konusudur. İdealize edilmiş bir karakter olan Nurullah Bey'in karşısında Feyzullah Efendi, romanda II. Abdülhamid döneminin hafiyelerini temsil eder. O, bir dairede mektupçuluk görevinde bulunur. Ancak onun dairesine gittiği pek söylenemez. Buna rağmen kazancı epeycedir. Hayatında beş altı yılda hızlı bir değişim olur. Rûsûmat Nezâreti'nde çalıştığında kirasını ödeyemeyen bir memur iken şimdi konak sahibidir. Bu hızlı yükseliş hafiyelik işinden elde ettiği gelir sayesinde. II. Meşrutiyet'in ilânıyla birlikte öfkeli halk kitlesi tarafından linç edilmekten kurtulmaz. Serhafiye Feyzullah Efendi'den sonra dönemin bir başka gerçeği de "hürriyetperverlikten dönme hafiyeye" Kâzım Bey şahsında verilir. Kızı Ceylan'ın verdiği jurnalın altına imzasını atmasıyla istemeye istemeye üzerine sıçramasından korktuğu zehri, masum insanların üzerine sıçratan bir hafiyeye dönüşmesi anlatılır. Daha sonraları hafiyelik işini vicdanı sızlamadan yapmayı sürdürür. Romanın sonunda intihar eder. Hürriyetperverlikten hafiyeliğe dönüş meselesi aynı mevzuu işleyen dönemin diğer eserlerinde pek rastlanılan bir durum değildir. Bu yüzden Kâzım Bey üzerinde durulmaya değerdir. Ahmet Midhat;

"Bir murdar hafiyede merhamet ve mürüvvet mi olur? (. . .) Çoklarıyla görüşmüş olduğumuz için bunların ahvâlini pek iyi bilenlerdeniz. Bunlar kendilerini iki sınıfa taksîm ederler. Birinci sınıfı asıl en murdar hafiyelerdir ki gezip dolaştıkları yerlerde veyahut hazır bulundukları mehâfilde bir zerre işitseler onu kubbe kadar büyültüp jurnal ederler. Hiçbir şey görüp işitmeseler işkembe-i kübrâdan uydururlar. Masûmlar aleyhine iftira bunlar için eser-i mahâret sayılır. Yolda gördükleri bir adamın cebine veyahut ber-takib hanesi içine evrâk-ı muzır ve dinamit ve bomba gibi eşya-yı memnua koymak işte bunların hüneridir."¹⁰²

cümleleriyle anlattığı bu hafiyelerin benzerlerini kendisinin de bizzat tanıdığını ifade eder.

Romanın sonunda "bin üç yüz yirmi dört sene-i maliyesi Temmuz'unun sekizinci günü Selanik ve Atina'dan gelip Mısır gazetelerine derç olunan ajans telgrafnamelerinde Manastır'daki Üçüncü Ordu'nun kanunuesasiyi ilân ettiği"¹⁰³

¹⁰² Ahmed Midhat Efendi, *Jön Türk*, s. 249

¹⁰³ Ahmed Midhat Efendi, *Jön Türk*, s. 316.

söylenir. Nurullah Bey bu ilâna çok sevinir. Genel bir af ilânını beklemeden hemen İstanbul'a gider ve orada iki yüz elli bin kişinin hürriyeti kutlamak için sokağa dökülmesine tanıklık eder. Bunun yanında "Havene-i din ve devletin bir yandan tebdil-i kıyafetle kaçtıkları diğer yandan da halkın pençe-i intikamına düştüklerini"¹⁰⁴ görür.

Romanda yönetimin sansür anlayışının vardığı boyutlara da değinilir. "Devr-i sâbık"ın anlayışında sansür bir mücadele aracı olarak görülür. Jön Türklerin "zararlı" fikirlerinin yayılmasını engellemek için başvurulmuş bir yöntem olur. Ahmet Midhat Efendi aşağıdaki ifadelerde biraz da mizahî bir eda takınarak bu meseleye de yer verir:

".... seneden seneye, aydan aya, günden güne artan tazyikat *Mülteka* gibi kütüb-i kadimenin bile imhalarına lüzum gösterecek derecelerini bulmuş olmasına mukabil ihtiyatın bu derecesini kâfi görebilir miydi? Mübalağaya haml buyrulmasın, okunan Arabî ed'iyenin mânâsını anlayanlar meyanında Kunut duasını ve Kur'an-ı Kerimin bazı ayat-ı celilesini muzır görenler bile var idi. *Cevdet Tarihi* ve merhum-ı müşarünileyin *Kıyas-ı Enbiya*'sı da kütüb-i muzırradan idi."¹⁰⁵

Tanzimat Dönemi sanatçılarından olan Ahmed Midhat Efendi, Padişah Abdülaziz zamanında sürgün hayatı yaşamıştır. 1873 - 1876 yılları arasında Rodos adasına, yazılarındaki muhalif ve sivri dil gerekçe gösterilerek sürülmüştür. Romanda Nurullah Bey'in sürgün hayatında yaşadıkları aslında Ahmed Midhat'ın yaşadıklarıdır. Ahmed Midhat'ın Nurullah Bey'in yaşadıklarını anlatırken araya girip anlattığı şu bölüm aslında kendi yaşadıklarını anlattığının kanıtıdır:

"Menfinin hâlini bu kadar ehven olmak üzere tasvir edişimiz karilerimiz 'romantik' hayalatına haml etmemelidirler. Şu aralık istibdada karşı neşriyat-ı muntekimanemizde menfaların, menfilerin hâli pek yaman bir surette tasvir edilmekte bulunmuş ise de biz de üç seneden ziyade imtidat eden menfiyetimizin ilk yedi sekiz ayından maada pek de mütehalikane tazallüm edilecek cihetlerini görmedik. Hele hiçbir zaman işkence, eza, cefâ, görmedik. Hakaret bile çekmedik. Kale içinde her tarafa zabtiye muhafazası altında olarak gidebilir idik. Fakat akşam yine hapis haneye avdet eder idik. Vâkıâ esaret ve mahpusiyyetin bu derecesi de pek ağır idi. Ağladığımız zamanlar pek çok olur idi. Lâkin şu son zamanlarda bazı hem-hâllerimiz hakkında reva görüldüğünü işittiğimiz tahamülgüzâr işkenceleri biz görmedik. Binaenaleyh Nurullah beyi tasvirde kendimizi model ittihaz etmekteyiz."¹⁰⁶

¹⁰⁴ Ahmed Midhat Efendi, *Jön Türk*, s. 317.

¹⁰⁵ Ahmed Midhat Efendi, *Jön Türk*, s. 216.

¹⁰⁶ Ahmed Midhat Efendi, *Jön Türk*, s. 274.

Ahmed Midhat'ın sürgün yıllarında yaşadıklarını anlattığı *Menfa* adlı kitabının ikinci bölümünde, Yeni Osmanlılar ve siyasî düşünceleriyle kendisi arasına bir mesafe koymaya çalışır. Onların düşüncelerinin uygunsuz olduğu üzerinde durur ve memleketin siyasî hareketlerle değil eğitimle düzelebileceğinden bahseder.¹⁰⁷

Ahmed Midhat, sırasıyla Abdülmecid, Abdülaziz, V. Murad, II. Abdülhamid ve V. Mehmed zamanlarını görmüş birisidir. Gençlik dönemine denk gelen Abdülmecid zamanı dışında mevcut siyasî iktidarla ilişkilerini iyi tutmuştur. II. Abdülhamid idaresi sırasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faaliyetleri içinde yer almamıştır. Hatta II. Abdülhamid yönetimiyle arasının iyi olduğunu söylemek yanlış olmaz. *Jön Türk* romanında daha önce taraftarı olduğu bir padişahın idaresinin karşısına Nurullah Bey gibi kendi hâlinde yaşayan bir mektepliye çıkartır. Böylece Nurullah Beyin sahip olduğu iyi karakter siyasî fikirlerinin arkasında bir perde gibi durup onu kendisiyle övünülür bir Jön Türk hâline getirir.

Romanda iktidarı devirip onun yerine yeni bir sistem koymaya yönelik bir kurgudan doğrudan bahsetmek mümkün değildir. Daha çok “devr-i sâbık” olarak bahsedilen II. Abdülhamid idaresi; hafiyelik, sürgün ve sansür meseleleri üzerinden yöneltile eleştiri oklarıyla vurulmaya çalışılır.

2.1.1.4. *Menfa*

II. Meşrutiyet'in ilânından sonra eski yönetimin aleyhinde fikir beyan etmek hürriyeti bir cereyan hâlini alınca dönemin diğer sanatçıları gibi Fazlı Necip de *Menfa*¹⁰⁸ romanını kaleme alarak gazetesi *Yeni Asır*'da tefrika eder.¹⁰⁹

Eski yönetime duyulan rahatsızlığı içeren noktaları bakımından *Menfa*, Ahmet Midhat Efendi'nin *Jön Türk* romanıyla bazı kurgu benzerlikleri taşımaktadır. Öyle ki

¹⁰⁷ Daha fazla bilgi için bkz.: Muharrem Dayanç, “Ahmet Midhat ve *Üss-i İnkılâp* Üzerine”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume, Volume 7/1 Winter, Ankara 2012, s. 837 - 847.

¹⁰⁸ Fazlı Necip, *Menfa*, (Basımevi ve basım yeri yok.), 1325, 175 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

¹⁰⁹ *Menfa*, kitap olarak basılmadan evvel *Nasıl Nefy Olunuyordu?* adıyla 2 Rebiyülevvel 1327/11 Mart 1325/24 Mart 1909 tarihinde *Yeni Asır* gazetesinin 1512 numaralı sayısından itibaren tefrika edildi. (İbrahim Şahin, *Selanikli Fazlı Necip'in Hayatı ve Eserleri*, Bilge Yayınları, Ankara 2004, s. 260.)

her iki romanın kahramanı ideolojik herhangi bir uğraşları olmadığı hâlde dönemin idaresinin vehimlerinin ve keyfiliğinin sonucu kendilerini Jön Türk hareketinin safında bulur. Yani her iki roman kahramanı da zoraki birer Jön Türk olur. Her iki romanın bir diğer ortak noktası da kötü karakterli kadın âşıkların, sevdiği erkeğe kavuşamayınca intikam için soluğu dönemin vehimli siyasetine müracaat ederek almalarıdır.

Menfa romanında olayların başlama zamanı, eserin ilk paragrafında “1319 senesi Eylül sonlarında bir pazartesi günüydü...”¹¹⁰ şeklinde ifade edilirken, bitiş zamanı ise romanın “10 Temmuz” bölümünde Ekrem’in Meşrutiyet’in ilânından on beş gün sonra Selanik’e ulaştığına dair bilgiyle verilir. Bu bilgiler dikkate alındığında romandaki olaylar, Meşrutiyet’in ilânından beş yıl önce, yani Milâdî takvime göre 1903 yılında başlayan ve 1908 yılında II. Meşrutiyet’in ilânıyla biten yaklaşık beş senelik zaman diliminde cereyan eder. Bu zaman dilimi, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin siyasî faaliyetlerini gerek yurt içinde ve gerekse yurt dışında artırdığı bir dönemi içine aldığı için mevcut rejime karşı yürütülen iktidar mücadelesi için oldukça önemli bir aralıktır.

Kendisi de Selanikli olan Fazlı Necip, romanı *Menfa*’da, başkahraman Ekrem merkeze alınarak II. Meşrutiyet’in ilânına giden yolda yaşanan siyasî mücadelelere ışık tutar. İstanbul ile yer yer bağlantılar kurulmuşsa da mücadelede asıl mekânın Selanik olması, yönetim biçiminden rahatsızlık duyan bir kitlenin İttihat ve Terakki Cemiyeti şeklinde burayı bir merkez seçmiş olması, Selanik şehrini iktidar mücadelesinin yaşandığı birincil mekân hâline getirir. Bunun dışında gerek Avrupa gerekse yurdun sürgün yeri olarak belirlenen şehirleri iktidar mücadelesinin aktif yaşandığı ikincil mekânlar olarak gösterilebilir.

Menfa romanının iktidar mücadelesi ile ilgili hususları, olay akışında aşağıdaki gibi yer alır:

Romanın başkahramanı Ekrem, çocukluk yıllarında, anne ve babasının boşanmasına şahit olmuş biridir. Annesinin yanında bir süre kaldıktan sonra babası mahkeme yoluyla oğlunu yanına alır. Zengin ve nüfuzlu eski karısının kendisinden kaçırabileceğini düşünerek oğlunu, kıt kanaat geçinmesine rağmen, Selanik’ten İstanbul’a gönderir ve orada Mekteb-i Sultanî’ye yatılı olarak kaydeder. Okul hayatının bir kısmından sonra annesinin kendisiyle irtibat kurması sonucu çok rahat bir hayat

¹¹⁰ Fazlı Necip, *Menfa*, s. 2.

geçiren Ekrem, İstanbul'da baştan sona tanıdığı eğlence hayatından artık tatmin olmaz ve evlilik öncesi birkaç yıl da olsa Avrupa'da gezip tozmak ister. Bunun için annesini bir bahane bulup ikna etmesi gerekir. İstanbul'dan Selanik'e dönüşünde bu düşüncededir. Ekrem, Mekteb-i Sultanî'yi bitirdikten sonra bir süre Hariciye Nezareti'nde çalışır. Bu sırada yirmi iki yaşındadır.

Ekrem, Selanik'e vardığında ilkin babasının evinde kalır, Avrupa'da bulunan arkadaşı Bedri, kendisine mektuplar yazar ve ona Avrupa'da yaşadıkları ve içine girdiği yeni çevre hakkında bilgiler vermeye başlar. Bu bilgiler, memleketten hürriyetçi fikirleri dolayısıyla ayrılmak zorunda kalan aydınlar ve onların faaliyetleri hakkındadır. Ekrem'in siyasî fikirler ve onların mensuplarıyla irtibatı ilk defa arkadaşı Bedri sayesinde olur. "Bedri'nin mektuplarından hiss-i hamiyeti galeyana gelen, Paris'e gittiği vakit o vatanperveran arasına karışmak emellerini besleyen Ekrem"¹¹¹ böylece Jön Türk hareketine karşı ilk defa ilgi duyar. Bedri, mektuplarında Ekrem'den, gönderdiği *Meşveret* gazetesini halka dağıtmasını ve hatta gazeteye abone kaydetmesini ister. Ekrem, kendisine gelen mektupları ve gazeteleri üvey annesi İkbâl'den saklamaz. Ekrem gelen bu mektup ve gazetelerin kendisine verebileceği zararın farkındadır. Bir keresinde bu durum için:

"... Hâlihazırda bu gazeteler bir insan için memleketimizde kolera mikrobundan fena bir afettir. Elimde bir gazete tutacak olurlarsa hapislerde çürümek, Fizan'a sürülmek işten bile değil."¹¹²

der ama kendisi ve üvey annesi dışında kimse bu durumdan haberdar olmadığı için mektup ve gazeteleri yok etmek gereğini duymaz.

Aradan zaman geçtikçe Avrupa'ya gitme hayalinin zorlaştığını gören Ekrem, annesinin yanına taşınmış, teyzesinin kızı olan Neşide ile gönül ilişkisi kurmuş ve söz konusu mektup ve gazetelerin varlığını unutmuştur. Ekrem ile Neşide'nin ilişkisi evlilik kararıyla neticelenince Ekrem'in üvey annesi İkbâl, bu duruma çok üzülür. Zira o, üvey anne olmaklığını bir kenara bırakarak "Ekrem'i sevmiş, gönlündeki son şu'le-i ümîd ile [ona] bağlanmış"¹¹³tır. Ekrem'in bu kararına üzülmekle yetinmeyen İkbâl, intikam almak için harekete geçer. Bir süre önce Ekrem'in, kendisine Avrupa'dan gönderilen mektup ve gazeteleri okurken söylediği:

¹¹¹ Fazlı Necip, *Menfa*, s. 49.

¹¹² Fazlı Necip, *Menfa*, s. 48 - 49.

¹¹³ Fazlı Necip, *Menfa*, s. 91.

“Bunları ya mahvetmek, ya pek gizli bir yerde saklamak lazımdır, bunlar hükümetin eline geçecek olursa beni muhakkak Fizan’a gönderirler.”¹¹⁴

sözlerini hatırlar ve ardından soluğu mahallede hafiyeliği alenen yapan Naim Bey’in annesinin yanında alır. Hesna Hanım, hafiyeliğiyle gurur duyduğu oğluna durumu açar. Naim Bey, doğrudan Mabeyn’e acele cinsinden bir jurnal yazar. Bundan sonrası artık polisi ilgilendiren siyasî bir suç soruşturması şeklinde gerçekleşir. Önce arama yapılır. Ekrem zaptiyede gözaltına alınır ve sorgulanır.

Ekrem’in, kendisine Avrupa’dan gönderilen mektup ve gazeteler hususunda suçunun olmadığını ifade etmesi bir netice vermez. Kendisinden başka bilgi elde etmenin mümkün olamayacağı anlaşılınca bir haftadır kimse ile görüştürülmediği Selanik’ten İstanbul’a gönderilmesi kararlaştırılır. İstanbul’a getirildiğinde Bâb-ı Zaptiye’de bodrum katındaki canilerin arasına atılır. Bu nezarethane, değişik suçlardan dolayı gözaltına alınanların bir arada bulunduğu ve farelerin cirit attığı izbe bir yerdir. Buranın tek havalandırma imkânı kırık bir camdan gelen havadır. Burada bir buçuk yıldır unutulmuş zanlıların sayısı hayli fazladır. Oradan en çabuk ayrılanlar politika suçlularıdır. Onlar, ehemmiyet kesp ettiği için ihmal edilmezler. Ekrem gibi haftada beş on kişi gelip on gün içinde ayrılıyor. Kendisine sistemin işleyişi hakkında bilgiler vererek yardımcı olan bahriyeli bir zabıt; gece uyanık olması, gündüz ise yatması tavsiyesinde bulunur. Burada insanlar uyku sersemi iken şaşırınsınlar diye sorgulamaya hep gece yarısından sonra götürülürler. Zabıt, ayrıca orada bulunanların çoğunun namuslu insanlar olduğunu ifade eder.

Ekrem’i İstanbul’a getirdikleri beşinci günün gecesi sorgulamaya çağırırlar. Selanik’te kendisine sorulan soruları burada da tekrar sorarlar.

Ekrem, Sirkeci’de nezarethanede kaldığının on birinci günü nihayet yetkililerle kolay ilişki kurabilecek bir avukat tutar. Avukat; Zaptiye Nazırı ve Fehim Paşa ile görüştüğünü ifade eder. Onun vasıtasıyla işin kolayca hâl çaresinin bulunacağını temin eder. Avukat, Fehim Paşa ile görüşmesinin sonucunda beş yüz lira karşılığında Konya’ya gönderileceğini Ekrem’e açıklayınca, Ekrem, karşı çıkar.

Avukat, savunma işini üstlenmek yerine pek alışık olduğu rüşvet çarkının bir parçası olarak görev üstlenir. Sonu sürgün olmak kaydıyla pazarlıklar yapılır. Fehim

¹¹⁴ Fazlı Necip, *Menfa*, s. 98.

Paşa'nın ismi üzerinden yürütülen pazarlıklar, beş yüz yerine yüz elli liraya Konya sürgünü ile neticelenir. Ekrem hemen Konya'ya gönderilir. Konya'da o sıralar kırk civarında sürgün mahkûm vardır. Onlardan büyük kısmı “münevverü'l-efkâr” olan “hürriyetperverler”dir. Bir süre sonra Ekrem onların arasına karışır. Bu irtibat Ekrem'in bir Jön Türk'e nasıl dönüştüğünü verir. İttihat ve Terakki Cemiyeti ile bu ana kadar Bedri'nin Avrupa'dan gönderdiği mektup ve gazeteler dışında hemen hiçbir irtibatı, duygudaşlığı olmayan Ekrem, Konya'daki sürgün hayatında gerçek bir hürriyetperver olur. Bunda en önemli pay Konya'ya sürülmüş ihtiyar bir hürriyet aşığıdır. Onun davranışları, konuşması, fikirleri ve kararlılığı Ekrem'i derinden etkiler.

Hatta onun yanında daha önceki Avrupa'ya gitme sebebi konusunda mahcubiyet duyduğu için yalan söyler.

Orada irtibata geçtiği ve konuştuğu ihtiyar sürgün, Avrupa'ya kaçmak yerine burada vatandaşların arasında kalıp vatan hasreti çekmemeyi tercih ettiğini söyler. Zira Avrupa'ya gitmek ve orada yaşamak ciddi bir maddî külfet getireceğinden paraya ihtiyaç vardır. Hem memlekette kalıp halkın fikrî uyanışına katkıda bulunarak da hizmet edilebileceğini, söyler. Hükümetin memleketin değişik yerlerine hürriyetperver insanları göndermekle bir nevi bindiği dalı kestiğini söyleyen ihtiyar sürgün, buralarda zamanla meyvesi görülecek hürriyet tohumlarının ekildiğini ifade eder. Bu konuda Ekrem, kuvvetin merkeze sarf edilmesi gerektiğini düşündüğü için onun kadar ümitli değildir. Ama o, uyuyan su misali, bu hürriyet fikirlerinin “istibdad seddi”ni devireceğini söyler. Vaktini soran Ekrem'e, ihtiyar zat:

“Bunun vaktini ben tayin edemem ve ben ihtiyar oluyorum, kederle yıkılıyorum, ihtimal ki göremem fakat siz gençler göreceksiniz ve o nur-u hürriyet içinde yaşayacaksınız, bu memlekette ne büyük bir feyz-i terakkî, bir istidâd-ı te'âlî bulunduğu hayran olacaksınız.”¹¹⁵

Ekrem, bu konuşmaların sonunda Avrupa'ya “ikmâl-i tahsîl” için gidecekken kendisine Avrupa'dan gönderilen mektup ve gazetelerin bahane edilerek zulüm gördüğünü, böylece kendisinin vatanına edeceği hizmetin önüne geçilmiş olduğunu söyler. Hâlbuki Ekrem, daha önceleri oraya eğlenmek, burada tattığı zevklerin bakiyesini oradaki “serbestî-i hayat” içinde tatmak için gidecekti. Bu düşüncesini anlatmaya bu hamiyetli adam yanında cesaret edemez. Ekrem, onu dinledikten sonra:

¹¹⁵ Fazlı Necip, *Menfa*, s. 142.

“... Onun sözlerinden kalbinde bir hiss-i hamiyet, istibdada karşı bir tuğyan-ı hürriyet duymaya başladı. Ve bundan, bu histen bu emelden şimdiye kadar mahiyetini tasavvur edemediği bir zevk duydu. Avrupa’ya gidecek olursa oradaki ahrar ile beraber vatanın selamet ve hürriyeti için çalışmaya kalbinde bir istidat peyda oldu.”¹¹⁶

Bu dönüşümün gerçekleşmesi, hürriyetperver fikirleri yüzünden sürgünde yaşamak zorunda kalan ihtiyar bir adamın sayesinde olur. Denilebilir ki Bedri’nin Avrupa’dan gönderdiği mektuplarla tohumunu atıp suladığı vatan ve hürriyet fikirleri, Konya Ovası’nda ihtiyar bir hürriyetperverin ihtimamıyla yeşerir.

Yazar, bu ihtiyar sürgünün Ekrem üzerindeki tesiri için: “Bu muhterem ihtiyarın, bu hamiyetli menfinin ateşin fikr-i hürriyet ve hamiyeti ona da sirayet etmiş.”¹¹⁷ ifadelerinde bulunur.

Avrupa’ya “ikmâl-i tahsîl” için gitmeyi ve orada vatan uğrunda çalışmayı düşündüğünü söyleyen Ekrem’e ihtiyar zat, Giritli Mustafa’yı yardımcı olması için yollayacağını söyler.

Elli yaşlarında olan Giritli Mustafa, Girit’ten Konya’ya göç etmiş ve rejî idaresinde çalışmış daha sonra tütün kaçakçılığına başlamış biridir. Kaçakçılık işine biraz da Girit adasının, idarenin miskinliğinden dolayı ecnebilerin eline geçmiş olmasını affedemediğinden dolayı girmiştir. Menfîlerle olan ilişkisi onu şiddetli bir vatanperver yapmıştır.

Bir süre sonra Giritli Mustafa, Ekrem’i bulur ve Avrupa’ya kaçmaya dair plan yaparlar. Plan kısaca şu şekildedir: Önce Konya’dan kadın kıyafetiyle İzmir’e, oradan vapurla da Girit’e geçilecektir. Daha önceki kaçma işlerini sorunsuz bir şekilde hallettiği gibi Ekrem’in de firarı Giritli Mustafa’nın maharetleriyle başarılı bir şekilde gerçekleşir. Ekrem, bindiği Mesageri Kumpanyası’nın vapurunda kıyafet değiştirerek bir İngiliz vatandaşı gibi Paris yoluna devam eder. Oraya varan Ekrem, Jön Türklerin arasına karışır. Annesine gönderdiği mektuplarda orada bulunan kimselerin vatanın kurtuluşu için bir kısım faaliyetlerde bulunduklarını ifade eder. Mektuplardan etkilenen ailedeki kadınların gönlünde de bir hürriyet aşkı uyanır.

¹¹⁶ Fazlı Necip, *Menfa*, s. 143.

¹¹⁷ Fazlı Necip, *Menfa*, s. 143.

Romanın bir bölümüne de ismini veren 10 Temmuz günü kanunuesasinin kabul edildiği gündür. Romanda bu günün öncesinde Selanik'te bildiriler yayınlanır, etrafta bilgiler kulaktan kulağa yayılır. Zulüm altında inleyen vatana hürriyetin gelmesinin çok yakın olduğu, padişah kabul etmezse hürriyet ilânının silah zoruyla kendisine dayatılacağı bilgisi ayyuka çıkar. 10 Temmuz günü kanunuesasinin kabul edildiği, yani özlemle beklenen hürriyet güneşinin vatan ufkunda doğduğu duyulunca sokaklar, caddeler ve meydanlar büyük halk kitleleriyle dolup taşar ve günlerce sevinç kutlamaları hemen aynı derecedeki coşkunluklarla hem Selanik'e hem de yurdun tamamına yayılır:

“10 Temmuz sabahı Selanik bir heyecân-ı fevkalâde ile uyanmıştı. İttihat ve Terakki Cemiyeti kahramanları o gün için büyük bir faaliyetle ilân-ı hürriyete hazırlanıyorlardı. Çarşamba akşamı gece yarısından sonra hürriyet fedaileri memleketin her tarafına dağılmış, bütün mümer-i nâs olan yerlerde göze görünecek noktalara beyannameler yapıştırmışlardı. Beyannamelerde ahaliye mülevves hükûmet-i müstebidenin seyyiat ve mezalimi tasvir ve ifham olunarak bugün o harap-binâ-yı hükûmet yıkılacağı, istibdadın mahv ve izale edileceği yerine nûr-u hürriyetle bir idâre-i meşrûta, muntazam ve meşru bir hükûmet ikame olunacağı anlatılıyor, erbâb-ı hamiyetten olan ahalinin hürriyet ve sa'adet-i vatanın istihsali için çalışan fedâkârân-ı ümmete muin ve zahir olması, veyahut bitaraf kalması teklif ediliyordu.”¹¹⁸

O gün, Ekrem'in iki seneden beridir uzak olduğu Selanik'in artık hürriyete kavuştuğu gündür.

Menfa'da gerek yönetimin ve gerekse ona karşı mücadele eden hürriyetperverlerin iktidar mücadelesi kapsamında çeşitli mücadele araçlarına başvurdukları görülür. Yönetimin kendisine muhalif gördüğü kişileri daha çok o dönemin kolluk kuvvetleriyle gözaltına alması, işkence etmesi, sürgüne göndermesi, zararlı gördükleri yayınları yasaklaması ve hafiyeler vasıtasıyla jurnallemesi en başta gelen susturma ve bastırma yöntemleri olarak görülür. Mevcut idarenin yönetim tarzından rahatsız olup ona karşı mücadeleye girişen hürriyetçiler ise daha çok halkın yönetim aleyhinde fikrî anlamda uyanması için bilgilendirme faaliyetlerine başvururlar. Bu bilgilendirmeler en başta yayın organları olan gazeteler, duvarlara yapıştırılan afişler ve sürgüne gidenlerin gittikleri yerlerdeki halka yönelik faaliyetlerde bulunmaları olarak gösterilebilir.

¹¹⁸ Fazlı Necip, *Menfa*, s. 152.

Hafiyelik meselesi dönemin en önemli mücadele araçlarından. Romanda Naim Bey, Hesna Hanım, İkbâl ve ismi verilmeyen ama Selanik'te ve tüm yurttâ cirit atan daha nice hafiyelerin elinden halkın bîzar olduğu fikri işlenir.

Menfa'da sonucu itibariyle, roman kahramanı Ekrem'i iktidar mücadelesi zeminine iten husus, bir jurnalın kendisi aleyhinde verilmiş olmasıdır. Üvey annesi İkbâl, bir intikam aracı olarak mahallede hafiyeliğini gizlemeyen Naim Bey vasıtasıyla doğrudan Mabeyn'e Ekrem'i ihbar eder:

“Mahallelerinde Naim Bey adında bir bahriye mülazımı vardı. Bu tersaneli, hafiye olduğunu ketm etmez. Ma'a'l-iftihâr söylerdi. Bunun bir de validesi vardı ki oğlu kadar şeni' bir mahalle cadısı idi. Fasıl etmedik kimse bırakmaz, halkı birbirine katmadan zevk alır, komşuların felaketinden mesut olur, kin ve melanet membaî çirkin bir kadındı.”¹¹⁹

Naim Bey'in kimliğini gizlememesi, annesinin oğlunun hafiyeliğini her tarafta övünülecek bir haslet olarak anlatması, oğul ve annenin hafiyeliği herkesin karşısında titrediğı bir kuvvet olarak kullanması dikkate değerdir. Sadece İkbâl'in Ekrem'den intikam aracı olarak romana dâhil olan bu iki isim daha sonraları hürriyetin ilânıyla birlikte halk tarafından kötü muamele, linç ve öldürmelere uğrayan diğer hafiyeler gibi kendi paylarına düşeni alır.

İkbâl de Ekrem'in annesi, nişanlısı ve teyzesi tarafından yeni yönetime, hafiye diye ihbar edileceğine dair bir pusula alınca duyduğu şiddetli korkudan dolayı ölür.

Dönem hakkında yazılan diğer romanlarda adı sık sık geçen sembol isimlerden birisi olan Fehim Paşa bu romanda da rüşvetin verileceğı isim olarak geçer. Ekrem'in avukatı, daha önceki tecrübelerinden dolayı tanıdığı Fehim Paşa ile pazarlığı bizzat gidip kendisi yapar. Fehim Paşa, dönemin siyasî hassasiyetlerini iyi anlamış, Zaptiye ile Mabeyn arasındaki trafikten şahsî istifade yoluna gider. O, bu hareketiyle insanların büyük zulümlere uğramasına sebebiyet verir.

Bunun dışında Ekrem'in İstanbul'daki sorgusunda görev alanlardan biri, ilk sorgudan sonra yalnızca Ekrem'i aldığı bir odada kendisinin ailesine mektup yazıp para göndermesini isteyebileceğini söyler ve bir kimsenin gelmesi hâlinde elinden gelen yardımı ibraz edebileceğini ifade eder. Ekrem, validesine iletilsin diye yazdığı mektubu

¹¹⁹ Fazlı Necip, *Menfa*, s. 99.

adam okur ve elinden ne gelirse yapacağını ifade eder. Ekrem'in zengin olduğunu anlayan bu ve benzeri kişiler sürekli dönen bir rüşvet çarkının dişleri gibidir.

Gözetimdeki kişilerin para durumlarına göre verdiği rüşvet, sürgün yerlerinin belirlenmesinde en önemli husus olarak zikredilir. Ekrem'in nezarethanede iken bir nezarethane arkadaşıyla konuşması bu durumu açıkça ortaya koyar:

“... Nihayet içlerinden biri Ekrem'e damdan düşercesine:

- Zengin misiniz?... diye sordu.

Ekrem hayretle:

- Niçin soruyorsunuz, dedi.

- Eğer zenginseniz korkmayın. Sizin fiiliniz öyle uzun muhakemata, hükümlere lüzum göstermeyecek. Mademki Selanik'ten sizi buraya getirdiler sizi bir tarafa nefyedecekler. Eğer zengin iseniz birkaç yüz liranızı sızdırır, sizi ona göre Şam gibi, Halep gibi, Kastamonu gibi nispeten iyi bir yere gönderirler. Paranız daha az ise Sivas'ı, Tiflis'i, Van'ı boylarsınız. Paranız yoksa gideceğiniz yer ya Yemen, ya Fizan'dır. Oraları hep züğürt veyahut doğrudan doğruya, büyük bir gazaba uğramış büyük menfiler merkezidir.”¹²⁰

Yine bir başka nezarethane arkadaşı, devlet adamlarının rüşvet almaları hususunda şu cümleyi ifade eder:

“- Bunlar mecdidiye çarparlar, liraya kurşun atar, banknota can verir. Hele banka çeklerine namuslarını satarlar.”¹²¹

Yönetimin, muhalif kişilere takdir ettiği ceza sürgündür. Bu yerlerin belirlenmesinde kıstas olarak suçun şiddetinden ziyade alınan rüşvet miktarının etkili olduğu görülür. Romanda sürgün yeri olarak Konya, Şam, Halep, Sivas, Tiflis, Van, Ankara, Yemen ve Fizan öne çıkarlar.

Yönetim - fert çatışması şeklinde gelişen iktidar mücadelesinde tüm muhalif kesimleri bir araya getiren İttihat ve Terakki Cemiyeti şemsiye vazifesi görür. Romanda cemiyet mensuplarının ön plana çıkan mücadele merkezleri yurt içinde Selanik ve yurt dışında Paris'tir. Muhaliflerin, idarenin mücadelede uyguladığı şiddetli tavra göre daha yumuşak bir güç kullanmayı tercih ettikleri görülür. Bu yumuşak gücün esası, halkı bilgilendirmek ve bilinçlendirmektir. Bunun için muhalifler gittikleri yerlerde yayın ve propaganda faaliyetlerinde bulunurlar. Bu faaliyetlerin

¹²⁰ Fazlı Necip, *Menfa*, s. 119.

¹²¹ Fazlı Necip, *Menfa*, s. 119.

yürütülmesinde programlı bir durum yoktur. Sadece insanların şahsî gayretlerinin neticesinde bazı bilgilendirmeler gerçekleşir.

Bilgilendirme çalışmaları; gazete çıkarmak, afişler asmak, sürgün olarak gidilen yerlerde halkın fikrî uyanışına vesile olacak faaliyetlerdir.

Bir noktadan bakıldığında, romana, o dönem muhaliflerinin, Rumeli’de bulunan Selanik haricinde, 1900’lerin başında Anadolu coğrafyasında yönetime karşı ne gibi muhalif mücadeleler verdiği, halkın bu mücadelede nerede yer aldığı, ne düşündüğünün tespitine dair bazı saptamaların romana dâhil edilememesi bir eksiklik olarak gösterilebilir. Bu kanal eğer biraz daha eşilseydi *Menfa* romanı edebiyat tarihi açısından daha kıymetli bir noktada yer alabilirdi. Bu durumla alakalı olarak ihtiyar adam ile Ekrem arasında geçen bazı konuşmalar oldukça yüzeysel kalmıştır.

Muhalif görüşlere sahip kişiler, yurt içinde gördükleri baskıdan dolayı fikirlerini beyan edemeyince yurt dışına kaçarak orada gazete çıkarma faaliyetinde bulunurlar. Başat mücadele aracı sayılabilecek bu faaliyet, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin *Meşveret* gazetesinin Avrupa’da çıkarılması şeklinde gerçekleşir. Bu gazete “muzır neşriyat” olarak addedilmesine rağmen çeşitli şekillerde yurda sokulur. *Menfa*’da ise Ekrem bu gazeteyi Fransız postanesi aracılığıyla alır.

Romanın hemen tamamında yumuşak bir güçle hareket eden muhalifler, son noktada gerekli görülürse ve eğer padişah kanunuesasiyi ilân etmezse otuz taburu İstanbul’a göndermek için hazır bulundurulur ve bunların zoruyla padişaha hürriyeti ilân ettireceklerdir. Bu tedbire ilişkin bir gelişme yaşanmadan 10 Temmuz günü bütün devlet adamları bir yerde toplatılır ve onlara kanunuesasi ve hürriyete uymaları için yemin ettirilir.

Romanda bir hürriyetperver olarak kendisinden bahsedilmeyi hak eden şahsiyetlerden biri de Bedri’dir. Bedri, Avrupa’ya gittikten sonra Jön Türklerle tanışmış, onların fikirlerini benimsemiş bir hürriyetperverdir. O, bu fikirlerinde Ekrem’e göre daha samimidir. Kabul ettiği siyasî fikirleri gerekçeleriyle kabul eder ve bunların yaygınlaşması için gayretini esirgemez. Bedri’ye göre memleketin bu karanlık istibdat elinden kurtulması için özellikle memleket gençlerinin çalışması lazımdır. Etinden, yününden, sütünden yararlanılan bir koyun sürüsüne benzettiği halkın bu faydalarına rağmen zalim bir yönetim elinde kadrini görmeyip derisinin yüzüldüğünü ifade eder.

Ekrem'e gönderdiği mektuplarda fikirlerini hararetle savunur ve Ekrem'den Selanik'te hürriyet fikrinin yaygınlık kazanması için İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Avrupa'da çıkardığı ve yönetim tarafından muzır neşriyat olarak görülen *Meşveret* gazetesine abone kaydetmesini ister. Burada (Avrupa) bir şube daha açmak için kaydedilecek abonelerden gelecek paraya ihtiyaç duyduklarını ifade eder:

“Sana Fransız postası ile burada çıkan *Meşveret* gazetelerinden bir paket gönderiyorum, bunları orada tanıdıklarına tevzi et, herkesin bu müstebid hükümetimizin mahiyetini anlamasına hizmet etmek borcumuzdur.”¹²²

Ekrem'in hürriyetperver olma yolunda kendisine yardımcı olan dört kişiden bahsedilebilir. Birincisi okul arkadaşı Bedri, ikincisi nezarethane arkadaşı bahriyeli zabıt, üçüncüsü sürgün arkadaşı ihtiyar adam ve dördüncüsü de firarına yardımcı olan Giritli Mustafa'dır. Bedri dışındaki tüm isimler, Ekrem'in iktidar mücadelesi yolunda onları başarıya götüren dayanışma örnekleri olarak gösterilebilir. Bu şahsiyetler, Ekrem'i hürriyet fikrine götüren yolda birer durak olarak işlev görür.

Romanda muhalif kimlikleriyle ön plana çıkan kişiler; Ekrem, Bedri, ihtiyar adam, Giritli Mustafa, Nihal Hanım, İsmet Hanım, Neşide ve bahriyeli zabittir. Mevcut yönetim tarafında duranlar ise Naim Bey, Hesna Hanım, İkbâl ve Fehim Paşa'dır.

Ekrem; dönemin vatan, hürriyet, eşitlik, adalet vb. siyasî meseleleriyle hiçbir alakası ve bunlarla ilgili bir endişesi olmadığı hâlde bir kıskançlık krizinin başına sardığı Jön Türklük damgasıyla kendisini böyle bir meselenin içinde bulur. Kaçtığı Paris'ten, annesi İsmet Hanım, teyzesi Nihal Hanım ve nişanlısı Neşide'ye sürekli Fransız postanesi vasıtasıyla mektuplar gönderir ve orada içinde bulunduğu ahrarın faaliyetinden bahisler açar. Bu mektuplar sayesinde bu kadınlarda da hükümete karşı derin bir kin, nefret ve düşmanlık hissi uyanır. Onlar için bu düşmanlık hafife olarak gördükleri İkbâl üzerinde yoğunlaşır ve hedeflerine adeta hükümet diye onu koyarlar. Böylece Ekrem, girdiği bu yeni yolda ailesini de yanına çekmiş olur.

¹²² Fazlı Necip, *Menfa*, s. 48.

2.1.1.5. *Müsebbib*

Safvet Nezihi'nin II. Meşrutiyet'in ilânından sonraki ilk eserim dediği *Müsebbib*¹²³ romanı başından sonuna kadar bir ailenin II. Abdülhamid yönetimine karşı verdiği siyasî mücadeleyi konu edinir. Romanda II. Abdülhamid'in tahta çıktığı 1876'dan Meşrutiyet'i tekrar ilân ettiği 1908'e değin, bazı önemli siyasî mücadeleler yer alır.

Müsebbib romanının başına konulan ithaf yazısı yazarın romandaki meselelerle olan ilişkisini göstermesi bakımından önemlidir:

“İthâf-ı Nâciz

Birâder-i Vicdânım Mustafa Baha'ya:

Bünyân-ı rasîn-i istibdâdın bir darbe-i nâ-gehânî-i ma'deyle hak-ı helâk ü fenaya sırdaşolmasını müteakip yazdığım ilk eseri sana ithaf ediyorum, ey mücâhid-i hürriyet. Ben senin ta çocukluğundan beri rûh-ı girye-bârına, te'ellümât-ı vicdânına vâkıfım. Mekteb-i Sultânî'nin rahle-i tedrîsinde bulunduğumuz zamanlar timsâl-i zibâ-yı hürriyet, nâ-kâbilü'l-vusûl bir serâb-ı câvidanî gibi ufk-ı nazarımızda görünürdü ve bunun ağûş-ı dil-firib-i halâskârîsine atılamamaktan mütevellid ye's-i derûn ile hazin hazin inlerdik.”

“Daha sonraları hayatın safahât-ı mü'ellimine daldık. Devr-i nuhûset-âver-i istibdâdın manevi işkencelerini, ezalarını çektik. Nefsimizi her türlü mahrumiyetlere, felâketlere hedef ettik. Mahbesler, cefalar bize seniyye-küşâ-yı ezâ oldu. Fakat o heykel-i mehîb-i istibdâd önünde eğilmedik; sabrettik, metanet gösterdik, felâketlerimizin pîşgâhından çekilmedik...”

“Sen, cesaretinle, faaliyetinle, nâtika-perdâzlığıyla vücûd-ı sem-âlûd-ı istibdâdı zir ü zeber eden o harikulade kuvvete bir hisse-i hamîyyet-i vatanperveri izafesine muvaffak oldun. Hakikati bilen erbâb-ı nasfet bunu takdir eder. Bende ne o faaliyetkâr-ı agâhî vardı ve ne de o hassa-i nâtika-perdâzî. Benim yalnız mütehassis, saf bir kalbim var, bir de naçiz kalemim. Kalbimin bütün inkişâf-ı sürûruyla bu gazâ-yı mübâreki alkışladım. Aciz kalemimin bütün samimiyetiyle bir rûh-ı pür-melâlin bir kadın kalbinin teellümatını yazdım. Bu, devr-i istibdâdın bir sergüzeşt-i mü'ellimidir ki sayha-i derûnumun kâğıt üzerine bir hâl-i perişânîde nakşından ibaret kaldı. Bunun için bütün derd-nâk kalpler şu reşahât-ı derûn tasvirinde müşterektir, zannederim. Ben bir hakikat tasvir ettim; ondan bir hikâye-i pür-melâl çıktı ... Ondan bir nidâ-yı intikâm-me'âl çıktı.”¹²⁴

¹²³ Safvet Nezihi, *Müsebbib*, Cihan Matbaası, Dersaadet 1326/1910, 154 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

¹²⁴ Safvet Nezihi, *Müsebbib*, s. 6.

Yukarıdaki ithaf yazısından da anlaşıldığı üzere Safvet Nezîhi devrin yönetim anlayışından rahatsızdır. Meşrutîyet'in ilânından sonra "bünyân-ı rasîn-i istibdâd" dediği mevcut siyasî yönetim hakkındaki görüşlerini bu eser vasıtasıyla dile getirir. Yazarın kendisi Mekteb-i Sultanî'de okur. (Roman kahramanlarından Nazif Atıf da orada okur.) Yazar, orada dönemin siyasî havasının epeyce tesiri altında kaldığını ifade eder.

Müsebbib'in hürriyetin ilân edilmesinin ardından önceki dönem hakkında yazılan ilk "millî roman" olduğu kaynaklarda "Devr-i dilârâ-yı hürriyetin te'sisinden sonra yazılan ilk millî romandır."¹²⁵ şeklinde geçer:

Eserin yönetim - fert çatışması ekseninde ilerlediğini söylemek yerinde olacaktır. Bu çatışmayı destekleyici unsurlar romanda iki ayrı olay etrafında cereyan etmektedir. Bunlardan ilki Çırağan Baskını, ikincisi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faaliyetleridir. Çırağan hadisesi, kaynaklarda Ali Suavi ve arkadaşlarının V. Murad'ı tekrar tahta çıkarmak ve kanunuesasiyi yeniden ilân ettirmek amacıyla II. Abdülhamid'e karşı yapılan sonuçsuz bir girişim olarak geçer.¹²⁶ Romanda Binbaşı Atıf Bey de Ali Suavi'nin yanında bu olaya katılıp öldürülen kişilerden biridir. Romanda bu olay ayrıntılarına kadar işlenmez ve mevcut rejimin kurulduğu andan ta devrilene kadar aynı kanlı elle olaylara müdahale ettiği izlenimini vermek için kısaca anlatılmıştır. Bu olay iktidar mücadelesi kapsamında romana şu şekilde yansımıştır:

Atıf Bey, Türk - Bulgar savaşında çok büyük yararlıklar göstermiş ve binbaşı rütbesini sonuna kadar hak etmiş bir subaydır. Savaş sırasında en tehlikeli görevlerde komutanlık vazifelerini başarıyla üstlenmiştir. Uzun süren Plevne muhasarasından sonra düşmana teslim olmak zorunda kalmışlardır.

Atıf Bey, daha sonra geldiği evinde savaşın kaybedilmesinin sebepleri üzerinde uzun uzun düşünür. Mutlak kazanılması gereken bir savaşın kaybedildiği düşüncesindedir ve bunun tek sorumlusu olarak da devrin beceriksiz yöneticilerini gösterir:

¹²⁵ Ayfer Yılmaz, *Safvet Nezîhi Hayatı - Sanatı - Eserleri*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1991, s. 375.

¹²⁶ Falih Rıfkı Atay, *Başveren İnkılapçı (Ali Suavi)*, Cumhuriyet, İstanbul 1997, s. 109.

“-Ah biz böyle bir askerle mağlup olmamalıydık ve olamazdık; fakat o hainler... Kalbini ezip bitiren bu noktayı bir türlü teşrih edemiyordu. “Ya gazi ya şehid” demdemesinden başka kulakları bir şey işitmeyen aklıkla, metaib-i seferiye ile, ölümle eğlenen, muharebeyi bir düğün evi kıyas eden askerle mağlup olabilmek için büyük büyük sebepler ister ve o esbabın menba’-ı tereşşuhu olacak ihanetlerin, cinayetlerin, vicdansızlıkların, nifakların neşv ü nemasına müsaid bir kuvve-i icraiye-i merkeziye ister, velhasıl, velhasıl Oof! Niçin bu kadar esbab-ı ihaneti bir noktada cem edebilmek, yalnız, evet yalnız bir kelime ile zübde edebilmek kabil iken onu izhar edememeğe, o hakikati ceffü’l-kalem söylememeğe bir cebr-i nefsi duyuyoruz da ‘kaderullah! Tâlih-i harb bize muvaffakiyet çehresi göstermedi.’ diyoruz.”¹²⁷

Bu rahatsızlığı onun gibi düşünen arkadaşlarından gelen bir teklifle siyasî bir çehreye bürünür. O sıralar bütün “ukalâ-yı ümmet” Meclis-i Mebusan’ın tekrar açılması için davetler yapar. Herkesin karşısında duran tek şey “heykel-i âteş-feşân-ı istibdâd” olarak görülen II. Abdülhamid yönetimidir.

Romanda, Çırağan Baskını yaşanmadan bir süre önce Atıf Bey, Ali Suavi ile irtibatlı olan bazı arkadaşlarıyla evde gizli görüşmeler yapar.¹²⁸ Bu görüşmeler neticesinde ne yapacaklarına karar verirler. Atıf Bey’in Ali Suavi’yle arkadaşlıkları eskidir. Sofya’da tanışmışlar. Filibe’de de kendisiyle sık sık görüşmüşlerdir. Romanda Ali Suavi ismi sadece Nazif Atıf’ın eğitimi meselesi dolayısıyla geçer. Ali Suavi¹²⁹, Mekteb-i Sultanî’nin müdürüdür. Atıf Bey, oğlunu onun müdür olduğu Mekteb-i Sultanî’ye vermek istediği zaman ondan bahseder:

“İlminden, fazlından ben istifaze ettim... Ali Suavi benim nazarımda büyük bir vatanperverdir; hem de pek büyük bir vatanperver.”¹³⁰

diyerek Ali Suavi’yi yüceltir. Biraz Ali Suavi’yle olan görüşmelerinin tesiri ve biraz da savaş dolayısıyla gördüklerinden etkilenmesiyle, eve gelen arkadaşlarının ona:

“Vatan birkaç fedaiye muhtaç ... Maksat hâsıl olursa millet müstefid olacak ... Vatan müstefid olacak ... Herkes, herkes müstefid olacak.”¹³¹

¹²⁷ Safvet Nezihî, *Müsebbib*, s. 34.

¹²⁸ Tarihî eserlerde Çırağan Baskını’nın Ali Suavi’nin başını çektiği bir grup tarafından yapıldığı bilgisi vardır. Romanda bu olayın Ali Suavi tarafından planlandığına dair bir açıklama yoktur.

¹²⁹ Ali Suavi’nin görüşleri ve mücadelesi hakkında geniş bilgi için bkz.: Hilmi Ziya Ülken, “İlk Uzlaşma Teşebbüsü”, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Selçuk Yayınları, Konya 1966, s. 98 - 128.

¹³⁰ Safvet Nezihî, *Müsebbib*, s. 36.

¹³¹ Safvet Nezihî, *Müsebbib*, s. 48.

diye kendisine görev teklif etmeleri üzerine o da seve seve kabul eder. IV. Murad'ı tahta geçirmek için baskına gideceği geceyi Kuran okuyarak geçirir ve sabaha doğru vatandan sonra en çok sevdiği karısından ve çocuklarından ayrılır.

Ertesi gün işin aslı anlaşılır. Kayınpeder Zülfikar Efendi, Çırağan Sarayı'nın etrafını saran silahlı kırk elli insandan hiç kimsenin kurtulmadığını öğrenir. Hepsinin cesedi bir çöp arabasıyla Bâb-ı Zabtiye'ye götürülmüştür. Zülfikar Efendi de oraya gider. Oradakiler bu işe bulaşmamasını, bu meselenin mühim olduğunu ifade ederler. Israr eden Zülfikar Efendi, Nazır Paşa'nın huzuruna çıkar. Bir tanıdığının da bunlar arasında olabileceğini söyler. Onu cesetlerin bulunduğu yere götürürler. Zülfikar Efendi, cesetlere yapılan feci muameleleri dinen uygun görmez. Ölülerin ardından Kuran okuyunca, oradaki askerler onu Paşa'ya şikâyet ederler. Durum yukarılara bildirilir. Nazır Paşa onu da gözaltına alıp ifadesini aldırır. Yukarıdan gelen emirle alınan ifadede sonra Zülfikar Efendi işkence altındayken kalp krizinden ölür. Bunun üzerine aile artık sakıncalı hâle gelir. Evin diğer damadı Zahid Efendi, ülkenin en ücra köşesinde bulunan bir kazaya kaymakam olarak sürgüne gönderilir. Sürgününün on dördüncü senesi hastalıktan vefat eder.

Milletin büsbütün içine girdiği girdabın sorumlusu olarak devrin yöneticilerini suçlayan küçük bir fedai grubu II. Abdülhamid'in yerine V. Murad'ın tekrar tahta geçmesi için Çırağan Baskını'nı planlar ve içine girdikleri iktidar mücadelesinin neticesinde hayatlarını yitirirler.

Romanda ikinci mücadele İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin siyasî faaliyetlerine başladığı tarih olan 1890'ların başına denk gelmektedir. Çırağan Baskını'nın yaşanmasının üzerinden on beş yıl geçmiştir. Tam da Zülfikar Efendi'nin torunu Nazif Atıf Bey'in yirmi altı yaşına geldiği ve Mekteb-i Tıbbiye'den doktor olarak çıktığı zamandır. Cemiyet, gerek yurt içinde ve gerekse yurt dışında sesini duyurmak için çalışmalar başlatmıştır. Yurt dışındakiler yayın faaliyetleriyle seslerini duyurmaya çalışırken yurt içindekiler de yasak siyasî afişleri şehrin en merkezi yerlerine asmak suretiyle bunu gerçekleştireceklerdir. Nazif Atıf da bu afiş işinde görev alanlardandır. O, babasının ardından ailesinin uğradığı felâketlere şahit olmuştur. Mekteb-i Tıbbiye'de okurken hürriyet fikrini tam manasıyla benimsemiştir. Annesinden örgütün faaliyetlerinde kullanılmak üzere maddî destek istediğinde şunları ifade eder:

“Söylemeye ne hacet memleketimizin ne hâlde olduğunu biliyorsun. Hükümet, âlet-i zulm ... Adalet mefkud, terakki nabud Babamı katiller gibi öldürdüler. Büyük babamın yüreğine indirdiler. Malımızı gasp ettiler, hakkımızı vermediler. O kadar çalıştın, çabaladın, ne gördün? İstibdad, zulüm ...değil mi? İşte o senin gördüğün mezalim o zamandan beri eksilmedi, arttı. Ne kadar vicdanlı, hamiyetli adam var ise birer birer zindanlarda menfalarda mahvedildi. Artık hiç kimse ağız açamaz, söz söyleyemez oldu. Beş on zalim yaktıkları evlerle, yıktıkları hanumanlarla saraylar yaptırıyorlar, iradlar kuruyorlar Birkaç müstebid, zalimin elinde koca memleket adeta oyuncak.”¹³²

İşte bunun için birilerinin bir şeyler yapması gerekir. İşkencelerden, zindanlardan kaçan “erbâb-ı hamiyet” olan insanlar “memlekette kanun, adalet, insaf yok ...” diyemediği için Avrupa’da,

“... gazete çıkaracaklar. Memleketin çektiklerini yazacaklar. Zalimlerin yaptıklarını yazacaklar ... Bağıraraklar, çağıraraklar. Bizim burada yapamadığımız şeyleri yapacaklar.”¹³³

Bundan sonra artık Nazif Atıf’ın evi arkadaşlarıyla beraber gizli toplantıların yapıldığı bir yer hâline gelir. Komitenin Avrupa’daki yöneticileri, ülke içinde ses getirecek ilk eylemi, Ayasofya ve Sultanahmet Camilerine afiş asma görevini kendilerine vermiştir.

Bu afişlerin birinde şunlar yazılıdır:

“Vatan kardeşlerimiz! Bu devr-i istibdâda ne zaman nihayet vereceksiniz? Çektiğiniz zulüm ve kahr hâlâ kalbinize tak demedi mi? Daha ne vakte kadar bu boyunduruğa katlanacaksınız? Babalarınızı, kardeşlerinizi mahv u ifna ettiler, evlatlarınızı kucağınızdan koparıp aldılar...”¹³⁴

Bu afişleri nasıl asacaklarını görüştükleri bir anda eniştesi Nedim Bey tarafından deşifre olurlar. İktbal hırsı peşinde olan askerî tabip Nedim Bey hemen bir jurnal ile durumu yetkililere bildirir. Nazif Atıf ve beraberindeki beş kişi tutuklanır, Taşkışla’da zindana atılırlar. Nazif Atıf, bir ay sonra idam cezası müebbet kalebentliğe çevrilerek Fizan’a sürgüne gönderilir. Nazif Atıf Bey’den bir daha hiç haber alınamaz, sonu babası gibi olur. “Eğer bir gün icab ederse ... millet için baban gibi öl”¹³⁵ diyen babasının vasiyeti böylece gerçekleşir. Nazif Atıf, kendisi gibi olanların bir numunesi olarak hapse atılmış ve daha sonra gönderildiği sürgünde hayatını kaybeder.

¹³² Safvet Nezihi, *Müsebbib*, s. 108.

¹³³ Safvet Nezihi, *Müsebbib*, s. 109.

¹³⁴ Safvet Nezihi, *Müsebbib*, s. 120.

¹³⁵ Safvet Nezihi, *Müsebbib*, s. 56.

Romanın başında “üç yüz yirmi dört senesi Temmuz’unun on beşi. Saat altı var.”¹³⁶ denilerek II. Meşrutiyet’in daha birkaç gün önce ilân edildiği, nihayet “pençe-i istibdâd”dan kurtulmuş olmanın verdiği rahatlıkla sokakların dolup taşıdığı ifade edilir. Hürriyet sevincini yaşayan mahşerî insan kalabalığı sokaklardan, ellerinde kırmızı bayraklarla “yaşasın vatan, yaşasın millet” diyerek geçer. Yazar - anlatıcı burada devreye girer ve esas kutlamayı hak edenlerin Nazif Atıf gibi hürriyetperverler olduğunu söyler.

Romanda, iktidarın muhaliflerle yürüttüğü mücadelede araç olarak hafiyelik, hapis ve sürgünden yararlandığı görülür. Hafiyelik ve dolayısıyla jurnal meselesi hakkında romanda geçen aşağıdaki cümleler dönemin havasını göstermesi bakımından dikkate değerdir:

“Kocasını mensup olduğu dairenin mümeyyizi tayin ettirmek için babasını jurnal eden bir kız, kardeşini menfalarda çürüttüren bir birader, kayınpederini mahbeslerde mahv u ifna eden bir damat...”¹³⁷

Romanda Nazif Atıf’ın eniştesi Nedim Bey başta bir hafiye olmamasına rağmen ikbal hırsına yenilir ve kayınbiraderini jurnaller. Bundan sonra önünde bütün kapılar açılır. Bütün rütbeleri hızla alarak; sırasıyla binbaşı, miralay ve nihayet paşalığa kadar yükselir. Romanın sonunda kendisi gibi hafiye olanların yakalanıp cezalara çarptırılması ve bir kısmının halk tarafından bir bir öldürülmesi kendisini oldukça tedirgin eder. Kurtuluş çaresi aramaya başlar. Bunun için Nedim Paşa’nın evine birileri tarafından yüklü miktarda para getirilir. Bu para “devr-i istibdâd”ın geri gelmesi için harcanacaktır. Bu para dikkat çekmesin diye peyderpey dağıtılır. Nedim Paşa’nın odasında bazı bomba düzenekleri ve bir harita da vardır. Bunlar Nedim Paşa’nın Ayasofya Camisi’ne bomba koyup namaz esnasında patlatma planı içindir. Eşi Rana bu durumu fark eder. Kocasının hafiyeliği dolayısıyla masum insanların çektiği sıkıntıları üzerinde hisseden Rana, Nedim Paşa’yı öldürür. Nedim Paşa gibi dönemin bir diğer meşhur hafiyesi olan İzzet Paşa hürriyetin ilânından sonra çareyi, gizlice yurt dışına - Londra’ya- kaçmakta bulur.

Romanın iktidar mücadelesi taraflarından birisini hürriyetperverler olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları oluştururken diğer tarafı romana da ismini veren

¹³⁶ Safvet Nezihi, *Müsebbib*, s. 6.

¹³⁷ Safvet Nezihi, *Müsebbib*, s. 135.

“müsebbib” oluşturmaktadır. Müsebbib, bilerek seçilmiş bir kelimedir. Nedim Paşa yaşananlar dolayısıyla can kaygısına düştüğünde:

“Biz alet-i icraiye idik. Müsebbib, müsebbib-i hakiki... istibdad idi, heykel-i istibdâd idimesuliyet müsebbibe aittir.”¹³⁸

diyerek dönemin padişahı II. Abdülhamid’i işaret eder.

Eserde, suçluların yaptıklarının cezasını eninde sonunda gördüğü bir anafikir şeklinde sunulur. Aynı çerçeveye eserde anlatılan iktidar mücadelesi de oturtulur ve yaptığı kötülüklerle eski yönetimin devrilip yerine hürriyete dayalı yeni idarenin konulduğu söylenir.

2.1.1.6. *Sevdâ-yı Medfûn yahut Safahât-ı İstibdâd*

Vodinalı Hüseyin Remzi, *Sevdâ-yı Medfûn yahut Safahât-ı İstibdâd*¹³⁹ romanında gizli bir Jön Türk’ün dönemin idaresiyle yaşadığı sıkıntıları anlatır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin yönetime karşı verdiği iktidar mücadelesinin içinde yer alan ve güçlü bir kaleme sahip olan romanın başkahramanı İsmet Rebii, bir zamanlar Namık Kemal gibi gözünü budaktan sakınmayan kişilerin yerine, ehil olmayan insanların devrin idaresinin tesiriyle, kendisinin de mensubu bulunduğu matbuat âleminde cirit atmalarını şiddetle eleştirir.

Romanın yirmi altı yaşındaki başkahramanı İsmet Rebii, iyi eğitilmiş, “kudret-i kalemiyeye malik” yetenekli bir şairdir. Güçlü kalemi dolayısıyla dikkatini çektiği vezirlerden biri, eğer Namık Kemal gibi yapmazsa “sâye-i şâhânde çok terakki” edeceğini kendisine söyler. Ama İsmet Rebii, terakkinin “sâye” ile değil “sa’y” ile olmasını ister. Dönemin bazı insanların “musanna bir jurnal takdim ederek” ikbal almalarına “terakki” değil “tedenni” demenin daha doğru olduğuna inanır. Dönemin yükselme yolu olan idareye yaslanarak ikbal almayı alçalma telakki ettiğinden bu yolu

¹³⁸ Safvet Nezihi, *Müsebbib*, s. 147.

¹³⁹ Vodinalı Hüseyin Remzi, *Sevdâ-yı Medfûn yahut Safahât-ı İstibdâd*, Uhuvvet Matbaası, İstanbul 1327, 72 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

seçmemiş ve İstanbul'a uzak düşen bir adadaki kalemde mütevazı başkâtiplik görevini almayı tercih etmiştir.

Kendisi kabiliyeti dolayısıyla sadece hükümet üyeleri tarafından değil aynı zamanda Prens Rükneddin Paşa tarafından da beğenilir. Prens Rükneddin Paşa, “istibdad”ı sevmeyen vicdan sahibi birisidir.

Romanda İsmet Rebii'nin Mabeyin'e sunduğu layihadan sonra hanımına gönderdiği mektubun altına “sene 1321” diye yazması, olayın geçtiği zamanı verir. 1324 yılında II. Meşrutiyet ilân edildiğine göre romandaki olaylar, Meşrutiyet'in ilânından üç sene önce başlar, denilebilir.

Sevdâ-yı Medfûn yahut Safahât-ı İstibdâd romanında iktidar mücadelesine ilişkin hususlar şu şekildedir:

İsmet Rebii, gizli bir Jön Türk'tür. Diğer Jön Türklerle sürekli bir araya gelir, vatan ve hürriyet konuları hakkında konuşur. Bunun yanında Paris'ten gelen gazeteleri takip eder ve bu sayede bilgisini artırır. Bu ilgileri sayesinde hürriyetin bir an önce vatan topraklarında yeşermesi arzusu, kendisinde canlılığını korur.

İsmet Rebii, idarenin Jön Türklere karşı tavrını bildiğinden kendini açığa çıkarmamak için hürriyetçi fikirleri barındıran yayınları okuduktan sonra istemeye istemeye yakar:

“Yıldız casuslarının, Saray haydutlarının iftirasından şer ve mel'netinden ihtirazen daima uzleti ihtiyar eder, muhabbet-i milliye ve hamiyet-i vataniye hissiyât-ı âliyesiyle mütehassis bulunan dilâverân-ı hünerin, vatan kahramanlarının asarını mütalâa eyledikten, o sahâ'if-i bedi'âyı dimâğ-ı nev-şüküftesine hakkettikten sonra gaddar, merdüm-hâr ve mel'un hafiyelerin, alçak, namussuz jurnalcilerin dendân-ı zulm ve gadrine düşmemek mülâhazasıyla o kıymettar eserleri ağlaya ağlaya yakardı. O hazâin-i marifet mahlûb-ı remâd oldukça İsmet Rebii ta can evinde bir şerarenin suzişini duyardı İsmet'in fikrindeki münevveriyet, kalbindeki cevher-i hamiyet ve ruhundaki meyl-i ulviyet hiçbir surette sehâbedâr olamazdı. O, hem-fikr ü hissi olan Jön Türklerle telaki ettikçe yine muazzez vatana dair hasbîhaller eder, Paris'ten gelmiş bir gazetenin hakâyık-ı münderecâtı ile tevsî'-i malûmât eylerdi.”¹⁴⁰

İsmet Rebii, içinde vatan ve hürriyet fikirleri taşımasına rağmen taşrada sakin bir hayat yaşamayı seçer. Taşrada bir adada görev yaptığı sırada Tesalya Savaşı meydana

¹⁴⁰ Vodinalı Hüseyin Remzi, *Sevdâ-yı Medfûn yahut Safahât-ı İstibdâd*, s. 6.

gelir. Bu savaşta gerek kalemi ve gerekse silahıyla elinden gelen mücadeleyi verir.¹⁴¹ Bu savaşı Yunanlıların kaybetmesinin ardından büyük Yunanistan hayali, “Megalo İdea”, büyük bir yara alır. Ama Yunanlılar bu savaşın ardından boş durmaz, savaşın getirdiği yaraları bir an önce sarmaya çalışır, daha sonrası için büyük bir hazırlığın içine girerler. Etrafta yaşananlar, vatan muhabbetiyle dolu olan İsmet Rebii’de büyük bir rahatsızlık meydana getirir. Onun mücadeleden uzak bir yaşam seçmesine rağmen vatan konusundaki hassasiyetleri sert mizacından gelen diğer hislerle birleşince, bir şeyler yapmak gerek, diyerek harekete geçer. İşte bu saikle, İsmet Rebii, Yunanlıların faaliyetlerini uzun bir telgrafla İstanbul’a bildirir. Fakat bu telgrafın bir türlü gelmeyen cevabı onu İstanbul yoluna düşürür. Mabeyin’e yazı ile bizzat müracaat eder. Fakat Mabeyin’de ilgili kişilerin devlet yerine daha çok kendilerini düşündüklerini görür:

“Mâder-i vatan şimdi en can alacak yerinde cerîhadâr oluyordu. Bir gün, iki gün, beş gün bekledi. Telgrafa dair henüz tebligat, icraat yok. Mabeyin erkânı sefalet âleminde puyan. Başkâtip milleti soymak, bu zavallı milletin kan tükürüğünden yaldızlı binalar, ufukları öpen köşkler yaptırmak için olanca ihtirasatıyla ve bir kelb-i akûr hücumatıyla saldırıyor, dört tarafa saldırıyordu. O nehb ü garet ile meşgul ... Vatan, isterse ser ta pa yansın, tutuşsun. Hakistere münkalib olsun vazifesinde değil ... Başkâtip Kara Tahsin, İkinci Kâtip İzzet ve hempaları gibi melâ’in yalnız servet-i milleti tarac etmekle kalmayıp fenn-i diplomaside Avrupa dehanını bile lal u mebhut eyleyen Koca Sultan Hamid’in çeşm-i basiretine gaflet perdesi çekmişlerdi. Muhabbet-i vataniye, uhuvvet-i diniye, ismet-i milliye bunların indinde muhakkar idi.”¹⁴²

Berberinden getirdiği mektubun bir suretini Nazır Paşa’ya takdim eder. Daha önce kendisine işveren Nazır Paşa’dan:

“-Nasihatimi dinlemedin. Hâlâ sivri akıllılık ...diyerek takdir yerine tekdir iştir.”¹⁴³

Ama o, buna kulak asmaz ve padişaha verilmek üzere getirdiği layihasını Mabeyin’deki başkâtibe verir.

Zaman geçtikçe layihasından haber çıkmaz. Başkâtip Kara Tahsin’in kendisini oyaladığının farkındadır. Bu durum ikisi arasında bir gerilime neden olur. İsmet Rebii’nin:

¹⁴¹ İktidar mücadelesini ilgilendiren bu önemli husus romanda sadece bir cümlelik bilgi olarak verilmiştir.

¹⁴² Vodinalı Hüseyin Remzi, *Sevdâ-yı Medfûn yahut Safahât-ı İstibdâd*, s. 27.

¹⁴³ Vodinalı Hüseyin Remzi, *Sevdâ-yı Medfûn yahut Safahât-ı İstibdâd*, s. 28.

“- Paşa! Bu işte benim cebime bir para girecek değildir. Vatan için çalışıyorum. Vatan için ihtiyâr-ı sefer ettim. Vatan için bu layihayı verdim. Vatan, ah vatan... Bu vatan için öleceğim.”¹⁴⁴

cümlelerinin ardından Mabeyin salonunda “- Alçak, hain!..” ifadeleri çınlayınca, İsmet Rebii birkaç hafiye tarafından yakalanır. Kendisini yakalayan hafiyeler, romanda “o zamanki, Celalî eşkıyasına rahmet okuttururcasına icrâ-yı mezâlim eden”¹⁴⁵ şahıslar diye bahsedilenler, dönemin en önemli simalarından Fehim Paşa’nın adamlarıdır. Romanda aynı zamanda Fehim Paşa için:

“Şahs-ı merkûmun milletin başına yağdırdığı sevâ’ik-i mesâ’ib ciltlerle kitap yazılsa bu hunin sahifeler o kâtil-i ekberin tasvîr-i mahiyetine bihakkın kifayet edemez ..”¹⁴⁶

denmektedir.

İsmet Rebii, hemen Beşiktaş Karakolu’na götürülür. Kendisini bir başkâtibi aşağıladığı için tutuklamışlardır. Daha sonra oradan da Zaptiye Nezareti’ne hakkında, Jön Türk olduğuna dair bir jurnal yollarlar. Bir süre sonra İsmet Rebii, Zaptiye’ye gönderilen ve hakkında yargılanmadan verilen “şifahî emir” ile sürgüne yollanır:

“Merkumun Dersaadetçe hiçbir iş ve ilişkisi olmadığından bu gibilerin payitaht-ı saltanatta bekası gayr-ı câ’iz bulunduğundana teb’idi maslahaten muvafıktır.”¹⁴⁷

Sürgün yerine, gözaltına alındıktan on gün sonra vapur ile yollanır. Sürgünde iken önceleri İzmir’de daha sonra Kıbrıs’ta gazetecilik faaliyetlerine devam eden İsmet Rebii, dolaylı bir yolculuk sonunda, Avrupa üzerinden İstanbul’a gelir.

Sevdâ-yı Medfûn yahut Safahât-ı İstibdâd romanında iktidar mücadelesine ilişkin kullanılan araçlarda dönem hakkında yazılan diğer romanlarla kıyaslandığında bir farklılık göze çarpmamaktadır.

Romanda muhalif kişilerin zararsız hâle getirilmesinde yönetimin başvurduğu tedbirlerin jurnal, gözaltı ve sürgün olduğu görülür. Diğer tarafta muhaliflerin ise yönetim karşısında gazete çıkarmak ve bir araya gelip hasbîhâllerde bulunarak fikir yayma tarzı dışında başka bir faaliyeti göze çarpmaz.

¹⁴⁴ Vodinalı Hüseyin Remzi, *Sevdâ-yı Medfûn yahut Safahât-ı İstibdâd*, s. 31.

¹⁴⁵ Vodinalı Hüseyin Remzi, *Sevdâ-yı Medfûn yahut Safahât-ı İstibdâd*, s. 32.

¹⁴⁶ Vodinalı Hüseyin Remzi, *Sevdâ-yı Medfûn yahut Safahât-ı İstibdâd*, s. 32.

¹⁴⁷ Vodinalı Hüseyin Remzi, *Sevdâ-yı Medfûn yahut Safahât-ı İstibdâd*, s. 39.

Romanda başta İsmet Rebii ve muhalif görülen veya iktidarla bir şekilde yolları ayrılan kişilerin etkisizleştirilmesinde başvurulan birinci yöntem onların sürgüne gönderilmesidir. Romanda, İsmet Rebii'nin sürgün macerasının dışında bahsi geçen başka sürgünler de vardır:

“Kimi Sivas'ta, kimi Akka'da menfi kimi Sinop'a kalebent cezasına mahkûm ... Hele şâ'ir-i mâder-zâd İsmail Safa Bey merhumun ...dem-i ahîr-i hayatı Sivas çöllerinde bitmedi mi?”¹⁴⁸

İsmet Rebii'nin İstanbul'a dönüşünde öğrendiği bir husus da başka insanların sürgününe sebep olan Mabeyin paşalarından Tahsin Paşa'nın da bir jurnale kurban gitmesi ve ardından Fizan'a sürülmesidir. Aynı şekilde kendisine daha önceleri yardımcı olan Nazır Paşa da Fizan çöllerine gönderilmiştir.

Romanda verilen bir kısım bilgilerle beraber dönemin pratiğinden de anlaşıldığına göre sürgünlerin gerekçelendirilmesinde hafiyelerin verdiği jurnaller kullanılır. Bu hareket tarzı, romanın başkahramanının durumunda da açıkça görülür. İsmet Rebii, gözaltına alındıktan sonra hafiyeler tarafından hakkında hemen Zaptiye Nezareti'ne bir jurnal verilir.

Romanda mahkûmların sürgün edildiği yerler İzmir, Kıbrıs, Sivas, Sinop, Akka ve Fizan'dır.

Romanda yönetimin muhaliflerle mücadelesinde aktif rol hafiyelerindir. Hafiyeler bir şekilde tespit ettikleri isimler hakkında Mabeyin'e ulaştırılmak üzere bağlı bulundukları paşaya jurnaller tertip ederler:

“... memkelet kabasakal, alçak Fehim, hilekâr Kadri, Nalbant Refik ve daha binlerce hafiyelerin, vatan hainlerinin bâzice-i hevesâtı olmuştu.”¹⁴⁹

Bunlar içinde en çok Fehim Paşa'ya bağlı hafiyeler ön plana çıkarlar.

Sevdâ-yı Medfûn yahut Safahât-ı İstibdâd romanında matbuat âleminin özgür olması hâlinde o dönem cereyan eden birçok hadisatın kısa zaman içinde gün yüzüne çıkarılıp düzeltileceğinden ama maalesef bu dönemin meşhur “merdüm-hâr-ı zî-iştihârî” Fehim Paşa'sı yüzünden bunun bir türlü mümkün olmadığından da bahsedilmektedir.

¹⁴⁸ Vodinalı Hüseyin Remzi, *Sevdâ-yı Medfûn yahut Safahât-ı İstibdâd*, s. 48 - 49.

¹⁴⁹ Vodinalı Hüseyin Remzi, *Sevdâ-yı Medfûn yahut Safahât-ı İstibdâd*, s. 48.

Matbuat âleminin özgür olmaması beraberinde birçok problemin yaşanmasına, yaşanan problemlerin daha derinleşmesine bunun da beraberinde mevcut yapının her yönden çürüyüp çökmesine neden olmaktadır. İsmet Rebii, sadece siyasî fikirlere tahammülsüzlüğünden dolayı değil bunun yanında sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda da idarenin yetersizliğinden, kötü işlemesinden ve ehliyetsiz insanların eline bırakılmasından da şikâyetçidir.

Bir zamanlar gazetelerde yazılar yazan İsmet Rebii, daha sonra büyük bir ümitsizlikle matbuat âleminden çekilir. Sebebi de bahsi geçen şikâyetlerin bir tezahürü olarak, Namık Kemal'in matbuat âlemindeki makamını işgal eden ama onun sürdürdüğü misyonun tersine hareket edip, jurnalcilik yapmaktan kaçınmayan “kara cahil ve herzeği” Ebu Mukbil Kemal'dir. İsmet Rebii, Namık Kemal'in:

“Bir dehrde geldik ki, bu pâzâr-ı fenâya

Sermâye-i irfânı olanlar zarar eyler...”¹⁵⁰

beytiyle zamanında bir “nevha-i şikâyet”i boş yere koparmadığını, hemen aynı durumun artarak devam ettiğini ifade eder.

Daha önceleri İstanbul gazetelerinde yazan İsmet Rebii'nin, gazetede yazma macerasında ikinci durak İzmir'dir. Sürgün güzergâhında seyrederken vapura tekrar binmeyerek İzmir'de kalmış ve burada gazetede iki ay yazı yazmıştır. Bu gazetede yazdığı son yazı onun gözüaltına alındığında Zaptiye Nezareti'nde gördüğü muameleyi anlattığı “Zaptiye'de Bir Gece” isimli makalesidir. İsmet Rebii'nin hayatında daha sonra bir üçüncü durak da Kıbrıs'ta çıkan *Zaman* isimli bir gazetenin başyazarı olmasıdır. İsmet Rebii'nin Kıbrıs'tayken bu gazeteyi siyasî bir mücadele aracı olarak kullandığına dair herhangi bir bilgi mevcut değildir.

İstanbul'a dönüşünde kahramanın dikkatini çeken bir husus da matbuat âleminde yaşananlardır. Zira eski kalemlerin hemen hiçbiri yerinde değildir. Yönetimin zoruyla ya şair ve edip Nuri Şeyda gibi yazmayı bırakmışlardır ya da İsmail Safa gibi sürgüne yollanmışlardır. İsmet Rebii, İstanbul'a dönüşünde Ebu Mukbil Kemal'in cehaletini anlattığı bir beyit yazınca şiir kudreti büyük paşalardan birinin dikkatini çeker. Yanında

¹⁵⁰ Vodinalı Hüseyin Remzi, *Sevdâ-yı Medfûn yahut Safahât-ı İstibdâd*, s. 49.

çalışmasını isteyen paşaya, İsmet Rebii sefalet içinde yaşamasına rağmen, ret cevabını verir:

“Ayda alacağı on iki liranın hatırı için milletin başına bela mı yağdırsın. Hafiyeliği istihkar eden hamiyetli bir muharrir şimdi alçak bir jurnalci mi olsun? Kabil değil...”¹⁵¹

Romanda İsmet Rebii’nin bir Jön Türk olduğu açıkça söylenmesine rağmen, onun Jön Türklük faaliyeti, gazete okuma, Jön Türklerle vatan ve hürriyet konularında konuşmaktan öteye gitmez. Bu faaliyetleri de yeterince faal denecek derecede değildir. O, kendisinin yaptığı faaliyetlerden ziyade milletin sağduyusuna güvenir:

“Osmanlılar ebkemiyyet ve esaret içinde, havene-i vatanın bâr-ı tahakkümü, nâhin-i istibdâdı altında zebun idi.”¹⁵²

dediği Osmanlılar, yani bütün halk, bir gün yaşanan adaletsizliklerin intikamını mutlaka alacaktır:

“O biliyordu ki, birgün gelecek hafiyelerin köpeklerden daha alçak telakki edilecek, açlıktan, sefaletten gebereceklerdir. Ve millet bu masum halk er geç bu edaniden bu erazilden intikamını alacaktır.”¹⁵³

Kalemi ve mizacı Namık Kemal’in kalemine ve mizacına benzeyen İsmet Rebii yazı hayatının başında kendisine verilen tavsiyeye uymadığı için yaşadığı sürgün ile de bir nevi onunla kader birliği yapmıştır. Ancak İsmet Rebii, gerek sanatkârlık yönü gerekse kitleler üzerindeki tesiri bakımından Namık Kemal’in yakınından bile geçemez.

2.1.1.7. *Madmazel Anjel*

“Millî roman” başlığı altında basılmış olan *Madmazel Anjel*¹⁵⁴ romanı, Osmanlı Devleti’nin gayrimüslim tebaasından Ermeni asıllı bir Jön Türk olan Sitrak’ın başından geçenleri konu edinir.

¹⁵¹ Vodinalı Hüseyin Remzi, *Sevdâ-yı Medfûn yahut Safahât-ı İstibdâd*, s. 52

¹⁵² Vodinalı Hüseyin Remzi, *Sevdâ-yı Medfûn yahut Safahât-ı İstibdâd*, s. 48.

¹⁵³ Vodinalı Hüseyin Remzi, *Sevdâ-yı Medfûn yahut Safahât-ı İstibdâd*, s. 52.

¹⁵⁴ İrfan, *Madmazel Anjel*, Cemiyet Kütüphanesi, 1330, 111 s. (Romanın iç kapağında sadece İrfan olarak geçen yazar hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.)

Romanda olaylar, dönemin gayrimüslim vatandaşlarının yaşadığı İstanbul'un Ayastefanos (Yeşilköy) ve Beyoğlu semtlerinde başlar, Sitrak'ın sürgün yeri olarak gönderildiği, yer ismi verilmemekle beraber (romandaki portakal bahçeleri, Suriye'ye yakın bir yer, Akdeniz kıyısı vb. ifadelerinin işaretiyle muhtemelen) Akdeniz kenarındaki Akka Kalesi'nde devam eder ve Meşrutiyet'in ilânıyla kahramanın İstanbul'a dönmesiyle biter. Bu olaylar, 1904 ile 1908 yılları arasındaki dört yıllık bir zaman aralığında meydana gelir.

Sitrak'ın siyasî fikirlerinden ve bu fikirlere uygun davranışlarından dolayı gözaltına alınmasına kadar bir aşk romanı şeklinde ilerleyen *Madmazel Anjel*, bu olaydan sonra içerik bakımından tamamen politik bir çehreye bürünür.

Romanın iktidar mücadelesiyle ilgili hususları aşağıdaki gibi seyrederek:

Romanda genç bir Ermeni aydını olan Sitrak ile Anjel arasındaki aşk olayların çıkış notasını oluşturur. Sitrak'ın Anjel'e duyduğu aşkı kıskanan Alber, devreye girer ve hemen hemen her yerde ikilinin birleşmemesi için tüm nüfuzunu kullanır. Dönemin siyasî havasının elverişliliği sayesinde Alber, Sitrak'ı siyasî bir suç işledi diye şikâyet eder.

Sitrak, Alber tarafından dönemin idaresine şikâyet edilince sivil görevliler tarafından evde, işyerinde ve dışarıda sıkı bir takibe alınır. Kendisinin takibe alındığını anlamakta gecikmeyen Sitrak'ı bir gün iki polis “cinayetskâr ve mücrim” diye Zaptiye Nezaretî'ne götürür. Orada:

“Sen bu memlekettin nan u nimetiyle perverde olduğun hâlde ne için aleyhine kıyam ediyorsun. Velinimetin efendimize küfrân-ı nimet ediyorsun da bir takım melunlarla birlikte teşebbüsât-ı isyâniyede bulunuyor, hafî cemiyetlerle muhavere ediyorsun”¹⁵⁵

denilerek sorgulanmaya başlanır. Bunun üzerine Sitrak:

“Ben, beni büyüten, besleyen, muhterem bildiğim bu topraklara, bu hak-ı mukaddesin aleyhinde kıyam etmedim. Belki onun mesudiyetini, beslediği evladının da refahını arzu ediyordum.”¹⁵⁶

diyerek kendisine yöneltilen suçlamaları reddeder.

¹⁵⁵ İrfan, *Madmazel Anjel*, s. 55.

¹⁵⁶ İrfan, *Madmazel Anjel*, s. 55.

Sitrak, Hınçak Komitesi'nin Londra şubesine hitaben İngilizce yazdığı mektuptan dolayı sorgulanır. Bu mektup iki sene önce yazılmıştır. İçeriğinde inkılabın bir an evvel icrası için birkaç Türk'ün komiteye dâhil olduğu ve aynı meseleyle alakalı olarak Romanya'dan iki Türk'ün İstanbul'a geldiği ile ilgili bilgiler vardır. Hakikatte bu mektuptan bir iki kişi dışında kimsenin haberi yoktur. Son derece gizli bir şekilde icra edilen bu haberleşme evrakının ele geçirilmiş olması Sitrak'ı çok düşündürür.

Kendisi hakkındaki bütün bilgi ve belgelere Alber'in "kanlı elleri" sayesinde ulaşılmıştır. Sitrak'a bu işte yardımcı olanları bildirmesinin kendisi için daha hayırlı olacağı söylenir.

Bir süre sonra onu işkence odasına götürürler ve orada ağır bir işkenceden geçirirler. Adeta vücudunda kırılmadık yer bırakmazlar. Kendisine karşı yapılan suçlamalar ve muameleler için Sitrak içinden:

“Şimdi ben hain idim. Çünkü milletimin, vatanın mahv u felaketine doğru girmesine mani olmak için atıldığım mücâhede-i vataniye bu rezil, bu kansız adamlar için bir cürüm imiş...”¹⁵⁷

ifadeleriyle kendisine isnat edilen suçları sorgulama memurlarına karşı inkâr etse de aslında o, memleketin içinde bulunduğu durumun değişmesini gönülden istemektedir.

Daha sonraki sorgulamaya delilleri temin eden Mösyö Alber de katılır. Alber, onun kendisinin sunacağı bilgiler sayesinde durumu kabul edeceğini söyler. Öncelikle Sitrak'ın Londra'ya kaçmış olan Artin Efendi vasıtasıyla komiteye dâhil olduğunu, ardından İstanbul'da toplantılara katıldığı ve bir hürriyetperver olarak çalışmalar yürüttüğünü anlatır. Alber, Sitrak'a tamamı gerçek olan şu bilgileri ortaya döker:

“- Mösyö Sitrak inkâr etmez. Çünkü şimdi Londra'ya firar ederek oradaki Hınçak Komitesi'nin a'zâ-yı fa''âlesinden olan Artin Efendi vasıtasıyla komiteye dâhil olduğunu inkâr etmez zan ederim. Sonra geceleri gizli gizli Artan Efendi ve şimdi Cenevre'de ikamet eden Agop'la beraber Yani'nin birahanesine giderek orada efkâr-ı hâ'inânelerini kararlaştırdıklarını unutmamışlardır. Daha sonra İngiliz postanesi vasıtasıyla muhaberatta da katiyen kusur etmediklerini tabii der-hatır ederler. Ve zatınıza takdim edilen evrakı söylediğim postane ile getirterek müvezzilik vazife-i fedâkâranesinde Mösyü Sitrak kusur etmediğini bilir!”¹⁵⁸

¹⁵⁷ İrfan, *Madmazel Anjel*, s. 64.

¹⁵⁸ İrfan, *Madmazel Anjel*, s. 65.

Daha sonra Sitrak’a, ismi verilmeyen bir gazetede yayınlanmış bir makale gösterilir. O makale de Sitrak’ındır. Makalenin hedefi Avrupa’nın “efkâr-ı umûmiyesini” çekmektir. Yıldız erkânının herkesi sürgüne ve hapisanelere gönderdiği bir zamanda yazılan bu makale, kendisinden beklenildiği gibi yayınlandıktan sonra büyük bir yankı uyandırmıştır.

Sorgulama memuru, Sitrak’a, bu durumda her hâlin aleyhinde olduğunu söyler. Suçunu itiraf etmesini ister. Bir süre sonra, yazdığı yazıları okuduğu Anjel de sorgu odasına getirilir. Anjel, sevdiği Sitrak’ın işkence sonrası hâlini görünce üzülür ve söz konusu yazıların kendisine okunduğunu, kendisinde olan bazı yazıları Alber’e verdiğini söyler. Bu ifadeden sonra suçu kesinleşen Sitrak’a yapılan işkenceler azalır. Birkaç ay sonra onu mahkemeye çıkarırlar. Sitrak, mahkemede adil hâkimler tarafından yargılanacağını umar. Mahkeme heyetinin karşısına çıktıktan sonra:

“Lakin efsus!.. Bu heyet-i hâkime asıl cinayet mahkemesi heyeti değilmiş, Yıldız’ın efkârına hizmet edenlerden mürekkep ve mücrimîn-i siyasiyeye mahsus bir heyet-i müntehibe imiş.”¹⁵⁹

diye kendisi hakkında kararın adeta önceden verildiğini, böyle bir mahkemeden adalet beklemenin bir ölüden hayat beklemekten farksız olduğunu ifade eder. Mahkemeye kendisi hakkında sunulan fezlekenin ne kadar ayrıntılı hazırlandığına hayret eder. Zira oradaki bilgilerin birçoğunun bilinmesi, neredeyse imkânsız denebilecek türdendir. Kısa süren bir yargılamadan sonra Sitrak, “memlekette asayiş ihlal”, “padişah aleyhinde harekât-ı fesâdiye”de bulunmak, “hükümetin adil icraatını tahkir ve tezyif” etmek suçlarının cezası olarak daimi kalebentliğe mahkûm edilir.

Bir süre sonra içinde otuz kadar siyasî mahkûmun olduğu bir koğuşa getirilir. Bu kişilerin tamamı da müebbet mahkûmiyetle cezalandırılmışlardır. Sitrak, oradakilerle iyi anlaşır ve kendi hikâyesini anlattığında Alber’in ismi geçince oradakilerin bir kısmı aynı ismin kendilerinin felaketine sebep olduğunu iç çekerek ifade eder. Burada onunla aynı fikirde olan insanlar vardır ve kendini yalnız hissetmez.

Tutuklanması ile sürgüne yollanması arasında yaklaşık üç ay gözaltında kalan Sitrak, hakkında verilen sürgünün asıl sorumlusu olarak II. Abdülhamid’i görür. Lübnan’da diğer sürgün mahkûmlarla beraber kaldıkları süre boyunca hapisane

¹⁵⁹ İrfan, *Madmazel Anjel*, s. 77.

müdürünün padişaha “padişahım sen çok yaşa” duası isteğini sonuçlarına katlanmayı göze alarak reddeder.

Romanda kendisine karşı mücadele verilen taraf Padişah II. Abdülhamid ve onu temsil eden Yıldız’dır.

Sitrak’la sürgün yaşamı sırasında bir süre dışarıdan herhangi bir temas kurulmaz. Uzun süren bir tetkikten sonra Cenevre şubesi üzerinden dâhil olduğu cemiyet kendisine beş lira gönderir. Bir mektupla da Patrikhane’nin kendisinin kurtarılması için devrede olduğu haberi verilir. Roman, bu noktadan sonra Sitrak’a gelen mektuplardan edinilen bilgiler şeklinde devam eder. Son mektup, Vartan Efendi’den gelir. Mektupta İstanbul’da genel af ilân edildiği yazılıdır. Genel af ilânından sonra Sitrak’ın dört yıllık sürgün hayatı son bulur.

Otuz kişi gönderildikleri menfada on arkadaşını ölü olarak geride bırakan Sitrak, İstanbul’a döner. Bir süre sonra Meşrutiyet’in ilân edilmesine şahitlik eder. Meşrutiyet’in ilânından sonra Sitrak, Cemiyet’in işlerini takip etmek gibi faal bir görev üstelenir.

İktidar mücadelesinin yoğun işlendiği *Madmazel Anjel*, bu mücadelede başvurulan araçlar bakımından diğer romanlardan bir farklılık içermez. Yönetim, muhalif gördüğü kişileri susturmada hafiyeler, işkence ve sürgün vasıtalarına başvururken muhalifler ise fikirlerini basın yoluyla duyurmak ve gizli gizli toplantılar yapmak suretiyle karşı koymaya çalışır. Bu kapsamda romanda, Sitrak’ın dönemin iki muhalif grubuyla ilgisi olduğu görülür. Bunlardan ilki memleketin bir istibdat rejimi tarafından yönetildiğini savunan İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları, ikincisi de Ermenilerin hakları için mücadele eden Hınçak Komitesi üyeleridir. Sitrak’ın bu iki tarafla da aynı anda gizli bir birlikteliğinin olduğu görülür.

Yönetimin kendilerine karşı başvurduğu sert tedbirlere karşı muhalif kesimler mücadelelerini gizlilikle yürütmek zorundadır. Bu durum aynı zamanda bir mücadele aracı olarak görülebilir. “Dîdâr-ı hürriyeti” görmek sevdasına düşmüş vatan gençleri ya gizli gizli bir araya gelirler ya gizli gizli mektuplaşırlar ya da cemiyet fikirlerini içeren yayın organlarını gizli bir şekilde okurlar. Bu durum onların yegâne mücadele aracıdır.

İdarenin mücadele araçlarından biri sürgündür. O, muhalif gördüğü kişilere önce işkence ettikten sonra onları muhakeme eder. Ardından sonu belli olan sürgün cezası ile cezalandırır. Romanda bu sürgün yeri olarak Akdeniz kenarında bir yer olan Akka Kalesi seçilmiştir. Buraya Sitrak’la beraber otuz kişi daha sürgüne yollanır. Ama dört yılın sonunda bunlardan on kişi elverişsiz sürgün koşullarından dolayı hayatlarını yitirmişlerdir.

Romanda muhalif kişiler gözaltına alındıktan sonra işkence edilerek konuşturulmaya çalışılır. Gözaltında iken Sitrak’a yapılan işkenceler romanda ayrıntılı olarak anlatılmaktadır:

“Birisi edepsiz köpek senin ile mi uğraşacağız diyerek başıma yumruğu indirdi. Diğeri de ona peyrev oldu. Bir de ayaklarım mektep çocuğu gibi bir falaka içinde sıkılmış şiddetli şiddetli darbeler iniyordu. O kadar vurdular, o kadar vurdular ki ölüm derecelerine geldim. Suzişli suzişli yalvarıyordum. Fakat bunlar öyle adamlar idi ki beşeriyet sıfatında yaratılmış birer canavar idiler.”¹⁶⁰

İktidar mücadelesi araçlarından biri de hafıye olarak görev üstlenmektir. Bu romanda, dönemin diğer romanlarından farklı olarak hafıyelik görevini resmi olmasa da gönüllü bir şekilde üstlenen kişi Ermeni Alber’dir. O, birçok insanın yakalanmasına ve sürgünlere yollanmasına sebep olur. Sitrak, onun akıbeti için, Meşrutiyet’in gelmesini kutlamak için atılan her top güllesinin adeta Alber’in başında patladığını ve sonunda kendisinin akıl hastanesine yatırıldığını ifade eder.

“Vukuatın sûret-i cereyânını sordular. Ben de bütün sahâîfini okudum. Alber’in ismi geçtikçe bu müşterek-i hissiyât, müttehid-i a’mâl muhterem arkadaşlarım pür hiddet kesiliyorlardı. Çünkü bu isim arkadaşlarımca da malum imiş. Zira bu habis istibdadın dev pençelerinin âlet-i ihbâriyesi bulunuyormuş.”¹⁶¹

Bu romanın diğer romanlardan tek farkı, hürriyet mücadelesinde yer alan başkahraman Sitrak’ın Osmanlının gayrimüslim vatandaşlarından Ermeni asıllı olmasıdır. Ermeni ve Hristiyan oluşu dolayısıyla onun idare nezdinde hiçbir ayrıcalığı yoktur. Öte yandan romanda Sitrak’ın ceza almasında kilit rol üstlenen kişi yine Ermeni asıllı Alber’dir. Alber, menfaati gereği rejim tarafında yer aldır.

¹⁶⁰ İrfan, *Madmazel Anjel*, s. 60.

¹⁶¹ İrfan, *Madmazel Anjel*, s. 81.

Romanda Sitrak'ın suçlu olarak görülmesinin sebebi olarak Hınçak Komitesi ile olan bağlantısı daha ön plandadır. Sitrak'ın gerek İttihat ve Terakki Cemiyeti ile gerekse Hınçak Komitesi'yle olan ilişkisinin net bir şekilde ele alınmadığı görülür. Zira asıl suç unsuru Hınçak Komitesi aidiyeti iken romanın ilerleyen bölümlerinde Sitrak'ın İttihat ve Terakki Cemiyeti hedeflerine olan bağlılığına vurgu yapıldığı görülür. Amaçları bakımından birbirinden oldukça farklı olan iki muhalif hareketin romandaki ortak paydası sadece yönetime duyulan rahatsızlıktır.

Romanda iktidar mücadelesi kapsamında dikkati çeken önemli bir husus; Sitrak'ın Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'da doğmuş Hristiyan bir Ermeni vatandaşı olmasına rağmen ırk aidiyeti ile vatandaşlık sorumluluğu arasında henüz bir tercihte bulunmamış olmasıdır. Bu durum, o dönem Ermeni çetelerinin Anadolu'da bir süredir başlayan faaliyetlerinin tam bir kopuş meydana getirmediğinin göstergesi sayılabilir. Daha sonraki yıllarda, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarı esnasında Ermenilerin merkezinde yer aldığı olaylar ciddi boyutlara varır. Yazar, Ermeni olaylarının merkezinde yer alan Hınçak Komitesi'yle de ilişkili Sitrak üzerinden romanın yazıldığı yıl olan 1912'de bu boyutların işaretini vermez.

2.1.1.8. *Harabelerin Çiçeği*

*Harabelerin Çiçeği*¹⁶² romanında II. Abdülhamid Dönemi'nin yönetim anlayışından rahatsız olan bir kaymakamın başına gelen olaylar anlatılır.

Roman aslında başkahraman Süleyman Kemal'in yaşamını konu almaktadır. Onun babası II. Abdülhamid'in en sadık yaverlerinden bir paşadır. Nişantaşı'nda bir konakta otururlar. Evlerine sık sık gelen akrabaları Hilmi Bey, asıl mesleği doktorluk olan bir kaymakamdır. Paşa, Hilmi Bey'i hemen her yönüyle takdir etmektedir. Ama Paşa'ya göre onun bir kusuru vardır:

“- Hilmi Bey, pek kıymetli bir adamdır. Fakat değil mi ki sadakati yok, değil mi ki şevketmeab efendimize kem gözle bakanlardan...”¹⁶³

¹⁶² Reşat Nuri Güntekin, *Harabelerin Çiçeği*, İnkılâp Yayınları, İstanbul (tarihsiz), 102 s. (Alıntılar bu baskıdandır. *Harabelerin Çiçeği*'nin yazarın *Eski Ahbap* ve *Boyunduruk* adlı eserleri de birlikte ciltlendiği bu baskı, yeni harfli ve tarihsizdir.)

Paşa'ya göre başta önemsiz görünen bu sadakatsizlik zamanla ciddi bir hâl alır. Hatta zaman zaman Paşa ile Hilmi Bey arasında sert tartışmalar yaşanır. Nihayet bir gün Süleyman Kemal'in de şahit olduğu kavgayla karışık tartışma neticesinde ilişkiler kopar ve durum düşmanlık derecesine varır:

“Paşa babamın odasında birdenbire, sert kavga sesleri geldi. Kapının perdesinin arkasına gizlenerek, dinledik. Paşa babam:

- Olmayacak sözleri dinleyemem, dinleyemem, susunuz!...
- Vukuat, pek yakın vakitte daha ağırlığını işitmeye seni sevkedecek paşa. Gözünü aç, kalbinde biraz insaftan eser kaldıysa memleketin hâlini düşünürdünüz. Koca devleti... diye söyleniyor, pek ağır, fena şeyler söylüyordu.”¹⁶⁴

Bu olaydan az bir zaman sonra Süleyman Kemal'in teyzesinin kocası Hilmi Bey'in evi jandarmalar tarafından basılır:

“Bu vakadan galiba, az bir zaman sonra idi. Konakta, birdenbire korkunç bir havadis çıktı. Bir gece kanunlar, jandarmalar, teyzemin evini basmışlar Hilmi Beyi Zabtiye Nezareti'ne götürmüşler.”¹⁶⁵

Bu gözaltına alma işleminden bir süre sonra Hilmi Bey Trablus'a sürülür. Çevresinde sevilen bir insan olan Hilmi Bey'in başına gelen bu hadise insanları rahatsız eder. Ama kimse kendi durumundan emin değildir. Kendisinin de başına aynı durumların geleceğinden korktuğu için bir şey söyleyemez. Bu olay üzerine çalışanlardan bazıları konağı terk eder.

Süleyman Kemal, küçüklüğünden beri birçok kişinin babasına hafiye dediğini duymuştur. Evin aşçıbaşından da Hilmi Bey'in bir hafiye kurbanı olduğunu duyunca çok üzülür. Daha oyun oynama yaşında olmasına rağmen babasının karşısına dikilip hesap sormaya kalkışır.

Romanda iktidar mücadelesi, Hilmi Bey'in henüz fikrî düzeyde olan itirazlarına padişahın sadık adamı Paşa'nın jurnalle karşı koyması şeklinde gerçekleşir. Eserde, sürgün edilen Hilmi Bey'in arkasından kimsenin onu haksız yere düştüğü kötü durumdan kurtarmak için harekette bulunmaması, hatta olayla ilgili bir şey söyleyememesi manidardır. Herkes meselenin nazik oluşunun farkındadır. Konağın

¹⁶³ Reşat Nuri Güntekin, *Harabelerin Çiçeği*, s. 26.

¹⁶⁴ Reşat Nuri Güntekin, *Harabelerin Çiçeği*, s. 27.

¹⁶⁵ Reşat Nuri Güntekin, *Harabelerin Çiçeği*, s. 29.

aşçısı, Hilmi Bey'in başına gelenlerden rahatsız olsa da İstanbul'u saran hafiyelerin gazabından korktuğu için tek kelime bile edemez. Romanda bu çemberi kıran tek kişi Paşa'nın oğlu Süleyman'dır. O, Hilmi Bey'in sürgününe neden olan babasının karşısına dikilir ve ona itirazda bulunur. Ama babasından şiddetli bir karşılık görür. Süleyman'ın babasıyla olan tartışmasında:

“-Hilmi Bey'i, sen mi Fizan'a gönderiyorsun?...”¹⁶⁶

diye sorunca paşa babası:

“- Kim söyledi? Söyle o köpeği bana yumurcak! Onu yerin dibine sokayım.”¹⁶⁷

der. Buna karşılık oğlu:

“Ben, hafıye değilim.”¹⁶⁸

dediği için babasının şiddetli dayacağına maruz kalır.

Romanda mücadele aracı olarak kullanılan unsurlar jurnal ve sürgündür. Bu iki unsur neticesinde devletin gidişatından rahatsız olan askerî doktor ve kaymakam olan Hilmi Bey, II. Abdülhamid'in yaverlerinden bir Paşa tarafından jurnallendikten sonra Trablus'a sürgüne gönderilir. Orada hayatını kaybeder.

2.1.1.9. *İsyan*

Mehmed Celal, Tanzimat Dönemi'nin toplum için sanat anlayışından Servet-i Fünûn Dönemi'nin sanat için sanat anlayışlarının geçiş güzergâhında bulunan Ara Nesil'e ait bir sanatçıdır. Eserlerinde II. Meşrutiyet'in ilânına kadar toplumsal ve siyasî meselelere hemen hemen hiç değinmez.

Mehmed Celal, II. Meşrutiyet'in ardından kısmen de olsa *Kuşdili'nde* ile birlikte *İsyan*¹⁶⁹ adlı romanında siyasî içeriğe yer verir. Bireysel konuları eserlerinde ağırlıklı işlemiş yazarın eserlerindeki bu yeni durum dönemin havasına uyularak teşekkül ettiği için yazarın sanat anlayışını değerlendirmede önemli bir etkiye sahip değildir.

¹⁶⁶ Reşat Nuri Güntekin, *Harabelerin Çiçeği*, s. 31.

¹⁶⁷ Reşat Nuri Güntekin, *Harabelerin Çiçeği*, s. 32.

¹⁶⁸ Reşat Nuri Güntekin, *Harabelerin Çiçeği*, s. 32.

¹⁶⁹ Mehmed Celal, *İsyan*, Meşrutiyet Matbaası, Dersaadet (tarihsiz), 106 s. (Alıntılar, Michel Zevaco'nun *Ecel Köprüsü* ve Mehmed Celal'in *Leman* adlı eserleriyle birlikte ciltlenen baskıya göredir. Bu eser, İsam Kütüphanesinde mevcuttur.)

Eserlerinde siyasî meselelere ilişkin fikirler eserlerin tamamına yayılmaz. Bu durum, sanat değeri açısından eserlerine zarar bile verir. Öyle ki *İsyan*’ın başkahramanı Vedat’ın hürriyetçi düşünceleri dolayısıyla yaşadıklarının anlatıldığı ilk bölümler, eserin baş tarafında bir yama gibi durmaktadır.

İsyan romanında, hürriyetçi fikirlere sahip bir Askerî Tıbbiye öğrencisinin başından geçenlerin anlatıldığı bölümlerde yaşananlar aşağıdaki gibidir:

Vedat, kendisi Plevne’de Rus istihkâmını zapt ederken bir kurşun ile göğsünden yaralanan Binbaşı Seyfeddin Efendi’nin oğludur. Kuleli Mekteb-i İdadi-i Askeriyesi’ne gider. Orayı bitirdikten sonra Askerî Tıbbiye’ye kaydolur. Burada eskiden talebeler muallimlerine karşı daha hürmetkâr imişler. Fakat devlet idaresinde baskılar ilerledikçe zabıtlar daha müstebit olurlar. Okulda en ufak bir olumsuzluk karşısında öğrencilere meydan dayağı atarlar. Bunu gören geleceğin ümidi olan vatan gençlerinde derin nefret hissiyle beraber bir isyan ateşi tutuşmaya başlar. Yazar bu duruma açıklık getirmek için Farsça:

“Her kim zahmî hord elbette figanî dared!”¹⁷⁰

kaidesine başvuruyor.

Vedat’ın okuduğu Mekteb-i Tıbbiye bir hafiye karargâhı hâlini almıştır. Dönemin meşhur paşaları olan Zeki Paşa, Hasan Paşa, Fehim Paşa, Kenan Paşa sık sık oraya gelirler. O dönemin askerî okullarında okuyan öğrencilerin gözünde durum şöyledir:

“Mekteb-i Tıbbiye bir Yeniçeri Ocağı’na dönmemiştii ... Fakat, hafiyeler karargâhı olmuştu: Bizim, çocuklarını korkutmak münasebetiyle ‘Sus! Yahudi geliyor!.. Sarı Çıfıt geliyor!.. Seni iğneli fiçiya kor!’ diyen validelere mukabil evlâd-ı vatan da ‘Aman! Zeki Paşa, Hasan Paşa, Fehim Paşa, Kenan Paşa geliyor!’ derlerdi!...”¹⁷¹

Mekteptekiler vatanın tehlikede olduğunu düşünür ve gelecek için bir “arzû-yı sa’adet” beslemeye başlar. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin yayın organı olarak Avrupa’da çıkardığı *Meşveret* gazetesinin nüshalarını ve hürriyetçi fikirleri anlatan diğer eserleri bütün tehlikelere rağmen okurlar. Okulda dönemin yönetimine karşı duran

¹⁷⁰ [Zulüm gören herkes elbette isyan eder.] Mehmed Celal, *İsyan*, s. 11.

¹⁷¹ Mehmed Celal, *İsyan*, s.12.

öğrencilerin sayısı azımsanmayacak derecededir. Bir gün öğrenciler kendilerine yapılan zulümlere itirazda bulununca Vedat'ın da içinde bulunduğu seksen kişi gözaltına alınır. Arama sonuncunda koğuşlarında Avrupa'da Türkçe neşredilen gazeteler bulunur. Bunun üzerine şiddetli bir şekilde sorgulanırlar. Bu durum hakkında Vedat:

“Hey’et-i istintâkiyenin karşısına çıktığım vakit, Kabasakal Mehmed Paşa’nın, Zülüflü İsmail Paşa’nın, Fehim Paşa’nın, Tüfekçi Rüstem Bey’in şerâre-efşân gözlerine karşı –Arkadaşlarım da böyle yapmış olacaktı– nâsiye-i bülendimi kaldırdım!.. Kabasakal’ın çehresinde bu ümmet-i merhûmenin masum evlâtlarının sergüzeşt-i bedbahtânesini okurken Fehim’in ellerinde hetk olunmuş ırzların, iğfal edilmiş muhadderatın kalplerinden saçılan hûn-ı sâf ve pâkın kaynaştığını, Rüstem’in musîbet-numâ olan devvar ve müdevver çirkin gözlerinin içinde de bir hiddet-i sibâ’ânenin titrediğini hissettim!.. Veyl ol Alâtinî ki, bir milletin ikbâl-i istikbâlini böyle ellere teslim etmek denaetinde bulunarak, kendisinin de alçak olduğunu gösterir!...”¹⁷²

cümleleriyle yaşananlardan dönemin padişahı II. Abdülhamid’in asıl sorumlu olduğunu söyler. Vedat, tutuklanmasının ardından kendisine işkence yapanların yine II. Abdülhamid’in adamları olduğunu belirtir:

“Abdülhamid’in bu alçak adamları, engizisyonlara bile hayret verecek bir merhametsizlikle etrafımı aldılar.”¹⁷³

Sorgulamalarda Vedat’ın koltuklarının altına kızdırılmış iki yumurta konulur ve turnaklarının altına ise iğneler batırılır. Vedat, bu işkenceler sırasında bayılır. Ailesi onu kurtarmak için “emniyet sandığı”na rehinler bırakır ve Fehim Paşa’ya da yüz lira rüşvet öder. Bu olaydan sonra okula devam edip oradan başarıyla mezun olur. Hürriyetçi fikirlerden vazgeçmediği için okuldan yüzbaşı olarak çıktığında Trablusgarp’a sürülür. Bu sürgünde tek başına değildir. Kendisi gibi hürriyetçi fikirlere sahip olan altmış kişi daha vardır. Vedat, Trablusgarp’ta sürgün yaşamının zorluklarını yaşamaz. Çünkü Trablusgarp’ta kendisi gibi sürgüne gönderilen Recep Paşa vardır. Paşa da fikirleri dolayısıyla oraya yönetici olarak gönderilen dönemin önemli isimlerindendir. Vedat, Recep Paşa’nın adeta himayesi altına girer. Onunla bir baba oğul kadar yakınlık kurar. Onun tavsiyelerine muhatap olur. Onun evinde yatar. Kendi ailesiyle iletişim kurmasında onun yardımlarını görür.

¹⁷² Mehmed Celal, *İsyan*, s.14.

¹⁷³ Mehmed Celal, *İsyan*, s. 16.

Vedat, bir süre geçtikten sonra gelen bir telgrafla Abdülhamid'in kanunuesasiyi ilân ederek “çaldığı hürriyet”i iade ettiği haberini alır. Bütün halk, Trablusgarp'ta “Yaşasın Ordu! Yaşasın Hürriyet! Yaşasın Adalet! Yaşasın Müsavat!” diye gece kutlamalar yapar. Bu sevindirici haberin ardından Vedat, bir vapurla İstanbul'a döner.

Romanda II. Abdülhamid'e karşı yürütülen mücadele, II. Meşrutiyet'in ilânıyla son bulmaz. Meşrutiyet'in ilânından sonra 31 Mart Olayı'nda yaşananlara da kısaca yer verilir. Bazı eski yönetim taraftarı ve başıboş askerler sloganlar atıp sokakları işgal eder ve etrafa korku salar. Bunlara karşı da “...Ertuğrul'un kahraman evlatları, son asrın güzide nevcivanları işte Enver'iyile işte Niyazi'siyle ve işte Mahmut Şevket'iyile İstanbul'u”¹⁷⁴ sararlar. Kısa bir süre sonra:

“Mebusanımızın en şerefliilerinden biri işte zalim, alçak Hamid'in o vijlerle bir kısım bağileri isyana sevk eden alçağın mecma'-ı siyâh olan odasının kapısını açarak bülend, geniş bir nâsiye-i pâk ile ‘millet seni hal’ etti!..”¹⁷⁵

der. Padişahın tahtan indirilmesinin ardından yerine “istibdad”ı fethettiği söylenen Sultan Mehmed Han-ı Hamis kutlamalar yapılarak tahta oturtulur. Böylece II. Abdülhamid Devri kapanmış olur.

Vedat, mücadelesinde diğer arkadaşlarının aksine hayatta kalmayı başarmıştır. Düşünceleri dolayısıyla sadece sürgüne gönderilmiştir. Sonunda memlekete hürriyetin geldiğini görür. Fakat o dönemin hürriyetçi fikirlere sahip gençlerinin hepsi kendisi gibi şanslı değildir. Vedat:

“Ah! Ufukların siyah kadifelere büründüğü, Şehbâl-i siyâh-ı leylin cibal ve tilale süründüğü gece yarılarında Heybeli'de, ayaklarına gülle bağladığı vatan yavrularını müzlim dalgaların ağış-ı serâ'ir-engîzine atan, daha başka bir zaman bir vapurla Marmara açıklarına kadar giderek, orada ayaklarına kapanan bir kısım masum genç mekteplilerin mukaddes ve mübarek başlarını tekmelerle cerihadar eden Çerkez Mehmed...”¹⁷⁶

gibi ifadelerde iktidar mücadelesinde yaşanan zorlukları ve ardından yaşamını yitirenlerin varlığını ortaya koyar.

¹⁷⁴ Mehmed Celal, *İsyân*, s. 33.

¹⁷⁵ Mehmed Celal, *İsyân*, s. 33.

¹⁷⁶ Mehmed Celal, *İsyân*, s. 15.

Romanda, iktidar mücadelesi taraflarının kullandığı mücadele araçlarına bakıldığında genelde hürriyet isteyenlerin, yönetimin zararlı olarak addettiği yayınları takip ettiği görülür. Karşısında yer alan yönetimin ise işkence, sürgün, hapis ve çeşitli şekillerde öldürmeyle karşılık verdiği görülür. Yukarıda da bahsi geçen paşalar ve hafiyele bu çeşit araçları kullananlardır.

Mehmed Celal, *İsyen* romanı dışında bu konuyla alakalı bir hususu *Kuşdili'nde*¹⁷⁷ adlı romanında dile getirir. Romanda II. Abdülhamid yönetimi ve sistemini sayelerinde devam ettirdiği söylenen adamları eleştirilir. Roman kahramanlarından Nurhayat'ın paşa babası bu adamlardandır. Nurhayat, babasını da dışında tutmayarak bütün haksızlara ve baskılara karşı haykırır. Babasının kendisini “kepaze” olarak görmesine rağmen o evleneceği kişinin mutlaka hürriyetperver olacağını söyler.

II. Abdülhamid'e karşı verilen iktidar mücadelesi kısmında incelenen romanların ortak özelliği II. Abdülhamid idaresinden hoşnutsuzluğu dile getirmeleridir. Kötü idareden hoşnutsuzluğun; *Nesl-i Ahir*'de iyi eğitim almış bir grup gencin faaliyetinden, *Jönler*'de yurt dışına kaçmış Jön Türklerden, *Jön Türk* romanında Nurullah Bey'in ve *Menfa*'da Ekrem'in kötü idareden dolayı Jön Türkleşmesinden, *Müsebbib*'de hürriyetçi bir babanın ve oğlunun inkılâp girişimlerinden, *Sevdâ-yı Medfûn yahut Safhât-ı İstibdâd*'da bir gazetecinin mücadelesinden, *Madmazal Anjel*'de gayrimüslim olan Sitrak'ın itirazlarından, *Harabelerin Çiçeği*'nde bir doktorun karşı gelişinden, *İsyen*'de hürriyetçi bir Tıbbiyeliden ve son olarak *Kuşdili'nde* romanında ise bir kızın istibdada isyanından hareketle ifade edildiğini görürüz.

¹⁷⁷ Mehmed Celal, *Kuşdili'nde*, Meşrutiyet Matbaası, İstanbul 1910, 152 s.

2.1.2. Turancılık Fikri Etrafında Gelişen İktidar Mücadelesi

Bir arayışlar dönemi olan II. Meşrutiyet Dönemi'nde aydınlar Osmanlı Devleti'nin akıbeti konusunda kafa yorarlardı. Bu hususta dönemin hemen her fikir akımında (Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık, Türkçülük gibi) çerçevesi tam olarak çizilemeyen birbirinden farklı görüşler gündeme gelir. Bunlardan incelediğimiz romanlara en çok yansıyanı “Turan” ütopyasını geliştiren Türkçülük fikridir. Bu ütopyanın, iki romanda; biri içeride (Osmanlı), diğeri dışarıda (Türkistan/Orta Asya Türkleri) olmak üzere iki farklı coğrafyada cereyan eden iktidar mücadeleleri ile örneklendiğini görürüz. Bunlar, Halide Edip'in *Yeni Turan*'ı ile Müfide Ferit'in *Aydemir*'idir. Bu iki roman yazarının, kadın olması dönem içinde de dikkati çeker. Eserler o dönem geniş yankı bulur ve haklarında yazılar kaleme alınır.

Bu bölümde incelen *Yeni Turan* ve *Aydemir* romanları baskı tarihlerine göre sıralanmıştır.

2.1.2.1. *Yeni Turan*

Halide Edip Adivar'ın Osmanlı Devleti'nin gerek içte gerekse dışta sıkıntılar yaşadığı bir dönemde kaleme aldığı *Yeni Turan*¹⁷⁸ romanı, ideolojik içeriklidir. Eser, mevcut sıkıntılardan kurtulma çarelerinin arandığı II. Meşrutiyet Dönemi'nin Türkçü(lük) ütopya anlayışının tesirinde yazılır.¹⁷⁹ Yazar, daha sonra bu romanı için:

“Yeni Turan hiç şüphesiz bir Utopya idi ve bütün Utopyalar gibi tahakkuk ettirilmesi mümkün olmayan gayeleri vardı.”¹⁸⁰

ifadesinde bulunur.

¹⁷⁸ Halide Edip Adivar, *Yeni Turan*, Atlas Kitapevi, 5. Baskı, İstanbul (tarihsiz), 125 s. (Alıntılar bu baskıdandır. Eser, Halide Edip Adivar'ın *Raîk'in Annesi* adlı romanıyla beraber ciltlenmiştir. *Yeni Turan* romanı, ilk önce 1328/1912 yılında *Tanin* gazetesinde tefrika edilmiş ve daha sonra 1329/1913'te *Türk Yurdu* yayınları arasından kitap olarak çıkmıştır.)

¹⁷⁹ Halide Edip, *Yeni Turan* üzerinde, dönemin önemli Türkçü düşünce adamlarından Ziya Gökalp'in etkisi için: “Onun başta Yeni Turan olmak şartıyla ilk eserlerimin üzerinde tesiri vardır.” demektedir. Halide Edip Adivar, *Mor Salkımlı Ev*, Atlas Kitabevi İstanbul 1963, s.157.

¹⁸⁰ Halide Edip Adivar, *Mor Salkımlı Ev*, Atlas Kitabevi İstanbul 1963, s.161.

II. Meşrutiyet'in ilânıyla birlikte hız kazanan yeni yönetim modeli tartışmaları ve bunun beraberinde getirdiği rahatsızlıklar siyasî sahada hayli çekişmeli bir durum meydana getirir. Osmanlı Devleti'nin çok dinli ve uluslu yapısı karşısında Halide Edip, *Yeni Turan*'da, Ziya Gökalp'in görüşlerinin de tesirinde kalarak bir çıkış yolu aramaya çalışır. Bu çıkış yolu kuşkusuz "Büyük Turan" ülküsüdür.¹⁸¹ Bu çıkış yolu bir ütopya gibi yorumlanmışsa da İnci Enginün, romanın ismindeki "Turan" kelimesi için:

“ 'Turan' kelimesi burada Türkiye mânâsında kullanılmıştır. ”¹⁸²

diyerek meseleye farklı bir yorum getirir. Romanın bütün olayları birebir bu yorumu desteklemese de yorum, tarihî gerçeklerle de kısmen uyumludur. Nihayetinde Osmanlı Devleti yıkılmış ve ardından Osmanlı Devleti'nin önemli bir unsuru olan Türklerin merkezde yer aldığı Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Ömer Seyfettin'in 1919 yılında yazdığı bir makalede söylediği:

“Büyük edip Halide Hanım'ın *Yeni Turan* romanı âdeta istikbalimizin tarihidir. ”¹⁸³

cümlesi de bu yorumu destekler mahiyettedir.

Roman Asım Bey'in itirafları şeklinde kaleme alınmıştır. Asım, yaşadıklarından ve yaşattıklarından pişman bir edaya sahiptir. Asım, Hamdi Paşa'nın yeğenidir ve onun siyasî terbiyesine göre yetişmiştir. Ona, sonuna kadar bağlı hareket eder.

Yeni Turan romanı ve onun anlatıcı kahramanı olan Asım için Yahya Kemal:

“Hikâye, bir îtirafnâmedir. Bir mezhebden bir mezhebe geçen vicdanların tuğyânını duyan bir mu'terif eski fikirlerine, eski âmâline karşı pür-kîn, bir zaman yıktığı fikre baş açık, yalın ayak, bir günahkâr gibi dönüyor. İntibahının hummasıyla ne ithamlarda, ne takdirlerinde muvâzene gözetken bu timsali Hâlîde Hanm'ın kendi ihtirası zannediyoruz. Belki de odur.... ”¹⁸⁴

diyerek Asım'ın aslında Halide Edip'in tezlerinin açıklanmasında bir araç olduğunu dile getirir.

¹⁸¹ Ömer Seyfettin, *Makaleler 2, Tercümeler*, hzl.: Hülya Argunşah, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001, s. 235.

¹⁸² İnci Enginün, *Halide Edip Adıvar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, s. 61.

¹⁸³ Ömer Seyfettin, *Makaleler 2, Tercümeler*, s. 234.

¹⁸⁴ Yahya Kemal, *Edebiyata Dâir*, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1971, s. 168.

Romanda olaylar, gerçek zamandan yaklaşık yirmi yıl sonrası düşünülerek anlatılır. Buna göre romanda zaman Rumî takvime göre 1347 yılında başlar, 1350 yılında biter. Romanın gerçek zamanı yaklaşık dört yıldır.

Romanda Rumî 1347 yılı öncesinde Yeni Osmanlılar Partisi, İttihat ve Terakki Partisi'nin yerine iktidara gelir. İktidarı kaptırmasından sonra İttihat ve Terakki Partisi'nin devamı niteliğinde olan Yeni Turan Partisi ortaya çıkar. Roman, bu iki parti arasında yaşanan siyasî mücadeleler üzerine oturtulmuştur. Eserde, II. Meşrutiyet Dönemi'nde sıkça tartışılan yönetim modelleri ve siyasî fikirler geniş bir şekilde işlenir. Romanın yazıldığı dönemin fikirleri etrafında şekillenmesi konusunda Türkan Gözütok:

“Roman, yazıldığı dönemden yirmi yıl sonrasının Osmanlı Türkiye'sinde, üst düzey Osmanlılar arasındaki siyasî çekişmeleri, parti kavgalarını ve dönemin çeşitli fikir tartışmalarını trajik bir aşk hikâyesi çevresinde anlatan tezli bir romandır. II. Meşrutiyet'ten sonra yoğunlaşan ve Osmanlı'nın yıkılışını önlemeye yönelik siyasî ve fikrî arayışları da yansıtır. Prens Sabahattin'in adem-i merkeziyetçilik (bir tür federasyon), Yusuf Akçura - Ziya Gökalp etrafında gelişen Türkçülük ve modernize edilmiş İslâmcılık düşüncelerinin sentezinden oluşan romanın ana tezi, Türkçülük düşüncesi üstüne kuruludur.”¹⁸⁵

tespitlerinde bulunur. Bu eserdeki fikirler, romanın incelemeye tabi tutulan yönü olan iktidar mücadelesi hususlarının bir bakıma temel unsurlarını oluşturur. Yeni Turanlılar, adem-i merkeziyet, Yeni Osmanlılar ise merkeziyet fikri etrafında politikalarını şekillendirir. Birincisinin başında Oğuz, ikincisinin başında ise Hamdi Paşa vardır.

Yeni Osmanlı Partisi iktidarına karşı Yeni Turan Partisi çalışmalarını derin ve geniş bir yelpazede yürütür. Halka doğrudan ulaşma yolları bulur ve onların ihtiyaçlarını karşılamada başarılı olur. Özellikle kadınların başını çektiği eğitim çalışmaları ve sosyal faaliyetlerle ulaşılmadık ev bırakmamışlardır:

“ ‘Yeni Turan’ son yıl umumî efkârın sevgilisi olmaya başlamıştı. Son yılda çalışmasını pek arttırmıştı. Yen Turan'ın okulları, kurumları, gece salonları, yardımsevenler, nüfusu artırma, genel sağlık kulübü, Türk edebiyatı, Türk olan her şeyden yana olanlar ve gazeteleri azıttıkça azıtmıştı. Yeni Turan'ın en göze çarpan şeyi, belki de ‘Türk kadınları kurumları’ idi. Yeni Turan, kadınlarını da okutuyor, kadınlarını erkeklerinin yanbaşıda çalıştırıyordu.”¹⁸⁶

¹⁸⁵ Türkan Gözütok, “Yeni Turan’da Milli Kimlik Sorunu”, *Turkish Studies - International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5/2, Spring, Ankara 2010, s. 413.

¹⁸⁶ Halide Edip Adivar, *Yeni Turan*, s. 17.

Bir süre sonra Hamdi Paşa, Dâhiliye Nazırı olunca Oğuz'un insanları etkileyen nutuklarını asayiş bozduğu gerekçesiyle yasaklar. Bu yasaklama emrini dinlemeyen Oğuz tutuklanır. Bundan sonra Yeni Turan Partisi'nin ikinci önemli ismi Kaya devreye girer. Yeni Turan hareketine esas karakteri veren Kaya, Oğuz'u kurtarmak için Hamdi Paşa'nın şantajına boyun eğer ve Oğuz'un salıverilmesi vaadine karşılık, karşı tarafın başında bulunan Hamdi Paşa'ya:

“....Oğuz'un hayatı, Yeni Turan için her şeyden çok gereklidir. İşte bu, bu, bana her şeyi yaptırabilir.”¹⁸⁷

diyerek onunla evlenmeyi kabul eder.

Seçimler yakındır. Seçimden zaferle çıkan Yeni Turan Partisi iktidara gelir. Oğuz, Maarif ve Dâhiliye Nazırlıklarını uhdesine alır. Bu süre içinde iki parti arasında siyasî mücadeleler devam eder. Daha sonra Oğuz, bir suikast sonucu ağır yaralanır ve bir süre sonra ölür.

Yeni Turan romanı iktidar mücadelesinin geniş bir şekilde yansıdığı edebî bir eserdir. Eserde, iki siyasî parti arasında gerçekleşen mücadelede siyasî alanda gerçekleşen mücadelelerin tabiatında var olmayan yöntem ve araçların da kullanıldığı görülür. Mücadele yöntemlerinin çeşitliliği bakımından eserin zengin olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Eserde iktidar mücadelesinde başvuru araçların aşağıdaki gibi olduğu görülür:

Hamdi Paşa, Dâhiliye Nazırı olduktan sonra ilk iş Yeni Turan hareketinin başında bulunan ve hemen gittiği her yerde nutuklar atan Oğuz'u hapse attırır:

“....Kabine olağanüstü toplantı yaptı. Ertesi günü asayiş bozduğundan dolayı hükümet Oğuz'a umumî yerlerde nutuk söylememesi için tebligatta bulundu.”¹⁸⁸

Oğuz kendisine iletilen tebligat hükümlerine uymayınca da tutuklanır.

¹⁸⁷ Halide Edip Adivar, *Yeni Turan*, s. 50.

¹⁸⁸ Halide Edip Adivar, *Yeni Turan*, s. 43.

Yeni Osmanlıların başında bulunan Hamdi Paşa, muhalifi olan Yeni Turan Partisi'ne ve onun başında bulunan Oğuz'a yaklaşan seçimlerde darbe vurmak ve halk nazarında itibardan düşürmek için hem Oğuz'un gizli sevdiği akrabası ve hem de Yeni Turan hareketinin en önemli iki isminden biri olan Kaya'yı kendi safına çekmek için Oğuz'u öldüreceği tehdidinde bulunur. Hamdi Paşa ile Kaya arasında geçen bu durum romanda Asım'ın gözünden şöyle anlatılır:

“- O hâlde ne istiyorsunuz Hamdi Paşa? Bütün hayatımın sebep ve ideali olan bu Yeni Turan'ı resmen inkâr mı edeyim, diyorsunuz? Dünyada bir tek akrabam Oğuz Bey'den bile çok sevdiğim bu idealimi, bu inancımı elbise değiştirir gibi değiştireyim mi istiyorsunuz?

- Hayır, bir şey söylemeyiniz, bir şey yapmayınız. Sadece Yeni Turan'a bağlı olmayan, Yeni Osmanlı'lığın temsilcisi birisi ile evleniniz.
- Yani sizinle?
- Evet.

Bu defa Kaya, bir hamlede kapıya kadar gitti. Amcam arkasından, merhametsiz ve metin:

- Öyle ise yeğeninizi idamdan kurtarmak kabil olmayacak, diyordu.”¹⁸⁹

Romanda her iki partinin de karşısındaki muhalifi zaafa uğratmada ve kendi fikirlerini halka ulaştırmada kullandığı propaganda araçlarından biri de basın - yayın organlarıdır. Hem Yeni Turan Partisi'nin hem de Yeni Osmanlılar Partisi'nin resmi yayın organı olan gazeteleri vardır. Bunun yanında her iki partinin lehinde yayın politikasına sahip diğer gazeteler vardır. Her iki siyasî partinin yayın organları olan gazeteleri kendi isimleriyle romanda geçer. Yeni Osmanlılar Partisi'nin gazetesi *Yeni Osmanlı*, Yeni Turan Partisi'nin gazetesi *Yeni Turan*'dır:

“... ‘Yeni Osmanlı’nın başyazısını ben yazmıştım. Bir genç yazarın imzasını ve yazısını basılmış görmek zevkini henüz kaybetmediği bir yaşta olduğumdan, memnunlukla bir göz gezdirdim. Sonra hemen ‘Yeni Turan’ı istedim. ‘Yeni Osmanlı’ ile aynı konu üzerinde gösterdikleri önemin karşılığı gülümsememi çekecek derecede idi. Biz, ‘Yeni Turan’ın henüz bilmediği Kaya’nın evlenmesi felâketini parlak başlıklar, ateşli sütunlarla doldurmuş; Oğuz’un salıverilmesine iki küçük satır ayırmıştık. Hâlbuki ‘Yeni Turan’, sütunlarını baştanbaşa Oğuz’un salıverilmesiyle süslemişti.”¹⁹⁰

Hamdi Paşa'nın Asım'a hitaben söylediği:

¹⁸⁹Halide Edip Adivar, *Yeni Turan*, s. 49.

¹⁹⁰ Halide Edip Adivar, *Yeni Turan*, s. 5.

“... bizim gazetelere uğra, özellikle ‘Yeni Osmanlı’ya. Burada çocukluğundan beri gösterdiği edebiyat sevgi ve yeteneğini göster. Gazetelerimiz yarın baştanbaşa Kaya ile evlenmemizden, Kaya gibi bir kadının bizim tarafa geçmesindeki kazanılan zaferden, Yeni Turan’a bunun nasıl bir vuruş olacağından, olanca şiir ve kudretleriyle sütunlar doldurduktan sonra, güya hiç önemi yokmuş gibi, iki satırla da Oğuz Bey’in salıverildiğini yazsınlar.”¹⁹¹

ifadeleri gazetelerin üstlendiği rolünü göstermesi açısından önemlidir.

Yeni Osmanlılar Partisi, muhalefette bulunan Yeni Turanlıların halk arasında önem kazandığını görünce telaşa düşer ve rakiplerini itibardan düşürmek için iftiralarda bulunmaya ve kara propaganda yapmaya başlar:

“... bir kere daha, İslâmlığı öne sürerek taassup silâhıyla, İslâmiyete, hatta uygarlığa bir engel çıkarmaktan bile çekinmeden, propagandaya başladık.”¹⁹²

“Zaten bizim politikamızda bu değişmez bir vasıta değil miydi? Kadınların ilerlemesini, kadınların işe girmesini ve buna benzer bir takım davranışların İslâmlığa dokunduğunu dilimize doladık.”¹⁹³

“... Halkın maddî ve manevî ruhuna girmeye başlayan Yeni Turan’ı gözden düşürmek için yaptığımız propaganda ...etkisiz kaldı.”¹⁹⁴

Yeni Turan’ın iktidar olmasında kadınların toplumun kılcal damarlarına inerek yaptıkları çalışmalar son derece etkili olur:

“... Yeni Turan’la beraber, bence zararlı olan politikalarını halka hoş gösterenler bu kadınlar değil miydi? Son yıllarda Yeni Turan’ı önümüzdeki seçimleri kazanacak zannettiren güç, bu kadınlar değil miydi?”¹⁹⁵

Yeni Turan’ın iktidara gelmesinde yapılan eğitim çalışmaları ile sosyal faaliyetler ve hizmetler de bir mücadele aracı olarak işlev görür. Özellikle Kaya’nın öncülük ettiği bu tür çalışmalar oldukça yoğundur ve kısa sürede faydalar verir. Yeni Osmanlıların iktidarında halkın beklediği hizmetler, muhalefette olmasına rağmen Yeni Turan tarafından gerçekleştirilir. Yeni Turan tarafından açılan eğitim kurumları başarılı

¹⁹¹ Halide Edip Adivar, *Yeni Turan*, s. 51.

¹⁹² Halide Edip Adivar, *Yeni Turan*, s. 87.

¹⁹³ Halide Edip Adivar, *Yeni Turan*, s. 19.

¹⁹⁴ Halide Edip Adivar, *Yeni Turan*, s. 19.

¹⁹⁵ Halide Edip Adivar, *Yeni Turan*, s. 18.

bir eğitim sistemi ortaya koyunca Yeni Osmanlılar bile çocuklarını o kurumlara gönderirler.

“... bir mahalle yoktu ki fakiri, hastası Yeni Turan Kadınları Yardımseven Kurumu’nun biri tarafından bakılmış olmasın; bir mahalle yoktu ki okul parası veremeyecek kadar fakir olanların çocuklarını Yeni Turan’ın açtığı okulların birinde parasız okutmasın. Bir mahalle yoktu ki, orada Yeni Turan’ın kurdurduğu sade, salaş bir salonda, gene bu kadınların idare ettiği, çocuklara dinî, ahlâkî yararlı bilgi veren bir cuma okulu bulunmasın!”¹⁹⁶

Yeni Turan Partisi iktidar olduktan sonra Oğuz, daha önceleri adem-i merkeziyet yönetim tarzına geçiş ve kadınların haklarının iyileştirilmesi hususunda verdiği vaatlere uygun politikaları hayata geçirmeye çalışır. Bu icraatların ülkeyi felakete götüreceğini düşünen Yeni Osmanlılar Partisi çok şiddetli bir muhalefetle karşılık verir. Daha önceleri nutuklarını kesmek için Oğuz hakkında tutuklama emrini veren Hamdi Paşa, bu sefer mecliste karşıt görüşler dile getirmek suretiyle mücadele etmeye çalışır.

İki siyasî partinin meseleler karşındaki duruşlarına ve mücadelelerine bakıldığında Yeni Turan’ın daha yenilikçi ve daha geniş bir perspektife sahip olduğu; karşısında yer alan Yen Osmanlıların daha çok var olan sistemin devamı niteliğinde ve günü kurtarmaya yönelik yüzeysel politikalar geliştirdiği görülür.

2.1.2.2. *Aydemir*

Müfide Ferit’in *Aydemir*¹⁹⁷ romanı, Türk edebiyatında Halide Edip’in *Yeni Turan*’ı romanının ardından “Turan” fikri çizgisindeki ütopyayı ele alan ikinci romandır. Eserde asıl mevzuyu oluşturan bu ütopyayı; önce “sanat ve aşk ile Türklüğü diriltmek”, “intibâh-ı millî”yi sağlamak ve sonra “Türklerin vahdeti”ni gerçekleştirmek şeklinde çerçevelemek mümkündür.

Aydemir romanı, 1918 yılında basıldığında gerek dönemin edebiyat âleminde gerekse gençleri arasında epey yankı uyandırır. Eser hakkında kaleme alınan değerlendirme ve eleştiri yazıları gazete ve dergilerde peş peşe basılır. Romanın bu

¹⁹⁶ Halide Edip Adivar, *Yeni Turan*, s. 18.

¹⁹⁷ Müfide Ferit, *Aydemir*, Hukuk Matbaası, İstanbul 1334, 184 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

tesiriyle yazarı Müfide Ferit'ten “Aydemir Müellifi” diye bahsedilir.¹⁹⁸ Romanın etkisiyle, soyadı kanunundan sonra Aydemir soyadını alan Şevket Süreyya, *Aydemir*'in kendisi üzerinde meydana getirdiği tesir için şöyle der:

“Ben bir Aydemir olacaktım!.. Evet, bir Aydemir!... Ben bu kitabı okurken bazen gözlerimi kapardım. Kendimi Turan'ın çöllerinde, yollarında, köylerinde, kasabalarında, etrafıma koşan insanlara ümit ve teselli dağıtırken görürdüm ...”¹⁹⁹

Türkçü bir mefkûreye sahip yazarın bu ilk romanı hakkında Fuat Köprülü, *Bugünkü Edebiyat* adlı eserinde kaleme aldığı dokuz sayfalık yazısında:

“Ne bahtiyar tesadüf! Türkiye'deki Türklerin millî hakkını bir ‘tez: müddeâ’ şeklinde ileri süren ilk milliyetperver roman, bundan senelerce evvel Halide Hanım tarafından yazılmıştı; şimdi Türkiye dışındaki Türklerin de bizim kardeşlerimiz olduğunu gösteren ruhumuzun şefkat ve faaliyet ufuklarını genişleten ikinci Türkçü romanı da yine bir Türk kadını tarafından neşrediliyor.”²⁰⁰

diye övgüyle bahsediyor.

Romandaki olaylar II. Meşrutiyet'in ilânından hemen sonra İstanbul'da başlar. Birinci Dünya Savaşı'nın hüküm sürdüğü yıllar içinde Türkistan'da (Semerkant) biter. Romanın gerçek zamanı dokuz on yıllık bir süreyi kapsar.

Aydemir romanı, yazarın ideal bir şahsiyet olarak tasarladığı romanın başkahramanı Demir'in²⁰¹ etrafında şekillenir. Onun, fikirleri uğrunda verdiği mücadele aynı zamanda bir iktidar mücadelesidir. Onun mücadelesi kendi şahsı ile ilgili değil, mensup olduğu milletin hatta “üzüntü”de olan her şahsın içinde bulunduğu acı durumdan kurtulması için verilen bir “şefkat” mücadelesidir.

¹⁹⁸ Celal Demircioğlu, *Müfide Ferit ve Romanlarındaki Milliyetçilik*, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1998, s. IV.

¹⁹⁹ Şevket Süreyya Aydemir, *Suyu Arayan Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1971, s. 139 - 141.

²⁰⁰ Köprülüzade Mehmet Fuat, *Bugünkü Edebiyat*, İkbal Kitaphanesi, İstanbul, 1924, s. 172.

²⁰¹ Yazarın roman kahramanı olarak Demir ismini neden seçtiği roman üzerindeki çalışma sırasında sık sık aklıma bir soru olarak geliyordu. Bana göre bu ismin, onun verdiği iktidar mücadelesiyle bir ilgisi olmalıydı. Çünkü yazarın, hemen her ayrıntı üzerinde çalışmış olduğu intibai uyandırdığı *Aydemir* romanında kahramanına sıradan bir isim vereceği ihtimal dışı geliyordu. Yaptığım araştırmalarda da bu meseleye dair bir bulguya rastlamadım. Bu mesele üzerinde düşündükçe yazarın bu ismi, hem demirin dayanıklı bir metal olmasından esinlenerek koyduğu hem de Turan fikri çerçevesinde düşünüldüğünde bu fikir mensuplarının Turan'ı kurmaya en yakın Türk hakanı olarak gördüğü Timur'un (Türkiye Türkçesine göre Demir) isminden aldığı kanaatine vardım. M. Tan

Kırkklı yaşlarda olan Demir, derin ve sağlam bir mefkûreyle Türkçülük fikrine bağlıdır. Bu düşüncelerinin ilk filizlerini çocukken annesinden alır. Annesi, topçu binbaşı olan babasının Sultan Abdülaziz Dönemi'nde Buhara'ya gitme hikâyelerini anlattıkça o da bundan kendisine alınması gereken hisseleri çıkarır. Annesinin kendi üzerindeki tesirini “Ben, Türklüğün vahdetini annemin ağzından öğrendim.”²⁰² ifadeleriyle ortaya koyar.

Demir, tesiri altında bulunduğu Türkçülük fikrinin gereği olarak, Türklerin hâlihazırda içinde bulunduğu durumdan dolayı üzgündür ve bir şeyler yapılması gerektiğini düşünmektedir. Ona göre Anadolu'daki Türkler fakirlikten kaynaklanan problemlerini yakın bir zamanda çözebilir; fakat Doğu'daki ve Kuzey'deki Türkler böyle bir şanstın mahrumdur. Orada Rusların derin tesiri altında kalan Türkler büyük sıkıntılar çekmektedir. Hatta zaman geçtikçe âdeta sahipsizlikten dolayı Ruslaşmaktadırlar. Neticede oraya, Türkistan'a gitmek, Türklerin birliği için aşkla çalışmak gerektiğini düşünür.

Birkaç kez Türkistan'a ziyaretler gerçekleştiren Demir'in zihninde orada nasıl çalışılması gerektiği konusunda, sağlam bir proje vardır. Semerkant şehri, bir merkez şehir olacak. Orada yetiştireceği yardımcılar sayesinde etraftaki şehirlere ulaşacaktır. Öncesinde hepsini kendisinin de dolaşacağı bu şehirlerde birer eğitim merkezi şeklinde ocaklar kuracaktır. İşinin esasını yürütecek olan bu ocaklar Türkleri uyandırmak için çalışacaktır:

“- Her şehre göre tabii yapacak iş değişir. Fakat esas hep bir: Türkleri uyandırmak. Bunun için her vasıttan istifade etmeğe çalışacağım. Lakin her şehirde, her geçtiğim yerde bir ocak kurmak istiyorum. Orada toplanacaklar ben gittikten sonra da benim başladığım işi devam ettirebilirler. Bu ocaklar teşekkül ettikçe birbirlerine merbut olacaklar. Ve bir gün gelecek, bunlar bütün Türk ili üstünde kurulmuş bir milliyet ağı gibi her tarafın birden tekâmülünü intaç edecekler.”²⁰³

Demir, II. Meşrutiyet'in ilân edilmesinden sonra Türkistan'a gitme vaktinin geldiğine kanaat getirir. Önce Moskova'ya gider. Ardından Moskova'da bindiği bir trenle Sibiryaya üzerinden Türkistan'a geçer. Bu seyahatin sonunda vardığı Türkistan'da yaşadıklarının anlatıldığı bölümün başına epigraf olarak: “Fukaraya beşaret, üseraya

²⁰² Müfide Ferit, *Aydemir*, s. 50.

²⁰³ Müfide Ferit, *Aydemir*, s. 43.

serbestî, kalbi kırık olanlara teselli, zulüm atında ezilenlere hürriyet vermek için geldim.”²⁰⁴ cümlesi yer alır.

Demir’in Türkistan’daki faaliyetinin temelini derin bir sevgi ve şefkat hissi oluşturur. O, kendi varlığını unutarak oradaki insanların yardımına koşar. Geri kalmışlığın sebebi olarak gördüğü her sosyal yaraya bir neşter vurarak toplumun topyekûn ıslahına çalışır. Onun buradaki faaliyetleri “fevka’l-beşer” bir gayretin sonucudur. İnsanların gözünde o, Osmanlı Devleti’nin gönderdiği ruhanî bir kurtarıcıdır:

“- Duydunuz mu, dedi. Hakanın memleketinden bize bir elçi gelmiş. Bize kardeşlerimiz Osmanlıların selamını getirmiş. Köyleri dolaşarak herkese iyilik ediyormuş. İşsizlere iş buluyor. Okumayanlara, okumak öğretiyor, fakirlere para, aça ekmek, kitapsıza kitap, cahile ilim veriyor; herkesi düşünüyor, herkesi seviyormuş ve kurtuluş gününün yaklaştığını müjdeliyormuş.”²⁰⁵

Bu durumu topluma anlatan Nurettin’in şu sözleri de Demir’in insanlar üzerindeki tesirini anlamak için önemlidir:

“O düşmanı bile hasta olsa, başı ucunda bekleyip şifa buldururmuş. Kendini öldürmek isteyen bile evini açıyormuş. Zaten kapısını kilitsiz, ekmeği açık dururmuş. Fakirlere yardım edebilmek için kışın titreyerek soğukta yaşarmış. Bütün lisanları, bütün ilimleri bilir ve her şeyi evvelden keşfedermiş.”²⁰⁶

Bu çalışmalar esnasında Ruslar için hafiyelik yapan Kara Diken Musa, Demir’i birçok kez Ruslara ihbar eder. Bunu bilmesine rağmen Demir, yine de Kara Diken’in hastalığında başucunda beklemekten ve ona yardım etmekten geri durmaz.

Türkistan’da halk, Demir tarzında “Kendilerine aşk ile, muhabbet ile seslenen birisini duyar duymaz, çiçeğe koşan arılar gibi ona koşuşmuşlar.”²⁰⁷ Zamanla halk arasında itibarı artan Demir, Semerkant’ta Ahund Ömer’in medresesinin başına geçerek onu ıslah eder. Ziraat bankası kurar. Gazete neşreder. Türk Amele Sendikası açmak için girişimde bulunur. Fakat o sıralar Mirza Uluğ Medresesi’ne geçerek orayı da ıslah etmek isterken menfaatleri zedelenen çıkarıcı Ahund Ömer, Demir aleyhinde propagandaya başlar. Kurulması planlanan amele sendikası aleyhinde camide vaazlar ve

²⁰⁴ Müfide Ferit, *Aydemir*, s. 80.

²⁰⁵ Müfide Ferit, *Aydemir*, s. 83.

²⁰⁶ Müfide Ferit, *Aydemir*, s. 83.

²⁰⁷ Müfide Ferit, *Aydemir*, s. 88.

hutbeler verir. Demir'in yapmak istediği her iyi şeyin aleyhinde bulunur. Bu vaazlar zamanla Demir'in halk üzerindeki tesirine gölge düşürür. Demir'in ön ayak olmasıyla açılan bu kurumlar Ahund Ömer'in ihbarıyla Ruslar tarafından kapatılır.

Gittikçe yalnızlaşan Demir, içinde bulunduğu yaşam koşulları dolayısıyla oldukça hastadır. Bu hastalığı sırasında Birinci Dünya Savaşı patlak verir. Yanına gelenler zalim Rus çarı aleyhinde isyan çıkarmak istediklerini söyleyince o, bu durum için, isabetli bir kararla, daha erken olduğunu söyler. Ancak iki gün sonra durumu kendi lehlerine kullanmak isteyen bazı mollaların halkı isyan ettirdiğini görür. Hasta hâliyle duruma el koyup isyanı bastırır. Ama Ahund Ömer'in de içinde bulunduğu bir kısım kişiler Ruslar tarafından tutuklanır. Ahund Ömer'in masum karısı, yanında çocuklarıyla gelir. Demir'den kocasını kurtarmasını ister. Zor bir durumda kalan Demir'in aklına, zaten ölmek üzere olan kendisinin isyanı teşvik ettiğini söylemek düşüncesi gelir. En azından birini kurtarırım; Ahund Ömer, belki eski düşüncelerinden dolayı pişman olur, iyilik görünce bu durumu takdir eder ve kendisinin başlatmış olduğu gayeye hizmet eder, diye bu kararı alır.

Nihayetinde, Divan-ı Harp'te kendisiyle beraber toplam on beş kişi için idam kararı verilir. Bu kişiler Demir'in eğitim sistemine göre yetişmiş fedakâr talebelerdir.

Demir, idam sandalyesine doğru giderken sarıklı bir hoca, uzaktan halkın arasından kendisini çocuklarına gösterir. Demir'in, kendilerini gördüğünü görür görmez iki elini uzatıp yere kapandığını gördüğü bu hoca, Ahund Ömer'den başkası değildir.

İdam sehpasında iken halk arasında kendisine Aydemir de denilen bu kahraman kişi “Yaşasın Türkler” diye bağdırdıktan sonra başını ilmeğe geçirir.

Demir'in idam edilmesi onun başlatmış olduğu hareketin sonu anlamına gelmez. O, idam sandalyesine çıkmadan önce bunun farkındadır. Ölümünden önce, talebeleri hocalarının misyonunu devam ettirmek için “Aydemir” ismini kendi isimlerinin önüne koymak ve öylece onun adını daimi bir surette yaşatmak kararı alırlar. Bunu bir hediye tarzında takdim etmek üzere talebeleri, hasta yatan hocalarını ziyaret ederler. Ömrünün son demlerinde verilen bu hediye Demir'i son derece mutlu eder. Çünkü yetişen yeni nesil, Türkistan'ın şehirlerine dağılarak Türklerin birliğini sağlayacak faaliyetler yürütürler. Talebelerinden Mehmet Aslan, uzaktaki başka bir talebeye yolladığı mektupta “Aydemir” ismini almak hakkında şu ifadelerde bulunur:

“Mektepten şahadetname alarak, emele bütün hayatı müddetince hizmet görmeye ahdeden her talebe çıkacağı gün kendi ismine hocamız Aydemir Hanı’nın mukaddes ismini ilave edebilecek... Ben Aydemir Mehmet olacağım; arkadaşım Kâzım, Aydemir Kâzım ... Ve bu isim ilavesi ona ebedi bir hürmet, ebedi bir hayat-ı tazim hazırlayacağı gibi bizi de üstümüzde taşıdığımız ismin kutsiyetini muhafazaya ve daimi surette o isme layık olmaya teşvik edecektir.”²⁰⁸

Demir’in ölmeden önce söylediği “Beni sevenler bir araya toplandıkça ben daima aranızda olacağım...”²⁰⁹ ifadesi, hareketinin ölümünden sonra devam etmesini temin için etkili ve hareket tarzına uygun bir teşviktir. O daha hayatta iken birçok talebesi Türkistan’ın değişik şehirlerine giderek çalışmalara başlar ve Demir’in yaktığı meşalelerin taşıyıcısı olurlar.

Romanda, yaşanan iktidar mücadelesinin yanında bu mücadelenin yer yer parçası hâline gelen bir aşk hikâyesi de vardır. Demir, Türkistan’dayken sevdiği kadın Hazin ise İstanbul’dadır. Birbirleriyle mektuplaşırlar. Hazin, saraya mensup Nedim Paşa’nın kızıdır. Nedim Paşa iyi bir devlet adamıdır. Devletin yükselmesinin önemli bir aracı olarak ekonomik gelişmeyi fark eder. Bu alan ile ilgili araştırmaya girer. Bu kapsamda dönemin muhalif cemiyeti olan İttihat ve Terakki’nin önemli isimlerinden Ahmet Rıza Bey ile merak ettiği konular hakkında birkaç kez mektuplaşır:

“Onların meslek ve ahlaklarını öğrenmek istedi. Onların emelleri olan hürriyet ve meşrutiyette acaba, aradığı terakki vasıtaları bulunabilir miydi? Bunun için Nedim Paşa Ahmet Rıza Bey ile bir iki mektup teati etti.”²¹⁰

Bu durum padişaha kadar çıkınca Ankara valisi olarak sürgün edilir. Paris’te eğitim gören kızları olan Hazin ile Nevin yurda çağırılır. Demir’in sevdiği Hazin, padişahın iradesi ile dönemin paşalarından birinin oğlu Neyyir ile evlendirilir. Asker olan Neyyir ise Meşrutiyet’in ilânı ardından başlayan Trablusgarp Savaş’ında savaşmak üzere cepheye gider. Orada yaralanır ve bir süre sonra ölür. Hazin, Demir’e gönderdiği mektuplarda, ayrı kaldıkları süre içinde yaşanan Trablusgarp ve Balkan Savaşlarından bahsetse de bu bahislerin oldukça yüzeysel olduğu görülür.

Romanda mücadele tarafları olarak Türkistan’ı yönetimi altında bulunduran Ruslar ile ona karşı halkı millî bir bilince erdirmek isteyen Demir vardır. İki tarafın da

²⁰⁸ Müfide Ferit, *Aydemir*, s. 151.

²⁰⁹ Müfide Ferit, *Aydemir*, s. 177.

²¹⁰ Müfide Ferit, *Aydemir*, s. 18.

mücadeleleri boyunca yanlarında yardımcıları bulunur. Hareket tarzında şiddete başvurmayı benimsemeyen Demir'in çalışmalarına Rusların doğrudan bir müdahalesi yoktur. Fakat daha önce yaptıkları ve yer yer maruz kalınan politikalar yüzünden halk, Ruslardan çekinir. Çünkü en ufak bir itaatsizlik ve aykırılık yönetim tarafından şiddetli bir şekilde cezalandırılır. Bu itaatsizlik ve aykırılıklar, halkın içinde Ruslar için çalışan hafiyeler ve bazen de menfaat gereği Ruslarla birlikte hareket eden kişiler vasıtasıyla Rus idarecilere bildirilir. Romanda Kara Diken Musa ve yer yer Ahund Ömer'in hareketleri bu kapsama girer.

Romanda, Türkistan topraklarında işgalci konumda olması dolayısıyla Rusların yaptıklarından ziyade ona karşı ne yapılması gerektiği hususuna ağırlık verilmiştir. Romanda bu amaçla Demir'in ortaya koyduğu mücadelede, başvurduğu yöntemler dikkat çekicidir.

Demir'in, Türklerin birliği nihai hedefinin gerçekleşebilmesinin birinci ve olmazsa olmaz şartı şiddet içermeyen tarzda hareket etmektir. Demir, bu hareket tarzını benimsemeye romanda sık sık ismi geçen Budizm dininin kurucusu Buda'dan esinlenir. Her türlü sıkıntısında bir anne şefkatiyle yanlarında bulunmak ve böylece insanların gönlünü kazanmak şeklinde tanımlanabilecek bu yol, bir "şefkat" yoludur. Onun bu mücadele yöntemi sathî değil derindir, maddî kuvvetten beslendiği gibi öncelikle manevî kuvvete ve millî bilince dayanır. Demir'in hastalara yardım etmesi, işsizlere iş bulması, fakirlere para yardımında bulunması gibi türlü gönül kazanma yollarını işletmesi bunun göstergesidir.

Demir, halkın yıllardır yaşadığı Rus zulmünden kurtulması için Avrupa eğitimi ayarında bir eğitim alması gerektiğine inanır. Köhnemiş yerleşik eğitim kurumlarının bu vazifeyi deruhte etmesi imkânının olmadığı görünce bu sahaya el atar ve medreselerin müfredatından işleyiş biçimine kadar bir dizi ıslah faaliyetinde bulunur. Müfredata Batı dilleri, spor, müzik gibi yeni dersler katar:

“- Ma'a'l-memnûniye Ahund Ömer, nazır değil, zira sizden iyi nazır olamaz. Fakat hoca olurum, lâkin benim oraya koymak isteyeceğim yeni dersleri bilmem siz kabul eder misiniz?..

- Ecnebi lisanı mı?

- Evet, lisan, idman, musiki... Musikinin ruhlar üstünde bıraktığı tesire emniyetim vardır ...”²¹¹

²¹¹ Müfide Ferit, *Aydemir*, s. 120.

Bu şekilde el attığı medreseler, Ahund Ömer'e ait Tellekar Medresesi, Mirza Uluğ Medresesi ve İmamkuli Han Medreseleridir.

Bunun yanında halkın anlayabileceği yaygın eğitim tarzında eğitim faaliyetleri yürütür. Bu kapsamda dönemin çayhanelerinde gece dersleri verir. Bu derslerde *Türk Tarihi* kitabını halka okuyup açıklar. Böylece, okula gitme imkânı olmayan toplum kesimlerine de ulaşmaya, onları bilinçlendirmeye çalışır.

Kalkınmanın çok yönlü olması için malî açıdan güçlü olunması gerektiğini düşünen Demir'in öncülüğünde Ziraat Bankası kurulur.

Demir'in Türkistan'daki hareketine karşı duranlar; Rus yönetimi, daha sonra pişman olan Ahund Ömer ve Kara Diken Musa'dır. Romnada bunlar için şu ifadeler kullanılır:

“Diğer kısım, Türk vahdetinde İslâm vahdeti gören ve anlayan hocalar. Bunlar Demir'e bazen yardımcı bazen düşman olacaklardı. Menfaatperest ahali yanında pek büyük olan şöhretine gayet kıskanç idi...”²¹²

Demir'e yardımcı olanlar; Halil Kameri, Hasan, Şakir, Zeyneddin, Nurullah, Ahmet, Mehmet Aslan vd.dir. Demir'e yardımcı olan bu kişilerden Halil Kameri:

“Asil ve ihtilalci bir ailenin son evladı idi. Pederini hükümet Sibirya'ya nefyedeliden beri, o, babasının eserini takip ve intikamını almaya ahdederek vatanı Hazar'ı bırakıp buraya gelmiş ve sureta ticaretle iştigale başlamıştı.”²¹³

Halil Kameri'den sonra Demir'e bu yürüyüşünde eşlik eden diğer isimler için romanda şunlar söylenir:

“Onların başında Demir'in ilk talebesi “Ziynetullah”ı görüyoruz. Kendine de başkalarına gayet sert olan bir genç hoca, mistik bir dindar ve milliyetperverdi. Sonra, Kafkasyalı Şakir, köhne Örgençli sakat kollu Hasan, Kazanlı Ahmedof Taşkent'te de bir gazete tesisi için gelmiş ve muvaffak olamamış, daimi bedbin mütalaalarına rağmen o da imanlı ve şevkli ve bunlar gibi daha birkaç tane fikir ve hayal zengini fakir gençler...”²¹⁴

²¹² Müfide Ferit, *Aydemir*, s. 116.

²¹³ Müfide Ferit, *Aydemir*, s. 115.

²¹⁴ Müfide Ferit, *Aydemir*, s. 116.

Aydemir romanının yazarı Müfide Ferit'in Türkçü düşüncesinde, kız kardeşinin kocası Yusuf Akçura etkisi hâkimdir. Yazımı esnasında, "Turan" fikrinin öncülerinden olan Yusuf Akçura'nın teşvikini gören yazar, Demir karakterini oluştururken, birçok yönüyle Yusuf Akçura'yı kendine örnek alır. Hatta roman yazarı bir mülakatında Aydemir'in Yusuf Akçura olduğunu söyler.²¹⁵ Yusuf Akçura'nın Türkiye dışındaki Türkler için birçok faaliyetinin romanda ifadesini bulduğunu söylemek mümkündür. Müfide Ferit de Rus yönetiminde yaşadığı zulümlerden onları kurtarmak için Demir'i Türkiye dışında yaşayan Türklerin arasına gönderir. Bu durum Türkistan'dakileri çok şaşırtmaz. Çünkü "... zaten Osmanlılar sultanının bir gün gelip kendilerini kurtaracağını biliyorlardı."²¹⁶

Turan fikri etrafında gelişen iktidar mücadelesi kapsamında incelenen *Yeni Turan* ve *Aydemir* romanlarında Türkçülük ideolojisini benimseyen Kaya ve Aydemir isimli kahramanların verdikleri mücadeleye şahit oluruz. Bu iki roman karakterinin ortak yönü, idealize edilmiş olmaları ve davalarına sonuna kadar sadık kalmış olmalarıdır. *Yeni Turan*'da Kaya, Osmanlı Devleti içinde mücadele ederken *Aydemir* romanında Aydemir Orta Asya'da uğraş verir. Mücadeleleri sırasında iki kahraman da şahsî olarak sıkıntılar yaşasa da fikirlerine olan sarsılmaz bağlılıklarıyla insanlara örnek olurlar.

2.1.3. Merkezinde Savaşın Yer Aldığı İktidar Mücadelesi

Çalışmamızın "Giriş" bölümünde de belirttiğimiz gibi savaş aynı zamanda toplumların hâkimiyet alanıyla ilgili bir olgudur. Ve hâkimiyet demek bir anlamda iktidar demektir. 1896 - 1923 yılları arasında basılan kurmaca edebî eserlerde incelediğimiz iktidar mücadelesi, savaşın doğasında olan iktidarı koruma veya elde etme mücadelesi yönünü de kapsamaktadır. Dönemin romanları, bu yönüyle gözden geçirilmiş ve onlardan tespit edilenler incelenmiştir.

Bu bölüm altında toplanan eserlerin sayısı beştir. Bunlardan üçü *Sabih*, *Timurlenk* ve *Katırcıoğlu* geçmiş dönemlerdeki; ikisi *Gün Batarken* ve *Ateşten Gömlek* aktüel savaşlarla ilgili iktidar mücadelelerini anlatır. Bu kısımda incelenen eserlerdeki

²¹⁵ Celal Demircioğlu, *Müfide Ferit ve Romanlarındaki Milliyetçilik*, s. 47.

²¹⁶ Müfide Ferit, *Aydemir*, s. 83.

iktidar mücadeleleri farklı tarihî dönemlerle alakalı olduğundan eserler, konu olarak alınan tarihî olayların kronolojisine göre sıralanmıştır.

2.1.3.1. *Sabih*

İbnülemin Mahmut Kemal (İnal), yazdığı *Sabih*²¹⁷ romanında, başkahraman Sabih etrafında Hicrî birinci yüzyılda İslâm dininin “Türkistan”da yayılması uğrunda verilen mücadeleleri anlatır.

İbnülemin Mahmut Kemal, *Sabih*’i Namık Kemal’in *Cezmi* romanının tesiriyle yazar²¹⁸. Bu tesir, iki roman arasındaki olayların düzenlenişinden kahraman özelliklerine, çatışan değerlerden dil ve anlatıma kadar birçok benzerlikte kendini gösterir.

Romanda, Hicrî birinci yüzyılda İslâm’ın birçok yerde özellikle de Endülüs, Hindistan ve Kaşgar’da hızla yayıldığı bir zamanda, büyük bir Arap hanedanına mensup Sabih, babası tarafından Mervaniye halifesi Velid bin Abdülmelik’e takdim edilir. Eserde idealize edilmiş kahraman Sabih’ten bahseden ilk cümle: “İşte ahvalinden bahsedeceğimiz ‘Sabih’ gıpta-fermâ-yı kurûn olan bu asr-ı mukaddesin yetiştirdiği eâzım-ı ümmettendir.”²¹⁹ cümlesidir. Ardından onun sahip olduğu hususiyetler şöyle dile getirilir:

“Terbiyesine, tahsiline pek ziyâde itinâ edildiği gibi kavm-i necîb-i Arap’a mahsus olan fitnat-ı fevkalâde kendisine kemâliyle tecelli etmiş olduğu için bu tıfl-ı zekâ daha evân-ı sabâvetinde bile dünyaları bir hareketle teshîr edecek derecede mahâret-i askeriye, cihânı parmağıyla oynatabilecek mertebede ma’lumat-ı siyâsiye, tabiatın hâricinde ihtirâatte bulunacak kadar servet-i ilmiye ve kudret-i fikriye mâlik bulunan eshâb-ı Necdet ve ma’rifetle hem-bezm-i ülfet olmak iktidârını hâiz idi.”²²⁰

²¹⁷ İbnülemin Mahmut Kemal, *Sabih*, (Tarihe müstenid hikâye), Osmanlı-Asır Matbaası Şirketi, Selanik 1312, 272 s. (*Sabih* romanı hakkındaki incelememizde, Şemseddin Şeker tarafından hazırlanan *İbnülemin Mahmut Kemal İnal’ın Tarihi Romanı: Sabih* [Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2009, 310 s.] isimli yüksek lisans tezinde Latin harflerine aktarılan metinden istifade edilmiştir. Alıntılar ismi geçen çalışmanın sayfa numaralarına göredir.)

²¹⁸ Şemseddin Şeker, *İbnülemin Mahmut Kemal İnal’ın Tarihi Romanı: Sabih*, s. 106.

²¹⁹ Şemseddin Şeker, *İbnülemin Mahmut Kemal İnal’ın Tarihi Romanı: Sabih*, s. 139.

²²⁰ Şemseddin Şeker, *İbnülemin Mahmut Kemal İnal’ın Tarihi Romanı: Sabih*, s. 141.

Halife Velid bin Abdülmelik, takdim edilen Sabih'i adeta el üstünde tutar. İlerde dine ve millete faydası olur diye Sabih'i meclisine daima davet eder. Halife, bir cevher bildiği Sabih'in tecrübe meydanında daha da parlaması için, Türkistan'ın fethiyle meşgul olan Horasan Valisi Kuteybe bin Müslüm el-Bahilî'nin yanına gönderir. Romanın bu safhasından sonrası, Sabih'in aktif mücadele sahasındaki hayatına ışık tutar. Sabih'in henüz on sekiz yaşındayken yanına geldiği Kuteybe, halifenin takdirkârane sözlerine rağmen, onu hemen savaş meydanına atmaz, "asâkir-i hassa" arasına alır ve böylece onun tecrübe kazanmasına imkân verir. Başarılarıyla göz dolduran Sabih, Kuteybe tarafından çok sevilir ve Semencan valisi olarak göreve atanır.

Verdiği mücadelelerde tek gayesi "dîn-i mübîn-i İslâm"ın intişarı olan Sabih, bu gayenin bir adım daha ilerlemesine ve birçok insanın Müslüman olmasına imkân tanıyacak bir konumda olan Kaşgar'ın fethedilmesi gerektiğine inanmaktadır. Zira burası fethedilirse Çin'e İslâm'ı ulaştırmanın önündeki engel ortadan kalkmış olacaktır.

Bu sırada Kaşgar'da, hükümet eden Han, yeğen Firuz, yaşlı vezir Hanuman ve Han'ın kızı Şirin etkin konumdaki şahıslardır. Tahtın varisi Firuz, hemen diplerine kadar sokulan Emir Sabih'ten oldukça rahatsızdır. Bu sırada Buğlan şehrinde baş gösteren isyanla uğraşan Emir Sabih, Firuz'un ani saldırısına hazırlıksız yakalanır. Bulunduğu kalede Firuz'a esir düşer.

Romanın bu safhasından sonrası, esir düşen Sabih için aktif mücadele biter. Artık romandaki iktidar mücadelesi, Kaşgar şehrinin Kuteybe tarafından ele geçirilinceye kadar müzakere ve diplomasi mecrasında seyreder.

Kaşgar Han'ı, Sabih'in bir esir olarak kendi ellerinde bulunmasından istifade yolunu tercih eder. Han ve etrafındakiler, bu yolla Kuteybe'nin ne yapmak istediğini öğrenmeye ve kendi durumlarını da ona göre düzeltip önlem almak isterler. Bunun için Emir Sabih ile ara ara görüşmelerde bulunurlar. Bu görüşmelere Han, Firuz ve Hümayün'la birlikte Şirin katılır. Bu görüşmeler esnasında Şirin ile Sabih arasında büyük bir aşk başlar. Romanda bu safhadan sonra aşkın da iktidar mücadelesinin bir ögesi hâline geldiği görülür. Firuz ile Sabih arasında devam eden mücadeleye bir de kıskançlık duygusu katılır. Romanın sonuna kadar sürecek olan aşk yer yer Sabih'i, mücadelesi ve hayat gayesi hakkında sorgulatan noktalara vardırarak kadar etkiler.

Sabih'in esir düşmesinden sonra onun can dostu olan Habib, Kuteybe'yi bu olaydan haberdar etmek ve harekete geçirmek için haberciler yollar, ardından Kaşgar içine kılık değiştirerek girer ve Sabih'in yanına kadar sokulmayı başarır. Bu arada Kuteybe'nin Kaşgar'a saldırma ihtimali karşısında Firuz, Çin sınırına kendisine vali olarak sürgüne gönderilmiş süsü verdirerek asker toplamaya gider.

Semerkant, Şaş, Fergana, Hoçend, Kaşan, Buğlan ve Kabil gibi şehirleri fethettikten sonra Sabih'in durumunu haber alan Kuteybe etrafında bulunanlara: "Türkistân'ın o cihetlerindeki kuvvet-i İslâmiyenin muhâfazası ancak Sabih'in vücûduna mütevakıf bulunduğu da umûmen tasdik edersiniz."²²¹ diyerek Sabih'i kurtarmak için sefer hazırlığına girişir.

Kuteybe, yakınlaştıkça Kaşgar'da savaş hazırlıkları gün yüzüne çıkar. Çin sınırında uğraşlar veren Firuz'un büyük katkılarıyla iki yüz bin kişilik bir ordu meydana gelir.

Bu arada Sabih, kendi durumu üzerinde düşünür ve Müslüman olan Şirin ile uğrunda mücadele ettiği gayesi arasında gelgitler yaşar. Yaşadığı bu gelgitlerden sonra öncelik sıralaması yapar:

"Bence aksâ-yı emel İslâmiyyetin şu hıttâ-i azîmeye de intişarı olup ikinci derecede Şirin'e nâiliyyeti arzu ederim. Şâyed birinci emelime nâil olamazsam ikincisinin de husûlünü istemem zîrâ İslâmiyyete edeceğim hizmete mukâbil istediğim mükâfât-ı dünyeviyye Şirin gibi cihân değer bir melektir. Ya o hizmet-i mukaddeseye muvaffak olamazsam mükâfât talep etmeye ne hakkım var. Ya Rab merhamet et. Dîn-i mübîn-i İslâmî şu memlekette neşretmek şerefine bu âciz kulunu muvaffak buyur. Şirin'i de bana bağışla..."²²²

diyerek İslâmiyet'in bu memlekette (Kaşgar'da) yayılması arzusunu önceller. Aynı zamanda Şirin'e de kavuşmak isteğini ilahî dergâhtan niyaz eder.

Kuteybe, Kaşgar şehrine dayandıktan sonra gönderdiği elçisiyle Sabih'in kendilerine verilmesini ve halkın da İslâm dinini kabul etmesini talep eder. İyi karşılanan elçiye Kaşgar Han'ı ikinci şartı kabul edemeyeceklerini söyler. Kuteybe'ye geri gelen elçi, Han'ın gafilane hareket edip kendilerini oyaladığını bildirmesi üzerine

²²¹ Şemseddin Şeker, *İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın Tarihi Romanı: Sabih*, s. 218.

²²² Şemseddin Şeker, *İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın Tarihi Romanı: Sabih*, s. 224.

savaşa başlanır. Habib, Alp ve Elvend'in çalışmaları sonucu Kaşgar'ın Müslüman sakinleri de İslâm ordusunda yer alır. Şehir kısa sürede fethedilir.

Firuz, ordunun başında bulunmak yerine tahtını ve sevdiği kadını yitirmek üzere olduğunu anladığı için sarayda kalır ve Şirin ile Sabih'in görüştükleri haneye baskın düzenler. Şirin ve Sabih'in ağır yaralandığı bu baskında Firuz ölür. Biraz sonra da iki âşık hayatlarını yitirir. Kuteybe, son nefeslerine şahit olduğu Sabih ve Şirin için şehirde büyük bir cenaze merasimi düzenler.

Romanda iktidar mücadelesi kapsamında ön plana çıkan husus, kahramanların İslâm'ın yayılması etrafında verdiği mücadeledir. Olayların merkezinde olan Sabih'ten ziyade tarihî bir kişilik olan Kuteybe, verdiği uğraşla bu hususta daha çok ön plana çıkar. O, emri altındaki ordusuyla Horasan ve ötesinin Çin sınırına dayanan kısımlarına kadar gider. Önüne çıkan hemen bütün irili ufaklı hükümdarlıkları idaresi altına alır.

Romanda gerek Sabih gerekse Kuteybe'nin yaptığı savaşlar, şahsî bir amaçtan oldukça uzak olan dinî gayelere matuftur. Yani asıl amaç “îlâ-yı kelimetullah”tır. Bu uğurda canlarını seve seve vermeyi göze alan bu şahıslar giriştikleri savaşlarda öldüklerinde “şehid” sağ kaldıklarında ise “gazi” olacakları inancıyla hareket ederler.

Sabih romanında iktidar mücadelesi kapsamında İslâm dininin henüz ilk yüzyılında, yani Milâdî 700'ün başlarında, Türkistan'da verilen mücadelelerde her biri “timsâl-i hamîyyet”, “ahyâr-ı ümmet” ve “heykel-i insaniyyet”olan kahramanların şahsî menfaatlerini nasıl geri plana iterek ilahî maksatlarla başarıdan başarıya koştuğu ve ülkeleri İslâmiyetle buluşturduğu görülür.

2.1.3.2. *Şarkın En Büyük Hükümdarı Timurlenk*

*Şarkın En Büyük Hükümdarı Timurlenk*²²³ romanı, Timur Devleti'nin kurucusu Timur'un hayatının -son beş yılı hariç- kronolojik olarak anlatılmasından ibarettir. İki cilt olarak planlanan romanın “*Yıldırım Bayezid -ve- Timurlenk*” ismini taşıyan ikinci cildinin yazılıp yazılmadığı hakkında bir bilgi mevcut değildir.

²²³ Dündar Alp, *Şarkın En Büyük Hükümdarı Timurlenk*, Cemiyet Kütüphanesi, Dersaadet 1330, 203 s. (Alıntılar bu baskıdandır.) (İnceleme boyunca eserin ismi kaynaklarda yer aldığı şekilde, *Timurlenk* olarak yazılacaktır.)

Romanın yazarı Dündar Alp, kitap kapağında “dünyanın en müthiş en feci en merâk-âver tarihî romanı” ifadesi gibi iddialı bir reklam ile eserini okuyucu karşısına çıkarmışsa da bu iddia romanın edebiyat tarihlerinde kendine bir yer bulmasına yardımcı olmaz.

Yazar, romanın başında “Muhterem Türklüğe” başlığı altında kendisini böyle bir romanı yazmaya götüren sebepler üzerinde durur. Öncelikle iki büyük Türk hakan, Timur ve Yıldırım Bayezid, arasında geçen bir mektuplaşmada Bayezid’in yanlış bir anlama sebebiyle Timur’a verdiği ağır cevaplar neticesinde Timur’un, ameliyat masasına yatırarak Osmanlı Devleti’nin kangren olmuş bir uzvunu kesmesi gibi cerrahî bir ameliye gerçekleştirdiğini ifade eder. Ardından Timur’un amacının yalnız ve yalnız Türk birliğini sağlamak olduğunu beyan eder:

“Bütün tarihlerce -gerek isteyerek gerek istemeyerek- mu’terif olduğu vecihle Timur’daki olan fikr-i sâbit ve ulvî ancak Türk ittihadına hizmetten ibaret idi...”²²⁴

Yazar bu fikrin devamında böyle bir gayeye hizmet etmiş bir insana karşı, evlatlarının kendisini iyilikle yâd etmemesinin kadir bilmezlik olduğunu belirtir.

Dündar Alp, Timur hakkında dillendirilen itirazları gerek Türk tarihinden gerekse dünya tarihinden sunduğu delillerle bertaraf etmek yoluna gider. Ardından şu tespitini ortaya koyar:

“Hayır! Muhterem karilerim Timur’un Asya’da cevelan eden hükümdaranın ulviyet-i siyâset itibarıyla Yavuz avarında bir âbide-i harbîdir.”²²⁵

Yazarın verdiği bilgiler dışında gerek kendisi gerekse romanı hakkında edebiyat tarihi araştırmalarında pek bilgi bulunmaz.

Eserin yazıldığı tarih 1912 ile 1914 yılları arasındır. Bu yıllar, hem Osmanlı Devleti’nin savaş yıllarıdır hem de Türkçülük düşüncesinin belirgin bir şekilde eserlerde kendisini gösterdiği bir dönemdir. Bu dönemde Ömer Seyfettin ve arkadaşları gerek gazete ve dergilerde gerekse müstakil şekilde millî bilinci aşılayan yazılar yazar, eserler ortaya koyarlar. Halide Edip yine Türkçülük düşüncesinin tesiriyle *Yeni Turan* romanını bu dönemde yazar. Bu çalışmalar dışında da şiir, roman, hikâye ve tiyatro

²²⁴ Dündar Alp, *Timurlenk*, s. 5.

²²⁵ Dündar Alp, *Timurlenk*, s. 8.

türlerinde pek çok eser kaleme alınır. Böylece tarihini, mazisini kitap sayfalarında ve tiyatro sahnelerinde görmek isteyenlere eli kalem tutan şahsiyetler yazdıklarıyla ön ayak olurlar. Onlara savaşın hüküm sürdüğü bunaltıcı yıllarda psikolojik bir teselli kaynağı olan koca bir tarihi sunarlar.

Romandaki olayların zamanı ilk cümlede geçen “1350 sene-i miladiye” ibaresi ile verilir. Bu tarihte roman kahramanı Timur, henüz yirmi yaşındadır. Romanın sonunda Hindistan üzerine yapılan savaşta Timur’un atmış yaşında olduğu söylenir. Bu bilgi kırk yıl sonrasını işaret eder. Yani romandaki zaman, Timur’un hayatındaki kırk yıllık bir süreyi kapsar.

Timurlenk romanında başkahraman Timur’un altmış yaşına kadar yaşadığı olaylar kronolojik sıra takip edilerek hikâye edilir. Romanın başında Timur, hırslı ve herkesin takdirini kazanan başarılı bir genç olarak takdim edilir. Çağatay Hanlığı’na bağlı idarelerden Maverâünnehir valisi Kızgın’a tabi ve valinin kızı Olcay Gürkani’ye âşıktır. Horasan valisi Hüseyin, Maverâünnehir’e savaş ilân eder. Kızgın ise buna karşılık vermek için harekete geçer.

Vali Kızgın, kızı Olcay’a talip olan kişilere Horasan şehrinin anahtarını getirmeyi şart koşar. Bu durum Timur’u harekete geçirir. Savaşa giden ordudan kimseye görünmeden ayrılır. Tek başına Horasan şehrine gider. Orada şehrin kapısındaki bekçi ile dost olur. Anahtarı nasıl alacağını anlamaya çalışır. Edindiği bilgiler ve kurduğu planlar sayesinde şehrin iki anahtarından bir tanesini elde etmeyi başarır. Anahtarı getirip Kızgın’a verir. Kızgın da verdiği sözü tutar ve kaleyi fethedip düğünü orada yapacağını söyler. Valinin takdirini kazanan Timur, kendisinin emrine verilen otuz kişilik askerle önceden kale içine girer ve orada hazırlıklar yapar. Bu hazırlıklar sayesinde kale ele geçirilir ve Timur ile Olcay’ın düğünü yapılır, ardından Maverâünnehir’e geri dönülür. Bu evlilik hadisesi Olcay’ı isteyen diğer ümeranın hoşuna gitmez. Elllerinden Olcay ile beraber önemli ikbal fırsatlarını da kaçıran sekiz kişi (Kaya Alp, Süleyman, ...); Kızgın’ı, ardından da Timur’u öldürerek intikam almak ister. Bu sekiz kişi tertip ettikleri gizli toplantıda bir plan üzerinde anlaşır. Nihayetinde, içlerinden bir kişiye Kızgın’ı öldürme görevi verilir. Bu kişi Kızgın’ı gece vakti yatağında hançerleyerek öldürür. Bu hadiseden hemen sonra Kızgın’ın çadırına gelen Timur ve Olcay katilin kim olduğunu anlamaya çalışır. Timur, Kızgın’ın kalbine saplanmış hançerden katilin kim olduğunu anlar ve kayın pederinin intikamını almayı

karısına vaat eder. Önemli bir valisini yitiren Çağatay hanı Tuğluk Timur, Maverâünnehir valiliğini genç Timur’a verir. Ardından Timur’un kendisine önemli bir rakip olduğunu Vezir Kızgın’ın katillerinin telkinleriyle anlayınca onun yerine kendi oğlu İlyas Hoca’yı vali olarak Maverâünnehir’e yollar. Halkın desteğiyle Timur, orada idareyi İlyas Hoca’dan alır. Bundan sonra Timur, siyasî alanda yükselen bir başarı çizgisi yakalar.

Timur, Maverâünnehir idaresini bir daha kaybetmemek üzere elde ettikten sonra halka zarar veren çeteler ve etrafındaki nispeten küçük diğer yönetimlerle mücadele eder ve hâkimiyet alanını genişletir. Bu süre içinde Sistan valisi ile savaşırken aldığı darbe üzerine ayağında kalıcı bir aksaklık oluşur. Kırk yaşına geldiğinde Belh şehrinde hükümdarlığını ilân eder. Hâkimiyeti iyice pekişen Timur ülkenin kuzey tarafına, Rusya’ya doğru, seferler düzenler. Buraları kendi hâkimiyet alanına dâhil eder. Bundan sonra ilkinde ağır bir yenilgi aldığı iki İran seferi düzenler. Ardından Hindistan seferi ile roman sona erer. Yaptığı mücadelelerden sadece kendisinin katılmadığı İran savaşı dışındaki bütün savaşları Timur kazanır.

Yukarıda genel hatlarıyla çerçevesi çizilen Timur’un romana konu edilen hayatı baştan sona -evliliği dâhil- iktidar mücadelesi şeklinde geçmiştir, denilebilir.

Timurlenk romanı incelendiğinde üzerinde durulan iktidar mücadelelerini genel başlıklar altında toplamak mümkündür. Bunlar; Timur’un Maverâünnehir valiliği öncesi ve sonrasında verdiği mücadeleler ile kırk yaşında Timur Hanlığı’nı ilân ettiği zamandan sonra han iken verdiği mücadeleler olarak sıralanabilir. Bu üç mücadele döneminde mücadele verilen rakipler değişse de işin özünde farklılıklar azdır. Maverâünnehir valiliği öncesinde sevdiği kadını elde etmek için şart olarak konulan bir engeli aşması gerekir. Bu, kahraman için aynı zamanda kendisini ispatlamak adına bir fırsat olur. Kahramanın bu ilk mücadelesi daha sonraki dönemlerde verilen mücadelelerin küçük bir örneği gibidir. Çünkü sonraki dönemlerde rakipler değişse de onun mücadele şekli, sonuç odaklı çalışma tarzı ve kişisel özelliklerini başarılı bir şekilde kullanması hemen diğerlerinin tamamında da karşımıza çıkmaktadır. İkinci dönemde Çağatay Hanlığı bünyesindeki valiliği sırasında hem halk nazarındaki itibarını hem de rakipleri karşısında siyasî konumunu sağlamlaştırır.

Romanda iktidar mücadelelerinin bir tarafında Timur sabit iken, diğer tarafında şahıslar büyük farklılıklar gösterir.

Timurlenk romanında iktidar mücadeleleri esnasında başvurulan mücadele araçlarına bakıldığında bu araçların çeşitlilik arz ettiği görülür. Bu mücadele araçları; savaş taktikleri, insanları kendi tarafına çekmek için yararlanılan manevi dinamikler, psikolojik yöntemler vb.dir. Bu mücadele araçlarını takviye eden hususlar Timur'un azim, sabır, kararlılık, akıl yürütme ve planlı hareket etme gibi şahsî özellikleri dışında devrin âlim kişilerini etrafında toplama ve ehliyetli şahsiyetlere danışma da önemli bir yer tutar. Bu hususlar, onu mücadelede başarılı kılar.

Romanın başından sonuna kadar Timur'un hayatı savaşlarla geçer. Bu savaşlarda hemen her türlü savaş taktiğini kullanır. Savaş aletleri olan ok ve kılıç gibi o dönemin geleneksel silahları yanında dönemine göre modern sayılan patlayıcıların da kullanıldığı görülür. Özellikle Hindistan seferinde Timur'un romanın başından beri mücadele ettiği ümeradan kişiler, Hindistan'da kendisine patlayıcılarla tuzak kurar. Ama Timur bu plandan sadık adamı Taş Tagay sayesinde kurtulur:

“- Efendimiz bir adım ilerlemeyiniz!

- Neden?
- İlerlemeyiniz efendim!
- Niçin be adam?
- Bundan ötesi mahzendir, mahzen lağamlarla dolu birçok barut fitilleriyle müthiş bir herc ü merc husule gelecek.”²²⁶

Bir mücadele yöntemi de Timur'un düşmanlarının içine sadık adamlarını sokması ve onlar hakkında bilgi toplamasıdır. Örneğin Timur'un düşmanları olan Kaya Alp ve diğer şahısların gittiği Hindistan'a Taş Tagay ve Hızır yine Timur tarafından gönderilir. Bunlar birer Timur muhalifi gibi kendilerini tanıtır ve muhalifler hakkında içerden bilgiler edinirler. Elde ettiği bu bilgileri de Timur'a yollarlar:

“Timur Taş Tagay'a baktı ve ellerini avucu içine alarak:

- Şimdi azizim sizin Hindistan'a gitmenizi orada katilleri bulmanızı ve benden alacağınız malumat ve evamire göre hareket eylemenizi talep edeceğim...”²²⁷

Timur, Taş Tagay'ın destekçisi olsun diye ardından da bir diğer adamı Hızır'ı Hindistan'a gönderir:

²²⁶ Dündar Alp, *Timurlenk*, s. 246.

²²⁷ Dündar Alp, *Timurlenk*, s. 214.

“İranî Hızır birkaç ay Hindistan’da serseriyane dolaştı fakat Süleyman ve arkadaşlarının hangi kahvede ve nerelerde oturduklarını iyice öğrendikten sonra oraya devama başladı ...

Ve kendini onlara tanıttı fakat tanıtmadan evvel Taş Tagay’ı bir gün takip edip Timur’un evamirini tebliğ ve kendisinin kim olduğunu söyledikten sonra birbirleriyle öpüştiler ve mektubu Taş Tagay’a verdi .. hatt-ı hareketleri malum idi: Birbirlerini tanımayacaklar ..

Akşam kahvede kendisini o zât-ı ma’lûmeye tanıttığı vakit Taş Tagay şüpheli nazarlarla kendisini süzdü ve arkadaşlarına:

- Bu kimdir!

dedi .. Süleyman cevap vererek: Timur’un en büyük düşmanlarından olup Tuğluk Timur’un serdari idi

- Ya ... Fakat kendisinin yanında bu kadar açılmaya gelir mi, ya şüpheli bir adamsa ...

- Yok canım, yok, sen ne diyorsun, kimse Timur’un bu kadar büyük düşmanı olmasın ...”²²⁸

Romanda Timur’un Kızgın’ın kızı Olcay ile evlenmesi hem verdiği bir mücadelenin sonunda gerçekleşir, hem de doğurduğu düşmanlar dolayısıyla yeni mücadele alanları üretir.

Sevdiği kızın başkalarınca elde edilmesi ihtimali ortaya çıkınca Timur elinden ne gelirse yapmaktan kaçınmaz. Ama içine girdiği durum çetindir. Bu zorluğu aşmak için büyük uğraşlar vermesi gerektiğinin farkındadır. İşe girişmeden önce Barlas hanedanının büyüğü Oğuz Arslan’ın tecrübesine başvurur:

“Barlas hanedanının bir emektâr-ı kadîmi olan (Oğuz Arslan) namıyla bir hizmetçisi vardı daima onunla müşavere eder.”²²⁹

Oğuz Arslan ile gerçekleşen müşavere neticesinde Timur, Horasan Kalesi’nin bekçisi ve onun kimi nasıl içeri aldığına dair bilgiler elde eder. Bu durumda rakiplerinin yaptığı gibi orduyla beraber Horasan’a varmayı beklemek yerine önceden gidip kale anahtarlarını elde eder. Evlilik için şart koşulan anahtarın gelişiyle kale fethinde büyük bir mesafe alınır. Fetih sonrasında ise Timur, Olcay Gürkani ile evlenir.

Evlilik hadisesi Timur’u Vezir Kızgın’a akrabalık bağı ile bağlar. Vezirin öldürülmesinden sonra Timur, kendini romanın sonuna kadar bir izlek şeklinde devam edecek temel bir mücadelenin içinde bulur. Timur’un Olcay ile evlenmesinin ardından önemli bir sosyal ve siyasî mevkiye gelme şansını kaybedenler ve Kızgın ile Timur’u öldürmeyi planlayanlar maiyet erkânından sekiz kişiden oluşur:

²²⁸ Dündar Alp, *Timurlenk*, s. 243.

²²⁹ Dündar Alp, *Timurlenk*, s. 24.

“Üç gün sonra idi Horasan’ın ücra bir köşesinde basık, karanlık, viran bir hanede mühim bir içtima vardı Bu içtima efradı; oldukça mühim bir mesele-i hayatiyenin verdiği neticeyi hoş görmeyerek intikam fikriyle burada toplanan ve ruhlarının hararet-i hırs ve hasetle çatlayan damarlarının en zehr-âgîn mevludatını meydana vaz’ için bir karara intizar eden bir takım zevattan ibarettir.”²³⁰

Bir plan doğrultusunda gerçekleşen vezirin ölümü romanda Timur’un geleceğini de belirleyen kırılma noktasıdır. Kızgın geceleyin çadırda yatağında uyurken arka taraftan içeri giren birisi onu hançerler:

“Bu ikinci darbeyi yiyen ihtiyar vezir, bî-ihtiyar yere düştü bir müddet ihtilaçlar içinde uğraştıktan sonra:

- Sen ... Kimsin? Dedi
- Ben mi?.. Senin katilin!...
- Neden ... beni öldürmek iste .. din?..
- Kızını bana vermediğin için?...
- Senin ... arkadaşların ... kim?...
- Senin kızını isteyen kaç kişi varsa, hepsi
- O hâlde .. hepsi ..ümeradan ...
- Evet cümlesi ... Zaten yarın maiyetleri erkânından alarak isyan edecekler ...
- Eyvah kalbim .. yetişin!...”²³¹

Timur, Maverâünnehir valisi olan kayınpederi Kızgın’ının kimler tarafından öldürüldüğünü bulur. Açığa çıkan kişiler kaçarak, işbirliği yaptıkları Çağatay Hanı Tuğluk Timur’a sığınır. Bu kişiler sonrasında ise Hindistan’a kaçarlar. Bunlar, gittikleri yerlerdeki idareciler tarafından Timur’a karşı bir mücadele aracı olarak kullanılırlar. Bu kişilerden en önemli olan isimler Süleyman ve Kaya Alp’tir.

Timur, Hindistan’da olduğunu öğrendiği bu kişileri oranın sultanından ister ama olumsuz cevaplar alır. Bunun üzerine Timur, Hindistan’a sefer düzenler ama bu kişiler Timur’un elinden kurtulurlar ve romanın sonunda Anadolu tarafına gelemek üzere yolculuğa çıkarlar.

Bu kişiler romanın başından itibaren sığındıkları yerlerde Timur’un baskılarına dayanamazlar ve sürekli yer değiştirirler. Bunlar için son sığınak Osmanlı Devleti’dir.

²³⁰ Dündar Alp, *Timurlenk*, s. 35.

²³¹ Dündar Alp, *Timurlenk*, s. 61.

Timurlenk romanında tarihî bir şahsiyet olan Timur düşmanlarını yenmek ya da sahip olduğu iktidarı sabit hâle getirmek için hâkimiyeti altındaki yerlerde bulunan halkın kendisini benimsemesini önemser. Romanda bir diyalogda bu durumla alakalı olarak şu tespit yer alır:

“ – Zannedersen Timur bütün hayatını bir avam hükümdarı olarak geçirecektir, o bütün teşebbüsünün, bütün icraatının hesabını vermeyi, avama karşı daimi mesuliyetini daima nazar-ı itibara almıştır ...”²³²

Timur’un bu hareket tarzı özellikle Maverâünnehir’deki halkın kendisini hayatı boyunca desteklemesini sağlar. Çağatay Hanı Tuğluk Timur tarafından valilikten azledilince bu halk desteği sayesinde tekrar eski mevkiisini geri alır.

Timur’un Maverâünnehir’i gerek Çağatay Hanlığı’nın bir vilayeti şeklinde idare etmesi gerekse müstakil bir hanlık hâline getirmesi sırasında yukarıda bahsedilen halkın desteğini almak, onları kendi arkasında bir dayanak olarak hissetmek için hem siyasî çevrelerle hem de din adamlarıyla arasını iyi tutar. Halk üzerindeki tesirleri dolayısıyla onların desteğini almak için gayret gösterir. Romanda siyasî figürler ve dinî kanaat önderlerinin desteğini almak için Timur’un önemli adamlarından Zeyneddin Ebubekir büyük bir uğraş verir.

Zeyneddin Ebubekir, dönemin dinî kanaat önderlerinden Seyid Şerif’i sık sık ziyaret eder ve ondan Timur’a destek olmasını ister.

- “- Yani lütfetseniz müridanınızın her birisine Timur’un fezailinden ve din için şöyle çalıştığından böyle uğraştığından bahis buyurarak onu müritleriniz nezdinde yükseltseniz; emin olunuz ki: Timur hazretleri için yapılacak en büyük bir himmeti yapmış ve ifa etmiş olursunuz.
- Eğer bu kadarsa; her ikimizin de manen oğlu demek olan Timur için azımsamak lazım gelen bir vazife bunu ifada kusur etmem”²³³

Timur, siyasî ve dinî şahsiyetlere yönelik bu tür ziyaretleri önemsediğinden Zeyneddin’den konu hakkında sürekli bilgiler alır. Bu tür bir ziyaret öncesinde Zeyneddin ile Timur arasında şu konuşma geçer:

“- Şimdi kimin nezdine gideceksiniz?

²³² Dündar Alp, *Timurlenk*, s. 87.

²³³ Dündar Alp, *Timurlenk*, s. 90.

- Elmalık'ta benim bir hocam vardır, gayet muhterem bir zattır. Onun ellerini öpeceğim, ve sonra avdet edeceğim diğer seferlerimi böyle birer, birer ikna edersem iyi olur, bu meyveli ağacın kim tarafından dikildiği belli olmaz.”²³⁴

Özellikle büyük kitlelerin dâhil olduğu mücadelelerin içinde psikolojik harp ve algı yönetimi eskiden beri başvurulan bir yöntemdir. *Timurlenk* romanında da bu kategori altında değerlendirilebilecek unsurlar mevcuttur.

Romanda Timur'un Horasan Kalesi'ni fethetmede gösterdiği başarının arkasında insan psikolojisini anlaması ve bunu yönetmeyi bilmesi yatar. Kale içine emrindeki otuz kişiyle gizlice girmeyi başaran Timur orada halkın arasında psikolojik çöküntüye sebep olacak şayialar yayar ve böylece kendi ordusuna karşı verilecek savaş öncesinde onları ruhî bir yenilgiye uğratmak ister. Şehrin içine giren kişiler halk arasına karışır, şehrin sakinlerinden biriymiş gibi davranırlar. İnsanların bulunduğu mekânlarda sivrilmeden ümitsizlik doğuracak konuşmalar yaparlar. Onlar, bu psikolojik harpte rakiplerin ne kadar güçlü olduğundan ve ne kadar karşı konulursa da onları püskürtmenin mümkün olamayacağından bahsederler:

“... o sabah Horasan halkında fevkalade bir helecen ve heyecan hükümferma olmakta ve gun a gun şâyi'ât-ı müheyvice câlib-i nazar-ı dikkat bulunmakta idi ..

O gün Horasan kahvehanelerinden veya mecmalarından birisine gitseniz mutlaka bir harp hazırlığı ile karışık müheyvic lisan ile anlatılan şu rivayati alırdınız...

- Yahu! Türkler etrafı sarmışlar ...
- Hem de mühim bir kuvvetle, bilmem ki nasıl müdafaa edeceğiz ..
- Ölünceye kadar ...
- Onlar da öldürürler.
- Öldürsün ..
- O vakit sen ne kazanırsın bir kefen değil mi?
- Öyle ya ...
- Heyhat onu da bulamazsın!..
- Neden?
- Çünkü Türkler muharebede ölenleri tekfin etmezler ..
- Ne ise biz vazifemizi müdafaada kusur etmeyelim de ...
- Bana kalırsa müdafaa etmesen daha iyi olur, ölüme karşı koşmak muvâfık-ı akıl ve hikmet değildir ..
- İyi ama canım Türkler de bizim gibi insan değiller mi?
- Evet, fakat bir fark var,biz aciziz, onlar muktedir ..

²³⁴ Dündar Alp, *Timurlenk*, s. 91.

- Ne olur?
- Elimizden hiçbir şey gelmez ..²³⁵

Romanda Timur'un düşmanını yenmek için verdiği mücadelelerde başvurduğu bir mücadele aracı da hile yöntemini kullanmasıdır. Bu husus için:

“Timur fütuhâtını temin ve istikbâl-i şa’şa’a-dârını tezyin için elinden gelen fedakârlığı icra ediyor, icap eden siyaseti kullanıyor ve buna vusul için türlü, türlü planlar istimal ederek her cihetçe âtî-i devlet-medârını temine sarf-ı makderet eyliyordu ...

Bu muzafferiyet ve zafer hilelerinden envâ-ı hud’alar vardır ki Timur tarafından ihtira olunmuştur denilebilir ...

Bu hilelerin öyle basitleri, öyle kolay olanları vardı ki: insan yek nazarda onun ne gibi bir esas üzerine kurulduğunu bile anlamakta güçlük çekiyor ...²³⁶

Roman kapağındaki “Hayât-ı husûsiye ve siyasiyesini musavver tarihî roman” ifadesinden anlaşıldığı gibi *Timurlenk* romanında Timur’un hayatı anlatılır. Yer yer bir tarih kitabı okuduğunuz hissi veren romanın içinde iktidar mücadelesi bağlamında kurgu sayılabilecek bir tasarruf olarak Timur’un Olcay Gürkani ile evliliğinden dolayı ümera sınıfından kazandığı düşmanlarının, tarihî gerçeklerin zorlamasına rağmen yer yer romana dâhil edilmesidir. Bu kişiler, romanın bazı yerlerinde ortaya çıkarlar ve tarih içindeki gerçek sebebi farklı olan bazı savaşlarının sebebi olarak gösterilirler. Muhtemelen bu kurgu ögesi, ikinci cildin de şekillenmesinde önemli vazife alacaktır. Çünkü romanın sonunda bu kişiler Hindistan’daki savaştan sağ kurtulmayı başarır ve Osmanlı Devleti’ne sığınmak için yola çıkarlar. Bu kişiler sağ kaldıkça Timur’un kayınpederinin intikamını alması hususunda karsına verdiği söz, yerine getirilmemiş olacağından iktidar mücadelesinin süreceği anlaşılır.

2.1.3.3. *Katırcıoğlu*

II. Meşrutiyet’in ilânından sonra edebiyat âleminde yazdığı eserlerle tanınan sanatçılardan biri olan Aka Gündüz, *Katırcıoğlu*²³⁷ romanında okuyucusunun karşısına Üçüncü Mehmet Devri’nde Devlet-i Aliye’ye başkaldıran Katırcıoğlu eşkıyasını çıkarır.

²³⁵ Dündar Alp, *Timurlenk*, s. 49.

²³⁶ Dündar Alp, *Timurlenk*, s. 209.

²³⁷ Aka Gündüz, *Katırcıoğlu Avcı Sultan Mehmet Devri’nde 1058 - 1059*, Sadâ-yı Millet Matbaası, İstanbul 1332, 58 s. (Alıntılar bu baskıdandır. Romanın ismi *Katırcıoğlu* olarak kaynaklarda yer aldığından inceleme sırasında bu

Kitap “tarihin masalları” diye başlasa da aslında güncel bir meseleye dair göndermeler içerir. *Katırcıoğlu* romanında amaç bir eşkıyanın devlete isyanını anlatmak değildir. Yazar, sürgün olarak yaşadığı Konya civarında 1500’lü yıllarda Celâlî İsyancılarından biri olan Katırcıoğlu isyanındaki tarihî şartların güncel şartlarla örtüştüğünü görür. Ardından bu meseleyi güncel meseleleri anlatmada bir araç olarak kullanır.

Yirmi beş yılda sayısız askerin uğruna şehit düştüğü bir toprağın, Girit adasının, 30 Mayıs 1913 tarihinde Birinci Balkan Savaşı’nın kaybedilmesinin ardından imzalanan Londra Antlaşması’yla Osmanlı hâkimiyetinden sessiz sedasız çıkması²³⁸ yazarı rahatsız eder ve sansürden dolayı bu meseleye dair doğrudan söyleyemediklerini tarihî bir zemine taşır:

“İttihat ve Terakki mensupları tarafından Konya’ya sürülen Aka Gündüz, gözlemlediği güncel olaylar ve tiplerle tarihî hadiseler ve kişiler arasında paralellik kurmaktadır.”²³⁹

Romanda, Girit’in muhasara edildiği tarihî dönem olan Avcı Mehmet Devri’nde acze düşmüş bir yönetici kadrosunun varlığına işaret eder. Bu kadroların başta olduğu dönemde iç karışıklıkların baş gösterdiği; halkın mal, can ve namus güvenliğinin tehlikeye girdiği anlatılır. Aynı şekilde II. Meşrutiyet’in ilânından bir süre sonra devlet idaresini elde eden İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarının buna benzer bir acziyet içinde olduğuna dair bir eleştiri söz konusudur.

Aka Gündüz’ün, Girit’in elden çıkmasından birkaç yıl sonra bastırdığı bu eser her ne kadar bir eşkıya meselesini anlatsa da Girit özelinde devletin elinden çıkan toprakların sorumlusu olan devlet adamlarına eleştiri oklarını yöneltiyor, denebilir. Zira *Katırcıoğlu*’nun basıldığı yıl olan 1916’ya kadar sadece Girit değil Balkanlarda ve Afrika’da birçok yer bir bir Osmanlı hâkimiyetinden çıkar.

şekil tercih edildi.) (*Katırcıoğlu*’nun hangi edebî tür olarak kabul edileceği konusunda ortak bir kanaat oluşmamıştır. Eserin; hacim, yoğunluk ve üslup özelliklerinden dolayı hikâyeden ziyade bir roman olarak kabul edilmesi daha uygundur. Hakikatte, hikâye ile roman arasında bir yerde duran bu tarz eserler için Batı edebiyatlarında “novella, novelle” terimleri veya eşdeğer karşılıkları kullanılır. Bizde bu terim karşılığında yer yer “uzun hikâye” ifadesi kullanılmışsa da bu kavram henüz müstakil şekilde bu anlamı kazanmamıştır.) M. Tan

²³⁸ Emin Ünsal, *Girit’in Türk Hâkimiyetinden Çıkışı*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2009, s. II.

²³⁹ Mehmet Güneş, *Sosyal Meseleler Karşısında Aka Gündüz*, Kitabevi, İstanbul 2011, s. 371.

Girit meselesi sadece bu eserde değil aynı zamanda halka doğrudan ulaşma yollarından biri olan tiyatro türünde de işlenir.²⁴⁰ Çünkü Akdeniz’de Kıbrıs ile beraber Girit adası stratejik bir konuma sahiptir. Bu iki adayı elinde bulunduran bir devlet Akdeniz’e de hâkim olur. Aynı zamanda iki ada Anadolu’nun da güvenliği için önemlidir. Bu kadar önemli olan Girit adasının sessiz sedasız elden çıkması, olayla ilgili tarihî eserlerin yazılmasını da beraberinde getirir. Denilebilir ki II. Meşrutiyet Dönemi içinde hiçbir tarihî olay -II. Abdülhamid Dönemi hariç- Girit kadar edebî eserlere konu olmamıştır.

Roman, devletin zaafa düştüğü dönemde Anadolu coğrafyasında bir otorite boşluğunun meydana geldiğini, bunun da beraberinde bu coğrafyada hâkimiyet kurmak isteyen güçlerin iktidar mücadelesini doğurduğunu ifade eder.

Celâlî İsyanları üst başlığı altında tarihte isminden bahsedilen Katırcıoğlu’nun tarihî kimliği ile roman kahramanı kimliği arasında büyük benzerlikler olsa da tarihî vakanın romana dönüştürülmesinde yazarın bazı tasarruflarda bulunduğu görülür.

Romanda iktidar mücadelesi ile ilgili hususlar aşağıdaki gibidir:

Katırcıoğlu’nun Seydişehir, Akşehir, Karahisar ve etrafında yaptığı amansız zulümleri, baskıları ve eylemlerine karşılık kurtuluş çareleri aramak üzere “müderrisler, ulema, ayan, eşraf ve esnaf”tan oluşan belde meclisi toplanır. Gerek kendilerinin gerekse İstanbul’daki hükümet merkezinin içinde bulunduğu durum onları derin bir ümitsizliğe sevk eder. Üzerinde durdukları bütün çareler Katırcıoğlu’nun gücü karşısında yetersizdir. En güçlü ümit ise yine “Asitane”ye bir heyetle şikâyet için gitmektir. Bunun da sadre şifa olamayacağını düşünen meclis reisi İstanbul’un içinde bulunduğu durum hakkında:

²⁴⁰ Bu oyunların tamamında, özellikle bu adanın Akdeniz’in kalesi olduğu, bu kalenin sağlam tutulmasının Anadolu’nun korunması anlamına geldiği düşüncesi işlenir. Selanikli Abdi Tevfik’i *Girid’in Fethi 1080* (1327), Musahipzâde Celâl’in *Köprülüler* (1913) ve [Silahçı Tahsin’in *Girid* (1326)] isimli eserleri bu konuyu anlatır. Bunlardan başka Girit meselesi üzerine yazılmış ve sahnelenmiş birkaç oyunun olduğu da bilinmektedir. Örneğin, Burhanettin Bey topluluğunun oynadığı *Girid* (1911); yine aynı topluluğun sahnelediği *Girid’in Sonu* (1911), Sanayi-i Nefise ve Mürebbi Hissiyat Kumpanyası’nın birleşerek oynadığı *Girid ve Kandiye Mazlumlari* (1911) ve Celâl Nuri’nin bir ara yasaklanıp sonra tekrar oynanmasına müsaade edilen *Kandiye Burcunda* (1912) isimli oyunları böyledir. (Abdullah Şengül, “Türk Tiyatrosunda Tarih”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4 /1-II Winter, Ankara 2009, s.1931 - 1987.)

“Der-i Aliyye’ye muhzır faidesizdir, dedi. Padişah yeni, acemi, vüzera kayıtsız ve ümmi ... O diyardaki halk ise zevk u safada puyan ... Fetret, bozgun, fesat, zevk, taun gibi sarmış gidiyor. Boğaz kapanmış .. Foça önlerinde sonu acıklı, deniz cengi var ... Girit adamızda ateşler göğē salmış ... Kime, kimi kime, kimden neye muhzır, şikâyet ... Yollar kapalı, kapılar kapalı tanrıdan başka şikâyet dinleyen kalmamış ... Rabbin huzurunda el açıp ah eylemekten gayrı elden ne gelir. Düşman dört yana salmış, biz fesat ile meşgulüz.”²⁴¹

diyerek devrin hususiyetlerini adeta bir çırpıda özetler.

Osmanlının merkezî otoritesinin zayıfladığı, adeta bir fetret dönemi yaşadığı Sultan Avcı Mehmet zamanında Katırcıoğlu, otorite boşluğunu iyi değerlendirir. Çok büyük bir güce erişen ve birkaç sancağın bulunduğu topraklarda hâkimiyet kuran Katırcıoğlu, bunu tek başına değil her birinin emrinde bir tabur adam olan Haydaroğlu, Akyakalı, Bozkafa, Sarıteke gibi çok önemli adamları yardımıyla sağlar. Bu kadar güçlenen bir yapının karşısında halkın kendi imkânlarıyla başa çıkması olanaksızdır:

“Onlarla cenkleşmek, belki bir küçük devletle cenkleşmekten zor idi. Bahusus onlar, yakıyor, yıkıyor, kesiyor ve çalışıyordular.”²⁴²

Yörede büyük bir güce erişen Katırcıoğlu’nun hayaline getirdiği şu düşüncesi onun bilinçaltında yatan büyük iktidar özlemini de ortaya koyması açısından bahse değerdir:

“Bir çocuğu, on çocuğu, yüz çocuğu olursa değil böyle üç beş sancağa, belki bütün Anadolu’ya hüküm sürecekti. Üsküdar diyarından Acem sınırına kadar Katırcıoğullarının ateşi yanacaktı.”²⁴³

Durumu Asitane’ye şikâyet eden köylülerin isteği karşılık bulur ve nihayet Ahmet Paşa emrine verilen yeniçeriler ve sipahiler, Katırcıoğlu gairesini ortadan kaldırmak için yola çıkar. Bu haberi alan Katırcıoğlu endişelense de kendine güveni tamdır:

“- Padişah av eğlencesiyle uğraşadursun. Bu işlere ne karışır. Ama, onunla da koz paylaşırsız .. Katırcıoğlu’nun namını duymamışlar zahir .. Haydaroğlu’nu bile geride bırakan Şah Mehmed’in yatağanı çok geçmez, Ahmet Paşa’nın da kellesini pare pare kılar ...

Devlet kavgasıyla meşgul olsun, Katırcıoğlu’ndan onlara zeval yok .. isterlerse bir ölçsünler ..,”²⁴⁴

²⁴¹ Aka Gündüz, *Katırcıoğlu*, s. 7.

²⁴² Aka Gündüz, *Katırcıoğlu*, s. 8.

²⁴³ Aka Gündüz, *Katırcıoğlu*, s. 14.

Kısa bir zaman sonra Ahmet Paşa, Katırcıoğlu'nun adamı Haydaroğlu'nun başını çektiği grupla çatışır ve onları dağıtır. Fakat geceleyin arasına sızdırdığı adamları sayesinde yeniçerileri kendi lehine çevirmesini başaran Katırcıoğlu, yeniçerilerinin önünde önce Ahmet Paşa'nın gözlerine mil çektirir sonra da Paşa'nın boynunu vurdurur. Bu olaydan sonra Katırcıoğlu yörede gücünü daha da pekiştirir.

Bir süre sonra yaşadıklarından tatmin olmayan Katırcıoğlu, İstanbul'dan af dilemek için nüfuzlu bir adam olan İsa Ağa'yı devreye sokar. İsa Ağa bu mesele için İstanbul ile irtibata geçer. Nihayet İstanbul'dan gelen bir mektupta: "Devletin bu sadık, fakat, igvâ-yı aherle kemîn-i sadâkati tarik-i diğere çeviren Katırcıoğlu Şah Mehmet Ağa'nın kemaliyle af olunduğu aşikâr oldu."²⁴⁵ cümlesiyle af kararlaştırılır. Katırcıoğlu, bu karardan sonra İstanbul'a şaşaalı bir törenle girer. Padişah ile hususi bir şekilde görüşür. Kendisi çok önemli bir şahıs olarak ağırlanır. Ama bir süre sonra İstanbul'un beklediği gibi olmadığını görünce talebi üzerine Beyşehir'e sancakbeyi olarak görevlendirilir. İstanbul'da Katırcıoğlu için büyük harcamalarla gerçekleştirilen ağırlamalar devam ederken aynı anda Girit'te Hasan Paşa'nın beklediği destek, maddi imkânsızlıklar nedeniyle bir türlü gerçekleşmez.

Katırcıoğlu romanında iktidar mücadelesi taraflarının birincisi Osmanlı Devleti ikincisi ise Katırcıoğlu eşkıyasıdır. Bu tarafların mücadeleleri esnasında başvurdukları mücadele araç ve yöntemlerinin ayrıntısı aşağıdaki gibidir:

Osmanlı Devleti'nin mücadele esnasında içine düştüğü zor durum, kendisine başkaldıran şahıs için verdiği af kararıyla daha da belirgin bir hâl alır. Önemli bir paşayı öldüren, halkı inim inim inleyen bir eşkıya karşısındaki bu acziyet devlet için mühim bir meseledir. Devletlerin her zaman aynı derecede güçlü olmadığı düşünüldüğünde belki de başvurulabilecek en pratik çözüm yolu budur. Bu hareket tarzı devletin zor zamanlarında başvurduğu bir mücadele aracı olarak da görülebilir. Zira başında bulunan birçok sorunla birden baş edemeyen devlet, uğraş verdiği şahısların bir kısmını affetmeyi, bir kısmına belli payeler vererek onları sorun olmaktan çıkarmayı daha makul bir mücadele yöntemi olarak görür. Romanda da Katırcıoğlu, devlete başkaldırıp bir paşayı öldürmesine, tebaaya etmedik zulümler bırakmamasına rağmen bahsedilen sebeplerden dolayı affedilir ve hatta bir sancakbeyi olarak görevlendirilir.

²⁴⁴ Aka Gündüz, *Katırcıoğlu*, s. 36.

²⁴⁵ Aka Gündüz, *Katırcıoğlu*, s. 52.

Romanda mücadele taraflarının başvurduğu önemli mücadele araçlarından bir kısmı da korku, şiddet ve silahtır. Osmanlı Devleti, Katırcıoğlu eşkıyasını susturmak için üzerine Ahmet Paşa komutasında silahlı birlikler gönderir. Aynı şekilde Katırcıoğlu'nun adamları da silahla karşılık verir. Bunun yanında Katırcıoğlu'nun Anadolu'daki hareketi bir silahlı harekettir ve kendisine itaat etmeyenlere karşı çok sert muamelelerde bulunur. Romanda bu hususta bahsi geçen Bölükbaşı Murat'ın karısının boynunun vurulması, Ilgınlı Hafız Murad'ın gözlerinin oyulması, Bakla Musli'nin vücudunun dört parçaya ayrılması, Karacaörenli Tosun'un alınından vurulması gibi pek çok olay bu muamelelerdendir.

Katırcıoğlu, devletin kendisini ortadan kaldırmak için emrine yeniçeriler ve sipahiler vererek gönderdiği Ahmet Paşa ile mücadele ederken askerlerin dinî hassasiyetlerinden yararlanır. Ahmet Paşa emrindeki askerlerin ilk karşılaşmada büyük bir darbe vurduğu Katırcıoğlu, geceleyin yeniçerilerin arasına soktuğu kişiler vasıtasıyla devletin Müslüman olan kardeşlerini öldürtmek için kendilerini gönderdiğini bunun dinen günah olduğunu onlara kabul ettirir:

“- Haydaroğlu'nu, Katırcıoğlu'nu tanımazsınız. Bu devlet zaten batıp gidiyor.

Onlar Anadolu'da yeni bir hükümlük kurmak istiyorlar. Siz hâlâ sizi batıranların ardına düşmüş, Ahmet Paşa gibi bir herifin emriyle din kardeşlerinizi vurmaya savaşıyorsunuz. Hazret-i Muhammed'imiz efendimiz bile küffâr-ı hâksâr ile cenkleşti, sizler ne mürtedliğe saptığınız ki İslâm ile vuruşmaya geldiniz. Foça önlerindeki kavga, Girit ateşi yetmez mi ki şimdi de Asitane ehl-i imân üzere saldırış ediyor.”²⁴⁶

Aka Gündüz, tarihî bir şahsiyet olan Katırcıoğlu'nu edebî eser içinde yeniden kurgular. Böylece güncel meseleler hakkında söyleyemediği bazı fikirlerini söylemek imkânına kavuşur. Tarihî şahsiyet olarak romanda çizilen karakterle yer yer uyuşsa da gerçekte çok farklı olan Katırcıoğlu, her ne kadar eşkıyalık yapmışsa da sonraları fethinde Katırcıoğlu Mehmet Paşa olarak büyük yararlılıklar gösterdiği Girit adası savaşında hayatını kaybeder²⁴⁷.

²⁴⁶ Aka Gündüz, *Katırcıoğlu*, s. 41.

²⁴⁷ Çetin Yetkin, *İktidara Karşı Türk Direniş ve Devrimleri Başlangıçtan Atatürk'e*, I. Cilt, Otopsi Yayınları, İstanbul 2003, s. 343.

2.1.3.4. *Gün Batarken*

*Gün Batarken*²⁴⁸ romanı Balkan Savaşları öncesinden Mütareke Dönemi'ne kadar olan zaman diliminde Osmanlı Devleti'nde yaşanan çok yönlü hadiselerin yansıdığı bir eserdir. Eserde söz konusu dönem içinde siyasî olaylarla beraber toplumdaki yozlaşmanın sosyal, siyasî ve ekonomik hayata aksettği görülür. Romanda bunların yanı sıra, başkahraman Hulki Efendi'nin iktidar değişimlerine tanık olması ve dönemin önemli mücadelelerinde görev üstlenmesi anlatılmaktadır.

Süleyman Nazif, *Gün Batarken* romanı hakkında “Bir Hayrû'l-Halef” ismiyle iki yazı kaleme alır. Bu yazılarında üstadı olarak kabul ettiği Recaizade Ekrem Bey'in oğlu Ercüment Ekrem'in de kendi oğluna üstat olmasını temenni eder. *Gün Batarken* romanı için takdîrîkârane “elvâh-ı milliyemizin en güzellerinden”²⁴⁹ diye bahseder.

Romanın başında, Ercüment Ekrem'in, oğlu Muvakkar Ekrem'e hitaben yazdığı ithafın aşağıya alınan kısmında romanın yazıldığı zamanlarda Osmanlı Devleti'nin elinden henüz çıkmamış yerleri sıralanıyor. Bu yerler romana da zaman olarak seçilen tarihî zaman diliminde elden çıkmıştır:

“Oğlum Muvakkar Ekrem'e:

Sen doğduğun vakit oğlum, sicill-i nüfusunda mukayyed bulunmakla mübahi olduğum bu Devlet-i Muazzama'nın hudutları Adriyatik denizinden Basra Körfezi'ne uzanıyor, Yemen, Trablus-ı Garp, Cezair-i Bahr-i Sefid, Haremeyn-i Muhteremeyn, kalem-i Salatanat-ı Seniyye'ye dahil bulunuyordu.

Şarkta Ravza-i Mutahhara-i Resulullah'a, garpta Meşhed-i Hüdevendigâr'a Türk neferi nighban idiler!

Bir gün. Nasıl ve niçin olduğunu tarihlerde okursun ... Meşrutiyet ilân ettik.

Yine bir gün, âlemi kana boyayan, ateşe yakan, yaman bir muharebeye, beşeriyeti zebun düşüren meş'um bir mukateleye sürüklendik”²⁵⁰

²⁴⁸ Ercüment Ekrem Talû, *Gün Batarken*, hzl: Rahim Tarım, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, 94 s.

²⁴⁹ Süleyman Nazif, “Bir Hayrû'l-halef I - II”; *Peyâm-ı Sabah*, nu: 1160, 1164; İstanbul 25 Şubat 1138, 1 Mart 1338, s.1 - 2.

²⁵⁰ Ercüment Ekrem Talû, *Gün Batarken*, s. XVI.

Yazarın ithafta bahsettiği tarihî olaylar romanda kısa da olsa kendine yer bulur. Bu yerlerin elden çıkmaması için yapılan savaşların bir kısmında roman kahramanı Hulki Efendi de mücadeleler verir.

Hulki Efendi, namuslu ve başarılı bir askerdir. Devre arkadaşları paşazadelerden olmanın imtiyazıyla daha okulu bitirir bitirmez yüksek rütbelere sahip olurlar. Fakat Hulki Efendi, bir imamın oğlu olması dolayısıyla hak ettiği rütbeleri alamaz. O, bu durumlara akıl erdiremediği gibi tahammül de edemez.

“Mektepte iken, sınıf arkadaşları meyanında paşazâdeler vardı; bunlar daha İdadî sıralarında Hünkâr çavuşu oluyor ale’-d-derecât ve sûratle kat’-ı meratip ederek, mektep şهادetnâmesi ile birlikte binbaşılık fermanı alıyorlardı. Hulki’nin bunlardan farkı ne idi? İmam oğlu olmak mı?”²⁵¹

Harbiye Mektebi’nden mezun olduktan sonra Balkanlarda askerlik vazifesine başlar. O sıralar Balkanlarda başta Makedonya olmak üzere birçok yerde sıkıntılar vardır. Hulki Bey de o sıralar sıkıntı çıkaran çeteleri kovalamaktadır:

“Hulki Bey, Mekteb-i Harbiye’den çıktıktan sonra, mülâzım-ı sânilikle Üçüncü Ordu’ya sevk olunmuştu. O tarihte Makedonya hâl-i geleyanda idi. Muhtelif milletler arasında doğmuş bir rekabet yüzünden Sırp, Bulgar, Yunan çeteleri birbiriyle, Türk takip müfrezeleri de bunların cümlesiyle mütemadiyen çarpışıyorlardı. Hulki’yi bu müfrezelerden birine tayin ettiler ...”²⁵²

Bir süre sonra yönetime karşı çıkan asker arkadaşlarının başlattığı isyana katılır. Çok geçmeden istedikleri Meşrutiyet ilân edilir. Meşrutiyet’in ilânından sonra arkadaşları boşalan mevkileri doldururken Hulki Efendi, tekrar eski görev yerine döner. Orada kendi hakkıyla küçük bir rütbe alırken arkadaşları İstanbul’da paşalardan boşalan mevkilere ve konaklara geçerler. Arkadaşları onu da bu nimetlerden istifade için davet eder. Ama o, “necib bir asker bunlara tenezzül etmez” diyerek davetleri reddeder. Birkaç ay içinde arkadaşlarıyla aralarında bir uçurum meydana gelir:

“İnkılabı takip eden beşinci ayda mülâzım-ı evvel Hulki Efendi ile rüfekâ-yı isyan arasında bir rabita kalmamıştı. Hidemât-ı sâbıkası, mezâyâ-yı ahlakıyesi kâmilten unutulmuş serkeşlik, geçimsizlik, hatta hodbinlikle mimlenmişti.”²⁵³

²⁵¹ Ercüment Ekrem Talû, *Gün Batarken*, s. 5.

²⁵² Ercüment Ekrem Talû, *Gün Batarken*, s. 4.

²⁵³ Ercüment Ekrem Talû, *Gün Batarken*, s. 6.

Balkan Savaşları çıkınca bir piyade bölüğünün başına getirilir ve büyük başarılar kazanır, omuzundan yaralanır. Bunun ardından yüzbaşılıkla taltif edilir. Barış anlaşmaları imzalandıktan sonra İstanbul’da pasif bir göreve tayin edilir. İstanbul’da babasından kalma Estekzade Mahallesi’ndeki eve yerleşir.

Birinci Dünya Savaşı sırasında arkadaşları kendisine ihtiyaç duyar. Nevşehir’de “ahz-ı asker riyaseti” gibi pasif bir göreve atanır. Bu göreve biraz da İstanbul’dan uzaklaştırmak için gönderilir.

Hulki Efendi, Nevşehir’de biraz maddi sıkıntılar biraz da kâtibi Rum asıllı Prodromos yüzünden gayr-i meşru yollardan para kazanmaya başlar. Bu para kazanma işi gittikçe daha büyük boyutlar kazanır ve sonunda Hulki Efendi bir harp tüccarı olur.

Romanda Hulki Efendi’nin de iştirak ettiği iktidar mücadelelerinin iki şekilde yaşandığı görülür. Birincisi Hulki Efendi’nin arkadaşlarıyla beraber Meşrutiyet’in ilânı için ellerine silahlarını alarak dağa çıkmalarıdır. O sıralarda Balkanlarda bulunur. Orada da özellikle hürriyet taraftarlarının yani İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin etkili olduğu Manastır’dadır. Burada o dönem yönetimine karşı rahatsızlık, askerler arasında yaygındır. Bu askerler günün birinde kıyam edince, o da sebebini anlamadığı hâlde onlara katılır:

“Bir gün Manastır civarında Bulgar çetesinin izlerini keşfe uğraşırken; bazı zabıtların hükümete karşı kıyam ettiklerini haber aldı. Bu kıyamın sebebini sormadan, anlamadan, silahını aldı ve onları bulup, iltihak etti.”

“Kendi gibi namuslu, hamiyetli, silah arkadaşlarının eser-i tertib olan bu kıyamdan maksat ne olduğunu Hulki anlamakta gecikmedi.”

“Mekteb-i Harbiye’de iken, her türlü tenkidât ve tecessüsâta rağmen elden ele dolaşan Kemal, Hâmid, Recâizâde Ekrem ve Murad Beyler gibi hürriyet ve istiklâl pişvalarının âsârı onların zihnini hürriyet, müsavat, vatan gibi yüksek gâyeler hakkında oldukça teçhiz etmişti. Artık tamamen ve münhasıran bu gâyelere hasr-ı mesai ve fedâ-yı nefis etmeğe azmeyledi.”²⁵⁴

Hulki Efendi, hürriyet adına yönetime başkaldıran silah arkadaşlarına katıldıktan kısa bir süre sonra meselenin iç yüzünü anlar. Zira o, daha Mekteb-i Harbiye’de iken Namık Kemal başta olmak üzere hürriyet, eşitlik ve vatan gibi konuları eserlerinde

²⁵⁴ Ercüment Ekrem Talû, *Gün Batarken*, s. 5.

işleyen o dönemin sanatçılarını okumuş ve onlardan yeterince etkilenmiştir. Bu fikirler o dönem mekteplilerinin arasında yaygındır. Edindikleri fikirleri onlara Meşrutiyet'in ilân edilmesi hedefini vermiş onlar da sonunda silahlı bir kıyam ile hürriyetçi fikirleri gerçekleştirmek yolunu seçmiş ve başarılı olmuşlardır.

Bir süre sonra bu başkaldırıları başarıyla neticelenir ve Meşrutiyet ilân edilir. Onlara göre “hak zulme galebe” etmiştir. Hulki Efendi de bu galebede kendine bir övünç payesi çıkarır. Milletin bundan sonra duyacağı refah biraz da kendisinin eseri olmuştur.

Romanda işlenen ikinci iktidar mücadelesi ise devletin dış düşmanlarına karşı verdiği vatan savunması şeklindedir. Burada düşmanlar yabancılardır. Tarihte bildiğimiz Balkan ve Birinci Dünya Savaşları bu kapsamda romanda Hulki'nin katıldığı savaşlar olmuştur. Savaşların yaşandığı cephelerin bir kısmına namuslu ve fedakâr bir asker olarak katılmıştır. Kazanılan başarılarda onun payı büyüktür.

Gün Batarken romanı namuslu bir askerin geçirdiği değişimi göstermesi bakımından önemlidir. Hulki Efendi, iktidara geldikten sonra arkadaşlarının yaptığı gibi kendi menfaatlerini öncelmez. Ancak kendi maddî durumu tahammül edilmez bir seviyeye varınca o da kınadığı arkadaşları gibi şahsî menfaat yolunu tutar. Ama sonunda pişman olur. Eski hayatına geri döner.

2.1.3.5. *Ateşten Gömlek*

Halide Edip Adıvar'ın Kurtuluş Savaşı'nı cephe gerisinde de olsa bizzat tecrübe etmesinin kendisine sunduğu imkânlarla anlattığı acı savaş manzaraları ve ölüm - kalım mücadelesi *Ateşten Gömlek*²⁵⁵ romanının asıl konusunu oluşturur.

İzmir'in Yunan askerleri tarafından işgal edilmesinden sonra Osmanlı Devleti'nde yaşayan halk, asırlardır düşman işgaline uğramamış Anadolu'ya düşman ayağının basmış olması karşısında bir travma geçirir ve ardından kurtuluş çareleri aramaya koyulur. Düşmanın Anadolu'ya ayak basması, yüzyılların hükümler gücü olmanın verdiği güvenin bünyede meydana getirdiği rehabetin de tesiriyle insanlara ateşten bir gömlek giydirir. Yazar, romanda, bu yakıcı gömleğin Anadolu insanı

²⁵⁵ Halide Edip Adıvar, *Ateşten Gömlek*, Özgür Yayınları, İstanbul 2005, 210 s.

tarafından giyildiği zamanda verilen ölüm - kalım mücadelesini canlı sahneler şeklinde göz önüne serer. Roman baştan sonra bu ateşten gömleği anlatır.

Kurtuluş Savaşı'nın devam ettiği 1922 yılında kaleme alınan *Ateşten Gömlek*, Kurtuluş Savaşı konusunda yazılmış ilk roman özelliği taşır. Cevdet Kudret, romanın bu özelliği için “*Ateşten Gömlek*, edebiyatımızda Kurtuluş Savaşı üzerine yazılan romanların ilki ve hâlâ en güzeldir.”²⁵⁶ der. Halide Edip, romanını cephe gerisinde hemşirelik görevinden izinli geldiği bir sırada sıcağı sıcağına kaleme alır. Millî mücadele döneminde yaşananların karakterine işaret etmesinden dolayı romana *Ateşten Gömlek* ismi verilir. Ayrıca yazar, romanın başına isim tercihi hususunda, “Yakup Kadri Bey’e Açık Mektup” başlığıyla edebiyat tarihi açısından önemli sayılabilecek bir hikâyeyi de not düşürür.

Hayatının iz düşümlerinin yoğun olduğu *Ateşten Gömlek*'te Halide Edib, aynı zamanda İstanbul'dan Anadolu'ya geçiş macerasını anlatır. Bu yolcuk, edebî eser olan roman kalıbına dökülünce doğal olarak bazı değişiklikler geçirir. Romanda kendisini Ayşe, kocası Dr. Adnan Adıvar'ı da Peyami karakterlerinin temsil ettiği söylenebilir. Gerçekte Halide Edip, Ankara'ya vardığında trenin merdivenlerinden inerken Mustafa Kemal, onun elinden tutarak yardımcı olur. Daha sonra açılan Türkiye Büyük Millet Meclis'inde Dr. Adnan Adıvar, kurulan kabinede Sağlık Bakanı olurken Halide Edip de Mustafa Kemal'in bazı konuşmalarının hazırlanmasında ve yüksek derece büro hizmetinin ifasında görev üstlenir.²⁵⁷ Bunlar yazarın döneme tanıklık etmesinde ve yaşadıklarının romanlaşmasında etkili olurlar. Denilebilir ki *Ateşten Gömlek* romanı Halide Edip Adıvar'ın İstiklal Savaşı anıları şeklinde kaleme alınan *Türkün Ateşle İmtihani*'nin romana dönüştürülmesidir. Romanın, yazarın anılarıyla olan ilişkisi için İnci Enginün:

“Mamafih Halide Edip daha önce de Sakarya Savaşı'nın destanı olarak yazdığı *Ateşten Gömlek* romanında da bunlardan bahsetmiş, kendi tecrübelerini romanın kahramanı Ayşe'ye izafe etmiştir.”²⁵⁸

demektedir.

²⁵⁶ Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1987, s. 86.

²⁵⁷ Nazan Bekiroğlu, *Halide Edip Adıvar*, s. 32

²⁵⁸ İnci Enginün, *Halide Edip Adıvar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986, s. 23.

Roman, anlatıcı kahraman Peyami'nin anıları şeklinde kaleme alınır. Otuz altı yaşında olan Peyami, romanın başkahramanı Ayşe'nin halası Salime Hanım'ın oğludur. Anadolu'da başlayan mücadeleye katılmadan önce Hariciye'de memur olarak çalışır. Başta, Anadolu'da çıkan harekete karşı ilgisizdir. Sonra, bir kısım çevresi, Ayşe'ye karşı birdenbire uyanan sevgisi ve İstanbul'da şahit olduğu işgal manzarası onda bir inkılâp meydana getirir. Bu durumla alakalı olarak Nazan Bekiroğlu, Peyami'nin bireysel muhtevadan millî muhtevaya doğru psikolojik değişim geçirdiği tespitinde bulunur.²⁵⁹ Millî mücadelenin çeşitli safhalarında görevler üstelendikten sonra Peyami, Sakarya Savaşı'nda iki ayağını şehit verir. Ankara Cebeci Hastanesi'nde beynindeki kurşunun çıkarılması için yatırıldığı ameliyat masasında hayatını kaybeder.

Düşmana karşı verilen mücadelenin ruhunu temsil eden Ayşe, İzmir'in işgali ile İstanbul'a gelir. İstanbul'un da İngilizler tarafından işgale uğramasıyla Ayşe için rahat mücadele verilecek tek saha Anadolu coğrafyası olur. Önceleri nispeten kolay olan Anadolu'ya geçişler, İstanbul'un işgaliyle kısıtlanır ve tehlikeli bir hâl alır. Roman, Peyami ve Ayşe'nin bu yolculuğu ve ardından Ayşe karakteri etrafında millî mücadele zamanında yaşanan olayları ele alır.

Romandaki olaylar, Bulgarlarla yapılan mütareke ile başlar; arada İzmir ve İstanbul işgali, Anadolu'da yaşanan Eskişehir – Kütahya Savaşı, İnönü Savaşları ile devam eder, Sakarya Savaşı ile son bulur. Bu süre göz önüne alındığında roman zamanının yaklaşık iki yıl olduğu görülür.

Osmanlı Devleti'nin yıkılışının son birkaç yılında yaşananları anlatan romanda bir milletin ölüm - kalım mücadelesi şeklinde gerçekleşen iktidar mücadelesi aşağıdaki gibidir:

Romanın başında, Yunan askerinin İzmir'e ayak bastığı, yerli Rumlarla beraber Müslüman halka yönelik kıyım başlattığı haberi gelir. Bu kıyımda kocası ve oğlunu yitiren Ayşe yara alır:

“Mukbil Bey'i Yunanlılar parçalamış, oğlu Hasan'a bir kurşun isabet etmiş, ölmüş. Ayşe Hanım yaralı imiş, çiftlikten, İzmir'de bir İtalyan aileye iltica etmiş.”²⁶⁰

²⁵⁹ Nazan Bekiroğlu, *Halide Edip Adivar*, Şule Yayınları, İstanbul 1999, s. 76.

²⁶⁰ Halide Edip Adivar, *Ateşten Gömlek*, s. 22.

Bu işgal haberi İstanbul'da yankı bulur. İzmir'in işgalinden rahatsız olan kişiler, tertiplediği mitinglerle işgallere karşı konulması için İstanbul halkını göreve çağırırlar. Diğer taraftan bu çalışmalardan rahatsız olan İngilizlerin hükümete baskısı gittikçe artar. Yunanlıların İzmir'i işgalinden sonra İngilizler, İstanbul'u yer yer uçaklarla bombalar. Ardından şehri işgal eder, Meclis-i Mebusan'ı kapatır ve hükümet üyeleri başta olmak üzere birçok kişiyi Malta Adası'na sürgüne gönderir. Aynı zamanda muhalif görülen kişilerin ev ve işyerlerine baskınlar düzenler ve hareket imkânı bırakmayan sıkı kurallarla şehirde soluması imkânsız bir hava meydana getirir. Öte yandan Anadolu'ya kaçmak isteyenlerin kullandıkları güzergâhlar sıkı bir şekilde kontrol altında tutulur. Çalkantılı bir durum yaşayan İstanbul'a gelişinin ardından burasının İngilizlerin işgaline uğradığına şahit olan Ayşe, bu işgaller karşısında, başta asker olmak üzere içi vatan sevgisiyle dolu birçok kişinin Anadolu'ya geçtiğini görür. Romanda aynı zamanda işgalciler karşısında vatansever insanların tavrına tezat teşkil eden Şişli sakinlerinin vurdumduymaz hâllerine de işaret edilir.

İzmir işgalinden kaçıp geldiği İstanbul'da ikinci bir işgale tahammül edemeyen Ayşe, kendisinden önce Anadolu'ya geçen abisi Cemal ve arkadaşı İhsan'ın yanına gitmek ve orada elinden geleni yapmak ister. Kendisini götürmek için Peyami gönüllü olunca tehlikeli bir yoldan Adapazarı'na geçer.

Bu aşamadan sonra, Anadolu'daki mücadeleler esnasında yaşanan zorluklar ve bunlarla nasıl mücadele edildiği anlatılır. Bu mücadele dönemi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna giden yolun basamakları olması açısından da ayrıca tarihî bir öneme sahiptir.

Zorlu bir yolculuk sonrasında Adapazarı'na ulaşan Ayşe ve Peyami bundan sonra İstanbul'da yaşadıklarından farklı bir mücadele sahasına girerler. Bundan sonrasında, millî mücadelenin nasıl verildiği söz konusu edilir. İhsan, Cemal ve Haşmet üzerinden düzenli orduya geçişte yaşanan zorluklar, Anadolu'da yeni başlayan mücadeleye karşı duranlarla yapılan mücadeleler ve Kütahya - Eskişehir, Birinci ve İkinci İnönü Savaşları, Sakarya Meydan Muharebesi gibi düşmanla göğüs göğüse yaşanan savaşlar sırasıyla anlatılır.

Anadolu'da yürütülen mücadelenin İstanbul tarafından bir ihtilâl hareketi olarak telakki edildiği ve İstanbul'a bağlı hareket eden birçok unsurun onu bastırmak için

çalıştığı, romanda sık sık vurgulanır: “Anadolu’dan isyan haberleri geliyor, İngilizlerin Halifesi ile milletin asi çocuklarının dövüştükleri söyleniyordu.”²⁶¹ Ayrıca insanların, halifeye din vasıtasıyla bağlı olmasından dolayı başta Anadolu’da başlayan mücadeleye pek yanaşmadığı ve hatta karşı çıktığı ifade edilir: “Çerkez köyleri etrafında Türk, Çerkez, Rum, hatta Ermeni bir hayli eşkıya Halife ordusuna iltihak etmiş, bizim kuvvetlerle yer yer vuruşuyorlardı.”²⁶² Bir süre sonra Anadolu’daki hareket, “harekât-ı milliye” ismini alır ve ardından gittikçe de güçlen sistemli bir yapıya bürünür.

Romanda iktidar mücadelesinin asıl tarafları vatani işgal edenlerle onlara karşı koyan direniş hareketleridir. Bir tarafta ülkeyi işgal edenler ve onlarla birlikte hareket edenler öbür tarafta da millî mücadeleyi verenler vardır. Millî mücadeleyi verenler; Ankara’da düzenli ordu kurmak isteyen ihtilâl hareketi ile Anadolu’nun çeşitli yerlerinde kendi imkânlarıyla mücadele eden kuvva-yı milliye birlikleridir. Bunların karşısında ise İstanbul’u işgale den İngilizler, İzmir’i işgal eden Yunanlılar, onlarla beraber hareket ettiği söylenen halife ordusu ve bu orduya katılan veya faaliyetleriyle destek veren Türk, Çerkez, Rum ve Ermeni çeteler ve eşkıyalar vardır. Romanda geniş bir açıdan bakıldığında kendisine karşı iktidar mücadelesi verilen esas taraf İngilizlerdir. Zira İngilizlerin hem Yunanlıları hem de halifeyi kendi emelleri doğrultusunda kullandığı vurgulanır.

Romanda, Anadolu’da başlayan ihtilâl hareketinde yer alanlar hem düşmanı yurttan kovmak için savaşır hem de yeni bir yönetim sistemi getirmek isterler. Romanda:

“Hepsinin boğazından beline kadar fişekleri var, kuşaklarında tabanca ve bıçak asılı. Hepsi ayaklarının altında zemberek varmış gibi yere dokunur dokunmaz ayakları sıçırıyor, tüfeklerini bazen omuzlarında, bazan başlarında sallayarak gidiyorlar. Hepsinin gözleri ateşli, fakat geldikleri sınıflar ayrı idi. Bunlar arasında Rumeli dağlarında Bulgar eşkıyasıyla senelerce vuruşmuş, pişmiş; çetelerle, zabıt üniformasını ihtilal kisvesine çevirmiş İstanbul gençleri vardı.”²⁶³

²⁶¹ Halide Edip Adivar, *Ateşten Gömlek*, s. 67.

²⁶² Halide Edip Adivar, *Ateşten Gömlek*, s. 69.

²⁶³ Halide Edip Adivar, *Ateşten Gömlek*, s. 68.

ifadeleriyle tanıtılan ihtilâl hareketi mensupları: “Artık millet işi eline alsın”²⁶⁴ demekte ve verdikleri mücadele ile bunun yolunu açmanın peşindedirler. Romanın önemli kahramanlarından İhsan’ın ağzından:

“Memleketi temizlemek lâzım. Anadolu ordusu İzmir’den sonra öyle bir harp açacak ki... köhne şeyleri, karanlık şeyleri halkı sefil ve esir eden şeyleri temizleyecek ve yıkacak”²⁶⁵

denilerek savaş sonrasında gerçekleşecek yeni bir sisteme işaret edilir. Böyle bir sistem de “cumhuriyet” olabilir.

Romanda millî mücadele esnasında çeşitli mücadele araçlarının kullanıldığı görülür. Bunlar içinde romanda ön plana çıkan yöntemler; mitingler düzenlemek, Anadolu’daki harekete katılarak düşmanla savaşmak, propaganda faaliyetinde bulunmaktır. Diğer tarafta, yurdu işgale gelenlerin başvurdıkları mücadele araçları ise muhaliflerini sürgüne yollamak, kendisine karşı koyanlarla sıcak savaşa girmek, halkı öldürmek, isyanlar çıkartmak vb. olarak sıralanabilir.

Anadolu’da başlayan düşman işgalleri, İstanbul’daki hamiyetli insanları kurtuluş çaresi armaya iter. İlk ciddi tepkiler, yüzbinlerce insanın katıldığı mitinglerle gösterilir. Bu mitinglere çocuktan yaşlıya, kadından erkeğe, askerden sivil toplumun hemen her kesiminden insan katılır. Halide Edip, anılarında iki yüz bin kişinin²⁶⁶ katıldığını söylediği bu mitingler halkın bilinçlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Gerçekleşen çok sayıda mitingin en önemlileri Fatih ve Sultanahmet Mitingleridir. Halide Edip, bu mitinglere bizzat katılmış ve hatta miting kürsülerinde yaptığı ateşli hitaplarla insanları düşmanla mücadele yoluna sevketmiştir. Romanın başında yer verilen miting tarihte bahsi geçen Sultanahmet Mitingi’dir:

“O gün asıl Türkiye’yi ben ilk defa gördüm. Karanlık bir sır olan İstanbul’un arkası, asıl mahalleleri ağzını açmış, sükkânını dökmüştü. Birçok ihtiyar kadın, birçok ihtiyar erkek gördüm. İstanbul’un abus, sâmit ve görünmez ihtiyarları. ... gözlükleri altından yaşlar beyaz sakallarına alenen akarak ağlıyorlar. İpekli bol çarşafı içinde buruşuk yanaklarına yaşlar akarak nineler ağlıyor. ... Hiç biri ne önünü, ne arkasını görüyordu. Hamal ile genç münevverin, Karagümrüklü işçi, İstanbullu kadınla yüksek ökçeli süslü kadının, omuz omuza, yüz yüze geldiği bir gündü. Derinliği görülmeyen meydanda müthiş bir insan denizi derin ve sadasız uğultusuyla akıyor akıyor

²⁶⁴ Halide Edip Adivar, *Ateşten Gömlek*, s. 91.

²⁶⁵ Halide Edip Adivar, *Ateşten Gömlek*, s. 111.

²⁶⁶ Halide Edip Adivar, *Türkün Ateşle İmtihani (İstiklâl Savaşı Hâtıraları)*, Çan Yayını, İstanbul 1962, s. 29.

... Bütün bu canlı deniz üstünde Sultanahmet'in beyaz minareleri, hapishane binası yüzüyor gibi yükseliyordu. ... Ayasofya menfezinden giren herkes uçan Osmanlı bayraklarını siyah görünce dudaklarından bir feryat, kısılmış bir hıçkırık fırlıyordu. Gözleri sürmeli olduğunu en boyalı genç kadınlar bile unutmuş, bütün boyaları yanaklarından yaşlarla akıyordu.”²⁶⁷

Romanda ismi geçen ve Anadolu'ya savaşmaya giden birçok kişi önce bu mitinglerin havasını solumuştur. Romanda Halide Edip'in Sultanahmet Mitingi konuşmasında söylediği meşhur “Milletler dostumuz, hükûmetler düşmanımız”²⁶⁸ sözü de kendine yer bulmuştur.

İnsanlarda işgallere karşı daha fazla bilinç oluşturmak için başvurulacak araçlardan biri de o sıralar İstanbul'da, İzmir Müdafaa-i Hukuk diye bir propaganda bürosunun kurulmasıdır. Bu büro, aynı zamanda Anadolu'da başlayan mücadelenin İstanbul'daki gönüldaşlarla iletişimini ve ona İstanbul'dan maddi ve manevi güç temini sağlamak için oluşturulan önemli bir mücadele aracıdır.

Romanda önce İzmir'in Yunanlılar, ardından İstanbul'un İngilizler tarafından işgal edilmesiyle neye uğradığını şaşırarak başta asker tüm toplum kesimleri Anadolu'ya geçerek orada savaşmayı tercih eder. Kararlı olanlar zaten önceden Anadolu'ya gitmiş ve orada mücadeleye başlamışlardır. Tereddütte olanlar ise bu işgal sonrası kesin kararını verir ve artan bütün tehlikelere rağmen yola koyulur.

Herkesin adeta savaşa gitmek için can atmasına karşın sadece Şişli civarındaki kadınlarda ve mekteplilerde muhabirlerle konuşmak, çay ziyafetlerinde bulunmak ve böylece propaganda yapmak gibi zararsız yolları tercih edenler de vardır. Şişli'de ikamet eden alafranga ve Batı özenticilerini temsil eden İngiliz taraftarı Salime Hanım da bunlardan biridir. O, İngiliz'in himayesini ve affını ister. Salime Hanım, Çanakkale'de onca İngiliz kanının dökülmesi karşısında kendimizi affettirmemiz gerektiğini düşünmektedir. Bu durum eve gelen İngiliz muhabir Mister Cook'un yanında dillendirilince Ayşe çok hiddetlenir ve Mister Cook'a:

“Siz bizden af talep ediniz. Dün mütareke yaptınız, dün silahlarımızı bize bıraktırdınız. Bugün memleketimize hırsızları katilleri gönderiyorsunuz ve katilleri, hırsızları, tarihî bir şerefi olan büyük donanmamız himaye etti. Yeşil İzmir'i kan ve alev içinde bıraktınız. ... Her evden bir

²⁶⁷ Halide Edip Adivar, *Ateşten Gömlek*, s. 28.

²⁶⁸ Halide Edip Adivar, *Ateşten Gömlek*, s. 31.

Yunan neferi çıkıyor. İhtiyarların başı taşla ezilmiş, siyahlı kadınlar mütemadiyen bu vahşi sürüden kaçıyor. ...”²⁶⁹

Ayşe’nin işgal manzarasını dile getirerek İngiliz muhabirine verdiği cevaplar orada bulunan bazı subayların çok hoşuna gider. Onlar daha sonra Ayşe’ye: “Her azamız kopuncaya kadar İzmir yolunda kılıcımızı kınına koymayacağız.”²⁷⁰ diye kararlılıklarını ifade ederler. Bu subaylar arasında, Peyami’nin “Meserret Kıraathanesinde tanıdığı genç, toparlak yüzlü üç yüzbaşı, Hayri, Salim, Ahmet Selim”²⁷¹ ve Haşmet Bey vardır. Bunlar romanda Anadolu’ya geçerek orada savaşan bütün askerleri temsil ederler. Bunlar içinde Haşmet Bey, millî hareketin faal bir askeri olarak görev üstlenir. O, iradeli Osmanlı asker tipine kuvvetli bir örnektir.

Romanda önemli bir husus da Anadolu’da başlayan mücadelenin karşısında çeteler, eşkıya gruplarının ve isyancıların bitivermesi ile bazı yerel unsurların bu mücadeleyi çeşitli nedenlerle engellemek istemesidir. Romanda İhsan’ın emrindeki bir kısım askerle yaptığı mücadeleler bu kapsama girer. Romanda, devir meselelerinin ayrıntısına girilmeden Anadolu’da başlayan ihtilâlin karşısına çıkan bu engellerin bazı temel noktaları aksettirilir. Bu kapsamda verilen mücadele aynı zamanda düzenli orduya geçişte verilen mücadeledir. Romanda düşmana karşı kendi imkânlarıyla karşılık veren bazı silahlı halk birliklerinin –kuvva-yı milliye– düzenli orduya geçiş sırasında aynı zamanda bazı sıkıntılara sebep olduğu belirtilir. Konya ihtilâli, [Çakırcalı] Efe, [Çerkez] Ethem ve Çerkezler bu yönleriyle romanda işlenir.

“Efe ve Ethem ihtilafı eski zabitlerden olan ihtilalcilere bile orduda azıcık emniyetsiz bir nazar uyandırmış. Bu Cemal’i en ince yerinden acıtıyordu. İhtilalin güzel olmayan yerlerini, ihtilal anasırı arasında maddi menfaatler arkasında koşanlar olduğunu biliyordu. Lâkin iyi kötü ihtilâli imanlı, fakat isimsiz insanlar başlatmıştı. Şimdi iki devre arasında bu imanı, canıyla yeni devir için kurban olanların asıl Yunan ordusuyla başlayacak ordu çarpışmasında İstiklâl Ordusu haricinde kalmasından korkuyordu.”²⁷²

Anadolu’da başlayan hareketin karşısında yer alan isyan ve çete hareketleri İhsan emrindeki askerler vasıtasıyla şiddetle bastırır. İhsan’ın: “Memleketi baştan başa yiyen isyanları hâlâ titreyerek hatırladığım bir şiddetle bastırırken, asi köyleri yakar, asi

²⁶⁹ Halide Edip Adivar, *Ateşten Gömlek*, s. 39.

²⁷⁰ Halide Edip Adivar, *Ateşten Gömlek*, s. 40.

²⁷¹ Halide Edip Adivar, *Ateşten Gömlek*, s. 30.

²⁷² Halide Edip Adivar, *Ateşten Gömlek*, s. 131.

insanları asarken”²⁷³ diye bahsettiği hadiseler millî mücadele esnasında yazılan başka bir sayfayı işaret eder.

Bir süre sonra düzenli bir ordu teşkili için gerekli askerlerin sayısında önemli artışlar olur. İhsan, Cemal ve Haşmet gibi subayların emrindeki kuvvetler, kuvvet peyda ettikçe yavaş yavaş bir ordu şeklini almaya başlar. Romanda gerek Kütahya - Eskişehir Savaşı gerekse İnönü Savaşları düzenli ordunun ilk savaşları olarak ön plana çıkar. Ama *Ateşten Gömlek*’te esas imtihan bütün kayıplarıyla beraber Sakarya Savaşı’nda olur. Romanın esas kahramanları Ayşe, İhsan, Cemal ve Peyami hayatlarını bu savaşta yitirirler.

Polatlı yakınlarındaki Karadağ civarında başlayan Sakarya Savaşı’na İhsan, Cemal ve Haşmet alay komutanları olarak katılırlar.

Romandaki mücadele sürecinin kırılma noktası Sakarya Savaşı’dır. İzmir işgalinden sonra geçen iki yılda birçok mücadeleler verilir. En önemlisi düzenli bir ordunun kurulması sağlanır. Bu ordunun en kesin zaferi de bu savaş olur:

“İşte Sakarya’yı idare eden tarihî nokta. Biliyorum ki bu Türkün hayatında bir dönüm yeridir. Sakarya’dan sonra hayatımız başka bir safhaya girecek.”²⁷⁴

Bu savaş, kaynaklarda Batı karşısında yüzyıllardır süren bir gerilemenin durması olarak yorumlanır. İsmail Habib Sevük, Sakarya Meydan Muharebesi’ni, "13 Eylül 1683 günü Viyana’da başlayan çekilme, 238 sene sonra Sakarya’da durdurulmuştur.”²⁷⁵ diyerek bu savaşın önemini ortaya koyar.

Ateşten Gömlek romanının asıl kahramanı kuşkusuz Ayşe’dir. Onun ruhunda yanan ateş, erkekleri de savaş meydanına sevk edecek kadar büyüktür. Romanın bütün birincil kahramanları, verdikleri mücadelelerden sağ çıkmasalar da bir milletin kaderinde önemli bir kırılma noktasında yer alırlar. Kendileri ölmüşlerse de hayatları ait oldukları milletin hayatında baki kalır.

²⁷³ Halide Edip Adivar, *Ateşten Gömlek*, s. 161.

²⁷⁴ Halide Edip Adivar, *Ateşten Gömlek*, s. 149.

²⁷⁵ Hasan Kayalı, “The Struggle For Independence”, *The Cambridge History of Turkey*, Volume 4, Cambridge University Press, Cambridge, 2008, s. 138.

Merkezinde savaşın yer aldığı iktidar mücadelesi kapsamında incelenen romanlarda tarihin farklı dönemlerindeki mücadelelere tanık oluruz. Bu romanlarda anlatılan mücadelerin ortak özelliği savaşların iktidar mücadelesinin bir aracı olarak işlev görmesidir. Bunlardan *Sabih*'te İslâm dininin Türkistan'da yayılması sırasında yaşanan savaşları, *Timurlenk*'te Timur'un iktidarını sağlamlaştırmak için geniş bir coğrafyada sürdürdüğü savaşları, *Katırcıoğlu*'nda bir eşkıyanın Osmanlı Devleti'ne karşı bayrak açışını, *Gün Batarken*'de Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarını, *Ateşten Gömlek*'te ise Kurtuluş Savaşı genel ismi altında yaşanan savaşları ve onlardaki kahramanlığı görürüz.

2.2. Hikâyelere Yansıyan İktidar Mücadelesi

Türk edebiyatında Tanzimat Dönemi'nde Ahmet Midhat Efendi'nin *Kıssadan Hisse* ile *Letâif-i Rivâyât*, Emin Nihad Bey'in *Müsameretname* ve Samipaşazade Sezai'nin *Küçük Şeyler* kitaplarıyla ilk örnekleri görülmeye başlanan hikâye türü Servet-i Fünûn Dönemi'nde müstakil bir şekilde yoluna devam etmeye başlar.

İncelemeye dâhil edilen bu türde iktidar mücadelesine ilişkin hususların azlığı dikkati çeker. Bu durumun sebebi olarak hem hikâyenin bir tür olarak müstakil sanatçılarına yeni kavuşmasını hem de edebî tür olarak imkânlarının iktidar mücadelesi gibi çoğu zaman geniş alan gerektiren temalara uygun bulunmamasını sayabiliriz.

İncelenen dönem içinde kitap olarak basılan hikâyelerde iktidar mücadelesiyle alakalı olarak “savaş”ın ön plana çıktığı görülür. Tespit edilip incelenen yirmi beş hikâyeden Osmanlı tarihine ilişkin *Burak Reis* ve *Kösem Sultan* hikâyeleri dışında kalanlar²⁷⁶ aktüel savaşlarla ilgilidir.

İlgili dönemin manzum hikâyeleri hakkında yazdığı kitabında Mehmet Güneş, dönem içinde meydana gelen savaşların hikâyelere yansıması hususunda “Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında halkın yaşadığı

²⁷⁶ Bu ikisi dışında kalan yirmi üç hikâye; Bir Yiğit, Topal , Osman'ın Gazası, Atnaş'ın Üç Günü, Padişahım Alınız Menekşelerimi, Veriniz Gülümü; Bombardıman, Cennet Kapısı, Ali Fizanî, Sulh Mürekkebi, Bingazi'de Enver Bey'e;,Acu Mehmet, Piç, Sulhun Ağzı, Yolda, Sümbul Kokusu, Mekkareci Mehmet, Hasretten Hasrete, İpek Mendil, Üçüncü Yüzbaşı, Dünya Gözü ve Ahiret Sesleri, Duatepe, Kurdun Memleketinde ve Vasiyet isimli hikâyelerdir.

acılar, gösterdiği fedakârlık ve mücadeleler hikâyelere en canlı bir şekilde yansır.”²⁷⁷ tespitinde bulunur.

Merkezinde savaşın yer aldığı mücadeleleri, dönem içinde bastırdığı kitaplarıyla en çok Aka Gündüz’ün ele aldığı görülür.

Dönem içinde yazılan hikâyelerin bir kısmı manzumdur. “Türk Edebiyatında 1897 Türk - Yunan Savaşı’na ilişkin pek çok şiir yayımlanır. Bunlardan bazıları manzume ise bazıları da manzum hikâye olarak nitelendirilmeye müsaittir.”²⁷⁸ Ali Kemal’in *Vasiyet*’i bu manzum hikâyeler arasında sayıldığından²⁷⁹ incelenen eserlere dâhil edilmiştir.

Bu bölümde incelenen hikâyeler ait olduğu savaşların tarihlerine göre kronolojik olarak sıralanmıştır.

Halide Edip tarafından 1908’de kaleme alınan ve “Osmanlı tarihinden bir sahne” olarak nitelenen “**Kösem Sultan**”²⁸⁰ hikâyesi, Sultan İbrahim’in yerine Sultan IV. Mehmet’in getirilmesi olayını ve Kösem Sultan’ın iktidar hırsını konu edinir.

Hikâyede olaylar ve değerlendirmeler başkahraman Kösem Sultan üzerinden yansıtılır.

Sultan İbrahim’in devleti kötü idare etmesi, başta yeniçeri olmak üzere halkı Sultan’a karşı ihtilâl yapmaya sevk eder. Bu arada Kösem Sultan da oğlu Sultan İbrahim’in bazı kadınlar tesirinde kalmasına ve kendisinin saltanattaki eski gücünü yitirmesine tahammül edememektedir.

Sultan İbrahim’i istemeyen ihtilâlciler, Sadrazam Ahmet Paşa’yı öldürür. Bu olayın ardından genişleyen hareket sarayın kapısına kadar dayanır. Kösem Sultan’ın karşısına dikilenler ondan duruma el koymasını şu gerekçelerle isterler:

²⁷⁷ Mehmet Güneş, *Sosyal Meseleler Karşısında Aka Gündüz*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011, s. 228.

²⁷⁸ Mehmet Güneş, *Servet-i Fünûn’dan Cumhuriyet’e Türk Edebiyatında Manzum Hikâye*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2012, s. 56.

²⁷⁹ Mehmet Güneş, *Servet-i Fünûn’dan Cumhuriyet’e Türk Edebiyatında Manzum Hikâye*, s. 57.

²⁸⁰ Halide Salih (Edip), *Harap Mabetler*, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul 1326, s. 116 - 125. (Alıntılar bu baskıdandır.)

“A’da etrafa hücum etti; rüşvet, müsadere ile nizâ-ı ‘âlem elden gitti; zurna ve davul sesinden müezzinler işitilmez oldu. Mal, ırz ve canından ibadullah emin değil. Sultanıma bile taaddi ediliyordu. Sultanım, siz bu milletin anası, hakiki ümmü’l-mü’minînsiniz, diye size sığındık.”²⁸¹

Karşısında bulunan şahısların kararlılığından işin vahametini kavrayan Kösem Sultan, torunu Mehmet’i padişahlığı yürüten oğlunun yerine tahta çıkarmaya karar verir. İhtilalcilere bu kararını “Gideyim şehzadenin sarıcağın sardırıp çıkarayım.”²⁸² tarzında ifade eder.

“Kösem Sultan” hikâyesi, Osmanlı Devleti’nin en güçlü kadın sultanlarından Kösem Sultan’ın perde gerisinde ülke idaresinde sahip olduğu gücü göstermesi açısından önemlidir.

Hikâyedeki iktidar mücadelesi, halkın ve askerın, idare tarzını beğenmedikleri padişahı bizzat valide sultandan onay alarak zorla devirmesi şeklinde gerçekleşir. Hikâyedeki mücadelede amaç şahsî değil millîdir, bozulan “nizâm-ı âlem”i düzeltmektir. Bu gaye ile Sultan İbrahim yerine henüz yedi yaşındaki Şehzade Mehmet tahta getirilir.

Aka Gündüz tarafından kaleme alınan “**Burak Reis**”²⁸³, gerçek bir kahramanlık hikâyesidir. Hikâyede; Osmanlı - Venedik Savaşı sırasında Mora yarımadasının açıklarında yaşanan ölümüne mücadele konu edilir.

Akdeniz’de bekleyen donanmaya Padişah Bayezid’den bir ferman gelir. Fermanda kendisinin Mora’nın fethi ile meşgul olduğu yazılıdır. Fermanı alan Kaptan-ı Derya Davut Reis, bu durumda kendilerinin boş durmaması lazım geldiğini düşünür. Bunun için donanmanın eksikleri giderilir ve İnebahtı’nın fethi için bir tarafta Kaptan-ı Derya Davud Paşa diğer tarafta Burak Reis denize açılır.

Burak Reis, Venedikli Alban Armanyo ile Lordanyo’nun kendisine düşeceğini beklemektedir. Denizde bir süre ilerler ve bir akşamüzeri çok büyük bir donanma kuvvetiyle karşı karşıya gelir. Bunlar, beklediği kişilerin gemileridir. Beklediğinden de

²⁸¹ Halide Salih (Edip), *Harap Mabetler*, s. 124.

²⁸² Halide Salih (Edip), *Harap Mabetler*, s. 125.

²⁸³ Aka Gündüz, “Burak Reis”, *Türk Kalbi*, Matbaa-i Hukukiye, İstanbul 1327, s. 95 - 107. (Alıntılar bu baskıdandır.)

çok fazla bir kuvvete sahiptirler. Hücumlarına hücum ile karşılık vermek neredeyse imkânsızdır. Rüzgârın aleyhte olmasıyla savunma yapmak bile çok zordur. Çünkü bir gemiye dört beş gemi düşer. Burak Reis kendisine bugüne kadar hep söylenen “cenk edeceksin, zapt edeceksin fethedeceksin!”²⁸⁴ ifadelerini anımsar ve ölümüne savaşmaya, mağluben değil galiben ölmeye karar verir. Burak Reis’in komutasındaki donanmanın etrafı sarılır. Düşmanın gayesi donanmayı esir alarak bütün Avrupa’da büyük bir şeref kazanmaktır. Ama Burak Reis ne olursa olsun bu duruma düşmek istemez ve gizli bir plan işletir. Yaklaşan Armanyo’nun teslim teklifine hayır dedikten sonra, düşman gemilerinde birden büyük bir vaveyla işitilir. Komutanları ne olduğunu anlamaz. Bu sırada Burak Reis bir hamle yaparak, etrafını saran iki komutana bir darbe vurur ve ellerindeki kılıçları düşürür. Komutanları hayrete düşüren şey bütün gemilerin ateşe verilmesidir. Sonunda iki donanma içindekilerle beraber denizin ortasında yanar.

“Burak Reis” hikâyesi, İnebahtı fethine giden Burak Reis komutasındaki donanmanın firar etmek yerine hem kendi hem de beş katı büyüklüğündeki düşman donanmasını tamamen yakmasının zafere dönüşmüş hâlidir. Akdeniz üzerinde hâkimiyet mücadelesi kapsamında değerlendirilebilecek bu olay Hicrî 904 (Milâdî1499) yılında Şevval’in yirmi birinci günü gerçekleşir. Hikâye, Burak Reis’in şu sözü ile biter: “- Bazen, ... ölmek de zaferdir...”²⁸⁵

Mehmet Rauf tarafından kaleme alınan “**Bir Yiğit**”²⁸⁶ hikâyesi, Osmanlı-Rus Savaşı sırasında bir Türk yüzbaşısının düşman karşısında gösterdiği mücadele ve fedakârlık örneğini anlatır.

Türk komutanları, düşman içine yerleştirdikleri bir casustan düşmanın yedek cephanesinin geçici depo edildiği yeri öğrenir. Düşmana ertesi gün yapılacak taarruz öncesi bu deponun havaya uçurulması gerekli görülür. Bu işi yapabilecek cesaretle ve kabiliyette olan hikâyenin başkahramanı Yüzbaşı, kendi komutanı olan binbaşı tarafından üst mercilere önerilir. Kendisine, eğer görevi başarıyla yerine getiremezse düşman tarafından kurşuna dizileceği söylenir. Bu tehlikeyi göze alan Yüzbaşı hemen

²⁸⁴ Aka Gündüz, *Türk Kalbi*, s. 102.

²⁸⁵ Aka Gündüz, *Türk Kalbi*, s. 107.

²⁸⁶ Mehmet Rauf, *İlk Temas İlk Zevk*, Kütüphane-i Sevda, İstanbul 1338, s. 46 - 53. (Alıntılar bu baskıdandır.)

bir kılavuzla yola çıkar. Geceleyin karşılarına çıkan düşman nöbetçilerinin oluşturduğu engelleri aşarak deponun bulunduğu yere ulaşır. Yüzbaşı, yanında getirdiği dinamitleri mazgallara yerleştirdikten sonra uzaklaşmaya başlar; fakat beklenen sürede dinamitler patlamayınca kontrol etmek üzere geri döndüğü sırada yakalanır. Yüzbaşı, hikâyenin sonunda kurşuna dizilirken “Yaşasın Türklük!” diye bağırır.

Hikâyede hâkim bir Türklük vurgusu vardır. Yüzbaşı gerek bu görevi kabul ederken ve gerekse ifa ederken kendisi ile iç konuşmalar yapar. Yüzbaşı’nın iç konuşmalarında kendisini bu tehlikeli görevi ifaya götüren saik şöyle anlatılır:

“Onda Türklüğün istikbali hakkında nihayetsiz bir ümîd-i zafer var idi. Ona göre Türklüğün bugünkü mefkûresi, yalnız vazife ifa etmek değil, cihan-pesend kahramanlıklar icad edip asırlardan beri türlü mesaib ile ezilmiş olan milletin nasiyesini şan ve şerefle terfi ve tezyin etmek olmalıydı. ‘Ama bunun için fertler feda olacakmış... Millet büyüdükten, milletin hazine-i hamiyeti kesb-i servet ettikten sonra ne beis var...’ der idi. İşte bu gün, kendisine böyle bir fırsat zuhur etmiş idi.”²⁸⁷

Bu ifadeleri paralelinde olarak yazar, patlamayan dinamitleri tekrar ateşlemek için geri dönmeye karar vermeden önce Yüzbaşı’nın içinden geçenleri şu şekilde verir: “... Bugünkü istikbale bahş-ı gurûr edecek âli misaller irae etmek, Türklüğün şanını büyük fedakârlıklarla ilâ etmek lazım idi ...”²⁸⁸

“Bir Yiğit” hikâyesi, düşman karşısında büyük bir fedakârlık örneği sergileyen Yüzbaşı ile bir örnek sunar. Aynı zamanda bütün vatan evlatlarına vatan uğrunda hayatı pahasına mücadele etmeleri gerektiğine dair bir ders de verir. Hikâyedeki hâkim vurgu açısından bakıldığında Yüzbaşı, hayatını kaybetse de milletin hamiyet hazinesine yaptığı katkı ile milletin hayatı içinde bir beka kazanır.

Hüseyin Cahit tarafından kaleme alınan “**Topal**”²⁸⁹ hikâyesi, Nail ile Seniha arasındaki aşk ilişkisini ve bu ilişkinin savaş (muhtemelen Osmanlı – Yunan Savaşı) dolayısıyla aldığı darbeyi anlatır. Hikâye doğrudan düşmana karşı verilen bir mücadele

²⁸⁷ Mehmet Rauf, *İlk Temas İlk Zevk*, s. 49.

²⁸⁸ Mehmet Rauf, *İlk Temas İlk Zevk*, s. 52.

²⁸⁹ Hüseyin Cahit Yalçın, *Hayat-ı Hakikiye Sahneleri*, Hilal Matbaası, İstanbul 1325. s. 114 - 132. (Alıntılar bu baskıdandır.)

örneği sergilemekten ziyade savaşın toplum üzerinde meydana getirdiği etkilere yoğunlaşır.

Hikâyenin başkahramanı olan zabıt Nail, teyze kızı Seniha ile nişanlıdır. Nail, henüz ilân edilen savaşa katılmak için cepheye gideceğini Seniha'ya açıklar; fakat Seniha onun gitmesine karşıdır. Nail bir Osmanlı zabiti olarak cepheye gitmemeyi aklına bile getirmez:

“İ’lân-ı harp kendisini hududa, memleketini müdafaaya davet ederken o, bu mukaddes vazifeyi ifadan imtina edebilir miydi?.. Gitmese bile ne fayda vardı; elbette Seniha, böyle muhâfaza-i vatanı kendisinin sıcak kolları arasında kalmaya feda edecek kadar hamiyetsiz, kalpsiz bir korkağa nefretle bakacaktır. Evet, gidecek, o memleketin mütecaviz düşmanına sedd-i râh olacak; bu mübarek toprağın bir zerresine taarruza cüret edenleri ezecek; bir nişan-i şeca’atle ta göğsünde bir yara ile, galip ve mağrur, avdet edecek...”²⁹⁰

Nail Seniha'yı da razı ettikten sonra düşmanla savaşmak için cepheye gider. Bir süre sonra Nail'in şehit düştüğüne dair haber gelir. Seniha üzüldüğü bu olay sonrasında Paris'ten eğitimini tamamlayan halazadesi Nihat'ta teselli bulur. Bir süre sonra ona âşık olur ve onunla evlenmeye karar verir. Bu evlilik kararının alındığı sırada ölmeyen Nail, gönderdiği bir mektup ile savaşta aldığı yaralarının iyileştiğini yirmi güne kadar evde olacağını bildirir. Derken Nail savaştan vücudu yaralı bir şekilde döner. Hikâyenin bu safhasından sonra savaşın toplum hayatındaki olumsuz etkisini görürüz. “Topal” hikâyesinde bu durumun bir örneği sergilenir. Hikâyede, Nail'in gelişile oluşan yeni durumun Nail, teyze, Seniha ve Nihat üzerinde meydana getirdiği psikolojik akisler yansıtılır.

“Topal”da iktidar mücadelesi açısından önemli olan husus, Nail'in vatanı uğruna, birçok sevdiğini yitireceğini bile bile savaşı tercih etmesidir. Bunun yanında savaşa gitmeden önce Seniha'nın anladığı şu durum da önemlidir:

“Muhabbetin hodperestlikleri arasında genç kız anlıyordu ki o kendisi için hayatını feda edebilecek kalpte feda olunamayacak daha ulvi, daha mukaddes bir his, bir Osmanlı hamiyeti, bir vatan muhabbeti var...”²⁹¹

“Topal” hikâyesinde iktidar mücadelesiyle ilgili olarak Osmanlı'nın, karşısında mücadele ettiği tarafın kim olduğu belli değildir. Sadece hikâyede bu tarafın kimliği

²⁹⁰ Hüseyin Cahit Yalçın, *Hayat-ı Hakikiye Sahneleri*, s. 118.

²⁹¹ Hüseyin Cahit Yalçın, *Hayat-ı Hakikiye Sahneleri*, s. 119.

düşman olarak verilir ve ona karşı ne olursa olsun vatan savunmasına koşulmalıdır. Zira hamiyet bunu gerektirir. Nail de bu görevi, her ne kadar şahsî olarak zarar gördüyse de hakkıyla yerine getirir. Vatan uğrunda vücudunun bir kısmını ve hayatında en sevdiği kişiyi feda eder. Kendisi kaybetmişse de vatan kazanmıştır.

Halit Ziya tarafından yazılan “**Osman’ın Gazası**”²⁹² hikâyesi Osmanlı askerinin düşman karşısında gösterdiği fedakârlık ve mücadeleyi konu edinir.

1897 yılında Osmanlı-Yunan Savaşı’nın sonunda kazanılan zafer vesilesiyle basılan *Servet-i Fünûn* dergisinin özel sayısında savaşta gösterilen kahramanlıklar dile getirilir. Halit Ziya bu özel sayıda “Osman’ın Gazası” hikâyesi ile yer alır.²⁹³

Hikâyede anlatılan mücadele şu şekilde cereyan eder:

Düşmanla savaşan bir bölüğün içinde Osman ve yanında diğer bir grup arkadaşı, savaşın en kızgın zamanında bir savaş topunu stratejik bir tepenin üstüne koymak için bütün güçleriyle uğraş verirlir. Hedeflenen yere on - on beş adım kala çok zorlanırlar. Tam o sırada kendilerini fark eden düşman, mevikiyi topraklarla dövmeye başlar. Grubun tam ortasına bir top isabet eder. Ölenler ve yaralananlar olur. Bu esnada Osman da bir kolunu kaybeder. Ama topu bırakmak yerine topun bağlı bulunduğu halatı beline dolar. Halat da darbe alıp kopunca yuvarlanmaya başlayan topa Osman, bütün vücuduyla sarılır ve bu şekilde onu zapt etmeye çalışır. Ama topun ağırlığı karşısında tutunamaz, topa birlikte uçuruma doğru yuvarlanmaya başlar. Sonunda uçurumun dibinde kayalıkların arasına sıkışır. Ağır yaralanan Osman’ın yardımına arkadaşları koşar. Osman yerinden kımıldayamaz ama gözlerini açarak kucağında tuttuğu topun akıbetini sorar.

“Osman’ın Gazası” hikâyesinde anlatılan mücadelede bir tarafı Osman’ın içinde bulunduğu Osmanlı ordusu oluştururken mücadele edilen Yunan tarafı ise ismi verilmeden şu ifadelerle anlatılır: “.... karşıdaki tepeler, bütün o düşman

²⁹² Halit Ziya Uşaklıgil, *Bir Yazın Tarihi*, Özgür Yayınları, İstanbul 2005, s. 125 - 129. (Alıntılar bu baskıdandır.)

²⁹³ Halit Ziya Uşaklıgil, *Bir Yazın Tarihi*, s. 125.

tahassungâhları, libâs-ı sengîni kifayet etmiyormuş gibi âhenîn miğferler giyerek ateş püsküren bir mehîb fakat cebîn ejderler ...”²⁹⁴

“Osman’ın Gazası” hikâyesi sonu zaferle biten savaştan sonra yazılarak okuyucuya bu zaferin nasıl büyük bir mücadelenin sonunda kazanıldığını anlatmaya çalışır. Hikâye kahramanı Osman, bir askere yakışır tarzda savaşıyor ve ait olduğu milletin zafer kazanmasının ve hâkimiyetini sürdürmesinin garantisi olur. Osman özelinde savaşın bütün askerlerin mücadele azmi ve zafere olan katkısı göz önüne serilmeye çalışılır.

Aka Gündüz’ün kaleme aldığı “**Atnaş’ın Üç Günü**”²⁹⁵ adlı hikâyede Rum asıllı bir Osmanlı vatandaşının devletine karşı olan hamiyeti konu edilir.

Hikâye üç bölümden oluşur. Bu bölümler; “Birinci Gün”, “İkinci Gün” ve “Üçüncü Gün” olarak isimlendirilir.

Hikâyenin başkahramanı Atnaş, Rum asıllı bir Osmanlı vatandaşıdır. Askerlik çağına gelmiş ve yakında askere gidecektir. İçinde büyük bir vatan sevgisi vardır. O, vatanına son derece bağlıdır. Atnaş’a göre aynı kasabada yaşayan Daskali, büyük Yunanistan hayalini taşıdığı için, bütün memleketi kast ederek “bunlara, buralara daha ötelere karşı fenalık yapıyor.”²⁹⁶ Atnaş, Olimpos’a seslenir ve orada yaşayıp başkaları tarafından zehirlenen dindaşlarına akıl vermesini ister. Onların savaştığı Osmanlı Devleti’ne olan kendi aidiyetini:

“... onlar benim dindaşım, fakat buradakiler kardeşimdir. Ben kardeşimi severim.”²⁹⁷

ifadeleriyle belirtir.

İkinci Gün ismini taşıyan kısımda Atnaş askere uğurlanır. Köyün gençleri onu müzik eşliğinde:

“Sancağımız şanımız, Osmanlı unvanımız
Bu vatanın uğruna feda olsun canımız”²⁹⁸

²⁹⁴ Halit Ziya Uşaklıgil, *Bir Yazın Tarihi*, s. 127.

²⁹⁵ Aka Gündüz, *Türk Kalbi*, Matbaa-i Hukukiye, İstanbul 1327, s. 131 - 155.

²⁹⁶ Aka Gündüz, *Türk Kalbi*, s. 135.

²⁹⁷ Aka Gündüz, *Türk Kalbi*, s. 135.

dizelerini söyleyerek uğurlar.

Üçüncü Gün isimli bölümde, Atnaş'ın Yunan askerleri karşısında verdiği kahramanca mücadele anlatılır. Atnaş'ın içinde bulunduğu tabur Alasonya'ya hareket eder ve orada sınır karakollarına yerleşir. Atnaş'ın da yer aldığı bir devriye, görev sırasında Yunan eşkıyası tarafından pusuya düşürülür. Kırk kişiye karşı üç kişi yarım saat çatışır. Bu çatışmada büyük başarılar gösteren Atnaş yaralanır. Ölmeden önce yazdığı mektupta, sevdiği kız Marika'ya seslenir, eğer Marika, kendisini çok seviyorsa kendi arkadaşı Apostol ile evlenmesini ve intikamını alacak bir evlat yetiştirmesini ister.

“Atnaş'ın Üç Günü” hikâyesi, Osmanlı Devleti bünyesinde yaşayan Rum vatandaşların 1897'de Osmanlı – Yunan Savaşı sırasındaki duruşlarını göstermesi açısından önemlidir. Bu savaş sırasında Daskali gibi “Büyük Yunanistan” hayalini kuranlar az da olsa bulunduğu gibi Atnaş ve diğer kasabalılar gibi Osmanlı Devleti'ne gönülden bağlı olan büyük bir kesim de bulunur.

Hikâyede Atnaş, dindaşı ile kardeşleri arasında tercihini kardeşim dediği Osmanlı'dan yana kullanır ve askere giderek vatanın uğrunda mücadele eder. Bu hareketiyle Osmanlı Devleti'nin bu savaşı kazanmasına katkıda bulunur.

Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun kaleme aldığı “**Padişahım Alınız Menekşelerimi, Veriniz Gülümü**”²⁹⁹ adlı hikâyesi Trablusgarp'a savaşa giden askerlerin verdiği mücadele üzerine kuruludur.

Hikâyenin gerçek mekânı İstanbul olmasına rağmen iktidar mücadelesi ile ilgili olan kısımların yaşandığı yer savaş meydanı olan Trablusgarp'tır.

Hikâyedeki olayların merkezinde yer alan Ayşe, babası beş yıl önce Trablusgarp'a savaşa gitmiş genç bir kızdır. Şimdilerde nişanlısı Tosun da askere alınarak Trablusgarp'a gönderilmiştir. Tosun'un gidişiyle artık kimsesiz kalan Ayşe, İstanbul'a gelir ve hemşehrileri tarafından Cihangir'de yaşayan Erkân-ı Harbiye

²⁹⁸ Aka Gündüz, *Türk Kalbi*, s. 142.

²⁹⁹ Ahmet Hikmet Müftüoğlu, *Çağlayanlar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1987, s. 41 - 51. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Binbaşısı Tuğrul Bey'in evine yerleştirilir. Kısa süre sonra Tuğrul Bey de Trablus'a gider.

Daha önce babasını Moskof ile yapılan savaşta yitiren evin hanımı Samime ile Ayşe bu andan itibaren dert ortağı olurlar. Bir gün Samime Hanım *İkdam* gazetesini okurken “On Üç Zırhlıya Karşı Bir Asker” isimli bir haber gözüne çarpar. Ayşe bu haberden babasının öldüğünü öğrenir. Haberde Mehmet Çavuş'un kahramanca bir savunmadan sonra başına yağın g llelerle şehit olduğu yazılıdır. Samime Hanım:

“Ne yapalım? Erkekler vatanın kuzuları değil mi? Bir gün alınlarında yazılmışsa, elbette kurban olacaklardır.”³⁰⁰

diye hem kendini hem de Ayşe'yi teselli etmeye çalıştıktan sonra:

“Allah babanı aldı. Belki gülünç sana bağışlar.”³⁰¹

der.

O gece Ayşe rüyasında nişanlısı Tosun'u görür. Tosun kendisine: “Padişah babamıza bir demet ik   ek götür ve mukabilinde beni ondan iste.”³⁰² der. Ayşe'nin padişaha   ek verme konusundaki tereddüdünü gidermek için Tosun: “Gönlüm diyor ki ben şehid olmamışsam mutlaka vereceksin.”³⁰³ ifadeleriyle onu ikna eder.

Ayşe ertesı gün elindeki bir demet menekşeyi padişaha vermek için yola çıkar. Ama bu sırada önünden geçen tabur içinden bir askeri nişanlısına benzetir ve onu görmek için hareket edince yere düşer ve elindeki menekşeler çamurun içinde ezilir. O an hatırına Tosun'un söylediği “ben şehid olmamışsam   ekleri mutlaka vereceksin.” sözleri gelir. Ayşe bu andan itibaren nişanlısını yitirdiğine kanaat getirir.

1911'de yazılan hikâye o sıralar İtalyanlara karşı devam eden Trablusgarp Savaşı'nı anlatır. Hikâyede düşmanla mücadelede hem cephedeki hem de onun gerisindeki manzara aksettirilir. Yazar kurgudaki başarısıyla okuyucusunu yakınlarını cepheye gönderenlerin ıstırabına ortak eder.

³⁰⁰ Ahmet Hikmet Müftüoğlu, * ağlayanlar*, s. 45.

³⁰¹ Ahmet Hikmet Müftüoğlu, * ağlayanlar*, s. 45.

³⁰² Ahmet Hikmet Müftüoğlu, * ağlayanlar*, s. 47.

³⁰³ Ahmet Hikmet Müftüoğlu, * ağlayanlar*, s. 47.

Hikâyede ölen her nefer Trablusgarp'ta kaybedilen bir toprak parçası gibidir. Şehit olan bu askerler ebedi bir hayata kavuşurken adeta beraberinde vatan topraklarından olan Trablusgarp'tan da bazı parçalar alıp götürür. Tarihî gerçeğe uygun olarak kaleme alınan hikâyede, uğrunda birçok şehit verilmesine karşın Trablusgarp, Osmanlı Devleti için Afrika'da telafisi zor bir toprak kaybına şahit oluruz.

Aka Gündüz tarafından yazılan “**Bombardıman**”³⁰⁴ hikâyesi Trablusgarp Savaşı sırasında yaşanan mücadelelerden bir sahneyi ve o sahnenin ardından yaşanan can ve mal kaybını konu eder.

Türk tarafında yer alan kuvvete Trablus'un deniz tarafından İtalya gemilerince bombardıman yapılır. O sırada atış menzilinde bulunan iki İtalyan gemisine daha şiddetli bir şekilde karşılık verilir. Çatışma bittiğinde iki Müslümanaskerin şehit düştüğü görülür. Bu esnada asker mevzi değiştirir. Hikâyenin başkahramanı Yüzbaşı, daha sonra katılmak üzere mevzi değiştiren askerden ayrılır. Evine gider. Yolda bombardımanda harabeye dönen şehirden manzaralara şahit olur. Yolu üzerinde parçalanmış yüz kadar cesede rast gelir. Biraz sonra evinin bulunduğu mahalle ulaştığı zaman ev yerinde bir harabe bulur. Yıkıntılar içinde ilk önce kayınpederinin cesedini, ardından hamile karısının parçalanmış vücudunu görür. En son olarak, henüz ruhunu teslim etmeyen oğlu Canfeda'yı bulur. Canfeda dirseğinden kopan küçük kolunu babasının yanağına dayar ve

“- Baba! ... Top, top!..”³⁰⁵ diyerek vefat eder.

“Bombardıman” hikâyesi, Trablus şehrinin İtalyan gemilerince bombardımana uğramasının ardından bir asker ailesinin yok oluşunu anlatır.

Aka Gündüz'ün yazdığı “**Cennet Kapısı**”³⁰⁶ hikâyesi Anadolu'dan gidip Bingazi'de İtalyanlarla göğüs göğüse çarpışan askerlerin verdiği mücadelelerden bir kesiti yansıtır.

³⁰⁴ Aka Gündüz, *Türk Kalbi*, Matbaa-i Hukukiye, İstanbul 1327, s. 29 - 39.

³⁰⁵ Aka Gündüz, *Türk Kalbi*, s. 39.

Hikâyenin başkahramanı Aydınli bir askerdir. Kendisi Trablusgarp Savaşı kapsamında Bingazi şehrinde savaşıyan iki bölük askerin içinde yer alır. Aydınli, İtalyanlarla dört kez çatışmaya girer. Üç saat süren son çatışmada İtalya tarafı, çıktıkları karadan kendilerinin beş misli bir kuvvet ile saldırıya geçer. Aydınli, karşıındaki şapkalı düşman askerlerinin avcı hattına yaptığı atışlarla sekiz kişinin kafasına kurşun isabet ettirmiştir. Gördüğü direniş karşısında düşman askerinin bir kısmı kaçmaya başlayınca, Aydınli bir an evvel düşmana karşı kasatura takarak saldırıya geçmek ister. Biraz sonra düdük çalınır ve kasaturalar takılarak hücum başlanır.

Bu hücum sırasında Aydınli, iki kurşunla yaralanır. Gözünü açtığıında kendini hastanede bulur. Durumunu iyice fark ettikten sonra şehit olacağını anlar ve annesine acıklı bir mektup yazarak üzülmemesini salık verir.

Hikâyede önemli başka bir unsur olarak Aydınli'nın Yemen yerine Bingazi'de savaştığı için daha mutlu olmasıdır. Aydınli'ya göre “Yemen'de din kardeşi, vatan kardeşi ile boğuşmaktansa, burada din düşmanı, vatan düşmanlarıyla uğraşmak”³⁰⁷ daha kıymetlidir.

“**Ali Fizanî**”³⁰⁸ hikâyesi Trablusgarp şehrini işgal eden İtalyanlara karşı yerli halkın verdiği mücadeleden bir kesit sunar.

Hikâyenin başkahramanı Ali Fizanî, sonradan Akdeniz'in kenarında bulunan şehre (Trablus) gelmiş ve burada daimi ikamete başlamış biridir. Burada kaldıkça Osmanlı Devleti'ne ve halifeye büyük bir hamiyetle bağlanır. İtalyanların şehri işgalini duymasının ardından tam bir hamiyetle çalışır. Son günlerde işgaller başlayınca savaşa davet işini şehirde üstlenen de kendisi olur. Sokaklarda, caddelerde “El-cihad! Cihadün fi's-sebilillah! Cihadün fi's-sebili'l-vatan” diyerek halkı İtalyanlara karşı savaşımaya davet eder.

İtalyanların şehri işgalinden sonra kendisi gibi Fizanli beş hemşehrisini etrafına toplar ve onlara:

³⁰⁶ Aka Gündüz, *Türk Kalbi*, s. 40 - 49.

³⁰⁷ Aka Gündüz, *Türk Kalbi*, s. 46.

³⁰⁸ Aka Gündüz, *Türk Kalbi*, s. 88 - 95.

“İtalyanlar şehre girdi. Mücahitlerimiz hariçte cenk ediyorlar. Ey kum diyarının geniş omuzlu evlâdı! Biz dâhilde boş; aciz ve haif duralım mı!”³⁰⁹

diye hitap eder. Bu ifadeler o gençlere kâfi gelir ve cihat için yola çıkarlar. Şehirde ilk rast geldikleri yirmi beş kişilik bir İtalyan müfrezesine ellerindeki hançerlerle saldırırlar ve on İtalyan askerini yere sererler. Silahlarını bırakarak kaçan diğerlerini takip ederler. Bu takip sırasında yakalanan Ali Fizanî, İtalyanların kâtil nitelemesini reddeder ve kendisinin bir “mücahit” olduğunu söyler. İtalyanlar tarafından idama mahkûm edilen Ali Fizanî kurşuna dizilir.

Ali Fizanî, sonradan yerleştiği bir şehirde dinî bağlarla bağlandığı halifenin tarafında yer alarak İtalyanların işgali karşısında cansiperane çalışır. Sonunda idam edileceğini bilse de düşmanın yaptıklarına karşı kendisini bir “mücahit ve müntakim” olarak görür ve inandığı değerler uğruna hayatını feda ederek bir kahramanlık örneği sergiler.

“**Sulh Mürekkebi**”³¹⁰ hikâyesi Trablusgarp Savaşı’nda İtalyanlara karşı verilen mücadeleyi konu eder.

Hikâye, düşman mevzilerine saldırı hazırlığı içinde olan sekiz asker ve başlarında bulunan bir yüzbaşının saldırı öncesi plan ve savaş ile ilgili olarak yürütülen “sulh” görüşmeleri hakkında yaptıkları konuşmalarla başlar.

Sekiz askerden biri olan Çavuş, sulhun Trablus’u düşmana vermekle neticelenebileceği yönünde İstanbul’dan gelen haberi kabullenemez. Bu durumu ziyadesiyle rencide edici bulur. Biraz sonra düşman mevzilerine yaklaşan müfreme ve düşman nöbetçileri tarafından fark edilmelerine rağmen geri çekilmeyip saldırıda bulunur. Şiddetli çatışmalar meydana gelir. Çatışmada dört şehit veren müfrezedensâğ kalan dört kişi sabaha karşı karargâha döner. Dönerler içinde ağır yara alan Çavuş ölmeden önce elinde tuttuğu bir İtalyan asker şapkasını kolundan sızan kanın altına tutar ve şapka dolup taşıktan sonra yanında bulunan Komutan Enver Bey’e son vasiyetini söyler:

³⁰⁹ Aka Gündüz, *Türk Kalbi*, s. 91.

³¹⁰ Aka Gündüz, *Türk’ün Kitabı*, Dersaadet, Selanik Matbaası, İstanbul 1329, s. 30 - 41. (Alıntılar bu baskıdandır.)

“Bu şapkayı alınız, içindeki kanla beraber İstanbul’a gönderiniz. Vasiyetim budur, sulhu yazarlarken kalemlerini bu kana batırsınlar .. ve imzaladıktan sonra şey .. yadigarım olsun .. bu şapkayı da .. başlarına .. kendi başlarına geçirsinler ..”³¹¹

“Sulh Mürekkebi” hikâyesinin Trablusgarp Savaşı’ndan sonra imzalanan ve toprak kaybıyla neticelenen antlaşmayı eleştirmek amacıyla yazıldığı görülür. Hikâye, uğrunda can ve kan verilen toprakları, yöneticilerin adına sulh diyerek masa başında imzaya konu etmeden önce cephede yaşananları hatırlaması gerektiği yönünde bir şiddetli hatırlatmada bulunur.

Aka Gündüz tarafından kaleme alınan “**Bingazi’de Enver Bey’e:**”³¹² hikâyesi, bir annenin cephedeki zabıt oğluna yazdığı mektup şeklinde kaleme alınmıştır. Anne, mektubunda oğluna devletin aynı anda beş savaş yürüttüğünü bildirir.

Hikâyede Enver, ismi verilme de Trablusgarp’ta düşman İtalya ile savaşmaktadır. Bu sırada ülkenin batısında yeni savaşlar baş gösterir. Mektubu gönderen annenin dilinden bu cepheler şöyle ifadesini bulur:

“Muharebe var .. Bir değil, üç değil .. Tamam dört muharebemiz daha var Enver’im! Birisi; zabıt olduğun günden beri, kim bilir kaç yıl bombalı çetelerle çarpıştığın Bulgar, diğeri şu zavallı Yunan yok mu Yunan işte o .. Diğer ikisine gelince; ne diyorlardı? Bak adını unuttum, unutulmayacak şey değil ki .. Sırp mı diyorlar, Karadağ mı, kırmızı mı; onlar... Bir de siz orada; etti beş.”³¹³

“Annesinin lisanından” diye başlayan hikâyede bir asker annesinin, bir kadının cephede düşmanla savaşan oğlu şahsında ve milletine olan manevi desteği görülür. Hatta anne, mektubunda Enver’e hitaben diğer oğlu Nuri’yi yanında daha fazla tutmamasını ve onu memleketin diğer yerlerinde savaşmaya göndermesini ister. “Sen kumlarda, kardeşin Balkanlarda, ben de halifenin makarrında ..”³¹⁴ ifadeleriyle kendisini de dâhil ederek her birinin ayrı bir yerde düşman kovalamasının daha yerinde olacağını ifade eder.

³¹¹ Aka Gündüz, *Türk’ün Kitabı*, s. 41

³¹² Aka Gündüz, *Türk’ün Kitabı*, s. 46 - 52.

³¹³ Aka Gündüz, *Türk’ün Kitabı*, s. 46.

³¹⁴ Aka Gündüz, *Türk’ün Kitabı*, s. 51.

Hikâyede olaylar, Balkan Savaşlarının başlama zamanlarını işaret eder. Bu sırada var olan Trablusgarp cephesine yeni cepheleler eklenmiştir. Hikâyedeki annenin yaşananlar karşısındaki vakur duruşu o dönem yaşanan psikolojiyi göstermesi açısından önemlidir. Yıllardır savaşan oğullarına bundan sonra kendisinin de katılacağını bildirmesi ve kendinden emin tavrı yaşanan savaşlardan galip gelineceğinin bir işareti olarak okuyucuya sunulur. Ancak hikâyede savaşların nasıl bir sonla bittiğine dair bir işaret mevcut değildir.

“**Acu Mehmet**”³¹⁵ hikâyesi Bulgarlar ile yapılacak Balkan Savaşı öncesindeki hazırlıklara ve daha önce Balkanlarda yaşanan mücadelelere ilişkindir.

Son zamanlarda Osmanlı Devleti ile Bulgarların arası açılmıştır. Bulgar komitacıları ile Narodnikler muharebe istemektedirler.

Hikâyenin başında, savaşta bir ayağını kaybeden başkahraman Acu Mehmet ve beraberindeki köyün ihtiyarları ile Acu Mehmet’in şehit karısı olan gelini Salime’nin kahve pişirdiği bir köy manzarası vardır. Toplananlar eli kulağında olan savaş ile daha önce yaşadıkları savaşlarda yitirdikleri üzerine konuşurlar. Gelen bir emirle, başlamak üzere olan Balkan Savaşı için ihtiyarlar da savaşa çağırılmıştır. Acu Mehmet’in yanında bulunan ihtiyarlardan da savaşa gidecek olanlar vardır. Hepsi de bu çağrıya gönülden rıza gösterir.

Kendisi de bir ihtiyar olan Acu Mehmet, Gazi Osman Paşa ile Tuna boyunda üçüncü çavuş olarak görev yaptığı savaşı hatırlar. O gün akşama kadar savaşmışlardır. Savaş sırasında Osman Paşa’nın yaralandığı haberini duyunca bulunduğu mevzide duramamış yağın güllerle arasından gitmek isterken bir gülle ile sol ayağını kaybetmiştir. Acu Mehmet kendi hikâyesini şöyle özetler:

“Ben iki kurşun yedim, bir bacak kaybettim... Koskoca güzelim bir vatani terk ettim... Amcam oğullarını Teselya’da gömdüm. Salime’nin kocasını Selanik Balkanlarında bıraktım .. Koca bir ocaktan gelinmekle benden başka kimse kalmadı .. Ama inşallah ben de kalmayacağım .. Topal Acu, sağlam asker gibi vazife göreceğim ..”³¹⁶

³¹⁵ Aka Gündüz, *Türk’ün Kitabı*, s. 102 - 111.

³¹⁶ Aka Gündüz, *Türk’ün Kitabı*, s. 110.

Acu Mehmet cepheye ertesi gün gidecek olan ihtiyar arkadaşlarına kendisinden Tuna'ya selam götürmelerini ister. Şimdi bir bacağı olmadığı için silah altına alınmasa da o, kendisini daha sonra başlayacağını düşündüğü Moskof savaşına sakladığını ifade eder.

“Acu Mehmet” hikâyesinde, daha önceki Plevne Savaşı'nda düşmana karşı verilen mücadelenin yanında şimdi eli kulağında olan bir savaş öncesi gençlerin ardından ihtiyarların savaşa çağrılması dikkati çeker. Gerektiğinde ihtiyarların bile vatan savunmasına katılacağı fikrinin işlendiği hikâyede söz konusu vatan yitimi olunca diğer bütün yitimlerin bahse değer edilmeyeceği vurgulanır.

Aka Gündüz tarafından yazılan bir başka hikâye olan “**Piç**”³¹⁷ Balkan Muharebeleri sırasında Bulgarlarla savaşırken yaşanan bir olayı anlatır. Hikâye emekli subay olan bir babanın ağzından oğluna yazılan bir mektup şeklinde kaleme alınmıştır.

İsmi verilmeyen baba Bulgarlarla yapılan savaşta yaralananların bulunduğu bir hastanede oğluna ilişkin bir haber merakındayken bir askerden ilgili taburun kahramanca savaştığını ve yarısının şehit olduğunu işitir. Dikkatini olaya veren baba bahsedilen taburun oğlunun bulunduğu tabur olduğunu anlar. Olayı nakleden askerin taburda savaşan askerin direncini Palabıyık Ali Efendi adında bir askerin bozduğunu ifade eder. İşte babanın aradığı oğul bu Palabıyık Ali Efendi'dir. Alayın emir neferi olan hasta asker, cesareti ve mertliğiyle ün salan Palabıyık'ın tabancasını elinden, dürbününü gözünden atarak kaçışının diğer askerler üzerinde kötü tesir meydana getirdiğini, kendisinin kaçışını gören diğer askerlerin de mevzilerini bırakarak ona katıldığını ifade eder. Bu durum düşmanın saldırılarını artırmasına sebep olur. Neticede birçok asker şehit olur. Askerin kaçışına neyin sebep olduğunu soran komutana emir eri, Palabıyık'ı gösterir. Komutan, kaçan Palabıyık'ın arkasından yetişerek onu silahla yaralayarak durdurur. Onun durmasıyla diğer askerler de durur. Ordunun içinde bulunduğu durum düzelir. Palabıyık'ın şimdi nerede olduğunu soran babaya, hasta asker, onun omuzundaki yaralardan dolayı Babaeski seyyar hastanesinde tedavi altında olduğunu söyler.

³¹⁷ Aka Gündüz, *Türk'ün Kitabı*, s. 146 - 154.

Kendisi de bir asker olan baba, oğlu hakkında duyduklarından son derece büyük bir üzüntüye kapılır. Ona lanetler okur. Kendisi Karadağ Muharebesi'nde iken nişanlanmış, Sırp kavgasında nikâhlanmıştı. Şıbka'da göğsünden kurşun yediği sırada da oğul sahibi olmuştur. Baba kendisinin düşman karşısında gösterdiği kahramanca mücadelelere karşın oğlunun gösterdiği bu davranıştan dolayı Türk de Müslümanda, hele kendi kanından hiç olamayacağını ifade eder. O, olsa olsa “ruhen piç” olabilir.

Hikâye, Palabıyık adındaki askerin düşman karşında ordunun mağlubiyetine sebep olacak son derece tehlikeli hareketini kınayarak Türk ve Müslüman askerlerin sahip olması gereken cesareti vurgulamak ister. Görünüşte iriyarı ve heybetli olmanın savaş meydanında işe yaramadığını, önemli olanın düşman karşısında dayanabilmek olduğunu anlatmaya çalışır.

“**Sulhun Ağzı**”³¹⁸ hikâyesi, Bulgarlar ile gerçekleşen savaş sonunda yapılan “sulh” görüşmelerinin cephedeki yansımaları gösterir. Hikâyedeki mücadele unsuru, “sulh” görüşmelerinden rahatsız askerin savaşmak arzusunu temsil eden ferdî bir olay etrafında şekillenir.

Hikâye, Bulgarlar ile yapılan sıcak savaşın yerini barış görüşmelerine bıraktığı bir kış zamanında üç nefer, bir onbaşı ve bir mülazımın teftiş için yaptıkları devriye gezisini ve bu esnada gerçekleşen olayı anlatır.

Teftiş görevi esnasında Onbaşı ısrarla komutanına muharebenin ne vakit olacağını sorar. Mülazım, Onbaşı'sının teklifinde ısrar etmesinin nedenini sorunca Onbaşı, “yüzlerindeki karanın beyazlanması için” cevabını verir. İkili arasında bu konuda geçen konuşma şu şekildedir:

- “ - Bak! Yerler beyaz, gökler beyaz, her şey beyaz .. Yüzümüzün karasını da ..
- Ey?. Karasını da?
- Beyazlatmak için efendi ... ”³¹⁹

Konuşmanın devamında Mülazım, “sulh olmazsa, beyazlanırsın.”³²⁰ diyerek Onbaşı'sına zamanın muharebe zamanı değil, sulh zamanı olduğunu söyler. Son

³¹⁸ Aka Gündüz, *Türk'ün Kitabı*, s. 169 - 180.

³¹⁹ Aka Gündüz, *Türk'ün Kitabı*, s. 173.

zamanlarda insanların ve gazetelerin hep sulhun ağzıyla konuştuğu yönündeki açıklamalarını özetlercesine “bugün tüfeğin ağzı değil, sulhun ağzı konuşuyor.”³²¹ der. Ayrıca Onbaşı’nın anlaması için de etraflarında bulunan, içinde insan kemiklerinin de olduğu karanlık ve derin bir çukuru işaret eden Mülazım, sulhun ağzını bu çukurun ağzına benzeterek açıklamasını somutlaştırmaya çalışır.

Açıklamalardan tatmin olmayan Onbaşı, arkadaşlarından gizlice ayrılır. Biraz sonra keşif esnasında tesadüf ettikleri düşman müfrezesinin yüz elli metre kadar uzaklıktaki noktasından birkaç silah sesi gelir. Biraz sonra Mülazım ve askerlerin bulunduğu yere, gece karanlığında Onbaşı, vurduğu bir Bulgar neferini sürükleyerek getirir. Çukurun yanına bırakır. Önce askerin gövdesini, ardından gövdesinden ayırdığı askerin başını “sulhun ağzını kapıyorum” diyerek çukura atar. Kendisi de vurulan Onbaşı vasiyet olarak vücudundaki kurşunun çıkarılmasını ve onu “açık kalmış sulh ağzıları”na akıtılmasını söyler. Ardından ruhunu teslim eder.

Trablusgarp Savaşı’yla başlayan toprak kayıpları Balkan Savaşlarıyla gittikçe artar. Bu toprak kayıpları dönemin en can acıtıcı meselesidir. “Sulhun Ağzı” hikâyesinde bu mesele yüzümüze çalınan bir “kara” olarak ifadesini bulur. Bu “kara”nın Onbaşı derecesinde bir askerin muharebe isteği ile temizlenmek istenir. Fakat buna yapılan barış görüşmeleri engeldir. Onbaşı ise bu durumu kendi vicdanına kabul ettiremez, mevcut duruma bir isyan olarak ferdî bir mücadeleye girişir ve Bulgar müfrezesine saldırır. Sonuçta kendisi ölmüş ise de geride kalanlara bir mücadele ruhu bırakır.

Aka Gündüz tarafından yazılan “**Yolda**”³²² hikâyesi ütöpik bir hikâyedir ve Osmanlı Devleti’nin ülkenin doğusunda Rusya ile yaptığı savaşı konu edinir.

Hikâyede askerin Ruslar karşısında kazandığı zafer dolayısıyla orduyu kutlamak için ordugâh, Osmanlı Veliâht’ı tarafından ziyaret edilir ve ardından Ruslar ile havada uçakların katıldığı hâkimiyet mücadelesi görülür.

³²⁰ Aka Gündüz, *Türk’ün Kitabı*, s. 173.

³²¹ Aka Gündüz, *Türk’ün Kitabı*, s. 173.

³²² Aka Gündüz, *Türk Kalbi*, s. 107 - 130,

Hikâyenin başında Harbiye Nazırı ile Veliaht telefonda konuşurlar. Harbiye Nazırı ordunun şiddetli çatışmalar sonunda Batum’u aldığını, bu başarının da Avcı Livası Kumandanı Artin Kasbaryan Paşa’nın eseri olduğunu ifade eder.

Veliaht, moral olsun diye savaşı kazanan orduyu uçak ile ziyaret etmek ister. Kullanılacak uçak, Bakırköy uçak fabrikasında üretilmiştir. Uçak, Sinop ve Trabzon güzergâhı üzerinden gider. Bir süre sonra ordugâha varan Veliaht, askerlere padişahın selamını iletir ve sonra bir konuşma yapar. Komutanlar kendisine yarın düşman üzerine tekrar hareket edileceğini söyler. Veliaht ertesi günkü hareketi görmek istediği için orada kalır.

Ertesi gün havada zıhlı Osmanlı uçakları ile Rus keşif uçakları arasında tacizler yaşanır. Sonunda iki Rus keşif uçağı, Osmanlı Devleti’nin gelişmiş teknoloji ile donanmış uçakları tarafından çelik bir ağ ile yakalanır.

“Yolda” hikâyesinde ordunun zeki asker mühendisler sayesinde teknoloji ve silah bakımından geldiği nokta emsallerine göre son derece ileridir. Bu imkânlar sayesinde ordu, Batum’u almıştır. Bundan cesaret alan komutanlar, hikâyenin sonunda nihai hedef olarak Moskova’nın fethini dillendirirler.

Hikâyede dikkat çeken bir unsur da askerî kademelerde ve askerin kazandığı mücadelelerde ismi geçen şahısların içinde Yahudi ve Ermeni komutanların fazlalığı, bunların devlete olan bağlılığıdır.

Ahmet Hikmet Müftüoğlu’nun yazdığı “**Sümbül Kokusu**”³²³ hikâyesi vatan savunması konusunu ele alır. Hikâyede insanları vatani, düşman saldırıları karşısında savunmak amacıyla mücadeleye sevk etmek gayesi güdülür. Hikâye Çanakkale Savaşı dolayısıyla yazılır.

Hikâyede, Romanya’daki Budapeşte Darülfünunu Tabiiyat Şubesi’nde öğrenim gören Hüseyin Arif, bir gazetede Fransız ve İngiliz askerlerinin Çanakkale’ye denizden ve karadan yaptıkları hücumların haberini okur ve son derece üzülür. Bu durum

³²³ Ahmet Hikmet Müftüoğlu, *Çağlayanlar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1987, s. 66 - 71. (Alıntılar bu baskıdandır.)

karşısında: “Allah! Ey İslâm’ın Allah’ı!... Düşman vatanımı çiğnemesin, çiğnetme!...”³²⁴ feryadını koparır. Bu sırada yanına gelen arkadaşı Mehmet Siyavuş’la uzağında bulundukları ve kaybetme tehlikesini kuvvetle hissettikleri vatan özellikle de İstanbul hakkında konuşur. İki arkadaş yaşanacak kaybın önüne nasıl geçecekleri konusunda kafa yorarlardı. Sonunda “Çanakkale’de ölebiliriz” diye karar verirler. Aynı gece bir lokantada rast geldikleri bir gazeteci onlara Çanakkale’nin savunulması hakkında şunları söyler:

“Çanakkale müdafaası yalnız hilâfetin istikrarını değil, Almanya ve Avusturya-Macaristan’ın da bekasını te’min edecek ve Rusya’nın izmihlâlini hazırlayacaktır. Ve târih Türkiye’nin ehemmiyetini o zaman anlayacaktır.”³²⁵

Kısa bir süre sonra iki arkadaş gönüllü olarak cepheye gider.

“Sümbül Kokusu” hikâyesinde Çanakkale’nin kaybıyla İstanbul, onun da kaybıyla bütün vatanı kaybetmek tehlikesinin belirginleştiği tarihî bir kırılma noktasından bahsedilir. Hikâye edilen konu, sıradan bir iktidar mücadelesi değilölüm-kalım mücadelesi boyutunda bir iktidar mücadelesidir. Bu mücadelenin kazanılması için hikâyede şiddetli bir vatan sevgisi işlenir ve bu sevgi sümbül kokusu ile özdeşleştirilir.

Hikâyede mücadelenin bir tarafında İngiltere ve Fransa gibi ilerlemiş milletler ve onların dritnot, uçak, denizaltı gibi savaş araçları diğer tarafında ise İslâm ve Türk’ün sadece “bir göğüs ve bir bazu”³²⁶ dan oluşan kuvveti vardır.

Hikâyede savaş etrafında işlenen iktidar mücadelesinde kimin başarılı olduğu belirtilmez. Ama tarihî kaynaklara göre, hikâye kahramanları Hüseyin Arif ve Mehmet Siyavuş gibi okumuş insanların aktığı Çanakkale Savaşı büyük zaferle neticelenir.

Halide Edip tarafından yazılan “**Mekkareci Mehmet**”³²⁷ hikâyesinde Birinci Dünya Savaşı esnasında Anadolu’dan gelmiş bir askerin cephe gerisinde de olsa düşmana karşı verdiği mücadele anlatılır.

³²⁴ Ahmet Hikmet Müftüoğlu, *Çağlayanlar*, s. 67.

³²⁵ Ahmet Hikmet Müftüoğlu, *Çağlayanlar*, s. 71.

³²⁶ Ahmet Hikmet Müftüoğlu, *Çağlayanlar*, s. 66.

³²⁷ Halide Edip Adıvar, *Dağa Çıkan Kurt*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1984, s. 53 - 57.

Hikâyenin başkahramanı Mehmet, Ankara'nın bir köyünde yaşayan Saliha Kadın'ın tek çocuğudur. Saliha Kadın'ın Mehmet'ten başka kimsesi yoktur. Mehmet köyde gözünü açar açmaz çobanlık yapmaya başlamış biridir. Muinsizlerin³²⁸ askere alınması kararından sonra Mehmet de askere alınır. Mehmet, Çanakkale Cephesi'ne gönderilir. Köyün sakinliğine alışan Mehmet, buradaki insan kalabalığı içinde oldukça sıkılır. Komutanları, onu iki mandanın koşulduğu bir arabaya cepheye cephane taşısın diyerebabacı olarak görevlendirir.

Hikâye, Birinci Dünya Savaşı sırasında ölüm kalım mücadelesi veren bir milletin ömrü boyunca çobanlık yapmak dışında iş görmeyen bir köylüsünün bile kazanılan mücadeledeki katkısını göstermesi açısından önemlidir. Bu gibi insanlar düşmanla göğüs göğüse çarpışmasalar da geri hizmette bulunarak kazanılan zafere ortak olurlar.

Yakup Kadri tarafından yazılan “**Hasretten Hasrete**”³²⁹ hikâyesinde savaş sırasında esir düşen bir askerin dönüşte yaşadığı yalnızlık ve yabancılaşma konu edinir. Hikâye doğrudan olmasa da dolaylı olarak iktidar mücadelesi ile ilgili hususlar barındırır.

Hikâyenin otuz yaşına yaklaşmış bulunan kahramanı Namık, Birinci Dünya Savaşı'na katılmış ve onun Kafkas, Irak, Filistin, Mısır ve Şam cephelerinde savaşmış bir Osmanlı askeridir. Savaş sırasında esir düşer ve bir yıl süren bir esir hayatı yaşar. Yazar, ismini vermediği esaret yerini hikâyede “...ismine haritada bile güç tesadüf edilen o uzak müstemleke”³³⁰ olarak vermektedir.

“Hasretten Hasrete” hikâyesi, iktidar mücadelesiyle alakalı olarak kısıtlı bilgiler sunmaktadır. Gerek mücadele edilen taraf ve gerekse başvurulmuş mücadele araçları açısından yapılacak yorumlar sadece tahminden öteye geçmeyecektir. Yine şunu söylemek mümkündür ki söz konusu olan savaş Birinci Dünya Savaşı'dır ve tarihî bilgilerden biliyoruz ki bu savaşta Osmanlı Devleti hikâyede ismi verilen cephelerde

³²⁸ Muinsiz: Osmanlı Devleti'nde bir ailede eve bakacak başka erkek bulunmadığı takdirde o erkeğin savaşa alınmaması uygulamasına verilen isimdir. Bu uygulama Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarında kaldırılır.

³²⁹ Yakup Kadri, *Bir Serencam*, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1998, s. 209 - 215.

³³⁰ Yakup Kadri, *Bir Serencam*, s. 210.

savaşmış ve çok sayıda askerini şehit veya esir vermiştir. Hikâye kahramanı Namık da bu askerlerden biridir.

“Bir genç subayın anlattıklarından” epigrafiyle sunulan “**İpek Mendil**”³³¹ hikâyesi, Halide Edip tarafından kaleme alınır. Hikâyede Birinci Dünya Savaşı’nda güneydeki cephelerde mücadele etmek üzere giden askerlerin mücadeleye hazırlık safhası göz önüne serilmeye çalışılır.

Hikâye, başkahraman Aksaraylı Emin’in dilinden sunulur. Üniversite sıralarından yedek subay talimgâhına katılan Emin evin tek çocuğudur. Trenle gittiği askerlik yolculuğunda bazı asker arkadaşlar edinir. Hepsinde memleket ve namus için ölmek ve öldürmek gayesi vardır. Bunların gideceği yerler, Emin’in ağzından “bir kısmı Halep’te ayrılacak, Bağdat cephesine gidecek, bir kısmı Şam’dan Kudüs’e geçecek, birkaçımız da Şam’da kalacaktık.”³³² ifadeleriyle verilir.

Askerler geldikleri Şam’da dağıtıma tabi tutulur. Bu dağıtım neticesinde Süleyman ile birlikte Emin, Şam’da kalır. Bir süre sonra karargâhları geçici olarak Beyrut’a taşınır.

“İpek Mendil” hikâyesinde İstanbul’da büyümüş gençlerin Birinci Dünya Savaşı sırasında mücadele için gösterdikleri azim göz önüne serilir. Hikâyede Süleyman isimli gencin yanında kendisinin Şam’da kalması için komutana verilmek üzere bir tavsiye mektubu olmasına rağmen ısrarla cephede savaşmayı arzulaması dikkate değer bir unsur olarak öne çıkar.

Aka Gündüz tarafından yazılan “**Üçüncü Yüzbaşı**”³³³ hikâyesinde bir subayın Birinci Dünya Savaşı sırasında ülkenin güneyinde düşmana karşı verdiği mücadele anlatılır.

³³¹ Halide Edip Adıvar, *Dağa Çıkan Kurt*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1984, s. 164 - 179.

³³² Halide Edip Adıvar, *Dağa Çıkan Kurt*, s. 168.

³³³ Aka Gündüz, *Türk’ün Kitabı*, s. 13 - 29.

Hikâyede başkahraman, ismi belirtilmeden sadece askerî unvanı olan Yüzbaşı olarak anılır. Yüzbaşı, on dört senelik askerlik hayatının son altı senesini Yemen’de geçirir. Buradaki görevi sırasında önce sol kalçasına iki cenbiye (ağzı eğri bir tür Arap bıçağı) darbesi alır. Sonra San’a muhasarasında bir kurşun ile yaralanır. Görev yerinde emri altında yüz yetmiş üç askerden sağ kalanların sayısı şimdi otuz dördtür. Diğer yüz otuz dokuzu orada şehit düşmüştür. Bunların tamamı Anadolu’dan gidenlerdir. Kendisi aldığı yaralardan dolayı hava değişimine geldiği sırada içi bunları geride bırakmış olmanın verdiği hüznle doludur.

Yüzbaşı’nın görevi sırasında verdiği mücadeleler hikâyede “altı seneden fazla bir müddet Yemen’in her burç ve barusunda bir yara ala ala, her hamle-bâdından kâtil ve mariz bir nefes eme eme”³³⁴ şeklindeki ifadelerle hakikatini bulur.

“Üçüncü Yüzbaşı” hikâyesi Anadolu halkının, devlet idaresi altında bulunan yerlerde yaşanan sıkıntıları aşmak için gösterdiği mücadeleyi göstermesi açısından öneme sahiptir. Her ne kadar hikâyede bahsedilen Yemen ve San’a gibi yerler daha sonra elden çıkmışsa da en azından buraların elde tutulması uğrunda verilen mücadeleler bir teselli olarak hatırlanır.

Yakup Kadri tarafından yazılan “**Dünya Gözü ve Ahiret Sesleri**”³³⁵ hikâyesi Yunanlıların Anadolu’yu işgali sonrasında yaşanan mücadeleden bir kesiti anlatır.

Hikâyede olaylar Hacı Arif Efendi karakteri etrafında şekillenir. Onun en büyük emeli ilerlemiş yaşına rağmen işgal altında bulunan Salihli’ye “Türk askerlerinin ne zaman geleceği, gelirse nereden gireceği”³³⁶ni görmektir. Bu uğurda gelen her haber kendisini heyecandırır. Türk tarafının gittikçe asker ve mühimmat biriktirdiğine dair bilgiler alır. Bir gün yerli Rumların tavırlarında endişe görünce bunu taarruzun başladığına yorar. Bu sırada şehirde alınan önlemler kapsamında kendisi de karakolda gözaltında tutulur. Bu esnada şehre iki Türk süvari bölüğü girer. Ama bunlar da Ethem Bey adamlarıyla uğraşmaya giderler. Bu arada savunmasız kalan şehir, İzmir

³³⁴ Aka Gündüz, *Türk’ün Kitabı*, s. 16.

³³⁵Yakup Kadri (Halide Edip, Falih Rıfkı ve Mehmet Asım ile birlikte), *İzmir’den Bursa’ya*, Dersaadet, Teşebbüs Matbaası, 1337, s. 38 - 45. (Alıntılar bu baskıdandır.)

³³⁶Yakup Kadri, *İzmir’den Bursa’ya*, s. 11.

bozgunundan kaçan Yunan askeri tarafından yağmalanır. Hacı Arif Efendi bu yağmada yaralanır. Bir süre sonra gelen Türk askerinin “Allah, Allah!” seslerini işitir. Yanına gelen askere zor açtığı gözleriyle baktıktan sonra ruhunu teslim eder.

“Dünya Gözü ve Ahiret Sesleri” hikâyesinde, Türk askerinin Yunan askerini ve ona yardımcı olan yerli Hristiyanları, verdiği mücadele ile Anadolu’dan atması gözler önüne serilir. Hikâyede bu mücadele şekillenirken Müslüman tarafı zayıflatıcı önemli bir husus olarak Ethem Bey ve adamlarının Türk tarafını uğraştırdığından bahsedilir.

Nihayetinde hikâye kahramanı Hacı Arif Efendi, ölmeden önce emeline kavuşur. Düşmanın işgal ettiği yerlerden temizlenerek hâkimiyetin Müslümanların eline geçtiğini görür.

Halide Edip’in kaleme aldığı “**Duatepe**”³³⁷ hikâyesi, Kurtuluş Savaşı’nın sürdüğü yıllarda cephedeki askerlerin düşmanla olan mücadelesini işler.

Hikâye kahramanı ismi verilme de bizzat Halide Edip’tir. Hikâyede, savaşın hüküm sürdüğü mevkiiler dolaşılır ve orada komutanların faaliyetleri ve savaşan askerin hücumları yansıtılır. Aynı zamanda askeri komuta eden ekibin; Başkomutan, Fevzi Paşa ve İsmet Paşaların savaş alanında yaptıkları planları da anlatılır. Halide Edip’in gezdiği alanda savaş öncesi, komutanlar gerekli teorik hazırlığı bitirmişlerdir. Artık gerisi, düşmanla göğüs göğüse çarpışacak olan asker kalmıştır. Biraz sonra asker, kritik bir mevki olan Duatepe’ye yönelir ve ağır bir top atışı sonrası Yunan askeri tepeyi terk etmek zorunda kalır, gerisin geriye kaçır.

“Duatepe” hikâyesi, Kurtuluş Savaşı sırasında Anadolu’yu işgal eden Yunan askeri karşısında mücadele eden Türk kuvvetlerinin düşman ilerleyişini durdurup onun geri çekilmesini sağladığı canlı bir sahne gibidir. Orada şahıslar, yer ve olay gerçeklikleriyle temsil edilir.

Hikâyede bir milletin varlığını sürdürmek için vermiş olduğu mücadele, gösterilen azimli çalışmalar neticesinde başarıyla neticelenir.

³³⁷ Halide Edip Adıvar, *Dağa Çıkan Kurt*, 53 - 57.

Viyana’da yaşayan Halide Edip, “**Kurdun Memleketinde**”³³⁸ isimli hikâyesini orada izlediği bir piyesten hareketle kaleme alır. Aynı ismi taşıyan piyeste kahraman olarak bir kurt vardır. Yazar, bu kurdu kendi ırkının sembolü olarak yorumlar ve “İrkımı bir kurt sembolüyle gördüğüm gün onun acı sergüzeştlerini de bir kurdun hayatı gibi hayal etmiştim.”³³⁹ der.

Piyeste annesi öldürülen yavru kurt merhametli bir avcı tarafından sahiplenilir. Zamanla kurt ile sahibi arasında büyük bir sevgi oluşur. Aradan birkaç yıl geçtikten sonra avcının düşmanı, o kurdu sahibinden koparmaya uğraşır. Bunun için evin dört hizmetçisini kandırır. Kurt planı hisseder ve çöle kaçır. Kendisini takip eden düşmanın dinamitle yavrularını ve yuvasını parçalamasına kurt şiddetli bir karşılık verir. Düşmanını son kemiğine kadar iştahla yer.

Yazar hikâyenin sonunda İstanbul’unda işgalcilerden temizlendiğini ve bundan sonra “ülkeye ayak basacak yabancı ayaklar, kötü kötü bakacak gözler artık biliyorlar ki dost olarak gelirlerse sevgi ve sıcak bir dostluk ve vefa görecekler, fakat düşman gelirlerse onlara acırım, çünkü o zaman ‘kurdun memleketi’nde olduklarını anlayacaklardır.”³⁴⁰ der.

Kurdun düşmanlarının bir masa etrafında yaptıkları plan, yazara dört devletin Osmanlı’yı parçalamak için yaptığı planı hatırlatır. İşte Anadolu halkı da tıpkı bahsi geçen kurt gibi sevdiği şeye uzanan düşman elini parçalamayı bilir. Sonunda kendisini yok etmek isteyenlere karşı verdiği mücadeleyi kazanır.

Ali Ekrem tarafından yazılan “**Vasiyet**”³⁴¹ isimli manzum hikâye Çemişgezekli Memiş üzerinden Osmanlı askerinin savaştaki maharet, kahramanlık ve mücadele azmini anlatır.

Hikâyenin başkahramanı Çemişgezekli Memiş’tir. O, hemşehrisi bölük emini Ömer’e memleketten gelen mektubu okutur. Mektupta yazılanlara göre, askere

³³⁸ Halide Edip Adivar, *Dağa Çıkan Kurt*, s. 159 - 163.

³³⁹ Halide Edip Adivar, *Dağa Çıkan Kurt*, s. 160.

³⁴⁰ Halide Edip Adivar, *Dağa Çıkan Kurt*, s. 163.

³⁴¹ Ali Ekrem, *Ordunun Defteri*, Ahmet İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanî Şirketi, İstanbul 1336, s. 72 - 78. (Alıntılar bu baskıdandır.)

uğurlanırken geride hasta bıraktığı eşi Emine ölmüştür. Karısını yitirdiği için çok üzülen Memiş’in kahramanlara has şu özellikleri bu vesileyle sıralanır: “Namı musaggar, şîr-i sâika-bazû vü âhenîn-peyker, seyf-i bâri’-i gayret, kalb-i dîn-perver, dağ kadar toplara göğüs geren asker”. Savaş meydanlarında hiçbir düşmanın sarsamadığı Memiş, kalbinin en derin yerinden hissettiği bir sızı ile sarsılır ve gözlerinden gözyaşının akmasına mani olamaz.

Memiş, vasiyetini de içeren bir mektubu, Ömer’e yazdıracağı sırada savaş borusu çalınır.

“Kak kak Memiş... silah başına!”³⁴² denilerek hazırlanılan savaş meydanına, Memiş, diğer askerlerle birlikte “Allah Allah” nidasıyla atılır. Savaş anı ve savaştan askerin kahramanca mücadelesi hikâyede şu şekilde mısralara dökülür:

“O ‘Allah Allah’ duyuldu hemen,
Bütün ordu ateşlere attı can!
Bütün ordunun kahraman erleri,
Cihangir Osmanlı askerleri
Cihadın düşüp şanlı meydanına;
Göğüs gerdiler gülle baranına,
Hücum ettiler müsterîhü’l-fu’âd,
Eminü’ş-şehâde, ferîhü’l-me’âd.
Ölüm her taraftan zuhur eyliyor,
Fakat kim ölümden fütur eyliyor?”³⁴³

Topların tüfeklerin sustuğu ve süngülerin takılıp göğüs göğüse gerçekleşen çarpışmaların sonunda düşman savaş meydanını bırakıp kaçır. Sonuçta Osmanlı askerinin gayesi olan zafere, bu savaşta da ulaşılır. Fakat Memiş mahşer yerini andıran savaş meydanında koynundaki vasiyetiyle ruhunu teslim eder ve Emine’sine kavuşur.

“Yüzünde şevk-i bekâ, gözlerinde nûr-ı ümîd,
Vuruldu ta yüreğinden Hüda’ya gitti şehid;
Götürdü yârine koynundaki vasiyyetini!”³⁴⁴

³⁴² Ali Ekrem, *Ordunun Defteri*, s. 76.

³⁴³ Ali Ekrem, *Ordunun Defteri*, s. 77.

³⁴⁴ Ali Ekrem, *Ordunun Defteri*, s. 78.

Manzum hikâyenin sonunda vatani için kahramanlıklar sergileyen Çemişgezekli Memiş, geride bir zafer bırakarak gözlerini bu hayata yumar, ebedî bir hayata yelken açar.

Hikâyelere yansıyan iktidar mücadelesi kapsamında incelenen yirmi beş hikâye “Kösem Sultan” hikâyesi hariç, savaş dolayısıyla yaşanan mücadeleler etrafında şekillenir. Hikâyelerin tamamı Osmanlı Devleti zamanındaki mücadeleleri konu olarak alırlar. En çok işlenen savaflara bakıldığında Osmanlı - Yunan Savaşı, Trablusgarp Savaşı, Balkan ve Birinci Dünya Savaşları gibi incelemede sınırlanan 1896 - 1923 yılları arasındaki savaşların ön plana çıktığı görülür.

2.3. Tiyatro Eserlerine Yansıyan İktidar Mücadelesi

Tiyatro, edebî türler içinde toplumla daha sıkı ilişki kurabilen ve eğlendirirken aynı zamanda öğreten bir türdür.³⁴⁵ Edebiyatçılarımız bu zaviyeden hareketle fikirlerini özellikle de siyasî alana ilişkin görüşlerini ifade etmede bu türden ziyadesiyle istifade ederler. Özellikle Tanzimat Dönemi’nde Şinasi’nin *Şair Evlenmesi*’yle başlayan modern anlamdaki Türk tiyatrosu Namık Kemal, Şemseddin Sami, Teodor Kasap ve Ahmet Vefik Paşa’nın katkılarıyla ciddi merhale kat eder. Bu dönemde tiyatro yazarları, günlük hayattan siyasete birçok alanda gördüğü aksaklıkları tiyatro eserleri aracılığıyla eleştirmeye çalışır. Ancak özellikle Servet-i Fünûn Dönemi ile başlayıp II. Meşrutiyet’in ilânına kadar olan süre içinde, ülke idaresini eleştiren bir eserin yazılma imkânı bulamadığını söyleyebiliriz. Tiyatro alanındaki bu durgunluk Meşrutiyet’in ilânıyla son bulur. Meşrutiyet’in ilânıyla birlikte oluşan hürriyet havasından cesaret alan yazarlar birçok tiyatro eseri vücuda getirirler. Bu eserlerde önceki dönemi katı bir şekilde eleştirenlerin sayısı hayli fazladır. Bu eleştiriler, özünde estetik olan sanat eserinin sınırlarını zorlayacak noktalara varır. Tiyatro türü üzerinde birçok çalışması bulunan Enver Töre, bu dönem yazılan tiyatro eserlerindeki şu noktanın altını çizer:

³⁴⁵ Tiyatronun eğlendirirken öğreten bir tür oluşuna dikkat çeken kişilerin başında Namık Kemal gelir. Bu görüşler tiyatro alanında çığır açar ve kendisinden sonra gelen yazarları da etkiler. Namık Kemal’in tiyatro hakkındaki görüşleri için şu makaleye bakınız: Murat Akpınar, “Namık Kemal’in Tiyatro hakkındaki Görüşleri”, *Doğumunun 170. Yılında Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C. II, Tekirdağ 2010, s. 819 - 895.

“Eli kalem tutan herkes hafiyeli, casuslu istibdat döneminin kötülüklerini, baskılarını, işkencelerini anlatan piyesler yazmaya ve oynatmaya başlar. Tiyatroya hevesli gençlerden kurulan kısa süreli topluluklar orduyu öven, tarihi zaferlere işaret eden; medeniyet taraftarı ilan ettikleri Midhat Paşa’nın ve Namık Kemal’in mücadelelerini anlatan, vatan sevgisini, hürriyet havasını teneffüs ettiren piyesleri yüksek sesle İstanbul’un her köşesinde oynamaya başlarlar.”³⁴⁶

Bu dönem tiyatro eserlerinin -özellikle II. Meşrutiyet’in ilânından sonra yazılanların- gayesi sanattan ziyade bir nevi “devr-i sâbık”tan intikam almaktır. İnci Enginün’e göre dönemin diğer edebî türlerinde olduğu gibi “II. Meşrutiyet’ten sonra yazılan tiyatro eserlerinde de sanattan çok öğretme amacı güdülmektedir.”³⁴⁷ Bu dönem tiyatro eserleriyle alakalı olarak Alemdar Yalçın, “Tiyatro bir sanat olarak kendi şahsiyetini devrinin siyasî karakterinin emrine vermiştir.”³⁴⁸ tespitini yapar. Bu tespiti katıldığımızı ve genel olarak bu tarz eserlerin 1914 yılında kurulan Darülbeydi’ye kadar yazılmaya devam ettiğini söyleyebiliriz. Bu safhadan sonra tiyatro eserlerinde sanata dair unsurların da dikkate alındığını görürüz.

Dönem içinde siyasî alana ilişkin hususlar daha sıcaklığını yitirmeden başlayan savaşlar birçok alanda olduğu gibi tiyatro sahasında da etkisini gösterir. Gerek savaşlarda yaşanan kahramanlıklar gerekse savaşın sebep olduğu trajediler tiyatro eserlerinde bolca işlenir. Bu savaşların sonunda kaybedilen topraklar ve yitirilen canlar yüzünden halkın bozulan psikolojisini düzeltmeye yönelik, tarihin şanlı levhalarından örnekler de dönem içinde kendine yer bulur. Tarihi bu zaviyeden ele alan yazarların piyeslerinde işlenen olaylar, daha çok İslam ve Türk tarihine ilişkin olaylardır.

Tiyatrolara yansıyan iktidar mücadelesi kısmında toplam kırk sekiz tiyatro eseri incelenmiştir.

³⁴⁶ Enver Töre, *Dramatik Edebiyat Üzerine Araştırmalar I*, Dijital Sanat Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 284.

³⁴⁷ İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat’tan Cumhuriyet’e (1839 - 1923)*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2006, s. 711.

³⁴⁸ Alemdar Yalçın, *II. Meşrutiyet’te Tiyatro Edebiyatı Tarihi*, Gazi Eğitim Fakültesi Yayını, Ankara 1985, s. 36.

2.3.1. II. Abdülhamid’e Karşı Verilen İktidar Mücadelesi

Tiyatro kısmında piyeslerin en çok kümelendiği bu alt temada dönemin padişahı ve İslam halifesi II. Abdülhamid hemen bütün yönleriyle katı bir şekilde eleştirilmektedir. İncelenen tiyatroların yüzde altmışından fazlasının bu kısımda yer aldığı göz önüne alındığında meselenin önemi biraz daha anlaşılır. Bu kısımda yer alan tiyatrolar, II. Abdülhamid’in tahta geçmesinin hemen öncesinden başlayarak Alâtinî Köşkü’nde sürgün hayatına kadar olan safhayı didiklerler ve iktidarı döneminde yaşanan önemli olayları merkeze alarak kendisine karşı verilen iktidar mücadelelerini anlatırlar.

Enver Töre, Meşrutiyet Dönemi’nde yazılan piyeslerin pek çoğunun II. Abdülhamid’in; kişiliği, eylemleri, yönetim şekli, çevresi ve uygulamalarıyla “despot tip”ine paralel şekilde ele alındığını söyler.³⁴⁹ Burada incelenen piyesler işte bu piyeslerdir. Metin And ise II. Abdülhamid ile ilgili hususların dönemin bir kısım piyeslerinde, sembol bir isim olarak da kullanılan Fehim Paşa üzerinden verildiğini “Abdülhamit yönetiminin bütün kötülükleri Fehim Paşa’nın kötülüklerinde verilmektedir.”³⁵⁰ cümlesiyle ifade eder.

Bu kısımda yer alan piyesler³⁵¹, baskı tarihlerine göre kronolojik olarak sıralanmıştır. Bunlardan ilki Fehime Nüzhet’in dört perde iki tabloda oluşan **Bir**

³⁴⁹ Enver Töre, *Dramatik Edebiyat Üzerine Araştırmalar I*, Dijital Sanat Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 302.

³⁵⁰ Metin And, *Meşrutiyet Döneminde Türk Tiyatrosu 1908 - 1923*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1971, s. 13.

³⁵¹ Bu piyesler sırasıyla *Bir Zalimin Encamı*, *Mazi ve Atı*, *Mesâ’ib-i İstibâd*, *Mesâ’ib-i İstibâddan: Sansür Darbeleri*, *Fehim Paşa*, *Yıldızın Sonu*, *Bükülmez Kol* yahut *10 Temmuz*, *Canlı Cenaze* yahut *Yıldız’da Meşrutiyet Telâşları*, *Jön Türk*, *Mukaddime-i İnkılâb*, *Adalet Yerini Buldu*, *Devr-i Sâbıkta Vükela*, *Genç Zabit* yahut *İstibdat Zulümleri*, *İstibdadın Son Günü* yahut *Zavallı Valide*, *İstibdadın Vahşetleri* yahut *Bir Fedakârın Ölümü*, *Nasıl Oldu*, *Rüşvetle Mesned*, *Nereye?*, *Abdülhamid ve Genç Türk Bir Haremağası*, *Hırs-ı Saltanat* yahut *İntikâm-ı Meşrû’-ı Millet*, *Hafîye Darbesi* yahut *Bir Kızın İntikamı*, *Menfiler* yahut *Felâket-i İstibâd*, *Mülevves* yahut *Bir Casusun Akıbeti* Sultan Murad, Şemsi Paşa ve 24 Haziran, *Yıldız Faciaları* (Abdülhamid Sarayının Zulmetli Geceleri), *Fehim Paşa Mezaliminden Hafîye Melanetleri*, *Kemal*, *Dönmez Yüz* yahut *Hürriyet Ordusu ile Gasp ve Nedamet Yine İhanet* piyesleridir.

Zalimin Encamı³⁵² piyesidir. Dönemin hafiyelik sisteminin eleştirildiği piyeste bir paşa ve emrindeki hafiyelerin keyfi muameleleri söz konusudur.

Paşa ve adamları yaptıklarıyla birçok kişinin sürgüne yollanmasına ve ocağının sönmesine sebep olmuşlardır. Piyeste ismi verilmeyen Paşa, halka ettiği zulümler sonucu Bursa'ya sürülmüştür. Piyes, Paşa'nın Bursa'daki hayatına ilişkindir. Piyesin sonunda hürriyetin ilân edilmesinin hemen ardından Paşa, öfkeli halk tarafından linç edilerek öldürülür. Piyeste hafiyeleriyle beraber “istibdat” döneminin sona erdiği bir ihtiyarın ağzından verilir:

“İhtiyar: Hainler, masum kanı içmeye alışan canavarlar. Hele o hürriyet kurbanlarının istibdat şehitlerinin kanıyla boyanmış elleriniz millet üzerine silah çekiyor, öyle mi? Hey alçaklar bilmiyor musunuz ki artık hükümet mahvoldu. Şimdi hâkimiyet var, kanun var nizam var. Hatta sizin gibi müstahak hainlere karşı kuvve-i kâhire-imilliyenin cezâ-yi'dâmı Allah-ı Zül-celâlin de intikamı var anladınız mı.”³⁵³

Paşa'nın adamları Talat Bey, Cevdet Bey, Süreyya Bey, Nail Bey ve Rıza Beylerdir. İsmi verilmese de bahsi geçen Paşa'nın dönemin ünlü simalarından olan Fehim Paşa olduğunu söylemek mümkündür.

Piyeste hafiyelerin karşı tarafında yer alan Melek Hanım'ın kardeşi Nahid, hürriyetperver fikirlere sahiptir; ancak aktif bir şekilde mücadele içinde değildir. Nahit:

“... kalbim iki his arasında tazyik olunuyor. Birisi vatanın, ve umum Osmanlıların validesi olan mukaddes vatanın, cellâd-ı istibdâdın pençe-i kahrından tahlîs-i girîbân eylemesi, diğeri de istibdadın kurbân-ı mezâlimi olan validemin ehvâl-i hüzn-iştimaliyle kalbimin aşkı. Bilmem ki hangisine galebe edeyim?”³⁵⁴

sözleriyle vatan ve anne sevgisi arasında kararsızlık içinde kaldığını anlatır. Ama nihayetinde anne sevgisi galebe çalar.

Piyeste hafiyelikleriyle ün salan kişilerin emellerine ulaşmak için jurnal, zindan, sürgün, ölüm, şantaj ve zor kullanma gibi birçok araca başvurmadan çekinmediği görülür.

³⁵² Fehime Nüzhet, *Bir Zalimin Encamı*, Karabet Matbaası, İstanbul, 1324, 80 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

³⁵³ Fehime Nüzhet, *Bir Zalimin Encamı*, s. 52.

³⁵⁴ Fehime Nüzhet, *Bir Zalimin Encamı*, s. 60.

Piyesin sonunda, halkın uzun süredir beklediği hürriyet ve kanunuesasiye, uğrunda verilen birçok şehit sayesinde ulaşılır.

“Millî Temaşa” başlığı altında basılan ve dört perdeden oluşan **Mazi ve Ati**³⁵⁵ piyesinde siyasî fikirlerinden dolayı bir aile içinde, hafiye baba ile vatanperver oğul arasında yaşanan olaylar konu edilir. Dönemin yönetimine tabasbus eden baba Hakkı ve onun yolunu tercih etmeyen oğul Selahattin etrafında gelişen olaylara önemli bir Jön Türk olan dayı Refik’in de hikâyesi eşlik eder.

Ricalden bir zat olan Hakkı Bey, kendisi gibi olmasını istediği Selahattin’in, dayısının gönderdiği gazeteler aracılığıyla zehirlendiğini öğrenince çileden çıkar. Bu durum karşısında “Allah canımı alaydı da oğlumu bu fikirde göremeye idim.”³⁵⁶ der. Hakkı Bey, oğlunun Jön Türklükle hastalandığını düşünür.

Selahattin ise Şura-yı Devlet-i Mülkiye Dairesi azalığını reddeden dayısının ve onun gibilerinin millete, vatana ve devlete hayatlarını feda ettiklerini düşünür. Kendisinin okuduğu Mekteb-i Sultanî’de hürriyet yanlısı gençlerin çoğalmasi için çalışacağını babasına söyler.

Mekteb-i Mülkiye talebesi olan Refik, öğrenciliği sırasında istibdada ve hakaretlere şahit olmuştur. Bu sıra kendisi de *Meşveret* gazetesi okuduğu için eniştesi Hakkı Bey tarafından jurnallenmiş ve daha sonra tutuklanmıştır. Önce Yıldız’da çok işkenceler görmüş sonra Trablusgarp’a sürgüne gönderilmiştir. Oradan Mısır’a kaçmış ve Mısır’da parasız kalınca da Genç Ahrar’a katılmak için Paris’e gitmiştir. Paris’te İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin başında bulunan Ahmet Rıza’nın sohbetlerine katılmıştır.

Bir süre sonra Üçüncü Ordu’daki arkadaşından aldığı mektupla Refik, Rumeli’de hürriyetperverlerin kıyam başlattığını, kıyamı bastırmak için İzmir’den gönderilen askerlerin de onlara katıldığını öğrenir. Ayrıca mektupta kıyam içinde yer alanlardan olan Dr. Nazım’ın gösterdiği başarılar dile getirilir.

³⁵⁵ Said Hikmet, *Mazi ve Ati*, Matbaa-i Hayriye, İstanbul 1324, 68 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

³⁵⁶ Said Hikmet, *Mazi ve Ati*, s. 17.

Mektubun ardından kısa bir süre geçince de Selanik'ten kendisine gönderilen bir telgrafta vatanın hürriyeti kazandığı yazılıdır. Bu haber karşısında Refik sevinçten ağlar. Paris'te bu haberi duyan birçok hürriyetperver onun etrafında toplanır.

Piyeste hürriyet ilân edilmeden birkaç ay evvel Hakkı Bey de başka bir paşanın kendi aleyhinde verdiği jurnal yüzünden sürgüne yollanır. Hürriyetin ilânından sonra sürgünden dönen Hakkı Bey etrafında bir sürü nümayişçi ile beraber tezahüratlar eşliğinde evinin kapısının önüne gelir. Orada bir Jön Türk olarak kalabalığa ateşli bir nutuk atar. Nutkunda istibdadı, hafiye, her türlü eziyet ve işkenceyi lanetler. Bir hürriyet kahramanı olarak karşılanan babasının şimdiki ile iki ay önceki hâlini kıyaslayan oğul Selahattin, taaccüp eder. Bu durumun bir ahlaksızlık olduğunu söyler. Evdeki herkes Hakkı Bey'in bu keskin dönüşümüne hayret eder.

Piyeste yönetim; muhaliflerini susturmak için hafiye, sürgün, işkence, hapis gibi mücadele araçları kullanırken hürriyetperverlerin ise sohbetler düzenlemek, gazete çıkarmak, beyannameler yayımlamak, cemiyet oluşturmak gibi faaliyetlerle halkı bilinçlendirmek; bunun yanında yazacakları bir mektupla birlikte padişaha çıkıp bizzat görüşerek onu olanlardan haberdar etmek niyeti gibi pasif yolları seçtiği görülür.

Hakkı Bey, önceleri bir hafiyedir ve kayınbiraderi olan Refik'i ikbal almak için jurnaller. Ne gariptir ki Hakkı Bey daha sonra kendisinden güçlü birisini jurnallemesi yüzünden gözaltına alınır. İşkenceler görür. Daha önce yararlıkları olduğu için sadece Fizan'a sürgün cezasına çarptırılır. Onun sorgusu esnasında bağlı olduğu ve velinimetini saydığı Hüseyin ve onun arkadaşı Cafer de vardır.

Yönetim aleyhinde piyeste faaliyet yürütenler Selahattin ve arkadaşı Edip'tir. Bunlar bir araya gelip konuşurlar. Mısır, Paris ve Cenevre'deki insanlardan bahsederler. İstanbul'da yurt dışındakilerin bir kolu olan fırka teşkil etmek isterler. Sadece yurtdışında faaliyet yapmakla bu iş olmaz derler. Hareketi daha da genişletmek ve fiili olarak da iş yürütmenin gerekliliğine inanırlar. Bu faaliyetler hayata geçmeden hürriyet ilân edilir.

Mehmet İhsan, *Mesâ'ib-i İstibdâd*³⁵⁷ piyesinde yönetim için çalışan bir hafiye ile vatanperver bir aile arasında yaşanan mücadeleyi anlatır.

Altı perdeden oluşan piyeste yirmi iki yaşındaki başkahraman Cevdet, babasını hafiyelere kurban veren bir bahriye erkân-ı harp mülazımıdır. Arkadaşı Faiz Bey onu hem kendisi gibi hafiye yapmak hem de kız kardeşi ile evlendirmek ister. Bu isteklerini geri çeviren Cevdet, hakkında verilen jurnal üzerine gözaltına alınır ve Akka Kalesi'ne kalebentlik cezasıyla sürgüne gönderilir. Faiz Bey, bununla yetinmez, Cevdet'in ailesiyle uğraşmaya devam eder. Onların büyük sıkıntılar yaşamasına neden olur. Cevdet ise sürüldüğü Akka Kalesi'nde 19 yıl kaldıktan sonra kanunuesasinin ilân edilmesiyle geri döner. Eve dönüşünde kendisine büyük bir kalabalık eşlik eder. Cevdet, toplanan kalabalığa:

“Artık mesâ'ib-i istibdâda hatime verdik. Bundan sonra ağlamayalım, sevinelim. Bugün dinen, milleten, cemiyeten Cenâb-ı Hakka borçlu olduğumuz şükran ve tahmidatı ifa ettikten sonra bütün şecaat ve ulviyetini cihana teslim ettiren ordumuzu ve vatan mazlumları için çırpına çırpına ağlayan milletimizi takdis edelim.”³⁵⁸

diye başlayan bir nutukla Meşrutiyet'in ilânına zemin hazırlayan isimlerden [Resneli] Niyazi ve Enver [Paşa] başta olmak üzere bütün İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarını tebrik eder.

Piyeste başvuru olan mücadele araçları hafiyeler, jurnal ve sürgündür.

Mesâ'ib-i İstibdâd piyesinde Faiz Bey ve adamı Mahir, Cevdet'in felaketine sebep olan jurnalı hazırlayan kişilerdir. Cevdet hakkında verdikleri jurnalde onun yönetimden rahatsız olduğu ve bir an önce yurt dışına çıkmak istediği yazılıdır. Bu jurnal neticesinde Cevdet gözaltına alındıktan sonra Akka Kalesi'ne sürgüne gönderilir.

Piyesin sonunda yaptıklarından pişman olan Mahir, emrinde çalıştığı hafiye Faiz Bey'i öldürür. Öte yanda uğrunda sürgüne gidilen hürriyet, kanunuesasinin ilânıyla elde edilir ve bu ilân ile birlikte devletin yönetim anlayışında bir nevi devrim yaşanır.

³⁵⁷ Mehmed İhsan, *Mesâ'ib-i İstibdâd*, Hacı Hüseyin Efendi Matbaası, İstanbul 1324, 88 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

³⁵⁸ Mehmed İhsan, *Mesâ'ib-i İstibdâd*, s. 86.

Altı perdeden oluşan *Mesâ'ib-i İstibdâddan: Sansür Darbeleri*³⁵⁹ piyesinde, Meşrutiyet'in ilânı öncesi basın alanında yaşanan sansür ele alınır. Dönemin Matbuat-ı Dâhiliye Müdürlüğü tarafından kontrol altında tutulan basının keyfî uygulamalar, zorlama yorumlar ve niyet okumalarla asıl işlevini nasıl yerine getiremediği vurgulanır. Eserde sansürün kaynağı yönetime dayandırılır.

Piyeste Matbuat-ı Dâhiliye Müdürlüğü görevini yürüten Cemal Bey'in uyguladığı sansür yüzünden gazeteler, "zülfıyare dokunur" eleştiri yazıları yazamazlar. Cemal Bey, bu dereceye vardığı sansüre rağmen gazetelerde birkaç gündür jurnal konusu yapacak bir yazı bulamadığı için sinirlenir. Adamlarına kontrol ettirdiği gazetelere bir de kendisi bakar ve nihayet bir gazetede Fahri Bey'in yazdığı makaledeki bir ifadeyi, aşağıda belirtilen yöntemle, zararlı olarak tespit eder:

"Cemal Bey– Bugünkü gazeteleri gözden geçirdiniz mi?

Ruhi Bey– Evet efendim hepsini okudum.

Cemal Bey– Şâyân-ı tenkîd hiçbir şey yok mudur?

Ruhi Bey–Hayır benzeniz de pek dikkatli okuduğum hâlde maatteessüf bir şey görmedim.

Cemal Bey– (Müftehirane) Efendim her müşkül erbabına karşı asan olur, şu 'Semâ-yı Mükevkeb' serlevhalı makalede bakınız ne var. [Eliyle gösterir] Okur: Kamer, nurani ziyalarıyla dağları, ovaları tenvir etmişti. Memleket bir sükûn-ı 'amîk içinde idi. Ara sıra fezada kevakib uçuyor gibi görünüyor; şehablar husule getiriyordu.

İşte mühim nokta burada!..

Ruhi Bey– Bendeniz efendimiz gibi sâhib-i zekâ değilim. Öyle mühim bir mana istihraç edemedim.

Cemal Bey– Canım 'kevakib uçuyor' cümlesini ele alırsak ve bundaki Arapça kevakib kelimesini Türkçeleştirirsek ne olur? 'Yıldızlar uçuyor' değil mi? Yıldızları müfret olan uçuyor kelimesiyle tetabuk ettirelim: yani müfret hâline getirirsek ne çıkar? Yıldız uçuyor... Aman birader gördün mü mühim meseleyi?!..."³⁶⁰

Bu tespit işleminden sonra Cemal Bey, Zabtiye'ye bir acele jurnal ile durumu haber verir. Aynı zamanda gönderdiği adamıyla, gazete bürosuna Fahri Bey adına yazılmış mektup ve idarece zararlı neşriyattan kabul edilen *Meşveret* gazetesinin bir nüshasını bırakır. Bu ön hazırlıklar tamamlanır tamamlanmaz gazeteye baskın yapılır ve mektup ile *Meşveret* gazetesinin nüshası ele geçirilir. O sırada gazetede bulunanlar Fahri dâhil gözaltına alınırlar. Fahri bir süre sonra ceza olarak Erzurum Kalesi'nin

³⁵⁹ Fuad, *Mesâ'ib-i İstibdâddan: Sansür Darbeleri*, İkbâl-i Millet Matbaası, Dersaadet 1324, 38 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

³⁶⁰ Fuad, *Mesâ'ib-i İstibdâddan: Sansür Darbeleri*, s. 5 - 6.

zindanına gönderilir. Bu “hainleri” yakaladığı için Cemal Bey ve adamlarına para ve bir üst rütbeye terfi verilir.

Cemal Bey ve adamlarının tertipleri neticesinde sürgüne gönderilen Fahri başına gelen durumu:

“İşte vatan bir gazeteden, analar evlatlarından, maarif neşr-i marifete hadim dört muharrirden oldu. Dört beş ailenin ümîd-i istikbâlleri söndü.”³⁶¹

diyerek özetler.

Fahri Bey’in zindana atılmasının üzerinden altı ay geçtikten sonra kanunuesasi ilân edilir. Fahri evine geri döner. Cemal Bey ve adamları halk tarafından yuhalanarak işlerinden kovulurlar.

Piyeste, yönetim için çalışan kimselerin çıkar sağlamak için düzenledikleri çeşitli oyunlarla masum insanları yönetim aleyhinde göstermeleri konusu işlenir.

İktidar mücadelesi kapsamında kraldan çok kralcı bir durumun sergilendiği piyeste Cemal Bey ve adamları, adına yetki kullandıkları idarenin bazı hassasiyetlerinden yararlanma yoluna giderler. Bu amaçla başvurdıkları araçlar jurnal ve kumpas olarak karşımıza çıkar. Cemal Bey’in adamı Nedim’in gazete bürosuna Fahri Bey aleyhinde düzenlenmiş “evrâk-ı muzırâ” bırakması bu türdendir.

Mesâ’ib-i İstibdâddan: Sansür Darbeleri piyesinin asıl çıkış noktası dönemin “istibdat” hususiyetini, yaşanan sansür üzerinden vermektir. Eser bu itibarla dönemin ender piyeslerindendir.

Fehim Paşa³⁶² piyesi isminden de anlaşılacağı üzere dönemin önemli hafiyelelerinden Fehim Paşa’yı konu alan bir piyestir. Piyes özellikle Paşa’nın ikamete mecbur edildiği Bursa’daki yaşamı üzerinde yoğunlaşır.

³⁶¹ Fuad, *Mesâ’ib-i İstibdâddan: Sansür Darbeleri*, s. 25.

³⁶² Mehmed Burhaneddin, *Fehim Paşa*, Matbaa-i İkbal, İstanbul 1328, 56 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Yazar Mehmet Burhanettin, kitabın başına “Bir İki Söz” adı altında tiyatro türüyle ilgili görüşlerini kısaca dile getirdikten sonra piyeste üzerinde durulan Fehim Paşa hakkında şunları söyler:

“İşte tahrir ve tabına muvaffak olduğum bu tiyatronun mevzuu kendisi, İstanbul ve Bursa âleminde hemen herkes tarafından tanılan ve namı bütün dünyanın her tarafında kemâl-i la’net ve haşyetle yad edilen Fehim Paşa’dır.”

“Fehim Paşa, senelerce İstanbul’da icra ettiği bin türlü melanetle erbâb-ı nâmus ve ashâb-ı hamiyeti lerzedar eylemiş, ihtiyar eylediği bin türlü zulüm ve ihtikâr ile pek çok sermayedarını düçar-ı iflâs etmiştir.”

“Abdülhamid eliyle yetiştirdiği bu haini bizzat himaye etmekte zulümde, hıyanette, istibdatta hemen kendine şerik ittihaz eylemekte idi...”

Piyes beş perde ve iki tabloda oluşur.

Fehim Paşa, gönderildiği Bursa’da emrindeki adamları Numan ve İbrahim ile çalışır ve zulümlere devam eder. Orada, Zekiye adında bir kızı bulunan zengin Tayyar Efendi ailesi ile uğraşır. Göz koyduğu Zekiye’yi -karşılık vermeyince- zindana atar ve aynı zamanda babasının paralarına da konmak ister. Zekiye’nin sevdiği Necati’yi de hiç ilgisi olmadığı hâlde politika suçlusu diye sürgüne göndermeye çalışır:

“Necati – Nereye mi?.. Kim bilir, Fizan’a mı, Bitlise mi, Van’a mı?.. Kim bilir hangi viraneye, yoksa büsbütün diyâr-ı ademe mi?

Tayyar Efendi – Ah yavrum .. Ne söylüyorsun .. Ne diyorsun .. Fizan’a mı, Bitlis’e mi, Van’a seni kim gönderiyor. Seni kim sevk ediyor.

Necati – Kim mi ..İdâre-i hazıra ... istibdad ...siyasetle ittiham edilmiş olmaklıgım.”³⁶³

Necati, saklansa da kendisini arayan polislerle yakalanır. Kendisinin ve milletin başına gelen felaketlerin yakında son bulacağına inanır. Zira Rumeli’de bu durumla alakalı olarak çalkantılı bir hâl yaşanmaktadır.

Piyesin dördüncü perdesinde bir mektup alan Fehim Paşa İstanbul’da saltanatın “şuriş ve buhran” içinde olduğunu, ordunun isyan ettiğini ve hürriyetin yakın zamanda ilân edileceği bilgisini alır. Mektubu gönderen tanıdığı, ona firarını ve ihtiyatlı hareket etmesini tavsiye eder. İstanbul’da yaşananlar Fehim Paşa’nın canını sıkar. İsyancıları bastırmak için İstanbul’a komutan olarak dönmek ister. Kendisi, kısa sürede durumu düzelteceğine inanır. Bir kısmına rütbe ve para vererek, birkaçının da canını alarak işi

³⁶³ Mehmed Burhaneddin, *Fehim Paşa*, s. 27.

bitireceğine kanidir. Fakat bu dediğini gerçekleştirmeye vakit yetmez. Hürriyet ilân edilir.

Piyesin sonunda Fehim Paşa kendisinden intikam almak isteyen kızgın hürriyetperver halk kalabalığından kaçmak ister. Bursa Yenişehir civarında kendisini yakalayan halk kitlesinin içinde Necati de vardır. Necati, ondan yaşadıklarının hesabını sorar. Ardından kalabalığın içinden birisi, kafasına bir sopa darbesi indirmek suretiyle Fehim Paşa'nın hayatına son verir.

Siyasî maksatlarla yazılan *Fehim Paşa* piyesinde verilmek istenen mesaj, devlet gücünü şahsî menfaatleri için kullanan ve halka zulmeden hafiyelelerin iyi bitmeyen sonuna karşılık halkın sıkıntılar çekmesine rağmen sabrederek hürriyete kavuştuğudur.

*Yıldızın Sonu*³⁶⁴ piyesi, 31 Mart Olayı'nı ve Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesini konu alır. Yazar, eserin kapağına yazdığı "Hadisat-ı irticaiyyeyi ve Abdulhamid'in hal'ini musavverdir." cümlesiyle eserin içeriğine işaret eder.

Beş perdeden oluşan piyeste bizzat yer alan II. Abdülhamid, emrinde çalışan Elmas, Şehzade Gıyasettin, Derviş Vahdeti, Maksut, Solakzade gibi isimlerle Meşrutiyet'i kaldırmaya yönelik bir faaliyetin içindedir. Derviş Vahdeti, Maksut ve Solakzade üzerinden gizlice yürütülen faaliyetlerde hürriyeti temsil eden İttihat ve Terakki Cemiyeti aleyhinde askerler ve halk isyana teşvik edilir.

Meşrutiyet'i ortadan kaldırmak için yürütülen faaliyetler kapsamında padişah ve taraftarları, Hasan Fehmi adında bir gazeteciyi, İttihatçıların halk arasındaki itibarını yitirmesi için suikastla öldürtür. Birçok askerî tabur "cihâd-ı mukaddese" için (emir bekler vaziyette) ikna edilir ancak Avcı taburları bu işe parayla razı edilir. *Ateş*, *Terazi*, *Azadegî* gibi padişah taraftarı gazetelerde İttihatçılar aleyhinde yayınlar gerçekleştirilir. Bosna Hersek ve Bulgaristan gibi yerlerin İttihatçılar yüzünden elden çıktığı, ülkenin gün geçtikçe daha da büyük sıkıntılılar yaşadığı propagandası yapılır.

Piyesin ikinci perdesinde İstanbul'u etkisi altına alan bir isyan hâli ortaya çıkar. Öncelikle Meclis-i Mebusan, İttihat ve Terakki Cemiyeti yanlısı gazeteler ve askerî

³⁶⁴ Ahmed Cevad, *Yıldızın Sonu*, Jirayir - Keteon Matbaası, Dersaadet 1325, 58 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

kışlalar gibi önemli yerler kontrol altına alınır ve Cemiyet mensupları görüldükleri yerlerde linç edilir. Birçok kişi öldürülür.

İstanbul’da başlayan isyan hâli hürriyetperverler arasında büyük bir rahatsızlık meydana getirir. Bir süre sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin mensuplarından ve gönüllülerden de katılanların olduğu Uçuncü Ordu, Mahmut Sultan Paşa komutasında Selanik’ten İstanbul’a doğru yola çıkar. Abdülhamid, üzerlerine gelen bu kuvvet hakkında sağlıklı bir bilgi edinemez. Ordunun İstanbul’a yaklaşması üzerine akıbetinden korkan Abdülhamid, gelenlere, kendisinin olanlardan kesinlikle haberdar olmadığını, yaşananlardan kendisinin de rahatsız olduğunu ve asilerin cezalarının verilmesini arzu ettiğini söyleyecektir. Bir süre sonra donanmanın da iltihak ettiği orduya Abdülhamid maiyetinde beş bin kişilik kuvvetle karşı konulmaması emrini verir.

Taşkışla, Mecidiyeköy ve Beşiktaş’ı da alarak bütün İstanbul’u işgal ettikten sonra Hürriyet Ordusu, Yıldız Sarayı’nın etrafını sarar. Bir süre sonra Saray’a girer. Ordunun gönderdiği bir heyet Abdülhamid ile görüşmeye gelir. Heyetin içinden bir kişi: “Millet seni hal’ etti şer’-i şerîf hakkında fetva verdi; tebliğe geldik.”³⁶⁵ der.

Yıldızın Sonu piyesinde iktidar mücadelesinin bir tarafında Padişah II. Abdülhamid ve adamları diğer tarafında ise İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları vardır.

Piyeste yönetimin kullandığı mücadele araçları; askerleri ve halkı isyana teşvik etmek, para ve makam vererek insanları kendi lehine çevirmek, karşıtlarını öldürmek, gazeteler aracılığıyla propaganda yapmak, jurnallerle karşıtları hakkında bilgi toplamak şeklinde gerçekleşiyor. Buna karşın İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları, kendilerinin de gönüllü olarak katıldığı Hürriyet Ordusu’yla İstanbul’da isyan çıkaranların üzerine yürümeyi ve çetin mücadeleler sonucu elde edilen hürriyeti korumayı amaçlarlar. Nihayetinde amaçlarına, hürriyetin bekası için tehlikeli gördükleri Sultan Abdülhamid’i devirirerek ulaşırlar.

³⁶⁵ Ahmed Cevad, *Yıldızın Sonu*, s. 58.

Doktor Kâmil'in siyasî maksatlarla yazdığı anlaşılan altı perdelik **Bükülmez Kol yahut 10 Temmuz**³⁶⁶ piyesi Meşrutiyet'in ilânına giden yolda yaşanan girift olayları anlatır.

Meşrutiyet'in ilânı sürecinde Manastır şehrinde yaşanan olayların merkez alındığı piyeste, hemen bütün Balkanlarda yaşanan olaylardan bahsedilir. Denilebilir ki yazar, o dönem yaşanan hemen hemen her olaya değinmek ve onları bir şekilde piyesin içine dâhil etmek ister.

Doktor karakterinin gözünden olayların aktarıldığı piyeste, Midhat Paşa, Namık Kemal ve Ali Suavi isimleri üzerinde durulduktan sonra Midhat Paşa'nın hikâyesi ile verdiği hürriyet mücadelesi derinleştirilir. Doktor'un gözünden yönetimin başarısızlıkları ve memleketi topyekûn bir uçurumun kenarına getirdiği ifade edilir. Bu sıkıntıların kanunuesasının ilân edilmesiyle kısa zamanda aşılabacağı söylenir. Ardından hafiye meselesi üzerinde durulur. İktidar mücadelesi kapsamında sırasıyla Enver ve Niyazi Beylerin firarları ve dağa çıkışları, Şemsi Paşa'nın bu firarların ve ardından gerçekleşen isyan hâlinin bastırılması için görevlendirilmesi, bunun için gösterdiği çabalar, ardından bir hürriyetperver fedai tarafından öldürülmesi, Selanik müşirliği tarafından alınan önlemler ve Anadolu'dan takviye asker istenmesi, 9 Temmuz gecesi Eyüp Sabri Bey, Niyazi Bey ve diğer arkadaşlarının Müşir Paşa'yı evine baskın düzenleyerek rehin almaları ve 10 Temmuz günü hürriyetin ilân edilişi anlatılır. Verdiği bilgilerle belgesel bir nitelik taşıyan piyesin sonunda hürriyetin ilânında can veren ve ter dökenler:

“Ey Ohri Kahramanları, Ey Resne Arslanları, Ey Manastır Yiğitleri! Dünyada misline tesadüf edilmeyen bir asalet ve necabetle vazifenizi ifa ettiniz sizi bağrımıza basar zevâl-i nâ-pezîr teşekkürlerimizin kabulünü rica eyleriz. Cenâb-ı Hak sizi darında mesut buyursun! Siz bütün millet-i Osmâniye ve ümmet-i merhûmeyi sevindirdiniz. Cenâb-ı Allah da sizi bahtiyar eylesin!”³⁶⁷

saygı ve takdir ve ifadeleriyle kutlanırlar.

Piyeste mücadele tarafları; yönetimi temsilen paşalar, hafiyeler ve diğer devlet adamları ile onların karşısında yer alan İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarıdır. İki

³⁶⁶Doktor Kâmil, *Bükülmez Kol yahut 10 Temmuz*, Yeni Osmanlı Matbaası, İstanbul 1325, 118 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

³⁶⁷Doktor Kâmil, *Bükülmez Kol yahut 10 Temmuz*, s. 115.

tarafın karşılıklı mücadelesinde silah esas mücadele aracı olarak kullanılır. İttihatçılar eline silah alarak başlattıkları isyan hareketiyle “istibdâd-ı idâre”ye son vermek isterler. Öte tarafta hükümet ise onları “eşirrâ-yı müfside” olarak görüp üzerlerine askerî birlikler gönderir.

Doktor karakteriyle piyeste yer alan yazarın; gerek jurnaller, telgraflar ve mektuplarda yer alan bilgiler gerekse İttihat ve Terakki içinde yer almasından dolayı ayrıntılarına inerek verdiği bilgiler dikkati çekicidir. İçerdiği ayrıntılardan dolayı *Bükülmez Kol yahut 10 Temmuz* piyesten çok anıların kaleme alınması şeklindedir.

Piyeste mevcut yönetim, İttihatçıların mücadelesi sonucu kanunuesasiyi ilân etmek zorunda kalır ve böylece mücadele İttihatçıların lehine sonuçlanmış olur.

Canlı Cenaze yahut Yıldız’da Meşrutiyet Telâşları³⁶⁸ piyesinde II. Abdülhamid ve idaresine karşı İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından verilen iktidar mücadelesi işlenir.

Dört perdeden oluşan piyesin birinci perdesinde İttihatçı çetelerin faaliyetleri anlatılır. Niyazi Bey komutasındaki İttihatçılar yönetime isyan eder ve Cercis çetesiyle birlik oluşturmak için girişimde bulunurlar. İsyan eden İttihatçılar Resne ve Ohri civarında dağlık bir yerdedir. İsyanlar, *Gizli Figan* ismini taşıyan kitaptan “istibdat”tan şikâyet eden ve zilletle yaşamaktansa izzetle ölmeyi konu alan şiirler okunur. Kitapta okunan şiirlerde geçen şu dizeler İttihatçıların “istibdat” karşısında nasıl mücadele verdiklerinin bir işaretidir:

“Zulm ve istibdad devri derd ü ye’s eyyamıdır
Arkadaşlar kan dökün kan dökmenin hengâmıdır”³⁶⁹

İsyan eden bu gönüllü kişiler “Vatanı milleti kurtarmak için her fedakârlığa katlanacağız, işimize engel olmak isteyenleri kılıçlarımızla tepeleyeceğiz.”³⁷⁰ diyerek fikrî kararlılıklarını ifade ederler.

³⁶⁸ Doktor Kâmil, *Canlı Cenaze yahut Yıldız’da Meşrutiyet Telâşları*, Arşak Garuyan Matbaası, Dersaadet 1325, 64 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

³⁶⁹ Doktor Kâmil, *Canlı Cenaze yahut Yıldız’da Meşrutiyet Telâşları*, s. 7.

³⁷⁰ Doktor Kâmil, *Canlı Cenaze yahut Yıldız’da Meşrutiyet Telâşları*, s. 7.

İsyancıların başında bulunan Niyazi Bey, bir süre sonra arkadaşlarına bir konuşma yapar ve kendilerine her gün yeni katılımlar olduğunu ifade ettikten sonra konuşmasını:

“Arkadaşlar! Biz vatanın milletin selameti uğrunda her türlü mahrumiyetlere katlanarak Balkanlarda dolaşırken Abdülhamid’in dalkavukları olan milyonla alçak herifler saraylarında, köşklerinde, yalılarında ıyş ve işrete, zevk ve şehvete dalmış eğleniyorlar. Biz yalçın kayalar üzerinde tabanlarımızı patlatırken o millet düşmanları arabalar, yatlar, kotralar içinde keyif sürüyorlar.”³⁷¹

sözleriyle bitirir.

Piyetin ikinci perdesi Manastır’da geçer, Doktor (piyetin yazarı Doktor Kâmil olması kuvvetle muhtemel), Eczacı ve diğer karakterlerin konuşmaları şeklinde cereyan eder. “Heykel-i istibdâd” olan Şemsi Paşa’yı öldüren Mülazım Atıf Bey de piyeste yer alır.

Üçüncü perde, Yıldız’da paşalardan oluşan devlet erkânının toplantı hâlini gösterir. Paşalar, gelen raporlardan ve telgraflardan durumun gittikçe kontrolden çıktığının farkındadırlar. Manastır Mıntika Kumandanı Osman Hidayet Paşa’nın bir İttihatçı tarafından ağır yaralanması, Kolağası Eyüp ve Niyazi’nin iki bin kişilik bir askerle Manastır’a gelip Müşir Paşa’yı kaırması gibi hadiseler önü alınamaz şekilde ilerlemektedir. Toplantı sırasında bile gelen birçok rapor, telgraf ve mektup vardır. Heyet gelen raporlar üzerinde görüş alışverişinde bulunur. Başkâtip gelen raporları önemsemez ve işin sadece askerî tedbirlerle önleneceğini düşünür. Zaten Anadolu’dan birliklerin sevk edildiğini, mevcut hâlin yakında tersine döneceğini düşünür. Aksi bir hareket tarzını kendi kuyularını kazmak olarak niteler. Bu esnada padişahın yanından Sermüşahib Cevher gelir ve Abdülhamid’in pek sıkıya gelirse gençlerin istediklerini vereceklerini haber verir. Daha sonra Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin kanunuesasinin ilânı için gönderdiği telgrafı okurlar.

Dördüncü perdede bizzat II. Abdülhamid yer alır. Kanunuesasiyi ilân ettiğı için her taraftan kendisine tebrik telgrafları gelir. Aslında isteyerek ilân etmediğı kanunuesasinin ilânından mutluymuş gibi görünmek ister. Kendisinin adeta canlı cenazeye döndüğünü ifade eder.

³⁷¹ Doktor Kâmil, *Canlı Cenaze yahut Yıldız’da Meşrutiyet Telâşları*, s.11.

Bu sırada hürriyetin ilânından son derece memnun olan büyük halk kalabalığı sarayın etrafında sloganlar atarlar Bir süre sonra halk içeri girer ve köşkteki adamları jandarmalara teslim eder.

Piyesin mücadele tarafları pek aktif bir şekilde gösterilmez, bahsedilen olaylar genelde ya konuşma esnasında ya da telgraf, rapor ve mektuplar vasıtasıyla aktarılır. Piyesin tek canlı sahneleri İttihatçıları dağlarda gösteren ilk sahnesi ile göstericilerin bastığı Çit Köşkü'nü gösteren son sahnesidir.

Piyes, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilân etmek için uğrunda mücadele verdiği kanunuesasiyi elde etmenin hemen öncesindeki olaylar üzerinde yoğunlaşır. Bu esnada İttihatçıların dağa çıkması, yöneticileri kaçırmaları, suikastlar düzenlemesi gibi mücadele araçlarını bilgi şeklinde sunar.

Piyeşte, İttihatçıların ve bütün halkın çok arzuladıkları hürriyeti büyük emekler sonunda elde ettikleri mesajı verilir.

Ruhsan Nevvare ve Tahsin Nahit tarafından kaleme alınan üç perdelik millî temaşa olan *Jön Türk*³⁷², yönetim için çalışan devlet adamlarıyla Jön Türkler arasında yaşanan mücadeleyi anlatır.

Piyeşte, Yunan Savaşı'na katılmayı sarayda “riyakârlık” yapmaya tercih etmiş ve orada şehit düşmüş vatansever bir babanın oğlu olan başkahraman Nihat, amcası Kâzım Paşa'nın yanında büyümüştür. Adamları ve devletin bağlı kurumları tarafından jurnaller sunulan bir başhafiye olan Kâzım Paşa, Nihat'ı küçük yaşta yanına almış ve aynı yaşta olan kızı Leyla ile birlikte ayırım yapmadan okutmuştur. Şimdilerde Paşa'nın Şura-yı Devlet azalığına aldirmek istediği Nihat, vatanın içinde bulunduğu durumdan, onun kötü idare edilmesinden şikâyetçidir. O, amcasının aksine babasının yürüdüğü vatan millet yolunda yürümeyi tercih eder. Nihat:

“Dün Msır, bugün Girit, yarın Selanik bütün Makedonya gidiyor. ... Vükelâmızın istirahatı, paşalarımızın menfaati için hep bitiyoruz.”³⁷³

³⁷² Ruhsan Nevvare ve Tahsin Nahit, *Jön Türk*, Asaduryan Matbaası, İstanbul 1325, 80 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

³⁷³ Ruhsan Nevvare ve Tahsin Nahit, *Jön Türk*, s. 2.

diyerek kötü devlet adamlarını suçlar ve onlar yüzünden “zulüm, hakaret, irtikâp, iftira, hapis, menfa .. Bilhassa menfa!”³⁷⁴nın memlekette vardığı boyutları, bütün milletin özellikle menfalara gönderilen okumuş insanların “istibdad zinciri ile bağlı”³⁷⁵ olmalarına tahammül edemediğini söyler. Devletin kötü gidişi karşısında “hürriyet için kurban olanlara iltihak” etmek ister. Bu meseleleri amcası Kâzım Paşa ile de konuşur. Ona:

“Hakikati efendinize anlatınız .. Vatan gidiyor, millet mahvoluyor deyiniz. Bunu söylemediğiniz için siz mesulsünüz.”³⁷⁶

der. Paşa, Nihat’ın fikirlerinden son derece rahatsız olur. Paşa’ya göre, Nihat’ın fikirleri hem Nihat’ın hem de kendisinin mahvına sebep olabilir. Bunun için onu azarlar. Babasının “vatan” deyip “gülle”ye kurban gittiğini, oğlunun ise “istibdat” deyip “tımarhane”ye gideceğini ifade eder. Nihat, amcasıyla olan tartışmadan sonra evi terk eder.

Bir gün sonra Kâzım Paşa’ya sunulan bir jurnalde Nihat’ın bir İngiliz gemisine hamal kıyafetinde binip kaçtığı haber verilir. Nihat, gemiye bindikten sonra dışarıda bekleyen polislere seslenerek devlet ve hükümet aleyhinde konuşmuş. Bu durumu değerlendiren Kâzım Paşa’nın rakipleri saraya jurnal verir. Kâzım Paşa, aleyhinde gelişen bu olay karşısında hemen harekete geçer ve Nihat’ın en yakın arkadaşlarından Asım ve Hakkı’yı da işin içine dâhil eden jurnaller tertip eder. Asım ve Hakkı gözaltına alınarak Beşiktaş karakoluna götürülür. Bunlar yüz bir sene kürek mahkûmluğuna çarptırılır. Cezalarını çekmek üzere Sinop’a gönderilirler. Hakkı, bu sürgün neticesinde hayatını kaybeder. Hakkı’nın babası oğluna yapılanlara tahammül edemediğinden felç geçirir.

Piyesin üçüncü perdesi Meşrutiyet’in ilânından sonrasını gösterir.

Kâzım Paşa, Meşrutiyet’in ilânından sonra yaşananlara üzülür. Zira kendisi aleyhinde gazetelerde her gün yazılar yazılır. Kendi konumunda olan diğer paşalar evlerinden tek tek alınırlar Bir süre sonra bir gösterici topluluğuyla beraber eve kendisi

³⁷⁴ Ruhsan Nevvare ve Tahsin Nahit, *Jön Türk*, s. 3.

³⁷⁵ Ruhsan Nevvare ve Tahsin Nahit, *Jön Türk*, s. 3.

³⁷⁶ Ruhsan Nevvare ve Tahsin Nahit, *Jön Türk*, s. 16.

hakkında bir görevden azil kararı gelir. Piyesin sonunda Nihat ortaya çıkar ve sevgilisi Leyla ile buluşur.

Jön Türk piyesinde, ileri gelen bir devlet adamı olan Kâzım Paşa, iktidar mücadelesinin bir tarafında yönetimi temsil ederek bulunur. O, kendi menfaatini milletin menfaati üstünde tutar. Kendisine zarar dokunmasın diye masum insanlar hakkında jurnal yazarak onların felaketine sebep olur. Piyeste jurnal muhalif kişilerle mücadelede birinci mücadele aracı olarak kullanılır. Bu jurnallerin neticesinde insanlar kürek cezasına mahkûm edilerek Sinop'a sürülür.

Piyeste, halka zulmedenler yine halkın kendi içinden çıkardığı kahramanlar eliyle devrilir.

Meşrutiyet'in ilânından sonra yazılan piyeslerden biri de iki perdelik ***Mukaddime-i İnkılâb***³⁷⁷ dır. Kapağında "Millî ve siyasî bir dramdır." ifadesi ile basılan piyeste Meşrutiyet'in ilânına yakın bir zamanda hürriyetperver bir ailenin başından geçen olaylar anlatılır.

Piyesin birinci perdesi Meşrutiyet'in ilânından üç buçuk yıl öncesini, ikinci perdesi Meşrutiyet'in ilânı zamanını anlatır.

Jön Türk hareketine yakın duran Halil Bey, İstanbul'un Kalamış sahilinde oturur ve Arnavutluk eşrafından olup topçu subaylığından emeklidir. Halil Bey'in oğlu Behlül ve onun okul arkadaşı Şahin, Jön Türk hareketi içinde aktif çalışırlar. Aynı zamanda kızıyla da nişanlı olan Şahin, bazı evraklarla beraber bir gece yakalanır ve beraberinde bulunan Behlül ise polislerin elinden zor kurtulur. Bu işin sorumlusu da içlerine sızan ve Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de arkadaşları olan Fazlı Bey'dir. Bu durumun anlaşılması üzerine Halil Bey'in kızı Bahriye Hanım, o an evde bulunan Fazlı Bey'i bıçaklayarak öldürür. O sıra eve gelen Halil Bey'in arkadaşı Hüseyin Bey, evin etrafının polisler tarafından sarılmış olduğunu görür. Koyu bir inkılâpçı olan Hüseyin Bey, Bahriye Hanım'ın işlediği cinayeti üstlenir. Ev kısa süre sonra basılır. Behlül, Cemal ve Hüseyin Beyler tutuklanırlar. Bütün sevdiklerini hürriyet yolunda hapse gönderen Halil Bey:

³⁷⁷ Moralızade Vassaf, *Mukaddime-i İnkılâb*, Kütübhan-e İkbâl, Dersaadet, 1325, 32 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

“- İşte huzurunuzda söylüyorum. Allah ile ahdim olsun ki .. Kanlarımızın son damlasını akıtarak inkılâba çalışacağım...”³⁷⁸

ifadeleriyle bir hürriyet inkılâbının gerçekleşmesi uğrunda çalışacağına söz verir. Bu söz piyesin ikinci perdesinde somut bir hâl alır.

Piyesin isminde bahsedilen inkılâbı doğuran çalışmalar, ikinci perdede anlatılır. Halil Bey, Arnavutluk’taki kardeşi Hüsrev Bey’in evinde kabilesinin bütün eli silah tutan fertlerini toplar ve silahlandırır. Yoğun bir faaliyet vardır. Muhalif zabıtlar evi ziyarete gelir ve konuşurlar. Bir hafta içinde harekete geçeceklerini söylerler. İstanbul’daki adamlarından aldıkları mektuptaki bilgiler doğrultusunda kısa sürede hazırlanırlar. Arnavutlardan oluşan büyük bir kuvvet oluştururlar. Bahtiyar Hanım da silahlanmış. Ona göre tehlikede bulunan vatanını kurtarmak için hareket eden inkılâp kahramanları yanında kahraman kadınlar bulacaktır. Biraz sona çatışmak için yola çıkılır.

Piyeşte yönetimin mücadele araçları olarak hafiyeleri ve sürgünü kullandığı görülüyor. Buna karşın hürriyetperverler ise mücadele aracı olarak silaha başvururlar.

Fazıl, yönetimin Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye’deki muhaliflerin faaliyetlerini takip etsin diye Jön Türklerin içine koyduğu bir hafiyedir. Onun jurnallemesiyle Şahin, Behlül ve Cemal tutuklanır.

Piyeşte yönetimin, muhalifleri şiddetli bir hapis cezası ile cezalandırdığı görülür. Hapis cezasının gösterildiği “tablo” bölümü Halil Bey’in gördüğü bir rüyaşeklinde yansıtılır. Bu rüyada Hüseyin Bey ve Halil Bey ailesinin fertlerinin karşılaştığı şiddetli muameleler gösterilir:

“... Behlül Bey zincirler içinde ve pek perişan bir hâlde ağlamakta inlemektedir ..

Cemal Bey’le Hüseyin Bey de aynı hâlde .. Zincirler içinde oldukları hâlde yekdiğerleriyle ağlaşmaya hasbıhâl etmeye başlarlar ..”³⁷⁹

Yönetim-fert çatışmasının işlendiği piyeşte ismi verilmeden II. Abdülhamid idaresinin bir “zulüm idaresi” olduğundan ve o idarenin yapılacak çalışmalar ile devrileceğinden bahsedilir. Piyes, II. Abdülhamid’in tahttan indirilişi yolunda

³⁷⁸ Moralızade Vassaf, *Mukaddime-i İnkılâb*, s. 21.

³⁷⁹ Moralızade Vassaf, *Mukaddime-i İnkılâp*, s. 25.

başvurulan silahlı mücadelenin Arnavutlar arasında nasıl bir görünüm arz ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Piyeste hürriyetin ilânı gerçekleşmemişse de yaşanan gelişmelerden bunun yakın olduğu hissi uyandırılır.

Fehime Nüzhet'in *Bir Zalimin Encamı* piyesinden sonra iktidar mücadelesi ile ilgili bir diğer piyesi **Adalet Yerini Buldu**³⁸⁰dur. Bu piyeste, hürriyetperver insanlar ile yönetim için çalışan hafiyeler arasındaki mücadele anlatılır.

İçerdiği olayların kronolojisine göre piyesin zamanı, 1893'ten Meşrutiyet'in ilânına kadar devam eden on beş yıllık süredir.

Adalet Yerini Buldu piyesinde olayların merkezinde, vatan uğrunda dokuz oğlunu feda etmiş Süleyman Bey ailesi yer alır. Rus harbinde büyük kahramanlıklar gösteren aile reisi Süleyman Bey, vatanın hâlihazırda yaşadıklarından rahatsız olan vatanperver bir binbaşısıdır. O, her şeye rağmen vatana yararı dokunsun diye son oğlu Burhan'ın da asker olmasını ister. Hastalığı gittikçe artan Süleyman Bey'in son isteği Yunan Harbi'nde silah arkadaşı Adil Bey'in vasiyetinin yerine gelmesidir. Adil Bey, vasiyetinde Burhan'ın kızı Mualla'yla evlenmesini ister. Süleyman Bey, ölmeden önce ailesine ve arkadaşlarına bu vasiyetin yerine gelmesi için yeminler ettirir.

Aradan zaman geçtikten sonra “erkân-ı harp kolağası” olan Burhan ve Mualla'nın evliliği için giden Veysi Bey'e (Mualla'nın ablası olan Behire'nin kocası) Fazıl Bey kötü davranır. Hafiyeliğiyle tanınan Fazıl Bey, Mualla'yı kendi kardeşi Tekfur'a vermek istediği için Veysi Bey'den evlilik konusunda ısrarcı olmamalarını ister.

Kaynanası Münevver Hanım'dan da aldığı cesaretle Fazıl Bey; ölen kayınpederi Adil Bey'in vasiyet mektubunda söylediği “...kerimemi muhibb-i vatan sâhib-i himmet Süleyman Bey'in oğluna verdim.”³⁸¹ ifadesinden hareketle bir jurnal yazar ve bu jurnale Burhan'ı da dahil ederek onu Mabeyin'e yollar. Kısa bir süre sonra Veysi Bey politika töhmetiyle evinden alınır. Aynı anda Burhan'ın da evinin etrafı sarılır. Ev aranır ve jurnalde bahsedilen yasaklı *Meşveret* gazetesi Burhan'ın odasında bulunur. Burhan

³⁸⁰ Fehime Nüzhet, *Adalet Yerini Buldu*, Karabet Matbaası, İstanbul 1326, 121 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

³⁸¹ Fehime Nüzhet, *Adalet Yerini Buldu*, s. 65.

Mabeyin'e götürülür. İkisi işkenceler sonrası Konya'ya sürgüne gönderilir. Bir süre sonra oradan firar ederler. Onların durumuna üzülen Mualla'nın küçük kardeşi Enis de evden kaçır ve hürriyetperverlere katılır.

Piyestin sonunda, kanunuesasi ilân edilmesiyle Veysi, Burhan ve Enis geri gelirler. Fazıl ise polisler tarafından yakalanır.

Adalet Yerini Buldu'da hürriyetperverlerin faaliyetlerinden ziyade yönetimin muhalifleri susturmak için uyguladığı baskı işlenir. Piyeste yönetimin mücadele araçları hafiyeler, jurnal, işkence ve sürgündür.

Piyeste yönetim tarafından muhaliflerin üzerine hafiyeler vasıtasıyla gidilir. Hafıye Fazıl Bey, yazdığı jurnallerle birçok masum insanın yakalanarak sürgüne gönderilmesinin suçlusu olarak gösterilir.

Fazıl Bey'in Veysi Bey ve Burhan için söylediği:

“Malum a bugün bizim gibi asdikanın ufacak bir jurnalindeki tesir dairelerin bir aylık muamelelerinden daha seridir. Eğer sözümü kabul etmezse ısrara kıyam ederse pek kolay. Yemen, insan yemekle doymak bilmeyen Arabistan ejderi ağzını açmış adam adam diye bağırıyor. İkisinin de efkâr-ı muzırta erbabından oldukları Paris ve Mısır'daki cemiyetlerle muhaberede bulunduklarına dair vuku bulacak bir maruzat bir ay geçmeden her iki beyleri de o ejderin ağzına tıkayıverir.”³⁸²

sözleri dönemin havasını ve bir jurnalın tesirini göstermesi açısından dikkate değerdir. Fazıl Bey'in jurnalı sonrası Veysi Bey ve Burhan Bey işkence görür ve sürgüne yollanır.

Piyeste sürgünlerin mekânı olarak Konya, Yemen ve Arabistan isimleri yer alır. Ayrıca Enis gibi, yaşananlara tahammül edemeyenlerin kaçış yeri olarak yurt dışında Paris ve Mısır'ın ön plana çıktığı görülür.

Piyesteki iktidar mücadelesi İttihatçıların lehinde gerçekleşir. Zulmedenler kaybederken mazlumların yüzü güler.

³⁸² Fehime Nüzhet, *Adalet Yerini Buldu*, s. 68.

Piyetin yazarı Hasan Nadir, *Devr-i Sâbıkta Vükelâ*³⁸³ eserinin içeriğini kapakta yer alan “Kanlı Plevne’yi, müellim istibdadı, cem’iyet-i hayriyenin ikametgâhını ve sûret-i hareketini inkılâb-ı kebîrimizi ihtiva eder.” cümlesiyle verir.

Beş perdeden oluşan piyeste yazar, (tarihte 93 Harbi olarak geçen Osmanlı - Rus Savaşı’nın kapsamında önemli bir savunma savaşı olan) Plevne Savaşı’nın, ortaya konulan başarı ve kahramanlıklara rağmen kaybedilmesinin sebebi olan kötü devlet adamlarını eleştirir. Piyeste, kötü devlet adamlarından olan Servet Paşa, şahsî menfaatlerini milletin menfaatlerinin önüne koyduğu için eleştirilir.

Birinci perdenin başında Servet Paşa’nın, sevgilisi Juliet’le olan muşakasını görürüz. Biraz sonra huzura çıkan Plevne kahramanlarından Naci Bey, Paşa’nın, zevki için harcadığı paraları savaş meydanında canını feda eden kahramanlardan esirgediğini yüzüne vurunca Servet Paşa, Naci’yi askerlerine yakalatır.

Naci Bey, bu durum karşısında hiç alttan almaz ve şu sözleri söyler:

“Şimdiki zamanlarda zincirler altında, kelepçeler içinde aslanlar duruyor; fakat makamlarda rütbe sandalyelerinde katiller, kanlılar oturuyor. İftihar ederim.”³⁸⁴

İkinci perdede, Osman Paşa komutasındaki kuvvetlerin, yardım gelmemesi yüzünden Plevne’deki kahramanlıklarının yanı sıra sayıca fazla olan düşman ordusuna teslim olmak zorunda kalışı anlatılır. Perde, Osman Paşa’nın manidar: “Hayırsız vükelâ ... Zavallı millet ...”³⁸⁵ sözleriyle biter.

Üçüncü perdede, Plevne Muharebesi’nin kahramanı Osman Paşa’nın maiyetinde olan iki asker ve karakteri Ali ve Naci Girit’teki zindanda buluşurlar.

Naci Bey, otuz senedir zindandadır. Yazdığı bir kitaptan dolayı hapse atılan arkadaşı Ali Bey de politika suçlusu olarak zindana atılmıştır. Bir süre sonra aynı zindanda buluşurlar. Naci ve Ali zindandan birlikte firar ederler.

Dördüncü perdede ise Ali ve Naci bir mağaradadırlar ve kendilerinin “biz vatanın tahlisi, milletin terfi’i için çalışan bir komiteyiz.”³⁸⁶ diyerek Jön Türk hareketine

³⁸³ Hasan Nadir, *Devr-i Sâbıkta Vükelâ*, İkdâm Matbaası, Dersaadet, 1326, 63 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

³⁸⁴ Hasan Nadir, *Devr-i Sâbıkta Vükelâ*, s. 18.

³⁸⁵ Hasan Nadir, *Devr-i Sâbıkta Vükelâ*, s. 36.

³⁸⁶ Hasan Nadir, *Devr-i Sâbıkta Vükelâ*, s. 54.

mensup olduklarını söylerler. Balkanlarda “vatanı kurtarmaya, milleti güldürmeye ...”³⁸⁷ diye yola koyulan Arnavut Receb’in emrindeki sekiz yüz elli kişilik bir isyan grubunun içine dâhil olurlar.

Plevne Savaşı’ndan otuz iki yıl sonrasını anlatan beşinci perdede Naci Bey’in oğlu İhsan devreye girer. Babasının hesabını sormak için aleyhinde bulunduğu Servet Paşa’nın huzuruna çıkarılır. Bu sırada Servet Paşa’nın odasına yanındaki zabitlerle Ali ve Naci Beyler silahlı bir şekilde girerler ve Paşa’nın yol açtığı felaketleri yüzüne söylerler. Ardından bir kılıç darbesiyle Paşa’yı öldürürler

Piyeste Jön Türklerin verdiği iktidar mücadelesi ile otuz iki yıl önce kanunuesasinin rafa kaldırılmasına sebep gösterilen 93 Harbi’nin kaybedilmesinin müsebbipleri bir çizgi üstünde birleştirilir.

Piyesteki iktidar mücadelesinin bir tarafını Servet Paşa şahsında devrin kötü devlet adamlarının oluşturduğu yönetim teşkil eder. Diğer tarafını ise vatan ve milletini sevdiği belirtilen Jön Türkler oluşturur. Piyeste yönetim, muhaliflerini dinlemek yerine zindana atmakla cezalandırır. Ali ve Nadir Beyler piyeste sürgün cezasına çarptırılmış kişiler olarak görülür. Ali Bey’in zindanda kaldığı süre söylenmese de Naci Bey otuz yıl Girit zindanlarında yatar.

İktidar mücadelesinin bir tarafında yer alan Ali ve Naci firar ettikten sonra aynı amaç uğruna mücadele ettiklerini söyledikleri Jön Türklere katılırlar. Mücadelenin bu safhasından sonrası silahlıdır. İkisi, Arnavut asıllı Recep’in grubunda ellerinde silah Balkan dağlarında mücadele ederler. Piyesin sonunda, şahsî iktidarını milletin iktidarı üstünde tutan Servet Paşa’nın öldürülmesi olayı, Meşrutiyet’in ilânıyla milletin hürriyetini kazandığı bir ihtilâl olarak sunulur.

Kapağında “millî, facialı, hissî” olarak nitelenen ***Genç Zabıt yahut İstibdat Zulümleri***³⁸⁸ piyesi, hafiyelerin çıkarlarına alet ettikleri bir hürriyetperverin hikâyesini konu edinir.

³⁸⁷ Hasan Nadir, *Devr-i Sâbıkta Vükelâ*, s. 56.

³⁸⁸ Hüseyin Nazmi, *Genç Zabıt yahut İstibdat Zulümleri*, Hilal Matbaası, Dersaadet 1326, 96 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Altı perdeden oluşan piyesin başkahramanı Hilmi Bey; başarıyla mezun olduğu Zabıtlık Mektebi sonrasında görevinin henüz ilk senesindedir. Başhafiye Ali Rami Paşa'nın adamları Cemil ve Halil, türlü oyunlarla “istibdat” aleyhinde ağzından laf aldıkları Hilmi'den suçunun affedilmesi için para isterler. Ama red cevabı alınca onu gözaltına alırlar. Ali Rami Paşa, adamlarınca yakalanan Hilmi'yi mektepten yetiştirme, “henüz büyümeye başlamış bir mikrop”³⁸⁹ olarak niteler ve onu bizzat sorgular. Sonunda politika suçu işledi diye mahkûm ettiği Hilmi'nin Yemen'e sürülmesini emreder.

Yemen'e sürülen Hilmi orada kendisi gibi sürgün cezasına mahkûm edilen Miralay Fikret Bey tarafından rahat ettirilir. Hilmi, cesareti dolayısıyla orada bir asker olarak iyi görevler yerine getirir. Böylece takdirini kazandığı Miralay, ona kızı Vedia'yı verir. Miralay Fikret Bey, bir süre uğraştıktan ve biraz da rüşvet verdikten sonra bir becayiş şeklinde Hilmi ve kızı Vedia'yı İstanbul'a göndermeyi başarır. İstanbul'daki evine karısı Vedia ile gelen Hilmi, annesinin üzüntüden öldüğünü babasının da hasta yattığını görür. İstanbul'a geldiği gün gazeteden kanunuesasinin ilân edildiği haberini okur. Hürriyetin ilânıyla beraber, kendisi gibi sürgüne gönderilen bütün insanlar geri gelir. Sürgünden dönenler İstanbul'da halk kitleleleri tarafından büyük coşkuyla karşılanır.

Genç Zabit yahut İstibdat Zulümleri piyesinde iktidar mücadelesi karşılıklı bir güç dengesi şeklinde geçmez. Eserde; hafiyeliği şahsî menfaat aracı yapan hafiyelerin masum insanları yönetim aleyhinde konuşturmak, sonrasında onların durumundan çıkar sağlamak tarzında zulüm yaptığı teması işlenir.

Piyesin sonunda kazanan halk olur. Hafiyeliğe dayanan sistem yerine hürriyet sistemi “yaşasın”larla müjdelenir.

*İstibdadın Son Günü yahut Zavallı Valide*³⁹⁰ piyesinde yönetim adına hareket eden hafiyeler ile bir hürriyetperver arasında geçen iktidar mücadelesi anlatılır.

³⁸⁹ Hüseyin Nazmi, *Genç Zabit yahut İstibdat Zulümleri*, s. 30.

³⁹⁰ İbnülcemal Ahmet Tevfik, *İstibdadın Son Günü yahut Zavallı Valide*, Artin Asaduryan Matbaası, İstanbul 1326, 96 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Beş perde bir tabloda oluşan piyeste on sene önce Yunan Muharebesi'nde Alasonya'ya kendi isteği ile savaşmaya gitmiş ve şehit düşmüş vatansever bir miralayın karsı olan Hediye Hanım, tek oğlu Rıfat'a iyi bir gelecek hazırlamak için onu Mekteb-i Mülkiye'de okutur. Bu mektebi bitirmeye bir yıl kala Jön Türklerle ilişkili diye hafiye Bidat ve adamları tarafından evi arandıktan sonra mahalle karakoluna götürülür. Orada ilk sorgusu sırasında kendisine “çapkın” diye hitap edilmesine kızan Rıfat, Bidat'a bir tokat atar. Bu hareketinden sonra kaba muameleye maruz kalıp gözaltına alınır. Uzun süre sonra Rıfat'ın erkek kılığına giren teyze kızı ve nişanlısı Safinaz, Safi ismini alarak on beş günde bir Rıfat ile görüşmeye gelir. Safi'nin verdiği bilgilere göre “Rumeli'de askerler ayaklanmış, yakında büyük bir iş olacakmış, kanun değişecekmiş, meclis açılacaktı.”³⁹¹

Bu arada idareye verilen en son dilekçe işleme konulur ve Rıfat'ın mahkemeye çıkarılmasına karar verilir. Rıfat'ın başına gelenlerin peşini bırakmayan Safi yaptığı araştırmaya göre Rıfat'ın asıl suçlandığı husus şu şekildedir: Rıfat, tramvayın çarpması sonucu yaralanan arkadaşını hastaneye götürünce, orada bulunan polisler, yaralının ceplerini arar. Cepte Avrupa'dan gelen bir mektubun yanı sıra Rıfat'ın kartvizitini bulurlar. Yaralı adam taburcu olunca tutuklanıp Sinop'a sürülür. Kartvizitin sahibinin de ifadesi alınsın diye emir verilir. Piyeste bunun haricinde Rıfat'ın durumunu asıl zorlaştıran husus, bir hafiyenin hakkında jurnal vermiş olmasıdır. Bu sebepten dolayı kimse Rıfat olayına el atamaz.

Piyenin son perdesinde Rıfat bir heyet karşısına çıkarılır. Bunlar arasında kendisi hakkında jurnal veren Bidat da vardır. Rıfat, heyetin karşısında geri adım atmaz. Mahkemede hakkında verilen jurnaller okunur. Ayrıca kartvizitin üstünde yazılı olan:

“Kardeşim: size gıpta ederim. Vatanınızda hizmet etmeye muvaffak oluyorsunuz. Hem de bir ecnebi himayesinde gibi rahat geçiniyorsunuz, benim hakkımdaki teşebbüsünüzden dolayı minnettarınızım, diğer işlere netice vermek için sizi göreceğim, Allah fikrini açık kalbini geniş etsin. İmza: Zamân-ı hâzır zulm-dîdelerinden Rıfat”³⁹²

ifadelerinde geçen “bir ecnebi himayesinde gibi rahat geçiniyorsunuz” ifadesi, komisyon üyelerinin dikkatini çeker. Komisyon üyeleri, Rıfat'ı bu ifadenin mahiyetindeki düşünceye dayanarak suçlar.

³⁹¹ İbnülcemal Ahmet Tevfik, *İstibdadın Son Günü yahut Zavallı Valide*, s. 43.

³⁹² İbnülcemal Ahmet Tevfik, *İstibdadın Son Günü yahut Zavallı Valide*, s. 78.

Rıfat, komisyon huzurunda mahkeme edildiği sırada kanunuesasinin ilân edildiği haberi gelir. Heyette bulunanlar bu ilânı taktik ve tedbir amaçlı bir hareket diye yorumlarlar. Sorgulama devam ettiği sırada binanın dışında toplanan halk “Yaşasın Adalet!”, “Yaşasın Hürriyet!”, “Yaşasın Millet!” diye bağırır. Halk biraz sonra heyetin bulunduğu odayı basar.

Piyeste iktidar mücadelesinin bir tarafında yer alan ve yönetim adına hareket eden hafiyelerin başvurduğu mücadele araçları jurnal, zindan ve sürgün olarak ön plana çıkar.

Piyeste aman vermez bir hafiye olan Bidad, sorgu sırasında kendisine yumruk atan Rıfat hakkında jurnal verir. Rıfat’ın iki yıl boyunca komisyon karşısında çıkmasını engelleyen Bidad, bu keyfi davranışını şöyle gerekçelendirir:

“Zaten istintak edilse de edilmese de mahkûm idi, diyâr-ı gurbette vakit geçireceğine burada kaldı, ama kaldı da ne kaybetti? Hiç!”³⁹³

Piyeste yönetim aleyhinde olmakla suçlananlar sürgüne yollanır. Bunlardan biri de Rıfat’ın hastaneye taşındığı arkadaşıdır. O, hastaneden taburcu olduktan hemen sonra Sinop’a sürülür.

Piyeste, mücadelenin karşı tarafında yer alan hürriyetperverlerin başvurduğu tek mücadele aracı silahlı isyan etmektir. Ancak durum oldukça yüzeysel olarak verilir. Rumeli’de bulunan hürriyetperver askerlerin başlattığı ihtilâl hareketi, piyeste bilgi şeklinde verilir. Piyestin sonunda, hürriyet taraftarlarının başlattığı ihtilâl hareketiyle kanunuesasinin ilânı sağlanır.

İstibdadın Vahşetleri yahut Bir Fedakârın Ölümü³⁹⁴ piyesinde II. Meşrutiyet’in ilânından önce yönetim için çalışan hafiyeler ile Jön Türkler arasında yaşanan iktidar mücadelesi işlenir.

³⁹³ İbnülcemal Ahmet Tevfik, *İstibdadın Son Günü yahut Zavallı Valide*, s. 76.

³⁹⁴ Şehbenderzade Ahmet Hilmi, *İstibdadın Vahşetleri yahut Bir Fedakârın Ölümü*, Kostantiniyye 1326, 68 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Yazar tarafından “üç perdelik facia” olarak nitelendirilen piyes, birçok Jön Türk’ün yaşadığı “facia”ları anlattığı için kapsamlıdır.

Piyeste, Jön Türklerden nefret eden Nazır, idaresini korku üzerine kurmuş bir yöneticidir. O, insanların kendisinden korkmasından son derece zevk alır. Buna rağmen baş edemediği bir kesim vardır. O da Jön Türklerdir:

“Ooh bu müfsitler, bu Jönler! Bunların gırtlığını dillerimle paralasam, yine teşeff-i sadr edemeyeceğim ne bitmez bir sürü imiş! Mektepleri boşalttık, kalemleri kırdık çe sûd![ne fayda]”³⁹⁵

Jön Türkler ile çok uğraşmasına rağmen istediği başarıyı elde edemeyen Nazır emrinde çalışan İsmail; Ferik, Mabeyinci ve üç hafife elinde ilânlarla yakalanan Ermeni çocuğun (Takuver) konuşturulması için uğraş verirler. Tatmin edici bilgiler vermeyen Takuver işkence altında bayılır.

Takuver’in ardından piyesin başkahramanı Şefkati, Jön Türk olmak suçundan dolayı sorgulanmak üzere odaya getirilir. Piyeste Şefkati’nin faaliyetleri:

“Avrupa’da ve Mısır’daki fesede ile muhabere etmiştir. Bunların evrakını tevzia vesatet edenlerin en gayretlilerinden, hükûmet-i seniyeyle dil uzatanların en rezillerindendir. Mektep talebesini evrâk-ı muzırır kıratına teşvik ederdi. Onlara efkâr-ı fâside ta’lîm eylerdi.”³⁹⁶

diye zikredilir. Kiminle mektuplaştığı konusundaki sorulara cevap vermeyen Şefkati, Ferik tarafından kırbaçlanır. Şefkati konuşmaya başlayınca ezilen halkın durumunu ve bunu göremeyen yöneticilerin zalimliğini dile getirir. Masum halka yapılan eziyetleri haykırır. Gördüğü işkenceden dolayı o da bayılır ve odadan çıkarılır.

Piyeste daha önceleri Jön Türk olmaktan dolayı Mısır’da sürgünde bulunan ancak pişmanlığından dolayı affedilmiş Nuri adında birinin anlattıkları yönetim ile Jön Türkler arasındaki mücadeleyi anlamak açısından önem taşır. Ona göre bahsedilen ilânların basımı ve dağıtımı kolay olduğundan, Jön Türkler içinde bunu yapabilecek birçok kişi vardır. Ayrıca Murad Bey’in [Mizancı Murad kastediliyor.] yurt dışından gelmesinden sonra Jön Türklerin sanıldığı gibi bitmediğini, biri geldiyse üçünün türediğinden bahseder.

³⁹⁵ Şehbenderzade Ahmet Hilmi, *İstibdadın Vahşetleri yahut Bir Fedakârın Ölümü*, s. 4.

³⁹⁶ Şehbenderzade Ahmet Hilmi, *İstibdadın Vahşetleri yahut Bir Fedakârın Ölümü*, s. 11.

Piyesin ikinci perdesi, birçok Jön Türk’ünde bulunduğu hapishanede geçer. Burada kendisi de bir Jön Türk olan Sabri; Abdullah adında bir mahkûmun hikâyesini nakleder. Abdullah, “millî ve büyük şairimiz Kemal’in asarını” okuduğu için gözaltına alınmış ve işkenceler görmüş bir Jön Türk’tür. Bir süre sonra Yemen’e sürülür. Yolda denize, “Bahr-i Ahmer”e atılarak öldürülür. Bu ölüm ardından gelecek büyük bir trajedinin ilk halkasını teşkil eder:

“Abdullah’ın yetmiş yaşındaki pederi oğlu yüzünden duçar olduğu mihnetlere dayanamadı... Oldu iki! Abdullah’ın yeğeni dayısının mevt-i fecî’ini duyar duymaz intihar etti, üç! Abdullah’ın samimi arkadaşlarından olduğu için taht-ı tevkife alınanlardan biri hapishanede öldü, dört! İkisi menfalarda firar ederken kurşunla telef edildiler altı!”³⁹⁷

Sabri, bütün bunların bir hafiyenin verdiği jurnalın neticesinde gerçekleştiğini ifade eder:

“... şimdi o melun bu altı kişiyi bir jurnal ile katletti .. Mukabilinde yalnız bir iltifata nail oldu. Bu melun hafiyenin senede iki yüz jurnal verdiğine şüphe yok. Bunların bir rub’u neticelense, alçak Yezid’in senevi kurbanları ekall u kalil elli kişiye balığ olur.”³⁹⁸

Hapiste bulunan Haydar Bey’in de hikâyesine yer verilir. O, yirmi ay Taşkışla zindanında kalır ve bu durum dimağında tesirler meydana getirir. Kendisinden iki yaş küçük kardeşi Murtaza da aynı zamanda gözaltına alınır. Ama uzun süre kendisinden haber alamaz. Haydar Bey, bu hapishanede iken sürgüne gönderilecek bir grup Jön Türk arasında yer alan kardeşine rastlar. Kardeşi akli dengesini yitirdiği için sürgüne gönderilmez ve kendisinin bulunduğu hapishaneye getirilir.

Yine aynı hapishanede Takuver’in dedesi ve babası ile beraber pek çok akrabası da vardır. Bunlar Takuver’in durumundan dolayı gözaltına alınırlar. Hepsî gözaltında iken büyük işkencelere maruz kalır.

Sabri’nin ağzından, bu olayın ve diğer yaşanan acı tabloların artık “gayretullahı davet edecek dereceyi” bulduğu, dolayısıyla ümmetin çilesinin artık dolduğu, felaket günlerinin biteceği ifade edilir.

Piyesin sonunda, piyese de ismini veren “Bir Fedakâr”ın, yani Şefkati’nin ölümü anlatılır. Şefkati, gözaltına alındıktan sonra geride annesi ve kızkardeşi Şefika’yı

³⁹⁷ Şehbenderzade Ahmet Hilmi, *İstibdadın Vahşetleri yahut Bir Fedakârın Ölümü*, s. 25.

³⁹⁸ Şehbenderzade Ahmet Hilmi, *İstibdadın Vahşetleri yahut Bir Fedakârın Ölümü*, s. 26.

bırakır. Annesinin yaşananlara dayanamayıp ölmesinden sonra Şefika, hapishaneye kardeşini ziyarete gelir. Şefika ile konuşmaları sırasında Şefkati'nin mücadelesi ile ilgili düşüncelerine vakıf oluruz:

“Validemi, seni ve kendimi bir hiss-i kerîm uğrunda feda ettim. Ne yapayım çok mukavemet ettim, olmadı .. Hubb-u vatan ne kadar dehşetli, ne kadar şiddetli bir maraz-ı kalbidir, bilsen! Her ne vakit gözümlü kaparsam mâder-i vatani, al kanlara boyanmış, cism-i kıymetdârı hançer-i a'dâ ile delik deşik olmuş hayâl-i mâderi görüyorum. Elbise yerine yırtık kefen-i şehâdete bürünmüş, solgun yüzlü vatani görüyordum ... Girye-nâk gözlerini evladına çeviriyordu ... ‘Evlatlarım, diyordu ...Ölüyorum ... sefiller gibi ... bokesler gibi ölüyorum ... Evlatlarım ...maderi uğrunda canına kıyan yok mu? Mâder-i vatani kurtaran yok mu? Yok mu?’ ”³⁹⁹

diye“vatan anne”nin kendisini nasıl çağırdığını ve onun sevgisinin kendisini ne kadar tesiri altına aldığını ifade eden Şefkati kardeşinden kendisinin, annelerinin ölümüne sebep olmasından dolayı kızkardeşinden affını ister. Bir süre sonra sorgunlamak için çağırılınca gitmez. Israr edildiğinde, Şefkati:

“... hükmünüz ancak kalbime geçer kalbim, ruhum ancak vatanın hizmetine, emrine mahkûmdur, vicdanım yalnız sadâ-yı hürriyete itaat eder.”⁴⁰⁰

dedikten sonra belindeki hançeri çıkarır ve intihar eder. İntiharın asıl sebebi mektuplaştığı önemli bir paşayı ele vermemektir.

İstibdadın Vahşetleri yahut Bir Fedakârın Ölümü piyesinde iktidar mücadelesinin bir tarafını yönetimin adamları hafiyeler diğer tarafını Jön Türkler oluşturur. Bu tarafların mücadeleleri sırasında başvurdukları araçlar çeşitlidir. Hafiyeler, karşıtlarını susturmak için sürgün, işkence, zindan ve ölüm gibi araçlar kullanırken Jön Türkler ise buna karşın ilânlar vasıtasıyla halkı bilinçlendirme yolunu seçerler. Piyeste bir kısım Jön Türk'ün yönetimin sert muamelelerine maruz kalmamak için Avrupa ülkeleri ve Mısır gibi yurt dışı mekânlarına kaçmış olduğu görülür. Piyeste yönetimin muhalifleri sürgüne gönderdiği yerler olarak Diyarbakır ve Yemen isimleri zikredilir.

Jön Türklerin yönetime karşı verdiği mücadelenin zaferle neticeleneceği müjdesinin verildiği piyeste daha çok bu zafere giden yolda yaşanan “istibdad vahşetleri”ne dikkatler çekilir.

³⁹⁹ Şehbenderzade Ahmet Hilmi, *İstibdadın Vahşetleri yahut Bir Fedakârın Ölümü*, s. 51.

⁴⁰⁰ Şehbenderzade Ahmet Hilmi, *İstibdadın Vahşetleri yahut Bir Fedakârın Ölümü*, s. 64.

*Nasıl Oldu*⁴⁰¹ piyesi, yönetime muhalif Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kuruluşunu ve sonrasında mensuplarının yaşadıklarını temsilen anlatan bir piyestir.

Piyes yazarı Kâzım Nami Bey, piyeste bahsedilen Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer alır. 1906'da Selanik'te kurulan Cemiyet bir yıl sonra merkezi Paris'te bulunan Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'yle birleşir. Böylece hürriyetin ilânına giden yolda önemli bir güç birliği yapılmış olur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin askerî kanadı güçlenmiş olur.

Üç perdeden oluşan piyesin başkahramanı olan Behlül; Celal, Vahdet, Zahir ve diğer bazı asker arkadaşlarıyla gizli toplantılar yapar. Hepsi yirmili yaşlarda olan bu hürriyetperver gençler, Osmanlı Devleti'nin karşı karşıya bulunduğu tehlikeler üzerinde konuşurlar. Balkanlarda Bulgar, Sırp, Makedon ve Arnavutlar arasında baş gösteren rahatsızlıkları dile getirirler. Behlül, mevcut idarenin milleti düşürdüğü kötü durumları izaha çalışır ve kurtuluşun İslâm'ın emrettiği meşveret usulünün tatbikiyle Meclis-i Mebusan'ın açılması gerekliliği üzerinde durur. Bunların önündeki engellerin kalkması, yapacakları eylemlere bağlıdır. Toplantıya katılanlar, millet yolunda namusla canla başla çalışmak için yemin ederler.

Ordu içerisinde gizli gerçekleşen bu toplantılar dikkati çeker ve durumun incelenmesi için iki yüzbaşı görevlendirilir. Toplantının yapıldığı yere baskın düzenlenir. Behlül son anda kaçmayı başarır ve yurt dışına kaçar. Yaklaşık bir yıl kadar sıkıntılı bir yurt dışı hayatı geçiren Behlül sahte pasaport ile yurda giriş yapar. Bu sefer, arkadaşı Celal'in evinde Hadim ile bulunduğu bir sırada kendisini takip eden görevlilerin evi basmaları sonucu arkadaşlarıyla gözaltına alınır. Daha sonraları Divan-ı Harp'te mahkemeye çıkarılırlar. Behlül'ün arkadaşı Zahir'in de görevli olduğu Divan-ı Harp'te toplanan heyet, Behlül ve Celal'e askerlikten men ve on yıl Fizan'a kürek mahkûmluğu vermeyi planlar. Heyetin karşısına çıkarılan Behlül:

“Ben bu gülzâr-ı vatani harabeye çeviren, hanumanları söndüren, kadınları dul, evlatlarını yetim bırakan, vatanın menâbi'-i servetini sülük gibi emen, milleti muhakkar bir paçavra gibi ecanibin zîr-i pâ-yı intifâ'ında sürüklendiren canavar hükümetin düşmanıyım.”⁴⁰²

⁴⁰¹Kâzım Nami, *Nasıl Oldu*, İstanbul 1326, 64 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

⁴⁰²Kâzım Nami, *Nasıl Oldu*, s. 58.

diyerek duruşunda geri adım atmaz.

Bu arada Zahir, kendisinin de mensubu bulunduğu Cemiyet yoldaşlarına yapılanlara tahammül edemez, artık güçlerini göstermek zamanının geldiğini düşünür ve Avcı birliklerinden topladığı yirmi askerle mahkemeyi basar. Heyetin reisi olan binbaşısı öldürtüp Behlül ve Celal’i kurtaran Zahir, daha sonra birliğin komutanlığını Behlül’e teslim eder. Bütün arkadaşlar birlikte dağa çıkarlar. Böylece yönetime karşı başlayan iktidar mücadelesi silahlı bir devreye girmiş olur. Piyes, Zahir’in “Haydi, Dağa! Haydi, Hürriyet Ocağına!, Yaşasın İttihat!, Yaşasın İttihat!” sözleriyle biter.

Piyeste, bir tarafta hükümetin diğer tarafta da hürriyetperver askerlerin başını çektiği iktidar mücadelesinde ağırlıklı olarak hürriyetperverlerin faaliyetlerine odaklanılır. Daha sonraları İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin tepe noktasına kadar çıkacak olan kişilerin ilk silahlı faaliyetlerini temsilen anlatan *Nasıl Oldu* piyesinde anlatılanlar önem arz eder.

Piyeste, yönetimin muhaliflerini sürgüne göndermek şeklinde beliren mücadele aracına karşılık hürriyetperverlerin ise toplantılar yaptığı ve silahlı mücadeleye başvurduğu görülür. Piyeste iktidar mücadelesinde dikkati çeken en önemli husus, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin askerî kolunun mücadele yöntemi olarak silahlı faaliyetlere başlamasıdır. Zahir’in emrindeki askerlere Divan-ı Harp heyeti reisi olan binbaşısı öldürtmesi silahlı mücadelenin ilk kanlı vakasıdır.

Piyeste mücadelenin nasıl neticeleneceğine dair bir göndermeye yer verilmez.

Piyade yüzbaşlarından Halil İbrahim’in yazdığı “askerî ve millî dram”olan ***Rüşvetle Mesned***⁴⁰³ piyesinde, dönemin önemli mevkilerinde bulunan hafiyeler ile Jön Türkler arasında geçen iktidar mücadelesi anlatılır.

Altı perdeden oluşan piyesin başkahramanı Yüzbaşı Enver, Rıfat Paşa’nın kethüdasının oğludur. Enver ile Rıfat Paşa’nın kızı Mürüvvet birbirlerini severler. Ama Mürüvvet’in üvey annesi Fevziye, Enver’e göz koyar. Mürüvvet’i de abisi Reşit Paşa’nın oğlu Binbaşı Hurşit’e vermek ister. Piyeste Rıfat Paşa, Reşit Paşa ve Hurşit

⁴⁰³ Halil İbrahim, *Rüşvetle Mesned*, Artin Asaduryan Matbaası, İstanbul 1326, 93 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

hürriyetperver mektepli gençler peşindedirler. Onları yakalayıp hapse atmaktan zevk alırlar. Bulundukları mevkileri de bu sayede kazanırlar.

Fevziye bütün uğraşlarına rağmen karşılık görmediği Enver'i, Hurşit ile Mürüvvet'in evliliği önünde engel olarak abisine şikâyet edince Hurşit emri altında çalışan iki hafiyesine Enver'in odasına gizlice "evrâk-ı muzır" cinsinden gazete ve mektuplar koydurur. Enver bu tertip sonucu gözaltına alınır. Daha sonra Divan-ı Harp'te heyet karşısında mahkeme edilir. Enver, karşısındaki heyette bulunan insanlar için:

"Şu karşımdaki masayı işgal edenlerin içinde devlet ve millete sadık bir kişi görmüyorum. Hepiniz vatanın ve milletin mahvına can atıyorsunuz... Şan ve şeref ve bahusus para kazanmak için her türlü denaeti irtikâptan çekinmiyorsunuz."⁴⁰⁴

dedikten sonra kendisinin milletin selameti uğrunda fedai olmak istediğini ifade eder:

"... vatani ve milleti sizin gibi müstebitlerin elinden kurtarmayı arzu edenlerdenim. Eğer ki elimden gelse kanunuesasiyi, hürriyeti ilân için millet fedaisi olurum."⁴⁰⁵

Divan-ı Harp'te tek hürriyetperver olan Müdde-i Umumi Hakkı Bey, Enver'in zulme uğradığını bildiğinden ona acır. Fakat elinden bir şey gelmez. Hakkı Bey engellemeye kalkışsa da heyet, Enver hakkında Fizan'a nefiy kararı verir. Bu sıra elde bayraklar dilde yaşasınlarla hürriyetperverler mahkemeye gelir ve kanunuesasinin ilân edildiğini haber verirler. Enver nefyedilmekten kurtulur.

Piyeste, yetkilerini şahsî menfaatleri yolunda kullanan kötü devlet adamları, karşılarında çıkarlarına engel olarak gördükleri insanları, politik bir suç isnat ederek devre dışı bırakmayı seçerler.

Piyeste milletin zulümden kurtarılması uğrunda fedai olmaya razı olan Enver'in karşısında hak etmedikleri hâlde devletin üst düzey mevkilerini işgal edenlerin mevkilerini çıkarlarına kurban ettiği vurgulanır. Yazar, bu karşıtlık üzerinden seyirciye bir durum değerlendirmesi imkânı sunar. Jön Türklerin o dönem verdiği mücadelenin ne kadar yüce ve önemli olduğunu, sondaki ihtilâl ile zulmedenlerin kaybetmeye mahkûm olduğunu göstermeye çalışır.

⁴⁰⁴ Halil İbrahim, *Rüşvetle Mesned*, s. 80.

⁴⁰⁵ Halil İbrahim, *Rüşvetle Mesned*, s. 80.

Ali Haydar Efendi, *Nereye?*⁴⁰⁶ piyesinde İstanbul'da yönetime karşı mücadele eden hürriyetperverlerin yönetim ile yaşadığı sıkıntıları anlatır. Vatanperverlerin mücadele esası İstanbul'da gizlice bir Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti merkezi açmak ve onun bünyesinde faaliyet göstererek mevcut yönetimi devirmektir.

Piyes beş fasıldan (perde) oluşur.

Birinci fasılda, Avrupa'dan gelen Ahmet Bey, Ahmet Mirat Bey'in evinde hürriyetperver gençler Yusuf Nihat, Ali Bahtiyar ve İsmail Behçet ile gece geç saatte bir toplantı yapar. Onlara Cemiyet'in geçmişi ve geline durum hakkında bilgiler verir. Yönetim, yurt dışına kaçmış olan cemiyet üyeleri hakkında yürüttüğü karşı faaliyetler sonucu başarılı olmuştur. Ahmet Bey, "Osmanlıların istikbali gençlerdedir."⁴⁰⁷ diyerek İstanbul'da tekrar faaliyete başlatılan Cemiyet'in ilk azaları olarak toplantıya katılan gençleri tebrik eder. Ahmet Bey'e göre yönetim, Cemiyet'i hemen hemen dağıtmak noktasına getirmişse de "milletin hafıza-i metininden hürriyet emelini silme"⁴⁰⁸miştir.

Gizli gerçekleşen toplantıya katılanların hepsi mevcut yönetimden rahatsızdır ve bir an önce onu devirmek ister. Zira hemen hepsinin yönetimin faaliyetlerinden dolayı yaşadığı bir darbe söz konusudur. Onlara göre kendilerinin ve memleketin yaşadığı sıkıntıların kaynağında bir kişi vardır. O kişi de ismi zikredilmese de Padişah II. Abdülhamid'dir. Toplantıya katılan Nihat'ın:

"Zavallı vatan! Zavallı millet! Almanya kadar bir memleket kırk milyonu mütecaviz insan bir bedtînete esir olmuş koca ülkenin her tarafında ancak bir kişi yaşıyor! Bu saf, vasi havaları ancak bir şahıs teneffüs ediyor! Yaşamak nedir? Dünya nasıl şeydir? Saadet ne demektir? Bunları ancak bir melun idrak ediyor."⁴⁰⁹

ifadeleri bunu açıkça ortaya koyar.

Toplantıyı gerçekleştirenlerde kararlılıkla birlikte korku da mevcuttur. Çünkü iki kişinin bile bir araya gelmesine tahammül edemeyen yönetimin kendilerini boş bırakmayacağını düşünürler. Toplantı bittikten sonra ellerinde silahlarla başhafiye

⁴⁰⁶ Ali Haydar Efendi, *Nereye?*, Matbaa-i Jirayir - Keteon, Dersaadet 1327, 109 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

⁴⁰⁷ Ali Haydar Efendi, *Nereye?*, s. 25.

⁴⁰⁸ Ali Haydar Efendi, *Nereye?*, s. 13.

⁴⁰⁹ Ali Haydar Efendi, *Nereye?*, s. 28.

Fehim Paşa'nın adamları Pertev, Emsaleddin ve Daver eve hücum eder ve silahların patladığı bir çatışma meydana gelir.

Fehim Paşa'nın Ahmet Mirat'ın kız kardeşi Dilara'yı elde etmek için adamlarına gözetlettiği eve yapılan baskında Behçet çatışmaya girer ve Fehim Paşa'nın bir adamını öldürür. Ardından kendisi kaçmayı başarırken geride kalanlar tutuklanır. Ahmet Mirat dışında diğer tutuklular Taşkışla zindanına atılırlar.

Piyetin bu noktadan sonraki kısmı Fehim Paşa üzerinden dönemin hafiyelik sisteminin nasıl kötüye kullanıldığı eleştirilir.

Eserin ikinci ve üçüncü faslı Dilara meselesi özelinde devam eder. Fehim Paşa görüp beğendiği Dilara'yı almak için abisi Ahmet Mirat'ı çeşitli vaatlerle yanına çeker. Bu arada Behçet yakalanır. Ancak aşkı Dilara ve “gaye-i hayal”i olan hürriyet uğrunda Fehim Paşa'nın kurşununa kurban olur. Sevdiği adamı yitiren Dilara; Fehim Paşa ve kardeşinden kaçır.

Son iki fasıl Bursa'da geçer. Fehim Paşa yaptıklarından dolayı yönetim tarafından Bursa'ya sürülür. Ahmet Mirat da Fehim Paşa'nın Bursa'daki konağında arabacılık görevini yapar. Dilara “Maskeli” olarak bu sahnede temsil edilir. Behçet'in de ruhu “Şahs-ı Meçhul” olarak yer yer Fehim Paşa'ya görünür ve eziyet eder. Eserin sonunda hürriyet ilân edilir. Bursa'daki hürriyet taraftarları Fehim Paşa'yı linç eder.

Nereye? piyesinde, iktidar mücadelesinin bir tarafını oluşturan yönetimin yurt dışına kaçanları orada da etkisiz hâle getirmek için çalışmalar yürüttüğü, bu uğurda gazeteler çıkarttığı ve oradaki yönetimlerle anlaşarak onların faaliyetlerine son vermek için çalıştığı belirtilir.

Piyeste üzerinde durulan önemli bir mücadele aracı hafiyeliktir. Eserde Fehim Paşa ve üç adamı Emsaleddin, Pertev ve Daver hafiyedirler. Ahmet Bey, gerek Avrupa'da gerekse geldiği İstanbul'da hafiyeler tarafından takip edilir. Fehim Paşa, şahsî bir amaç için de olsa hafiyeleriyle Dilara'nın yaşadığı evi gözetim altında tutar.

Yönetimin kendisine muhalif olanları susturmak için başvurduğu araçlardan biri de sürgündür. Piyeste sürgüne gönderilenlerin bir örneği olarak Bahtiyar'ın babasından bahsedilir. Bahtiyar, babasının sürgününü “Pederim, yakalanıp nefiy edileli henüz bir buçuk ay olmadı!” sözleriyle dile getirir.

Yönetime karşı mücadele eden hürriyetperverler rahat edebilmek için yurt dışına kaçarlar. Piyeste bu kaçış yerleri Paris, Londra, Mısır ve Cenevre'dir. Piyeste ayrıca Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önemli isimlerinin de yurt dışına kaçtığı söylenir:

“On sekiz sene kadar evvel İshak Sükûti gibi İbrahim Temo gibi ashâb-ı gayret ve hamîyyet İstanbul'un bu mülevves bu öldürücü havasından kaçtılar.”⁴¹⁰

Piyeste, muhaliflerin en önemli faaliyeti, dağılmaya yüz tutmuş Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni İstanbul'da bir şube açarak diriltmektir. Ancak bu girişim sonuçsuz kalır. Mücadele sürecinde, ideal sahibi gençlerden biri yönetimle anlaşma yoluna giderken, bir diğeri ideali uğrunda hayatından olur, geri kalanların akıbeti ise Taşkıyla zindanına atılmak olur. Hürriyetin geri getirilmesi uğrunda yaşanan bu kötü durumlara rağmen hürriyet ilân edilir. Yönetimin sembolü haline gelen Fehim Paşa kalabalık halk tarafından linç edilir.

II. Abdülhamid'in bizzat yer aldığı piyeslerden olan *Abdülhamid ve Genç Türk Bir Haremağası*⁴¹¹, iki yazar tarafından kaleme alınır. Dili oldukça ağır olan piyeste Padişah II. Abdülhamid marazi bir tip olarak ortaya konur.

Piyeste gerçekleşen birçok olayda Abdülhamid'i en çok ilgilendiren hususun muhaliflerin hareketleri olduğu belirtilir. Bu konuyla alakalı olarak kendisine verilen jurnaller üzerinde titizlikle durur. Onları dikkatlice okur ve kişilerin durumuna göre kararlar verir.

Piyesin başında, hafiye Ferik İsmail'in yazdığı jurnalde Mekteb-i Tıbbiye talebelerinden, henüz on yedi yaşındaki Tophaneli Cemil'in “cerâ'id-i memnû'a ve evrâk-ı ihtilâl-cûyâneye olan merakı ve elsîne-i ecnebiyye tahsiline heves ve

⁴¹⁰ Ali Haydar Efendi, *Nereye?*, s. 11.

⁴¹¹ Abdülhalim Memduh ve Refik Nevzad, *Abdülhamid ve Genç Türk Bir Haremağası*, Nevzat Kitaphanesi, İzmir 1327, 52 s. (Alıntılar bu baskıdandır. Bu piyesin kapağındaki: “26 Kanunısani sene 1901'de Paris'te tab' olundu. Vekayi ve hadisat zamana göre muahharan tashih ve ilâve olunarak tab' olunmuştur.” notuna göre eldeki nüsha eserin ikinci baskısıdır.)

iştıyaki”⁴¹²olduğunu haber verir. Abdülhamid, onun bir an önce Taşkışla zindanına alınmasını ve ardından da Bitlis’e sürgün olarak gönderilmesini emreder.

Piyeste bahsi geçen ikinci bir muhalif kişi Avukat Nevzad’tır. Nevzad, İzmir’de padişaha suikast düzenlemek için gizli bir cemiyetin reisi olarak padişaha jurnallenir. İkinci kez jurnallenen Nevzad’ı Abdülhamid hatırlar ve onun yaptıklarına çok kızar. Nevzad, önceleri İzmir’de *Hizmet* ardından da *Ahenk* gazetelerini çıkarmış bir hürriyetperverdir. Çıkardığı gazeteler vasıtasıyla vatan gençlerini aydınlatmış, onlara hürriyet muhabbeti aşılamış, onlarda ihtilâl fikirleri uyandırmıştır. Bunları yaptığı için daha önce Bitlis’e sürgüne gönderilmiş ama oradan sağ olarak dönmüştür. Abdülhamid, onun bu tür bir cezadan ders almamış olmasından dolayı son derece hiddetlenir:

“Nevzad için hususi tavsiyem, mahbesta yattığı odanın kapısına hafıyyen asılarak ertesi günü intihar ettiği havadisini ifşa’ etmektir, ettirmektir.”⁴¹³

diye Mabeyin görevlilerine emir verir. Daha sonra Atina hapishanelerinden birine gönderilen ve orada boğdurulan Nevzad’ın kendisini kapıya asmak suretiyle intihar ettiği halka ilân edilir.

Piyeste son derece kötü bir karakter olarak gösterilen II. Abdülhamid’in sadece kendi şahsını düşündüğü ve kendisine zarar verecek akıllı ve düşünen hiç kimse istemediği belirtilir:

“Bütün fa‘al ve zeki dimağları, o dimağların sahibi olan vücutları söndürmek, mahvetmek, öldürmek tabi‘at-ı bed-tıynetime merkûz bir nevi hassa-i Yezidiye’dir. Ben adamsız, ruhsuz, düşünmesiz, başsız, dimağsız olmuş Türkiye isterim.”⁴¹⁴

Piyese de ismini veren esas önemli kişi bir haremağasıdır. O, padişahın yaptıklarına artık dur demek gerektiğini düşünür. “Kemal’in ta’bîr-i fasîhince: ‘Köpektir zevk alan sayyâd-ı bî-insâfa hizmetten’ ”⁴¹⁵ kaidesine uyar ve artık milletin özgürlüğünü eline alması için bir gece Abdülhamid’i odasında yalnız yakalar. Ona, “Millet, ümmet hakkını hukukunu, hukûk-ı mukaddsesini, hürriyetini talep ediyor.”⁴¹⁶ der. Elindeki silahıyla Abdülhamid’i ölümle tehdit ederek kendisinin padişahlıktan istifa ettiğini

⁴¹² Abdülhalim Memduh ve Refik Nevzad, *Abdülhamid ve Genç Türk Bir Haremağası*, s. 4.

⁴¹³ Abdülhalim Memduh ve Refik Nevzad, *Abdülhamid ve Genç Türk Bir Haremağası*, s. 14.

⁴¹⁴ Abdülhalim Memduh ve Refik Nevzad, *Abdülhamid ve Genç Türk Bir Haremağası*, s. 13.

⁴¹⁵ Abdülhalim Memduh ve Refik Nevzad, *Abdülhamid ve Genç Türk Bir Haremağası*, s. 47.

⁴¹⁶ Abdülhalim Memduh ve Refik Nevzad, *Abdülhamid ve Genç Türk Bir Haremağası*, s. 47.

yazmasını ister. Haremağasının bir delilik yapmasından korkan padişah bu isteği yerine getirir. Haremağası, istifa kâğıdını dışarıda toplanan halka gösterir. Halk bu haberi alınca “Yaşasın Millet!, Yaşasın Hürriyet!, Yaşasın Ümmet!” sadalarıyla hürriyeti elde ettiği için kutlamalara başlar.

Piyeste Arap haremağasının:

“Artık yeter, döktürdüğün kan! Yeter bu istibdâd! Yeter bu kıtâl! Biraz da devlet, millet, ümmet mes‘ud olsun, yaşasın. Sen de ceza-i sezânı göresin.”⁴¹⁷

diyerek isyan etmiş olması bütün Jön Türklerin yapmak istediği ama bir türlü yapamadıkları bir eylemdir. Haremağasının, yaptığı eylemle piyesin isminde yer alan “Genç Türk” ifadesini hak ettiği kastedilir.

Piyeste, iktidar mücadelesinde Abdülhamid’in bizzat kendisinin kararıyla muhaliflerini sürgüne gönderdiği ve hatta öldürttüğü görülür. Ona karşı olanların ise gazete çıkardığı ve halkı bu yolla bilinçlendirmeye çalıştığı göze çarpar. İktidar mücadelesi kapsamında piyeste hemen her hürriyetperverin yapmak isteyip de yapamadığını başaran bir haremağasının, eline silahını alarak padişahın karşısına dikilmesi, önemli bir mücadele örneği olarak sunulur. O, bu ruhu Ali Suavi, Midhat Paşa, Kemal Bey ve Tevfik Nevzat’ın ruhlarından devşirmiştir.

Piyesteki Nevzad karakteri bazı açılardan yazar Abdülhalim Memduh’u temsil eder, denebilir. Yazarın, Mekteb-i Hukuk’un ikinci sınıfında iken gizli bir cemiyet kurma girişimi ve *Mizan* gazetesinde yazdığı yazılar yüzünden, bu piyeste anlattığı sürgün yerlerinde bizzat sürgün olarak yaşadığı bilinmektedir.⁴¹⁸ Piyeste bahsi geçen Nevzad karakterinin bir avukat olması ve gazetecilikle uğraşması yazarla örtüşen başka taraflardır.

⁴¹⁷ Abdülhalim Memduh ve Refik Nevzad, *Abdülhamid ve Genç Türk Bir Haremağası*, s. 50.

⁴¹⁸ Özcan Aygün, “Abdülhalim Memduh”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 29, Türkiye Diyanet Vakfı, s. 85.

Mehmed İhsan'ın *Mesâ'ib-i İstibdâd* piyesinden sonra konuyla ilgili bir diğer piyesi *Hırs-ı Saltanat yahut İntikâm-ı Meşrû'-ı Millet*⁴¹⁹tir. Piyeste 31 Mart Olayı'nın perde arkasındaki süreç ve sonrasında yaşananlara ışık tutulur.

Piyeste tarihî olaylar, milletin saltanat hırsı içinde olan II. Abdülhamid'den meşru intikamını onu tahttan indirerek aldığı yorumuyla sonuca bağlanır.

II. Abdülhamid'in bizzat yer aldığı piyeste Meşrutiyet'in ilânının üzerinden yaklaşık dokuz ay geçmiş olmasına rağmen Padişah II. Abdülhamid, eski saltanat günlerini özler ve saltanatını geri getirmek için bir faaliyetin içine girer:

“Yarın sabah her şey olup bitmeli ... O nankörlerin dokuz ay devam eden meşrutiyetleri artık mezâr-ı ademe gitmeli Otuz üç sene saltanat sürdürüğüm bu Yıldız yine eski debdebe ve daratını ihraz etmeli ... Millet, asker hep benim için çalışmalı. Jönler gebermeli! Evet yarın, yarından sonra i'âde-i nüfûz ve kudret etmeliyim... Eğer yarın sabah meşrutiyete örülecek ilk darbe müthiş ve kavî olursa muvaffakiyet-i kat'îye de ebedî ve parlak olur. (Pencereyi açıp etrafa bakarak) Hava saf ve münevver! Dokuz aydan beri nâle-i hürriyetle çırpınan zavallı kuşlar bugün hep sakın ve beşuş! Ey Tuyur! Yarından sonra artık nağme-i istibdâdla terâne-saz olun, olun da güller, goncalar sizi takdis etsin!”⁴²⁰

Bu faaliyetin yürütücülerinin önde gelenleri Şehzade, Cevher, Mustafa, Halil, Derviş Vahdeti, Ali Kemal ile İsmail Kemal'dir. Bunlar içinde özellikle Derviş Vahdeti'nin çalışmaları ön plana çıkarılır. Onun vasıtasıyla askerlere para dağıtılır ve onardan isyan çıkarmaları istenir. Derviş Vahdeti, sevenleriyle beraber emre hazır olduklarını ifade eder. Piyeste onun hakkında sarf edilen:

“Derviş Vahdeti ile rüfekâ-yı sâdıkası bütün kuvvet ve natıkiyetiyle bu işin husulüne çalışıyorlar ... Padişahımız efendimizin nüfuz ve kudret-i sâbıkasını iadeye muvaffak olacaklarına da zerre kadar şüphem yoktur.”⁴²¹

ifadeleri de bu durumu açıkça ortaya koyar. Daha sonra, uzun süredir üzerinde titizlikle çalışılan planlar devreye sokulur. Bu planın neticesinde askerler öncülüğünde eski devir taraftarlarınca bir isyan başlar. İstanbul'un her tarafında silah sesleri duyulur. Bu isyan hâli her tarafı sarar. Avcı taburları başta olmak üzer birçok kişi etrafı velveleye verir.

⁴¹⁹ Mehmed İhsan, *Hırs-ı Saltanat yahut İntikâm-ı Meşru-ı Millet*, Arşak Garuyan Matbaası, 1327, 95 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

⁴²⁰ Mehmed İhsan, *Hırs-ı Saltanat yahut İntikâm-ı Meşru-ı Millet*, s. 20.

⁴²¹ Mehmed İhsan, *Hırs-ı Saltanat yahut İntikâm-ı Meşru-ı Millet*, s. 6.

“Bütün efrâd-ı âsiye şeriat ile padişahı isteriz diye bar bar bağıyorlar.”⁴²² Bu arada bir kısım Jön Türkler ise Pera Palas otelindedirler ve durumdan oldukça endişelidirler. Üçüncü Ordu’nun gelip duruma el koymasını beklemektedirler. Oldukça ümitsiz olan bu mektepli gençler:

“Maamafih bütün mevani ve müşkülâta rağmen kahraman Niyazi ile Enver ve bütün ordunun İstanbul üzerine yürüyeceklerine ümidim ber-kemaldır ... Zaten o koca Resneli kahramanla, refik-i hamiyeti idâme-i meşrûtiyet uğrunda ölmeye hazırdır”⁴²³

Dördüncü perdede aralarında konuşan İttihatçı gençlerin konuşmasından İstanbul’da 31 Mart Olayı’nın bastırıldığını öğreniyoruz. Mahmut Şevket Paşa komutasındaki ordunun, bazı gönüllülerle birlikte Balkan tarafından geldiği ve duruma el koyduğu bir gencin söylediği “Bugün ise o mert âli-cenâb kumandanla refikâ-yı besâletinin ve şanlı ordunun sayesinde i’âde-i huzûr ve sükûn etmiş bulunuyoruz ...”⁴²⁴ ifadesinden anlaşılır. Sonuçta II. Abdülhamid tahttan indirilir ve birçok adamı idam edilir. Böylece milletin intikamını aldığı ifade edilir. “İşte o fetvâ-yı hall’ de Abdülhamid için bir intikâm-ı meşrû’ olmuştur.”⁴²⁵ Padişahlık görevinden alındıktan sonra Abdülhamid’in Manastır’a nakledileceği ifade edilir.

Piyetin sonunda, devrik Sultan II. Abdülhamid, Alâtinî Köşkü’nde görünür. II. Abdülhamid burada bozuk bir ruh hâli içindedir. Kendisi, devrinin hürriyet kahramanları olarak anılan Mithad [Paşa] ve [Namık] Kemâl’in ruhları tarafından rahatsız edilir. Ruhlar kendilerine hayatta iken yaşattıklarından dolayı ondan adeta öç almaya gelmişlerdir.

Dilinin yer ye çok ağırlaştığı görülen piyeste iktidar mücadelesinin bir tarafında bizzat yer alan II. Abdülhamid, II. Meşrutiyet’i ilân etmeden önceki güçlü iktidarına kavuşmak için mücadele eder. Bunun için askerlere para dağıtarak çıkarılan isyan sırasında bazı önemli şahıslar; [Hüseyin] Cahit zannedilen Lazkiye Mebusu Arslan Bey, Nazım Paşa ve Ahmet Rıza Bey öldürülür. Ayrıca eski rejimin geri getirilmesi için Ayasofya’da halk üzerinde büyük bir tesir meydana getiren miting düzenlenir.

⁴²² Mehmed İhsan, *Hırs-ı Saltanat yahut İntikam-ı Meşru-ı Millet*, s. 24.

⁴²³ Mehmed İhsan, *Hırs-ı Saltanat yahut İntikam-ı Meşru-ı Millet*, s. 33.

⁴²⁴ Mehmed İhsan, *Hırs-ı Saltanat yahut İntikam-ı Meşru-ı Millet*, s. 61.

⁴²⁵ Mehmed İhsan, *Hırs-ı Saltanat yahut İntikam-ı Meşru-ı Millet*, s. 65.

İktidar mücadelesinin diğer tarafında yer alan İttihatçılar, gönüllü hürriyetperverlerin desteğini de alarak Üçüncü Ordu'yu komuta edem Mahmut Nedim Paşa eliyle olayları bastırır. Böylece Meşrutiyet'in elden çıkmasının önüne geçerler.

Sonuçta II. Abdülhamid otuz üç yıldır sürdürdüğü padişahlığı İttihatçıların özellikle Selanik'teki askerî kolun faaliyetleriyle sona erer. II. Meşrutiyet'i ilân ettiren ihtilâl hareketi şimdi daha ileri bir sahfaya ulaşmış olur.

Hafiye Darbesi yahut Bir Kızın İntikamı⁴²⁶ piyesinde yönetim için çalışan hafiyeleler ile Jön Türkler arasındaki iktidar mücadelesi işlenir. Bu mücadele, hafiye Server Paşa ile vatansever Miralay Selim Bey ailesi özelinde ele alınır.

Beş perdeden oluşan piyeste daha sonra Server Paşa olarak ünlenecek Salim ve karısı Akile, yaşadıkları bir Anadolu köyünde fakirlikten şikâyetçidirler. Bu arada İstanbul'daki ailesinin yanına gitmeye çalışan Miralay Selim Bey, evlerine Tanrı misafiri olur. Salim, kendilerine yardımcı olmasına rağmen Miralay'ı parası için öldürür. Piyeste daha sonraları köyden ayrılıp İstanbul'a gelen Salim'in, Server ismini alarak zeki ve acımasız bir hafiye olduğu görülür. On yıl zarfındaki çalışmasıyla feriklik (korgeneral) mevkiine ulaşmayı başaran Server Paşa, Mabeyin'e çok yakın bir konumdadır. Emrinde birçok adam vardır. Tamamen şahsî menfaatleri için çalışan Paşa, yaptıklarının “binâ-yı istibdâd”ı sağlamlaştırdığını ama kendisinin de bu sayede mevkiini her geçen gün pekiştirdiğini ifade eder. Paşa, kendisine bağlı çalışan hafiyelelerin getirdikleri jurnalleri özetleyerek Saray'a sunar. Jurnaller içinde en önemlileri Avrupa'ya kaçanlar ve yurt içinde bunlarla irtibatlı olan “hamiyetsizler” hakkında olanlardır.

Piyeste, üzerinde Midhat Paşa'nın resmini taşıdığı için Naci adında bir mülazım Paşa'nın huzuruna getirilir. Paşa'nın Midhat Paşa'ya yönelik tahkir edici sözlerine karşılık, Naci onu sevdiğini söyler ve ardından:

"Onu tahkir etmek bütün milleti tahkir etmektir. O fedakâr-ı millet, milletin saadeti yolunda şehid oldu."⁴²⁷

⁴²⁶ Vahid Lütfi, *Hafiye Darbesi yahut Bir Kızın İntikamı*, Dersaadet 1327, 80 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

⁴²⁷ Vahid Lütfi, *Hafiye Darbesi yahut Bir Kızın İntikamı*, s. 33.

sözlerini çekinmeden Paşa'nın yüzüne söyler. Nihayetinde tutuklanan Naci'nin kimsesiz kalan kız kardeşi Sabire ise tanımadığı Paşa'nın evine çalışmak için başvurur. Piyestin sonunda asıl kimliğini ve ailesinin felaketine sebep olduğunu öğrendiği Paşa'yı öldürür. O sırada Paşa'nın konağına içinde Naci'nin de bulunduğu kişiler gelir ve kanunuesasinin ilân edildiğini haber verirler.

Hafiyeye Darbesi yahut Bir Kızın İntikamı piyesinde ön plana çıkan iktidar mücadelesi araçları hafiyeler, jurnal ve sürgündür. Server Paşa, Kâmil Bey ve Amir Bey hafiyelik mesleğini icra eden kişilerdir. Piyeste gerek ismi geçen gerekse geçmeyen hafiyeler toplum içinde kayda değer gördükleri olayları jurnal hâline getirip üstlerine bildirirler. Toplanan bu jurnaller daha sonra özetlenerek Saray'a arz edilir. Bu jurnal içeriklerinde sakıncalı görülen durumlar hakkında işlem yapılır ve ilgililer sürgüne gönderilir. Piyeste Server Paşa'ya gelen bir kısım jurnallerin içerikleri:

“Erkân-ı harp kaimmakamlarından birisi şehzadelerden birine ihtiramkârane vaziyet alarak selamlamış. Ketebeden birisi Meşayih'te birine yazdığı mektubun zarfının üzerinde elkabını Reşadettü diye yazmış. Serserinin birisi Çare Bulan Olmadı Bu Yaraya şarkısını söylemiş. Çırağan Sarayı önünde bir paşa durup saraya baktıktan sonra ağlamış. Teşrifiye Caddesi'nden Beşiktaş'a doğru bir bey eczalı velosipeda ile gitmiş, Unkapanı Köprüsü üzerinde bir piyade zabiti zırhlılara bakarak yanındaki arkadaşına beyân-ı te'essüf eylemiş, Topkapı Sarayı'nda...”⁴²⁸

diye sıralanır.

Piyeste, hafiyeye olmak için Paşa'ya başvuran Kâmil Bey ile Paşa'nın adamı Amir Bey arasında geçen konuşmada yönetimi beğenmeyip iktidar mücadelesi verenler hakkında:

“Avrupa'ya kaçan bir takım hamiyetsizlere aldanmayınız. Onlar erbâb-ı fesâddır. Orada bulunan ecnebilere memleketimizin istilası hususunda ders veriyorlar. Bunlar hâ'in-i memlekettir.”⁴²⁹

diye bahsedilir.

Piyeste anlatılan iktidar mücadelesi, yönetim için çalışan hafiyeler tarafı üzerinde yoğunlaşarak verilir. Karşıt görüş üzerinde pek fazla durulmaz. Bundan da yazarın yönetime muhalifleri anlatmaktan ziyade hafiyelerin dönem içindeki rollerini göz önüne sermek istediği sonucu çıkar.

⁴²⁸ Vahid Lütfi, *Hafiyeye Darbesi yahut Bir Kızın İntikamı*, s. 27.

⁴²⁹ Vahid Lütfi, *Hafiyeye Darbesi yahut Bir Kızın İntikamı*, s. 26.

Piyeste verilen mücadeleler hürriyetin ilânıyla neticelenir. Yıllardır rafa kaldırılan hürriyet elde edilir.

Yazarın “Menfa Hatıralarından: Bitlis Yadigârı” dediği *Menfiler yahut Felâket-i İstibdâd*⁴³⁰ piyesi, padişahın etrafında bulunan bir kısım kötü devlet adamına karşı iktidar mücadelesi veren bazı hamiyetperverleri anlatır.

Yedi perdeden oluşan piyesin başkahramanı olan Hami Bey, devletin gerek Avrupa’da gerekse Asya’da bulunan topraklarında yaşayan halkın sıkıntılı durumlarına üzülen hamiyetli bir “maarif azası”dır. O, bu sıkıntıların yaşanmasına “Yıldız haşeratı” dediği bir kısım Mabeyin erkânının sebep olduğuna inanır. Bunların kötü idaresine bir örnek olarak Hami Bey şu olayı nakleder: İki sene evvel Adana’da yaşayan Ermeniler feryat etmeye başlayınca, oradaki “bigünahların kanını” döksün diye Ferik Çerkez Mustafa Remzi Paşa adında namuslu bir asker gönderilir. Ama bu “vicdan sahibi” komutan, aldığı emri tanımaz: “Ben askerim! Elimdeki kılıç cellat satırı değildir.”⁴³¹ diyerek vazifeden çekilince, hareketine karşılık padişahı “melanetlerine” alet eden “iblis avenesi” onu Haleb’e sürgün eder.

Menfiler yahut Felâket-i İstibdâd piyesinde, icra edilen kötü idareden padişahın değil hükümetin sorumlu olduğu tezi üzerinde durulur. Piyeste kötü bir idarenin varlığı kabul edilmekle beraber bunun sorumlusu olarak dönemin padişahı II. Abdülhamid gösterilmez. Piyesteki “O hainler padişahımızı da zebun etmişirler.”⁴³² ve

“Ey sevgili padişah!! Sen de Yıldız Sarayı’nda hainler elinde esir!.. Millet de zindanlar içinde sefil ...”⁴³³

gibi ifadelerle padişahın bir nevi elinin kolunun bağlandığı vurgulanmak istenir. Hami Bey, padişahı yani halifeyi yaşanan kötülöklere kaynak gösterenlere karşılık, halifelik makamının masumiyetini düşünerek oraya bu atfin yanlışlığını ifade eder. Ona göre, Padişah güneştir. Ziyasından insan gibi haşerat da istifade eder. Bu ziyanın tesiri istidattan istidada değişik şekilde olur. Daha önceleri hürriyet mücadelesi veren Midhat

⁴³⁰ Selanikli Hilmi, *Menfiler yahut Felaket-i İstibdad*, (Yayınevi yok.), Dersaadet 1327, 127 s.

⁴³¹ Selanikli Hilmi, *Menfiler yahut Felaket-i İstibdad*, s. 6.

⁴³² Selanikli Hilmi, *Menfiler yahut Felaket-i İstibdad*, s. 7.

⁴³³ Selanikli Hilmi, *Menfiler yahut Felaket-i İstibdad*, s. 61.

Paşa ve [Namık] Kemal de padişahın etrafını saranların yüzünden ifsada uğramışlardır. Padişah, etrafındaki casusların şerrinden emin olmadığından Meşrutiyet'i ve kanunuesasiyi ilân etmez.

Fikirlerinden dolayı hafiyeler tarafından takip edilen Hami Bey'in, bir gece aile doktoru ile beraber yaptığı konuşmaları dinleyen, hafiyeler onları jurnalleyerek üstlerine bildirirler. Hami Bey ve doktor, haklarında verilen jurnaller sonucu tutuklanarak Taşkışla zindanına atılırlar. İki sene önce de bir kitap meselesi yüzünden sorgulanmış olan Hami Bey bu sefer cemiyet kurmak suçu isnat edilerek Bitlis'e sürgüne gönderilir. Burada bir süre kaldıktan sonra Meşrutiyet ilân edilir ve İstanbul'daki evine büyük bir kalabalık eşliğinde ve "yaşasın"lar ile geri gelir.

Piyeste, padişahın etrafını saran "hainler" ile "hamiyetperver" insanlar arasındaki iktidar mücadelesinde çeşitli mücadele araçları göze çarpar. Mücadelede baskın taraf olan yönetim jurnal, sürgün, zindan gibi mücadele araçlarına başvurur. Cemil, Hafız, Doktor ve Hami Beylerden oluşan hamiyetperverlerin ise başvurdukları tek mücadele aracı, bir mektup ile padişahı, etrafındakiler ve milletin yaşadıkları hakkında bilgilendirmek istemeleridir.

Yönetimin başvurduğu mücadele araçlarından en önemlisi muhaliflerin sürgüne gönderilmesidir. Piyeste Ferik Çerkez Mustafa Remzi Paşa emirleri yerine getirmediği için Halep'e sürgüne gönderilir Bir talebe [Namık] Kemal'in *Rüya*'sını okuduğu için Fizan'a sürülür. Tıbbiye askerlerinden bir kafiye Diyarbakır'a, Harbiye'den de bir kafiye Fizan'a nefyedilir. Doktor, Üçüncü Ordu'ya gönderilir. Piyestin başkahramanı Hami Bey de fikirlerinden dolayı Bitlis'e sürgün edilir.

Piyeste bir diğer mücadele aracı işkencedir. Darülfünun'da okuyan bir öğrenci Midhat Paşa'nın *İstılahat Layihası*'nı okuduğu için gördüğü işkence sonucu delirir ve sonunda tımarhaneye atılır.

Piyeste iktidar mücadelesi esnasında başvuru alan başka bir mücadele aracı da sansürdür. Piyeste ismi geçen Namık Kemal'in *Rüya*'sı, Midhat Paşa'nın *İstılahat Layihası*, İbnülabidin'in fıkıh kitabı ve *Muhammediye Şerhi* gibi eserler yönetim tarafından "zararlı kitaplar" addedilir.

Bir başka mücadele aracı da hafiyeler ve verdikleri jurnallerdir. Piyeste hafiyeler, Hami Bey'in evinin gözetlenmesinde ve Beşiktaş karakolunda görülür. Yıldız casusu olarak Pertev Bey, Beşiktaş hafiyesi olarak da Bedri Bey ismi geçer. Bunlar takip ettikleri Hami Bey hakkında üstleri Musahib ve Reşid'e jurnal verirler.

Piyenin başkahramanı Hami Bey şairliği ve aksiyoner kişiliğinden ötürü "hürriyet kahramanı" olarak bilinen Namık Kemal'e çok benzer. Hatta Hami Bey'in şiirlerinde kullandığı kafiyeleyer bile Namık Kemal'inkilerin kopyası gibidir.

Menfiler yahut Felâket-i İstibdâd piyesinde her ne kadar kötü idareden padişah sorumlu tutulmasa da hürriyet peşinde koşanlar, padişahın yetkilerini sınırlayan kanunuesasiyi ilân ettiren bir ihtilâl gerçekleştirirler.

*Mülevves yahut Bir Casusun Akıbeti*⁴³⁴ piyesinde sırtını yönetime dayamış bir hafiyenin şahsî çıkarları için konumunu kullanması söz konusu edilir. Piyeste direkt bir iktidar mücadelesi görülmele de iktidarını sürdürmek için oluşturulmuş bir yapı olan hafiyelik sisteminin amacı dışında kullanılması söz konusudur.

Millî tiyatro başlığı altında basılan piyes üç perde üç tablodan oluşur.

Piyeste, dönemin önemli simalarından İzzet Paşa'nın adamı casus Süreyya'nın yaptıkları anlatılır. Bir hafiye olduğunu gizlemeyen Süreyya evli olmasına rağmen evli bir kadın olan Saliha ile de ilişki içindedir. O, kendisini bu ilişkiye kaptırınca karısı Meliha'yı boşar. Zaten hasta olan Meliha, kocasının yaptıklarına dayanamaz vefat eder. Saliha, kendisinden ayrılıp yeni sevgilisi Hüsrev'e yönelince Süreyya buna tahammül etmez ve Hüsrev hakkında Paris'teki Jön Türklerle irtibatlı diye jurnal verir. Bunun üzerine Hüsrev gözaltına alınır.

Piyenin sonunda Saliha'yı öldüren Süreyya delirir bir vaziyete bürünür ve ölümüne sebep olduğu kişiler kendisine görünür. En sonunda Süreyya yaptıklarından pişman olarak vicdan azabı içinde ölür.

Mülevves yahut Bir Casusun Akıbeti piyesinde hafiyeliğin masum insanlara verdiği zararlar üzerinde durulur. Süreyya'nın kayınvalidesi Saadet Hanım kocasını

⁴³⁴ Ebu Kemal Yusuf Niyazi, *Mülevves yahut Bir Casusun Akıbeti*, Uhuvvet Matbaası, İstanbul 1327, 64 s.

hafiyelere kurban vermiştir. Süreyya, karısı Meliha'nın akrabasından Hukuk Mektebi'nde okuyan hürriyetperver bir genç olan Ulvi'nin Akka'ya sürülmesine sebep olur. Piyeste, verilmek istenen asıl mesaj, iyilerin kazandığı ve kötülerin kaybettiğidir.

Moralizade Vassaf'ın yazdığı **Sultan Murad**⁴³⁵ piyesinde Osmanlı padişahlarından V. Murad'ın tecrit hayatı, ölümü ve tekrar tahta çıkmasını sağlamak amacıyla gerçekleştirilen Çırağan Olayı konu edilir. Piyeste iktidar mücadelesi ile ilgili olan Çırağan baskını oldukça yüzeysel kalmıştır.

Moralizade Vassaf, eseri için “Millî ve cinaî bir vak’a-i dil-sûzu musavver piyestir.” der. Yazar, “İfadem” başlığıyla yazdığı giriş yazısında, Sultan Murad'ın tecrit hayatı hakkında hissettiği ve ölümü ardında yaşadığı üzüntüyü dile getirir:

“Hâkân-ı mazlûm hazretlerinin Çırağan'ın zıll-i mesâ'ibi içinde imrar eylemekte olduğu hayât-ı bedbahtânesi bütün acılıklarıyla, bütün mahrûmiyetleri ile gözümüzün önüne gelir ve bizi saatlerce ağlatırdı. Hayât-ı şebâbım içinde müfekkiremi Çırağan esrâr-ı müdhîşesi kadar işgal eyleyen hiçbir şey olmamıştır.”⁴³⁶

Üç perde iki tablodan oluşan piyesin iktidar mücadelesi ile ilgili hususları şu şekildedir:

Sultan Murad, iktidardan ayrıldıktan sonra Çırağan Sarayı'nda hasta bir şekilde hizmetçileri ile beraber gözlerden uzak tutulmaktadır. Bu durumdan hizmetçiler dâhil hemen herkes çok rahatsızdır. Özellikle Sultan'ın yakın hizmetinde bulunan Dilberfer, Sultan Murad'ın içinde bulunduğu durumu ve onun tekrar tahta geçişi meselesini ciddiye alır:

“Şimdi onlar gülüyorlar, geziyorlar, eğleniyorlar. Belki bizi hiç düşünmüyorlar. Sevgili milletin refâh-ı sa'adeti için fedâ-yı cândan çekinmeyen âlî-cenâb padişahlarının, cesur kumandanlarının bu zindân-ı belâda ne türlü ızdıraplar, işkenceler çekmekte olduğunu, hayatın en feci musibetlerine ancak milleti için tahammül eylemekte bulunduğunu bilmiyorlar.”⁴³⁷

⁴³⁵ Moralizade Vassaf, *Sultan Murad*, Artin Asaduryan Matbaası, İstanbul 1327, 61 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

⁴³⁶ Moralizade Vassaf, *Sultan Murad*, s. 4.

⁴³⁷ Moralizade Vassaf, *Sultan Murad*, s. 13.

Dilberfer, durumu ciddiye aldığı için dışarıdan olan bitenlerden haberi vardır. Dışarıdaki bir grup insan da padişahın içinde bulunduğu durumdan rahatsızdır ve onu tekrar başa getirmek için harekete geçmeye karar verir. Bu insanlar gizlice yürüttükleri bu mücadeleyi kanları pahasına da olsa başarılı bir sonuçla bitirmek isterler. Bu faaliyetin içinde Dilberfer'in bizzat kardeşi de vardır.

Bu arada şiddetli hasta olan Sultan Murad, Dilberfer'den olanları duyunca çok üzülür. Çünkü milletin artık kendisini unutmasını ister. O kendisi için değil milleti için mutluluklar ister:

“Sultan Murad: Bu felâkettir. Hem de müthiş bir felâkettir. Devlet azim bir buhran içinde bulunduğu bir sırada, milletin böyle şeyler ile uğraşması iyi olmaz. Ben milletimi pek, hem de pek çok severim ve hiçbir vakitte o muhabbeti kalbimden çıkarmam. Unutmam; fakat isterim ki artık onlar beni unutsun. Maddî ve manevî zararlarını telâfî için çalışsınlar. Ben zincirler içinde inleyeyim, mahrumiyet, meşakkat içinde olayım. En büyük arzum, en büyük mesudiyetim onları mesut ve daima mesut görmektir.”⁴³⁸

O sırada Ali Suavi tarafından gönderilen Mekteb-i Sultanî mezunlarından Settar gizlice içeri alınır ve Sultan Murad ile görüştürülür. Olanlardan Sultan Murad'ı haberdar etmek için gelen Settar:

“Fermân-ı velînimetim: Yarınki yevm-i mukaddes, iclâs-ı tâcdârıyla sa'adet-i milliye-i Osmâniye'nin mebde-i güzîni olacaktır.”

“İhtimal ki pek çok kan dökülecek; fakat mesut bir istikbal tekrar elde edilmiş olacaktır. Muallim Suavi kulunuz hâk-i pâ-yi seniyyelerinize yüz sürerler. Husûl-i muvaffakiyetten kat'iyen emin ve ümitvardırlar. Biz iki kişi en feci tehlikeleri göze alarak âsitâne-i şâhânelerine gelmeye memur edildik. Arkadaşım kulunuz duvarın bir köşesinde gizlenmiş bekliyor. Vazifemiz evvel-emirde muvâfakat-ı şehensâhîlerini temin .., saniyen evet saniyen de her ihtimale karşı zât-ı mülûkânelerini, esnâ-yı vak'ada dâhilen muhafaza eylemektir.”⁴³⁹

diyerek yaptıkları planı aktarır. Buna karşın Sultan Murad ona:

“Bâ-husûs benim gibi bir bedbaht için dökülecek bir damla gözyaşı, akıtılacak bir katre kan, beni bir mâtem iydi içinde yaşatmaya kâfidir. Ben yaşıyorum .. Yaşamak istiyorum .. Fakat bilirsiniz ki .. Evlatlarım için .. Onları yetiştirmek .. mesud eylemek için yaşıyorum. İşte benim yegâne mesudiyetim .. tesliyet-i rûhum evlatlarım, ciğerparelerimdir. [Settar Bey'e bir iki adım

⁴³⁸ Moralızade Vassaf, *Sultan Murad*, s. 22.

⁴³⁹ Moralızade Vassaf, *Sultan Murad*, s. 36.

yaklaşarak] İnsaniyet namına bu ricamı kabul ediniz. Siz, yine bütün tehlikelere rağmen, gidip arkadaşlarınıza bu arzumu, bu istirhamımı tefhim ediniz.”⁴⁴⁰

diyerek onu kapıya kadar uğurlar.

Piyesin ikinci perdesinin başında yazar Çırağan Olayı’nın ana hatlarını verir. Bu kısımda V. Murad’ın hakkı olan saltanatı tekrar kendisine tevdi etmek için Ali Suavi ve arkadaşlarının bir baskın yaptıklarını ama başarılı olamayıp hayatlarını yitirdiklerini ifade eder.

Sultan Murad piyesi Sultan Murad ile alakalı yürütülen bir iktidar mücadelesini yansıtmak amacıyla yazılmış olsa bile denilebilir ki piyesteki en zayıf halka iktidar mücadelesi halkasıdır.

İktidar mücadelesinin taraflarından olan Ali Suavi piyeste sadece ismen yer alır. Aktif bir rol üstlenmemiştir. Kendisine karşı mücadele verilen II. Abdülhamid idaresi de piyeste sadece ismen vardır.

Piyeste tahtından edilmiş Sultan Murad’ın tekrar tahta çıkarılmak için taraftarları eliyle yürütülen mücadele başarısız bir girişim olarak kalır.

Şemsi Paşa ve 24 Haziran⁴⁴¹ piyesinde II. Meşrutiyet’in ilânına giden yolda Balkanlardaki silahlı mücadelenin dönüm noktalarından biri olan Şemsi Paşa’nın öldürülmesi olayı anlatılır.

Yazar Süleyman Sırrı, ömrünün son on beş ayının tamamını yanında geçirdiği Şemsi Paşa’nın Meşrutiyet’in ilânına giden yolda nasıl bir rol üstlendiğini göstermek istediği için yazdığı piyesin başında yer alan “Birkaç Söz” başlığı altında şunları kaleme alır:

“Bunu okuyanlar Mirtoviçe İttihat ve Terakki Cemiyeti heyet-i merkeziyesinin bir sahne-i mücâdelesini ve Şemsi Paşa’nın tertîbât-ı hürriyetperverâne hakkındaki derece-i ma’lûmâtını, inkılap amillerinden olan vak’a-i ma’lûmenin sûret-i güzêrânını üç sene evvelki hâliyle aynen

⁴⁴⁰ Moralızade Vassaf, *Sultan Murad*, s. 38.

⁴⁴¹ Süleyman Sırrı, *Şemsi Paşa ve 24 Haziran*, Selanik Sanayi Mektebi Matbaası, 1327, 52 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

müşahede edeceklerdir. Esamisi geçen zevatın hemen hepsi sıhhatte olduklarında bittabi bunu okuyacaklar ve müdde'ât-ı 'âcizânemin hakikatte derece-i [okunmuyor] görüp anlayacaklardır.”

Beş perdeden oluşan piyesin asıl gayesi, Şemsi Paşa gibi temiz yürekli bir devlet adamının hikâyesini anlatmaktır. Piyese, aynı zamanda Paşa'nın görev yeri olan Balkanlarda silahlı bir mücadeleye girişen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ihtilâlle sonuçlanan faaliyetlerine de yer verir.

Piyeste, İstanbul'dan kendisine gönderilen bir hafiye heyeti aracılığıyla Şemsi Paşa'dan, Rumeli'de epey taraftar toplayıp padişaha kast etmek isteyen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üzerine gitmesi istenir. Paşa, önce durumun önemli olmadığını düşünür. Ardından bizzat saraydan telgraflar alır. Bu telgrafların birinde Niyazi Bey ve adamlarının silah depolarını basarak silah kaçırdıkları ve gittikleri yönler izah edilir. Bir diğerinde ise Anadolu'dan isyan mahalline sevk edilecek askerin gecikeceğinden Paşa'nın bir an önce Mitoviçe'den oraya emrindeki askerleri trenle göndermesi istenir.

Meslek hayatında birçok zafer kazanan ve ömrünü devlete hizmetle geçiren Paşa, bu işin üstesinden kolayca geleceğini düşünür. Paşa, kısa sürede olay yerine asker sevk etmeye başlar. Paşa'nın etrafında da bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları olayları an be an takip eder ve bir birleriyle haberleşirler. Bir yandan da Paşa ile konuşmak ve onu da kendi saflarına çekmek isterler. Kısa bir süre sonra:

“Muvaffak olduk. Hamid'in âlet-i istibdâdından en mühimini yıktık.”⁴⁴²

diye bir haber gelir. Piyeste “... bir kahraman, bir arslan Paşa telgrafhaneden çıkarken üç kurşunla yere sermiş.”⁴⁴³ denilerek anlatılan haber Şemsi Paşa'nın ölüm haberidir. Böylece eline silah alarak dağa çıkan Jön Türkler bir önemli engeli de aşmış olurlar.

Piyeste, Şemsi Paşa her ne kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti karşısında yer almışsa da onun şahsî menfaat gözetmeden devlete ve padişaha bağlı olduğu da anlatılır.

Şemsi Paşa ve 24 Haziran piyesinde yönetim ile Jön Türkler arasındaki iktidar mücadelesi, silahlı bir mücadeledir. Balkanlardaki asker kökenli İttihatçılar ordunun depolarındaki silahları alarak isyan ederler ve yönetime karşı silahlı bir mücadeleye girişirler. Bunun karşısında da yönetim bir isyan olarak gördüğü bu hareket karşısında

⁴⁴² Süleyman Sırrı, *Şemsi Paşa ve 24 Haziran*, s. 43.

⁴⁴³ Süleyman Sırrı, *Şemsi Paşa ve 24 Haziran*, s. 43.

elindeki askerî kuvvetle müdahale yoluna gider. Piyeste Şemsi Paşa bu şekilde İttihatçılar üzerine gönderilir.

Piyes, İttihatçıların rakiplerini zayıflatma ve iktidarı ele geçirme yolunda önemli bir engeli aşmayı başarabilecek bir güce eriştiğini göstermesi bakımından öneme haizdir.

Moralizade Vassaf tarafından kaleme alınan *Yıldız Faciaları (Abdülhamid Sarayının Zulmetli Geceleri)*⁴⁴⁴ piyesinde II. Abdülhamid yönetiminin Jön Türklerle olan mücadelesi anlatılır.

Devrin manzarasını Yıldız Sarayı üzerinden vermeye çalışan piyes dağınık bir yapıdadır.

Kapakta yer alan “Serâ’ir-i müdhişe-i mâziyi musavver millî ve siyasî bir piyestir.” cümlesi ile piyesin içeriğine işaret eden Moralizade Vassaf, aynı konuyu işlediği *Mukaddime-i İnkılâb* piyesinde olduğu gibi bu eserinde de idarenin Jön Türklere son derece acımasız muameleler ettiğini ortaya koymak ister.

Piyeste bir kahraman olarak yer alan ve “dünyanın en son bir hükümdâr-ı zâlimi” olarak sunulan II. Abdülhamid; Fehim Paşa ve İzzet Paşa gibi adamları eliyle hürriyetperverler üzerine son derece şiddetli bir şekilde gider.

Yıldız Faciaları’nda birer hürriyetperver olan Ali Rahim ve Ömer Fuad, halkı yönetim aleyhinde bilgilendirmek için bildiriler dağıtırlar ve duvarlara afişler asarlar. Fakat yakalanırlar. Ağır bir şekilde işkence gördükleri hâlde İzzet Paşa’ya karşı vakarlarını korurlar. İzzet Paşa’nın gazabına uğrayan bu iki siyasî suçlu zindana atılır. Atıldıkları zindanda suikast suçundan hüküm giyen Yüzbaşı Nurettin, Topçu Mülazımı Nedim, Avukat Latif Efendi ve yetmiş yaşındaki Şeyh Said Efendi’yle tanışır. Şeyh Said ve adamları bir suikast girişimi suçuyla suçlanmış ve zindana atılmışlardır. Ancak piyeste, bahsedilen suikast girişiminin ayrıntısı ile ilgili bir bilgi mevcut değildir. Daha sonra zindandaki bütün suçlular Ahırkapı açıklarında ayaklarına demirler bağlanarak denize atılırlar.

⁴⁴⁴ Moralizade Vassaf, *Yıldız Faciaları*, Matbaa-i Jirayir - Keteon, Dersaadet 1327, 76 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Piyeste yönetim ve fert çatışması şeklindeki iktidar mücadelesinde yönetimin işkence, jurnal ve ölüm gibi araçlara başvurarak muhaliflerini bertaraf etmeye çalıştığı görülür. Buna karşın iktidara karşı mücadele eden kişilerin ise afişler ve bildiriler vasıtasıyla halkta bir bilinç meydana getirmek ve suikast yoluyla rakibi ortadan kaldırmak yollarına başvurdıkları anlatılır.

Piyeste gözaltına alınan Ali Rahim ile Ömer Fuad’a yapılan işkenceler başhafiye İzzet Paşa’nın adamı Beşir’in ağzından şöyle ifade edilir:

“Ayağımın altında çiğneniyorlar. O soğuk taşlar üzerinde ağızlarından kanlar fışkırıyor. Yüzleri, gözleri taşlara sürülmekten parçalanıyor. İnim inim iniyorlar! Yine de söylemiyorlar efendim.”⁴⁴⁵

ardından tutukluların gördükleri işkenceler karşısındaki tavrını:

“A... Ölümünden korkar şey degiller .. İşte ne yapmak lazım gelirse yaptık .. Ondan başka üzerlerine kovalar ile soğuk sular döktük .. Yara içinde olan yüzlerinde kan içinde lime lime vücutlarında elbiselerinin üzerinde o sular buz tuttu.”

“Burunlarından çeşme gibi kan akıyor sağ denecek bir yerleri kalmadı!. Yine yüzümüze karşı alçaklar, hainler diye bağırıyorlar!.. Bakınız cesarete!”⁴⁴⁶

ifadeleriyle anlatır.

Piyeste yönetimin mücadele aracı olarak işkencenin yanında jurnal yöntemini de kullanıldığı görülüyor. Hatta İzzet Paşa ile arasındaki anlaşmazlık dolayısıyla Fehim Paşa’nın onun aleyhinde saraya bir jurnal verdiği söylenir. İkili birbirlerinin ayağını kaydırma peşindedir.

Piyestin üçüncü perdesinde II. Abdülhamid kendisine getirilen jurnaller ile olan bitenden haberler edinir. İstanbul’da hareketliliğin arttığı Mesudiye zırhlısındaki bazı askerlerin isyan edecekleri ile ilgili haberler bu vasıta ile alınır. Bu jurnallerden birisi aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir:

“Haliç-i Dersaadet’te lenger-endâz olan Mesudiye zırhlısının bacasından duman çıkmakta olduğu görülmüştür .. Nısfü’l-leyle yakın bir zamanda zırhlının istim tutması ve zaten bu akşamdan beri divân-hâne-i bahrîde zabitanın bazılarının birbirleriyle sıkı sıkı görüşmeleri her hâlde pek mühim ve pek tehlikeli bir mesele olmakla berâ-yı sadâkat arz olunur Ferman gece saat 6

Abd-i Memlûkları

Ahmet”⁴⁴⁷

⁴⁴⁵ Moralızade Vassaf, *Yıldız Faciaları*, s. 10.

⁴⁴⁶ Moralızade Vassaf, *Yıldız Faciaları*, s. 11.

Yazarın devrin manzarasını Yıldız Sarayı üzerinden vermeye çalıştığı *Yıldız Faciaları* piyesinde Ali Rahim ve arkadaşı Ömer Fuad birer hürriyet yanlısıdır. Bu şahısların yürüttükleri faaliyetler şimdilik özlenen ihtilâli netice vermez.

Fehim Paşa Mezaliminden Hafîye Melanetleri⁴⁴⁸ piyesinde devrin önemli adamlarından Fehim Paşa ile hürriyetperver bir aile arasında yaşanan mücadele anlatılır. Aynı zamanda piyes, mücadelede esas araç olan hafiyelik sistemini ve onun keyfî kullanımını eleştirir.

Dört perde ve üç tablodan oluşan piyeset teyzesinin kızı Melahat’a âşık bir zabıt olan Vecdet, “Makedonya’yı ihtilâl kanıyla harap etmeye çalışan Yunan vahşileriyle pençeleşmek”⁴⁴⁹ için savaşa gitmek isteyen bir vatanperverdir. Savaşlarda beş oğlunu şehit veren bir askerin kızı olan Melahat’ın sevdiğini de savaş meydanlarında yitirme korkusuna karşılık Vecdet, savaş meydanlarının İstanbul sokaklarından daha emin olduğunu ifade eder. Vecdet:

“Bir kere şu hâle bak. Her yer zulüm içinde, herkes eza içinde bunalıyor. Ne tarafa baksan hafîye, nerde gezsen hafîye...”

“Altı yüz senedir en kahhar sademata tahammül eden devlet bugün yılan gibi mazlum kanıyla beslenen şu birkaç bin casusa saha-i mel’anet oldu. Artık oturmak kabahat, gezmek kabahat, söylemek kabahat, düşünmek kabahat...”

“Menfalar doldu, zindanlar taşı. Denizler meşhed hâlini aldı da hâlâ, hâlâ bu zulüm, hâlâ bu ezâ-yı tagallüb ortadan kalkmadı”⁴⁵⁰

dedikten sonra miskin bir tevekkül ile durmaktansa şerefli bir ölüme gitmenin daha hayırlı olduğunu dile getirir. Savaş dönüşü evlilik sözüyle Alasonya’ya cepheye gider.

Sevdiğini savaşa gönderen Melahat’a dönemin namlı başhafiyelerinden Fehim Paşa göz koyar ve onu elde etmek ister. Bu uğurda elindeki bütün imkânları kullanır. Fehim Paşa’nın para teklifleri, korkutmaları, Tbbiye’de okuyan kardeşini nefyetmesi, nişanlısı Vecdet’e rütbelere sunması Melahat’i kendisiyle evlenmeğe razı etmez. Kardeşini de yitiren Melahat, annesinin yaşananlara tahammül edemeyerek ölmesinin

⁴⁴⁷ Moralızade Vassaf, *Yıldız Faciaları*, s. 52.

⁴⁴⁸ Yusuf Niyazi, *Fehim Paşa Mezaliminden Hafîye Melanetleri*, Uhuvvet Matbaası, İstanbul 1328, 62 s.

⁴⁴⁹ Yusuf Niyazi, *Fehim Paşa Mezaliminden Hafîye Melanetleri*, s. 7.

⁴⁵⁰ Yusuf Niyazi, *Fehim Paşa Mezaliminden Hafîye Melanetleri*, s. 9.

ardından oldukça üzgündür. Bu üzüntü, Fehim Paşa'nın, nişanlısı Vecdet'i cepheden alıp Konya'ya sürgüne yollatmasıyla bir kat daha artar. Her şeyi göze alan Melahat sürgündeki Vecdet'in yanına gider. Kavuşma esnasında Vecdet ölür, ardından sevgilisinin ölümüne dayanamayan Melahat delirir ve kısa bir süre sonra ölür.

Dönemin önemli simalarından olan Fehim Paşa'nın makamından aldığı gücü şahsî çıkarları için kullandığı ifade edilen piyeste çatışma unsuru ezen ezilen şeklinde ele alınmıştır. Bir tarafta gücünü devletten alan Fehim Paşa ve adamları diğer tarafta da devletin ayakta durması için savaş meydanlarında canını feda eden ve buna rağmen kötü devlet adamları tarafından ezilen insanlar vardır. Paşa, kafasına koyduğu şeyi yapmak için ne gerekiyorsa yapan bir karaktere sahiptir. Melahat'ı elde etme yolunda bir şantaj unsuru olarak ailenin diğer fertlerine her türlü zararı vermekten çekinmez. Bu uğurda başvuru olan mücadele araçları; sürgüne yollama, korkutma, para ile satın alma ve rütbe vermedir.

Piyes, iktidar mücadelesi ilgili olarak, dönemin yönetimine sırtını dayamış olan kötü devlet adamlarının yaptıklarıyla insanları yönetime karşı hürriyet mücadelesi yoluna sevk ettikleri mesajını barındırır.

Midhat Cemal tarafından kaleme alınan dört perdelik **Kemal**⁴⁵¹ piyesinde, hal' edilen V. Murad'ın yerine tahta çıkan II. Abdülhamid'e karşı ortaya konan mücadele anlatılır. Bu mücadelenin esas noktası, II. Abdülhamid yerine V. Murad'ı tekrar tahta çıkarmak ve gasp edilen hürriyeti sahibi olan millete vermektir.

Kemal piyesinde şahıslar tarihî gerçekliğe uyularak verilir. Bu durum için yazar: “Eşhâs-ı vak'anın şahsiyet-i târihiyelerine -ki dest-i zamân bile dokunamamıştır- asla dokunmadım.”⁴⁵² der.

Piyes isminden de anlaşıldığı üzere başkahraman [Namık] Kemal⁴⁵³ etrafında şekillenir. Piyesin başında Namık Kemal, Mahmut Nedim Paşa'nın konağında bulunur.

⁴⁵¹ Midhat Cemal, *Kemal*, Sırat-ı Müstakim Matbaası, Darülhilafe 1328, 174 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

⁴⁵² Midhat Cemal, *Kemal*, s. 175.

⁴⁵³ Namık Kemal'in meşrutiyet ve hürriyet düşüncesi hakkında daha geniş bilgi için bkz.: Hilmi Ziya Ülken, “Meşrutiyet İçin Savaş ve Hürriyet Fikri”, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Selçuk Yayınları, Konya 1966, s. 129 - 150.

II. Abdülhamid henüz tahta çıkmıştır. Dışarıdan bunu kutlayan top sesleri gelir. Kemal ise II. Abdülhamid'in tahta geçmesinden son derece rahatsızdır.

Piyetin Yıldız Sarayı'nda geçen ikinci perdesinde Ziya Paşa, Midhat Paşa ve Namık Kemal saraya davet edilirler. Padişah, kimsenin teklifi olmadan kanunuesasiyi ilân etmek ister ve bu üç ismi de hazırlanacak olan kanunuesasinin yazım heyetinde görevlendirir. Ziya Paşa ve Midhat Paşa'nın bu durumu olumlu karşılamasına karşın Namık Kemal, "... tahtının bir ayağı Abdülaziz'in mezarına, diğer ayağını Murad-ı Hamis'in zindanına dayamış."⁴⁵⁴ olduğunu söylediği II. Abdülhamid'e karşı olumsuz bir tavır içinde bulunur. Ona göre: "Abdülhamid'in ağzındaki 'hürriyet' kelimesine itimat etmek, zincîr-i esâret halkalarının birbirine temasından çıkan sadaları hukûk-ı beşer beyannamesi zannetmek kadar gülünç olur!..."⁴⁵⁵

Biraz sonra padişahın huzuruna tek başına alınmasının ardından Kemal'in bu kanaatinde büyük bir değişim olur. Bu sefer de Midhat Paşa'ya hitaben padişah için:

"Paşa, paşa, bütün sözlerimi geri alıyorum. Osmanlılar Sultanı Selim-i Evvel gibi bir padişaha, Müslümanlar Ömer bin Abdülaziz gibi bir halifeye malik. Kemal hata etmiş .. Kemal herze söylemiş ..."⁴⁵⁶

diyerek tam tersi bir istikamete yönelir. Bu noktadan sonrası Namık Kemal ve arkadaşı Şefik, Magosa'da zindanda gösterilirler. (Önce, Kemal Magosa'ya gönderilmiştir. Ardından Kemal'in yolladığı şiirler, nesirler, vatan mersiyeleri ve millet methiyeleri gibi "evrâk-ı muzır"ı okuduğu tespit edilen Şefik aynı akıbete uğramıştır.) Piyeste Kemal'in sürgün sebebi açıkça söylenmese de her dönemin adamı olmayı başaran Mahmut Nedim Paşa'nın aleyhlerinde bulunması olarak gösterilebilir. Piyeste Mabeyin'de görevli Selahattin Ağa'nın Mahmut Nedim Paşa'ya II. Abdülhamid hakkında söyledikleri bu açıdan çok önemlidir:

"Padişahımızın beyni balmumu gibidir. Onu kim eline alırsa istediği şekli verir. Akl-ı hümayûn da o balmumunun ucundaki fitillere benzer. Onu yakıp söndürmek sizin elinizdedir. Hakkınızda cülustan sora hâsıl olan infial –bilmem ama, Allahu âlem– Kemal Beylerin Midhat Paşaların ilkaatı neticesi olsa gerek."⁴⁵⁷

⁴⁵⁴ Midhat Cemal, *Kemal*, s. 69.

⁴⁵⁵ Midhat Cemal, *Kemal*, s. 68.

⁴⁵⁶ Midhat Cemal, *Kemal*, s. 77.

⁴⁵⁷ Midhat Cemal, *Kemal*, s. 81.

Magosa zindanında bulunan Kemal, Baha isminde bir şahıs üzerinden Mahmut Nedim Paşa'nın evlatlığı Neriman ile haberleşir. Bu haberleşmelerden anlaşıldığına göre Neriman bir yolunu bulup sarayda II. Abdülhamid'i zehirleyecek ve kendisi ile irtibatlı olan Ali Suavi de bu zehirlemenin ardından, etrafındaki talebeleriyle Çırağan Sarayı'na baskın düzenleyecek ve V. Murad'ı tahta çıkaracaktır. Fakat bu plan Neriman'ın ölümü sebebiyle gerçekleşmez.

Zindanda kendilerine haber getiren Baha, son gelişinde Midhat Paşa'nın Taif'te sürgünde öldürüldüğünü, daha önce Midhat Paşa'yı takdir edenlerin şimdi aleyhine döndüğünü, öte yandan V. Murad'ın iyileşmesi mümkün olmayan bir hastalığa yakalandığını, Mahmut Nedim Paşa gibi birisinin Dâhiliye Nezareti makamından sonra Sadaret'e geçeceğini bildirir. Bunları öğrenen Namık Kemal, aşırı üzüntü sebebiyle nükseden hastalığından dolayı “vatan sevgisi” ve “Abdülhamid'in zalimliği” karşılığı üzerine bina olan beş evreli bir rüya görür ve daha sonra üzüntüden vefat eder.

Romantizm akımının tesirinde yazılan piyesin dikkat çekici unsurları Namık Kemal'in piyes boyunca heyecan ifade eden vatan fikirleri ile Padişah II. Abdülhamid karşıtı düşünceleridir. Konuyla alakalı diğer piyesler içinde -galiz ifadeleri saymazsak- edebî imkânlarla II. Abdülhamid'e bu derecede karşı duruş pek azdır. Piyas kahramanı Kemal'in II. Abdülhamid'e karşı duruşunu gösteren bazı tespit ve itirazları şunlardır:

II. Abdülhamid'in tahta çıkmasından sonra sokaklarda halkın “Yaşasın Padişah!” diye geçişi kutlama alayı değil “cenaze alayı”dır. Abdülhamid'in tahta çıkışını kutlayan top sesleri “mezalim gürzlerinin mezar taşlarına sukutundan mütehasıl sesler.”⁴⁵⁸dir. Etrafa asılan kutlama bayrakları, memlekete giren düşman askerlerine karşı çekilen “teslim bayrağı”dır. “Devlete inkıraz çöküyor. Çünkü tahta Abdülhamid-i Sani oturmak üzere.”⁴⁵⁹dir. Osmanlı tahtı bir kale ve “istikbâl-i millet katılı” olan Abdülhamid orada “düşman ordusu”dur.

Murad-ı Rabi gibi mert birinin yerine Hamid-i Sani gibi korkak biri hükümdar olmaktadır.böylece “Mazlum bir millet zalim bir padişah”⁴⁶⁰a teslim ediliyor. Osmanlı Devleti'nin büyük padişahlarının tahtına geçen Abdülhamid kendisini öldürecek bir

⁴⁵⁸ Midhat Cemal, *Kemal*, s. 7.

⁴⁵⁹ Midhat Cemal, *Kemal*, s. 7.

⁴⁶⁰ Midhat Cemal, *Kemal*, s. 10.

tabancayı satın alan bir adam misaline benzer. “İclas edilen Selim-i Evvel’in hafidi değil, Firavunlarla Nemrutların evlâd-ı ma’nevîsi, vebalılarla taunların zâde-i tabî’atı, fırtınalarla zelzelelerin semere-i izdivâcîdır.”⁴⁶¹

“Abdülaziz hal’ edilmiş bir padişah değil na’s-ı şehîd gibi yerlere iskat edilmiş bir haktır. Abdülhamid ise iclas edilmiş bir hükümdar değil livâ-yı isyân gibi göklere ref’ edilmiş bir zulümdür.”⁴⁶²

Bu ve benzeri ifadelerle duruşunu ifade eden Kemal’e karşı Mahmut Nedim Paşa: “Sizi zehirlemişler. Tesmim eden de Midhat Paşa melunu!..”⁴⁶³ der.

Piyeste Kemal, karşı durduğu Abdülhamid’i yerinden etmek istediğini ve bunun için “son nefesimle zulüm ateşini söndürmezsem namerdim.”⁴⁶⁴ diye kararlılığını ifade eder. Ona göre zulmü ortadan kaldıran “bir inkılap yapmak bir şiir kitabı yazmak değil, okumaktan bile kolaydır.”⁴⁶⁵ Midhat Paşa’nın bazı fikirlerinde ifrata kaçtığını söylediği Namık Kemal, vatana hizmet konusunda: “Ben tasvir ettiğim bir fikrin değil tesis edeceğim bir atının büyüklüğüyle iftihar etmek isterim.”⁴⁶⁶ diye kendini savunur.

Piyeste düşmanlarının sürgünlere yollanması ardından Mahmut Nedim Paşa konağında Hikmet Paşa, İrfan Paşa ve Zafer Paşa’nın katıldığı sazlı sözlü bir kutlama yemeği verilir. En büyük düşmanları olan Midhat Paşa’nın Taif’te öldürülmesi onları oldukça sevindirir. Onlara göre bu ölümün ardından durumu en iyi anlatan ifade:

“Ne kendi eyledi rahat ne halka verdi huzur
Yıkıldı gitti cihandan dayansın ehl-i kubûr”⁴⁶⁷

beyitidir.

Piyeste iktidar mücadelesinin bir tarafında Namık Kemal, Midhat Paşa, Şefik, Neriman ve Ali Suavi diğer tarafında ise II. Abdülhamid, Mahmut Nedim Paşa, Selahattin Ağa, Hikmet Paşa, İrfan Paşa, Zafer Paşa ve Sadık vardır.

⁴⁶¹ Midhat Cemal, *Kemal*, s. 13.

⁴⁶² Midhat Cemal, *Kemal*, s. 15.

⁴⁶³ Midhat Cemal, *Kemal*, s. 22.

⁴⁶⁴ Midhat Cemal, *Kemal*, s. 29.

⁴⁶⁵ Midhat Cemal, *Kemal*, s. 47.

⁴⁶⁶ Midhat Cemal, *Kemal*, s. 67.

⁴⁶⁷ Midhat Cemal, *Kemal*, s. 108.

Mücadelede iktidarı halkın ve vatanın hizmetine vermek isteyenler işi kaynağında halletmek isterler. Bunun için mücadele yöntemi olarak II. Abdülhamid'i zehirlemeyi seçerler. Bu durum onlara göre bir ihtilâldir.

Diğer tarafta iktidarı elinde bulunduran ve onu kaybetmek istemeyenler ise mücadele yöntemi olarak muhaliflerini zindanlara atar, sürgüne gönderir ve öldürür. Nitekim piyeste Kemal ve Şefik, Magosa zindanına atılır. Midhat Paşa ise sürüldüğü Taif'te öldürülür. Bu sürgün ve ölümlerle neticelenen Sultan Murad'ı tahta tekrar getirmek mücadelesi, gelecek nesillere sürekli anacakları hürriyet kahramanları doğurmaktan öteye geçmez.

Dönmez Yüz yahut Hürriyet Ordusu⁴⁶⁸ piyesi, 31 Mart Olayı ve sonrasında Padişah II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle ilgilidir. Yazar, eserin kapağında "Abdülhamid'in evsâf-ı ahlâkiyesini musavver muhayyelât-ı fikriye ilâve edilmiştir." diyerek tarihî şahsiyetler ve gerçekler üzerinde tasarruflarda bulunduğunu ifade eder.

Piyes; konusu, kurgusu ve vermek istediği mesaj açısından *Hırs-ı Saltanat ve İntikâm-ı Meşrû-yı Millet* ve *Yıldızın Sonu* piyesleriyle benzerlik gösterir. Konuyla alakalı ayrıntılı piyeslerden biridir. Piyesin içinde olayları destekleyecek mahiyette fotoğraf, karikatür ve belgelere yer verilir.

Altı perde ve bir tablodan oluşan piyesin dili oldukça ağırdır.

Piyes, 10 Temmuz'da Meşrutiyet'i ilân etmek zorunda kalan II. Abdülhamid'in eski zamanlara duyduğu özlem dolayısıyla 31 Mart Olayı'nı nasıl tertiplelediğini anlatır.

Piyesin ilk sahnesinde Abdülhamid harem dairesindedir ve elinde çeşitli evraklar ve jurnaller vardır. Okuduğu ilk jurnal, cemiyetler içinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin en güçlüsü olduğunu haber veren bir jurnaldır. Abdülhamid bu jurnale inanmaz ve yazar hafiyeyi de hezeyan içinde olmakla suçlar. Kendisinin 10 Temmuz'da ilân ettiği Meşrutiyet'in "milletin ağzına atılan kemik parçası"⁴⁶⁹ olduğunu, artık Meşrutiyet'i İttihatçıların burnundan getirme sırasının geldiğini ifade eder. Piyesin

⁴⁶⁸ Doktor Kâmil, *Dönmez Yüz yahut Hürriyet Ordusu*, Necm-i İstanbul Matbaası, İstanbul (Tarihsiz), 80 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

⁴⁶⁹ Doktor Kâmil, *Dönmez Yüz yahut Hürriyet Ordusu*, s. 7.

geri kalan kısmı bahsedilen İttihatçıların elindeki Meşrutiyet'i geri almak için yaşananları anlatır. Bunun için bazı planlar yapılır. Piyas kahramanı olarak Abdülhamid bu planların bizzat takipçisidir. Söz konusu plan şu şekildedir:

Şeyh Vahdeti, Hoca Rasim ve İmam Mahmud gibi sadık adamlar, Avcı taburlarını padişah lehine ikna edecekler. Daha önce İttihatçılar tarafından vazifelerden el çektirilen sadık insanlar (hafiye, zabıt vb.); asker ve hoca kıyafeti giyerek göstericilerin arasına katılacak, Avcı taburları ve diğer sadık askerlerle etrafı velveleye verecek ve Meclis-i Mebusan'ı abluka altına alacaklar. İttihat ve Terakki yanlısı gazete (*Tanin*, *Şûrâ-yı Ümmet*, *Siper-i Sâika* vd.), matbaa, ev ve kurumları yağmalayacaklar. Bunun yanında Adana, Maraş, İzmir, Erzurum, Kayseri, Şam ve Kosova gibi mühim merkezlerde de benzeri gösteriler ve kıyamlar başlatılacak İttihat ve Terakki Cemiyeti ve mensupları telin edilerek “yaşasın şeriat, yaşasın padişah” sloganları atılacaktır.

Abdülhamid, kendisine Cevher ve Şeyh Vahdeti tarafından sunulan bu plana çok sevinir. Volkancılarla Mizancıların kendisiyle beraber olmakla kendisinin çok taraftar bulduğu dolayısıyla Meşrutiyet'i ilân etmeden önceki hâlden daha güçlü olduğunu düşünür. 31 Mart'tan sonra mebusların değil artık kendisinin sözünün geçeceğine inanır.

31 Mart günü planlar devreye sokulur. Ayasofya Meydanı'nda halk kıyama davet edilir. Asker ve hoca kıyafetindeki insanlar gittikçe kalabalıklaşır. Başlarında Şeyh Vahdeti ve Hoca Rasim vardır. Katılan askerler silahlarıyla havaya ateş açıp İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne lanetler yağdırırlar. İttihatçı bildikleri insanları linç etmeye kalkışırlar. Bu esnada ölenler olur.

İstanbul'da gerçekleşen olaylar, İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarını harekete geçirir. Tehlikeye giren hürriyeti kurtarmak ve Abdülhamid'i indirip yerine Reşad Efendi'yi geçirmek için İstanbul'a gönderilmek üzere Selanik'te Hürriyet Ordusu ismiyle bir kuvvet teşkil edilir. Bu orduya İzmir, Usturumca ve Yenice'den askerlerle gönüllüler katılır.

Abdülhamid'e sunulan jurnallere göre Hürriyet Ordusu ehemmiyetsiz bir kuvvet olarak gösterilir. Bu yüzden gerekli tedbirler alınamaz. Kısa bir süre sonra Hürriyet Ordusu'nun İstanbul'a girdiği ve Davutpaşa'da silah seslerinin geldiği haber verilir. İstanbul'un geri kalan kısmı işgal edilir. Her taraftan top sesleri gelir. Biraz sonra

Taşkışla, Maçka, Taksim ve Tophane kışlaları ele geçirilir. Yıldız Sarayı'nın etrafı sarılır. Abdülhamid'in emri gereği saray muhafızları ile Hürriyet Ordusu arasında herhangi bir çatışma yaşanmaz. Sonunda Arif Hikmet Paşa, Aram Efendi, Esad Paşa ve Karasu Efendi'den oluşan bir heyet Abdülhamid ile görüşür. Gelen heyet:

“Millet meclisi tarafından memuren geldik, fetvâ-yı şerîfeye mebni millet seni hal’ etti tebliğ ediyoruz. Maahaza hayatınızla evlâd u iyâlinizin hayatı emindir.”⁴⁷⁰

diyerek Abdülhamid hakkında alınan tahttan indirme kararını tebliğ ederler.

Piyestin sonunda 31 Mart Olayı'nda yer alan bazı kişilerin idamları gösterilir.

Piyeste padişah II. Abdülhamid, oldukça menfi bir şekilde çizilir. Hürriyetperver kimselerin ziyarete gelen hayaletlerinden (özellikle Midhat ve Namık) korkan, şeytandan medet uman, rüyalara itibar eden, batıl inançlara göre hareket eden, yer yer akli dengesi yerinde olmayan ve kadınlara düşkün zayıf karakterli biri olarak gösterilir.

Piyeste iktidar mücadelesi, yetkilerinin bir kısmını 10 Temmuz'da Meclis-i Mebusan'a devretmiş olan Padişah II. Abdülhamid ile İttihat ve Terakki Cemiyeti arasında yaşanır. Abdülhamid, bizzat iktidar mücadelesinin içinde yer alır. Ona yardımcı olarak Cevher Ağa, Şeyh Vahdeti, Hoca Rasim, İmam Mahmud vd. vardır. Piyeste İttihat ve Terakki Cemiyeti; Meclis-i Mebusan'daki bazı mebuslar, bir kısım gazeteler, Hürriyet Ordusu ve hal' kararını bildiren heyet olarak sunulur.

Dönmez Yüz yahut Hürriyet Ordusu'nda yaşanan iktidar mücadelesinde birçok mücadele aracının kullanıldığı görülür. II. Abdülhamid'in eski gücüne kavuşmak için karşı isyan çıkarması, bunun için para harcaması, etrafı yağmalatması, jurnallerin verilmesi, ölümlerin yaşanması gibi hadiseler birer mücadele aracı olarak görülebilir.

Piyeste eski hafiyelerin tamamı asker ve hoca kıyafetleri giyer ve Meşrutiyet'ten rahatsız olan isyancıların arasına katılarak provokatif eylemler gerçekleştirirler.

Piyeste Abdülhamid kendisine sunulan jurnaller vasıtasıyla İttihat ve Terakki ile mücadele eder. Eserin içinde birçok jurnal örneği mevcuttur. Bu jurnalleri verenlerden bazılarının isimleri şunlardır: Nadiri Bey, Tayyar Bey ve Tahsin.

⁴⁷⁰ Doktor Kâmil, *Dönmez Yüz yahut Hürriyet Ordusu*, s. 76.

Eski rejime geri dönmek isteyen göstericilerin isyanı sırasında ateş açılması sonucu yaralananlar ve ölenler olur. Göstericilerin yakınından geçen bir mebus İttihatçı Hüseyin Cahit zannedilerek linç edilir. Adliye Nazırı Nazım Paşa öldürülür. Sarayı topa tutacağı düşüncesiyle Ali Kabuli süngülerle öldürülür.

Piyeste Abdülhamid'in, karşıtlarına karşı giriştiği iktidar mücadelesinde kendisine takılan "Pinti Hamit" lakabına rağmen Meşrutiyet'i yıkmak için para harcamaktan çekinmediği "Ben parayı menus Meşrutiyet için esirgemem..."⁴⁷¹ sözleriyle ifade edilir. Bu uğurda iki milyon lira harcadığı belirtilir.

Piyeste bir diğer mücadele aracı olarak *Volkan*, *Mizan*, *Serbestî* gibi gazetelerin yeni ihtilâli alkışladıkları ve takdir edici mahiyette yazılarla ihtilâle katkıda bulunduğu görülür. İsyân sonrasında ise karşıt görüşlü gazetelerin paçavralar gibi ortadan kalktığı ifade edilir.

Piyeste, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hemen hemen tek mücadele aracı, asker ve gönüllülerden Hürriyet Ordusu teşkil ederek 10 Temmuz'da elde edilen kazanımları kaybetmemek üzere İstanbul'un üzerine yürümesidir. Ordu yer yer çatışmalara girse de şiddetli bir karşılık görmeden II. Abdülhamid yerine Mehmet Reşat'ı padişah yapar.

Ispartalı Bahri tarafından kaleme alınan *Gasp ve Nedamet Yine İhanet*⁴⁷² piyesi, Sultan Abdülaziz'in tahtan indirilişi, V. Murad'ın kısa süren padişahlık yaşamı ile II. Abdülhamid'in tahta çıkmasından indirilmesine kadar geçen süreçte yaşanan belli başlı iktidar mücadelelerini konu edinir.

Üç fasıldan oluşan piyesin kapağında "Otuz beş perde ve bir tabloyu hâvî, tarihî ve tasavvurî bir piyestir." ifadesi yer alır.

Gasp ve Nedamet Yine İhanet piyesinde anlatılanlar, daha önceleri basılmış olan bazı piyeslerin içeriklerinin -küçük tasarruflar dışında- toplu hâlde ele alınmasından ibarettir. *Sultan Murad* piyesinde anlatılan V. Murad'ın tahttan indirilişi, *Bükülmez Kol*

⁴⁷¹ Doktor Kâmil, *Dönmez Yüz Yahut Hürriyet Ordusu*, s. 5.

⁴⁷² Ispartalı Bahri, *Gasp ve Nedamet Yine İhanet*, İki Asır Matbaası, Selanik 1336, 134 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

yahut 10 Temmuz piyesinde anlatılan II. Meşrutiyet'in ilânı ve *Dönmez Yüz yahut Hürriyet Ordusu* piyesinde anlatılan 31 Mart hadisesi hemen hemen aynı tiplerle ifade edilmektedir. Piyeste söz konusu edilen iktidar mücadeleleri gerek konu ve gerekse ele alınış tarzı bakımından bir yenilik arz etmez. Denilebilir ki *Gasp ve Nedamet Yine İhanet* piyesindeki görüşler diğer piyeslerde anlatılanların tekrarından ibarettir. Piyenin en önemli özelliği II. Abdülhamid'in siyasî hayatıyla alakalı olan belli başlı iktidar mücadelelerini tek çatı altında "belgesel mahiyette"⁴⁷³ anlatmasıdır.

Konuyla ilgili diğer piyeslerde anlatılmayıp *Gasp ve Nedamet Yine İhanet*'in barındırdığı önemli birkaç husus; V. Murad'ın tahta çıkışı ile tahtı bırakma süreci, dönemin önemli devlet adamları olan Midhat Paşa ve Hüseyin Avni Paşa arasındaki görüş ayrılığı ve Hüseyin Avni Paşa'nın Sultan Abdülaziz'in kayınbiraderi Çerkez Hasan tarafından öldürülmesi hadiseleridir. Bu hadiselerin odak noktayı oluşturduğu mücadelelere sırasıyla değinmekte fayda vardır.

Piyes, V. Murad'ın Sultan Abdülaziz yerine tahta çıkması sonrasında yaşanan hadiselerle başlar. Ardından Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi sonrasında içinde bulunduğu durum anlatılır. Sultan Abdülaziz; asker, ulema ve vükelanın muhalefeti ve tertibiyle devrilmesi karşısında durumu fark etmeyen yakınlarına sitemde bulunur. Ardından dönemin genel bir manzarasını çizer.

Sultan Abdülaziz'in yerine V. Murad, Serasker Hüseyin Avni Paşa ve Midhat Paşa'nın gayretleri sonucu tahta gelmiştir; fakat son tahlilde yaşananlardan dolayı mutsuzdur. Çünkü kendisinin hassas bir mizacı vardır. Bütün ülkenin sorumluluğu bu hassas mizaca ağır gelir:

"Of! İnsanlar ne kadar mihnetlere tahammül ediyor. Fakat bende âlâm-ı 'âleme mukavemet edecek ne vücut var ne de akıl!"⁴⁷⁴

ifadelerinde bulunan padişah, kendisinin bir idareci olarak sağlıklı karar verecek durumda olmadığını ortaya koyması bakımından önemlidir.

Osmanlı Devleti'nin mevcut yönetim sisteminin yetersiz olduğunu ve bu sistemin ilerlemenin önünde bir engel oluşturduğunu düşünen Midhat Paşa, idare

⁴⁷³ Enver Töre, *Dramatik Edebiyat Üzerine Araştırmalar I*, Dijital Sanat Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 285.

⁴⁷⁴ İspartalı Bahri, *Gasp ve Nedamet Yine İhanet*, s. 25.

tarzının değişmesi gerektiği yönündeki kanaatini padişaha sunar. Piyeste bu girişim, “Milletin refâh-ı sa’âdetini, katiyen arzu ediyor ve bu saadetin husulünü de idâre-i meşrûta görebileceğini acizlerine ihsas etmişimdir.”⁴⁷⁵ ifadeleriyle ortaya konur.

Midhat Paşa, padişahın olumlu cevap almasının ardından fikirlerini kanunuesasi adı altında şekillendirmeye başlar. Fakat bu durum Hüseyin Avni Paşa’nın muhalefetiyle karşılaşır. O, yeni bir sarsıntı geçiren tebaanın ikinci bir sarsıntıyı kaldıramayacağı kanaatindedir. Mevcut durumun biraz daha sürmesi taraftarıdır. O da kendi görüşünü padişaha açar fakat olumlu netice alamaz:

“Evet! İnsan değil miyiz, beşer değil miyiz? Ne kadar olsa bu beşeriyet fazl u kemale galebe ediyor. Midhat Paşa da beşeriyetine mağlup olacak! Sultan Aziz’i daha dün hallettin! Efkâr-ı ‘umûmiye henüz hâl-i galeyanındadır. Bir kısım halk da; Sultan Murad’ın ahvâl-i sıhhiyesinden şüphe ediyor; hâl bu merkezde iken ikinci bir inkilâba teşebbüs etmek, milleti alt üst eder. Hâsılı ben de fikrimde sebat edip halife nezdinde teşebbüsât-ı mühimmede bulunarak Midhat Paşa’nın amaline set çekeceğim. Hiç durmaya gelmez! Derhâl gitmeliyim!”⁴⁷⁶

Piyeste yer alan önemli bir husus da Sultan Abdülaziz’in tahttan indirilmesi sonrasında intihar etmesidir. Bu intihar sonrası Sultan Abdülaziz’in daha önce yakınında bulunan kişilerin tehlike arz etmemesi için önlemler alan Serasker Hüseyin Avni Paşa, bu kapsamda Sultan Abdülaziz’in kayınbiraderi Çerkez Hasan’ın Bağdat’a gönderilerek İstanbul’dan uzaklaştırılmasını ister. Ama Çerkez Hasan, Midhat Paşa’nın evinde toplanan paşalara baskın düzenler ve Hüseyin Avni Paşa’nın da aralarında bulunduğu birkaç paşayı öldürür.

Piyesin geri kalan kısmında yukarıda da değindiğimiz gibi II. Abdülhamid’in tahta geçmek için yaptığı mücadele, tahtta iken sürdürdüğü mücadele ve hal’ edilmesiyle neticelenen mücadele yaşamı vardır. Piyeste bu kapsamda Midhat Paşa’nın öldürülmesi, Çırağan Baskını, hafiyelik sisteminin kurulması, Jön Türklerin başlattığı mücadele, 10 Temmuz 1324 tarihinde II. Meşrutiyet’in ilânına yol açan mücadele ve 31 Mart Olayı ile son bulan mücadele serüveni ana hatlarıyla zaman atlanarak anlatılır.

Konuyla ilgili hemen tüm piyeslerde olduğu gibi bu piyeste de olaylar, Padişah II. Abdülhamid’in millettten ziyade kendi menfaatini düşünen bir kişiliğe sahip oluşu ekseninde ele alınır.

⁴⁷⁵Ispartalı Bahri, *Gasp ve Nedamet Yine İhanet*, s. 18.

⁴⁷⁶Ispartalı Bahri *Gasp ve Nedamet Yine İhanet*, s. 24.

Piyes, dönemle alakalı hemen diğer piyeslerin tamamında anlatılan mücadele yöntemlerini içerir. Bunlar, yönetimin mücadele araçları olan hafiyelik sistemi, zindan, sürgün, işkence ve ölümdür. Yönetime karşı mücadele verenler ise basın-yayın faaliyetleriyle başlayan ama sonraları silahlı bir isyan şekline dönüşen Jön Türk hareketidir.

Gasp ve Nedamet Yine İhanet piyesinde anlatılan iktidar mücadelesi, II. Abdülhamid'in tahta geçişine zemin hazırlayan sebepler, tahtta iken verdiği mücadeleler ve tahttan indirilişi netice veren mücadelelerin panoraması şeklindedir.

II. Abdülhamid'e karşı verilen iktidar mücadelesi kapsamında toplam otuz piyes incelenmiştir. Bu piyeslerin çoğunda II. Abdülhamid'in ismi geçmese de dolaylı olarak devrin kötü devlet adamları üzerinden kendisine bir eleştiri söz konusudur. Bu adamlar (Fehim Paşa, İzzet Paşa, Servet Paşa gibi) şahsi çıkarları için devlet imkânlarını kullanmakta ve devrin siyasî hassasiyetlerinden olabildiğince istifade etmektedirler. Bu paşalar kendilerine bağlı çalışan hafiyelerle birlikte sayıca binleri bulmaktadırlar.⁴⁷⁷ Bu hafiyeler üzerinden yürütülen iktidar mücadelesinin karşı tarafında İttihat ve Terakki Cemiyeti yer almaktadır. Cemiyet üyeleri veya muhipleri görüldüğü her yerde başı ezilmesi gereken zararlı birer mahlûk olarak görülür. Öte yandan Cemiyet ile yürütülen mücadele aynı zamanda hafiyelerin ikbal yolu olarak işlev gördüğünden eserlerde, çoğu zaman düzenlenen bir tertiple masumların Cemiyet üyesi olarak gösterilmesi üzerinde durulur.

2.3.2. Tarihî Zeminde Yaşanan İktidar Mücadelesi

Araştırmamıza esas teşkil eden dönemde yazılan romanlarda olduğu gibi piyeslerde de tarihî olayların eserlere taşındığı görülür. Piyes yazarları; elden çıkan topraklar karşısında yöneticileri uyarmak, bozulan halkın psikolojisini düzeltmek ve millî hisleri galeyana getirmek amacıyla tarihin şeref levhalarını eserlerine konu ederler.

⁴⁷⁷ Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için Mahmud, *Hafiyelerin Listesi*, (Yayınevi yok.) İstanbul 1304-1309, 112 s. künyeli esere İsam Kütüphanesi'nden ulaşılabilir. Bu eserde dönemin hafiyeleri üzerinde durulmakta ve bin civarında ismin hafiye olduğuna dair bilgiler verilmektedir.

Dönem içinde yazılan birçok piyes bu şekildedir. Sadece 1912 yılında yazılan 37 piyesin 25'i tarihî piyestir.⁴⁷⁸

Bu kısımda incelenen *Uneyze*, *İlhan*, *Yavuz Sultan Selim* ve *İttihâd-ı İslâm Siyaseti*, *Perihan Sultan*, *Mazlum Şehzadeler* yahut *Hürrem Sultan*, *Girit'in Fethi 1080* ve *ŞahinGiraypiyesleri*, esere konu olarak alınan tarihî olayların kronolojisine göre sıralanmıştır. Bunlardan ilki, Muhiddin Mekki tarafından kaleme alınan **Uneyze**⁴⁷⁹ piyesi, Cahiliye Devri'nin en büyük şairlerinden İmrülkays'ın, babasını öldürenlerden öcünü almak ve emirliğinin kaybedilen topraklarını geri almak için verdiği mücadeleyi anlatır.

Beş sahneden (perde) oluşan piyesin başkahramanı olan İmrülkays, Fırat Nehri kenarında Cizre ve Nusaybin civarlarında yerleşik Beni Esed kabilesi melikinin oğludur. Büyük bir aşkla sevdiğiamca kızı Uneyze ile evlenir. Evlilik sonrası birlikte gittikleri Mekke'de İmrülkays'ın söylediği şiirlerden biri orada düzenlenen yarışmada birinciliğe layık görülür. Ama daha oradayken babası kavmi tarafından öldürülür:

“Merhamet bilmeyen deni gerdun,
Etti a'lama inşirahı zebun;
Aktı hunabeler, dumû'-ı siyâh,
Kaldı zulmet içinde pembe sabah;
Amcamı kavmi etti mahv u telef
Ahz-ı sâr oldu bir luzûm-i şeref”⁴⁸⁰

Babasının öcünü almak için memleketine dönen İmrülkays, üç yıl boyunca dışarıda ordusunun başında katilleri yakalamak için dolaşır. Üç yılın sonunda kısa bir süreliğine evine dönen İmrülkays tekrar yola çıkar.

Bir sonraki sahnede İmrülkays, Bizans İmparatorluğu'nun merkezinde Haliç'in kenarında bir sarayda görünür. Burada kendisini gördükten sonra âşık olan İmparatoriçe Teodora'nın desteğiyle İmparator Justinyen ile görüşür. İmparatorun:

“Ne istersen eyle sen takrir
Hazırım ben hemen muavenete”⁴⁸¹

⁴⁷⁸ Alemdar Yalçın, *II. Meşrûtiyet'te Tiyatro Edebiyatı Tarihi*, Gazi Eğitim Fakültesi Yayını, Ankara 1985, s. 37.

⁴⁷⁹ Muhiddin Mekki, *Uneyze*, (Yayınevi ve basım yeri yok.) 1335, 69 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

⁴⁸⁰ Muhiddin Mekki, *Uneyze*, s. 28.

⁴⁸¹ Muhiddin Mekki, *Uneyze*, s. 49.

diye ifade ettiği ltfâ karşın İmrülkays:

“İsterim ahz-ı sâr, kavmimden
şimdi geldim bunun için ben;
Etiler katil o muhterem babamı,
Yıktilar âşîyân-ı zî-keremi;
Eylerim dergehinden istimdad
Et inayet sen ey penâh-ı ‘ibâd!’”⁴⁸²

İmrülkays’ın yardım isteğine İmparator Justinyen olumlu cevap verir. Ardından melikliğini tamamıyla elde etmesine yardımcı olacağını ve kendisini vekili olarak tayin ettiğini söyler. Ama Justinyen’in bu yardımlarına karşın İmrülkays’tan İran’ı elde etmek için yardım etmesini şart koşar. Gözü kapalı bu şartı kabul eden İmrülkays’a imparator, kılıcının ve atının yanında on bin asker verir.

Son perdede, Ankara civarında, savaş sonrası ağır yaralar alan İmrülkays Bizans’tan yardım istediği için pişmandır:

“Kim demiş eyleyim Bizans’a sefer?
Edecek kim bu hasta kalbe nazar?”⁴⁸³

Piyesin sonunda sadık adamı Sahban, meliki İmrülkays’ın hayatını kaybetmesinin ardından İmparator Justinyen’in niyetini ve İmrülkays’ı nasıl ölüme gönderdiğini açıklar:

“Ah ey Kayser! Ey vücûd-ı şerîr!
İmrülkays’ı eyledin tedmir
Gönderip semli, kanlı bir hilat
Kaplâdın nura bir kalın zulmet
O da zan eyleyip nevîn-i ikbâl
İktisap eylemişti rahât-ı bâl;
Eylemekmiş bu genç emiri harap
Maksadın ey penâh-ı şer ü gazab!”⁴⁸⁴

Uneyze piyesinde İmrülkays, babasından devraldığı emirliği eski gücüne kavuşturmak için elinden geleni yapar. Fakat temiz yaradılışı ve şair kişiliği dönemin

⁴⁸² Muhiddin Mekki, *Uneyze*, s. 49.

⁴⁸³ Muhiddin Mekki, *Uneyze*, s. 56.

⁴⁸⁴ Muhiddin Mekki, *Uneyze*, s. 69.

siyaset cambazı idarecileri karşısında onu arzu ettiği emele ulaştıramaz. Elde etmek istediği iktidar uğrunda verdiği mücadele sırasında hayatını kaybeder.

Abdülhak Hamid Tarhan tarafından yazılan on perdelik manzum piyes olan *İlhan*⁴⁸⁵, İlhanlılar devletinin hanı Ebu Said Bahadır Han ile Emir Çoban ailesi arasında geçen iktidar mücadelesini anlatır.

Sultaniye şehrinde İlhanlılar sarayında başlayan piyeste, kendisinin Cengiz ve Hulagü Hanlar kadar kudretli olduğuna kani olan Bahadır Han, küçüklüğünden beri sevdiği, Sadrazam Emir Çoban'ın Emir Hasan ile evli olan kızı Bağdat Hatun'a sahip olmak ister. Bu isteğine kavuşmak için Tebriz valiliğini Emir Hasan'a verir. Sevinçle bu görevi kabul eden Emir Hasan böylece saraydan uzaklaştırılır. Bağdat Hatun ise ailesinin kendisinden dolayı gözden düşmüş olmasından üzüntü duyar:

“Peder hulâsa bu yolda helâk olup gidiyor,
Biraderanım onun mesleğinde meşk ediyor;
Kocam harîs-i terakki fakat denaetkâr;
Bahadır'ınsa değil zulmü kabil-i inkâr.”⁴⁸⁶

İlhanlıların önemli ailelerinin başında gelen Çoban ailesinin Bahadır Han'ın zalimliği yüzünden gözden düşmesi üzerine aile reisi Emir Çoban, Horasan'a gider. Burada taraftarlar toplayarak Bahadır Han'a karşı gelmek niyetindedir. Piyeste bu niyete kuvvet verenlerden biri de Hafız-ı Şirazî'dir:

“Dünyada kıyamet kopuyor, sen de kıyam et!
Terk etmeden evvel teni vâd-i sükûta,
Ruhun tayeran etmeden melekûta;
Ya zalimi katleyile ya et nefsinı kurban;”⁴⁸⁷

Emir Çoban, topladığı askerlerle, Bahadır Han tarafından Emir Çoban'ı yok etmesi emri verilen Emir Hasan ile savaşmak için yola çıkar. Aileyi birbirine kırdırmak isteyen Bahadır Han, bu arada Emir Çoban'ın oğlu Emir-i Dımışk'tan sadrazamlığa

⁴⁸⁵ Abdülhak Hamid Tarhan, *İlhan*, Tanin Matbaası, İstanbul 1329, 155 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

⁴⁸⁶ Abdülhak Hamid Tarhan, *İlhan*, s. 25.

⁴⁸⁷ Abdülhak Hamid Tarhan, *İlhan*, s. 62.

karşılık kızı Dilşad'ı ister. Ancak Emir-i Dımışk bu teklifi kabul etmediği için zindana atılır.

Öte tarafta eski damadı ile karşılaşan Emir Çoban savaşta yenilir. Soğuklara ve baş gösteren veba hastalığına birçok askerini kurban verir. Savaşı kazanan Emir Hasan ise Emir Çoban'ın vücudunu ortadan kaldırmadığı için Bahadır Han'dan takdir görür. Neticede, Bahadır Han'ın oyununa geldiğini anlayan Emir Hasan yaptıklarından pişman olur ve intihar eder:

“İntihar eyleyerek âlemi kıl zir ü zeber.”⁴⁸⁸

Yenilgi sonrası Kabil'e kaçan Emir Çoban ve oğulları, Emir Gıyaseddin'in sarayında misafir olarak kalırlar. Bahadır Han'ın zalimliğini bilen Emir Gıyaseddin, ona bağlılığını göstermek kabilinden Çoban ailesinin tüm fertlerini cellatlara teslim eder. Ailenin geri kalan erkek üyeleri de Bahadır Han'ın adamlarınca çeşitli şekillerde ortadan kaldırılır.

İlhanlılar sarayının bahçesinde Çobanoğlu ailesi erkeklerinin (Emir Çoban, Emir-i Dımışk, Mahmut Han, Ziver Han, Bağ Başı, Timur Han ve Hulû Han) cenazeleri ibret olsun diye serilir. Son derece sevinçli olan Bahadır Han, manzarayı Bağdat Hatun'a gösterir. Aileden haremine aldığı ikinci kadın olan Dilşad Hatun'un nerede olduğunu sorar. Dilşad Hatun ise o sırada cenazelerin başındadır ve ailesinin bütün erkeklerinin tabutları karşısında:

“Evet ziyarete geldim sizin makamınızı.

Emin olun, alırım bir gün intikamınızı.”⁴⁸⁹

diyerek hissettiği acıyı ve intikam hırsını ifade eder.

Piyesin sonunda yatak odasında, Bahadır Han, Dilşad Hatun tarafından boğularak öldürülür. Böylece kendisine rakip gördüğü Çoban ailesini yok etmek isteyen Bahadır Han'ın iktidarı, o aileden olan bir kadın tarafından sona erdirilir.

İlhan piyesinde tarafların birbirlerini yok etmek derecesine getirdiği amansız bir iktidar mücadelesi vardır. Bu mücadelenin kökeninde nihayetsiz bir gurur ve güç sarhoşluğu yatar. Bahadır Han:

⁴⁸⁸ Abdülhak Hamid Tarhan, *İlhan*, s. 131.

⁴⁸⁹ Abdülhak Hamid Tarhan, *İlhan*, s. 146.

“İlhân-ı ‘âzamım ki bu âlem memalikim
Ben belki hem de ‘âlem-i ervâha malikim”⁴⁹⁰

ifadelerinden de anlaşıldığı üzere sadece bu dünyanın değil ruhlar âleminin de sahibi olduğunu düşünür. Bu durum kendisinde her şeyi yapabileceği hissi uyandırır. Sefahatin, kadın düşkünlüğünün ve zalimliğin beslediği bu duygu hem onun hem de Çoban ailesinin sonunu getirir.

Yusuf Kenan tarafından yazılan altı perdelik *Yavuz Sultan Selim ve İttihâd-ı İslâm Siyaseti*⁴⁹¹ piyesinde Yavuz Sultan Selim’in kendine hedef koyduğu “ittihâd-ı İslâm”a yönelik siyasî ve askerî faaliyetler anlatılır.

Piyes, Yavuz Sultan Selim’in konuşmalarıyla başlar. Bu konuşmalarda Yavuz, kendisi için vatanın ne denli önemli olduğundan bahseder ve babasına karşı çıkıp tahtı ondan almasının asıl sebebi olarak da vatanın kötü yönetilmesini gösterir. Kendisi, babası Bayezid’in tahta abisi Ahmet Han’ı geçirmek niyetini anlayınca devletin ve milletin uçuruma doğru gittiğini buna engel olmak için kendisinin tahta geçmesi gerektiğini ve bu yüzden de babasına başkaldırdığını söyler. Ona göre babası Bayezid, dedesi Fatih’ten aldığı görevi layıkıyla yerine getirememiştir. Buna karşı kendisi devleti layıkıyla yönetecektir. Bu görüşlerin ardından kendisi, iktidarı dönemindetakip edeceği genişleme politikasının çerçevesini şu ifadelerle çizer:

“Benim kendi fikrime kalırsa; Venedik, Macaristan arazisine, Romanya’ya sahip ve hâkim olmak, milletimin hayât-ı istikbâlini temin edemez. Garba, Frengistan’a doğru ilerledikçe karşıma, lisanları, dinleri, âdetleri, ırkları ayrı bir sürü milletler çıkacak. Bunları idare altında birleştirmek kolay bir şey değil. Şarkta; Asya’nın ortasında, Hindistan’da, Çin’de, Mısır’da, Yemen’de, hatta Sudan’ın kum çöllerinde daha büyük ümitler daha büyük aydınlıklar görüyorum. Oralarda hüsrân ve cehalet içinde, ayrı ayrı yaşayan İslâm hükümetlerini birleştirmek vahdet-i İslâmiye husule getirmek isterim.”⁴⁹²

Ancak, Yavuz’un ifade ettiği hedefinin karşısına en evvel engel olarak kardeşleri çıkar. Ağabeyi Ahmet Han kendisine karşı hak iddia eder. Yavuz, ağabeyinin bir an

⁴⁹⁰ Abdülhak Hamid Tarhan, *İlhan*, s. 2.

⁴⁹¹ Yusuf Kenan, *Yavuz Sultan Selim ve İttihâd-ı İslâm Siyaseti*, Mithat Paşa Sanayi Mektebi Matbaası, İstanbul (Yayın tarihi yok.), 82 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

⁴⁹² Yusuf Kenan, *Yavuz Sultan Selim ve İttihâd-ı İslâm Siyaseti*, s. 3.

evvel durmasını, eğer durmazsa akıbetinin daha önce kendisine karşı çıkmış olan Korkut Han gibi olacağını bildirir. Yavuz, Ahmet Han'a karşı Valide Sultan'ın da desteğini alır. Validesi, oğluna babası gibi zayıf kalpli olmamasını tam tersine devlet ve millet uğrunda, kendisine karşı duran anası dahi olsa kanını akıtmada tereddüt etmemesini ister:

“Milletin selameti uğrunda kardeşini, kardeşinin oğullarını feda edebilecek kadar metanet gösteremezsen bu milletin hâli ne olur? Millet bu kadar büyük fedakârlıkları senden başka kimden bekleyebilir. Efrâd-ı milletten adi bir kimsenin katlini ferman ettiğin vakit ne hissediyorsan kardeşinin katlinden de o hisle müteessir olacaksın. İslâmiyet öyle emrediyor. Hazret-i Ömer'in şeri'at-ı Ahmediyenin emrini yerine getirmek için, oğlunu kırbaçlar altında öldürttüğünü elbette bilirsin, değil mi?... Tekrar ediyorum Selim, sana analık hakkımı helal etmem.”⁴⁹³

Ahmet Han'ın kendisine karşı ordu hazırlattığı haberini aldıktan sonra Yavuz, hazırlattığı askerleri Ahmet Han üzerine gönderir. Domaniç'te karşılaşan iki ordu savaşa tutulur. Neticede Ahmet Han yakalanıp öldürülür. Yavuz, bu durumlara oldukça üzülür ve içeride bu gibi hadiseler olurken esas tehlikenin dışarıdan içeriye nüfuz ettiğini söyler.

Dâhilde tehlikenin dinmesi üzerine topladığı devlet erkanına “İttihâd-ı İslâm” fikrini açıklar. Ancak bunun önünde Şah'ı engel olarak gördüğü ifade eder. Görüşmeler sonucunda Şah İsmail ile savaş kararı alınır.

Piyetin üçüncü perdesinde ise Yavuz, takip ettiği siyasetle Anadolu'nun içlerine kadar sokulan Şah İsmail'i bertaraf için askerî zorluklara rağmen sefere çıkar. Erzincan'da ordugâh kurar. Burada savaşmak istemeyen askerler ile büyük bir uğraş verir.

Dördüncü perdede sahne Eleşkirt'te bir yeri gösterir. Bazı paşaların başı vurulmasına rağmen ordu içinde hâlâ savaşmak istemeyen kesimler vardır. Yeniçeriler, uzun süre boş yere dolaşmaktan rahatsızlıklarını, yeri dönmek istediklerini ifade ederler. Askerinin içinde itirazların bir isyan şeklini almasını gören Yavuz, yeniçerileri karşısına alarak onlara bir nutuk atar. Nutkunda birçok nasihatlerde bulunduktan sonra:

⁴⁹³ Yusuf Kenan, *Yavuz Sultan Selim ve İttihâd-ı İslâm Siyaseti*, s. 10.

“Eğer içinizde bu nasihatleri anlamayacak derecede kalbi kararmış fikri zehirlenmiş kimseler varsa durmasın dönsün. Karısının yanına rahat etmeye gitsin eğer içinizde hiç er yoksa ben muharebeye yapıyalnız giderim.”⁴⁹⁴

sözlerini sarf eder. Tesirli konuşmasının sonunda önceki fikirlerinden dönen askerler:

“Bizi kandırdılar. Yaşasın Padişahımız, Yaşasın Sultan Selim.”⁴⁹⁵

diyerek resmî geçitte bulunur. Askerini kendisiyle beraber yürümeye ikna eden Yavuz’un önündeki tek engel artık Şah İsmail’dir.

Piyesin altıncı perdesi Tebriz’de Şah İsmail’in sarayında savaştan sonrasını gösterir. Şah İsmail yenilmiş, her şeyi geride bırakıp kaçmıştır. Yavuz, elde ettiği bu önemli başarı için:

“Biz Allah’ın emrini yerine getirmek için çalıştık. O da bize mahza kendi lütuf ve faziletinden muvaffakiyet ihsan buyurdu.”⁴⁹⁶

sözleriyle, gururlanmak yerine kazandığı başarıyı, uğrunda mücadele verdiği dinin sahibi olan Allah’a verir.

Tarihî bir piyes olan *Yavuz Sultan Selim ve İttihâd-ı İslâm Siyaseti*; baba - oğul, kardeşler ve Osmanlı - Safevi Devleti arasındaki üç ayrı iktidar mücadelesini anlatır. Piyes de ismini veren “ittihâd-ı İslâm” idaeli piyes içinde verilen mücadelelerin önemli bir unsurunu teşkil eder. Babası, kardeşleri ve Şah İsmail’le giriştiği hemen bütün mücadeleleri kazanan Yavuz Sultan Selim şahsî bir amaç yerine kendine “gaye-i hayal” seçtiği İslâm birliğini gerçekleştirmek için çalışır.

Memduh Mazlum tarafından yazılan üç perdelik “tarihî temaşa” olan ***Perihan Sultan***⁴⁹⁷ da İran sarayında Şah Tahmasb’ın öldürülmesinden sonra tahta geçmek için yaşanan iktidar mücadelesi anlatılır.

⁴⁹⁴ Yusuf Kenan, *Yavuz Sultan Selim ve İttihâd-ı İslâm Siyaseti*, s. 72.

⁴⁹⁵ Yusuf Kenan, *Yavuz Sultan Selim ve İttihâd-ı İslâm Siyaseti*, s. 72.

⁴⁹⁶ Yusuf Kenan, *Yavuz Sultan Selim ve İttihâd-ı İslâm Siyaseti*, s. 73

⁴⁹⁷ Memduh Mazlum, *Perihan Sultan*, Kitapçı Arakel Matbaası, Dersaadet 1330, 125 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Piyesin başkahramanı olan Perihan Sultan, İran hükümdarı Şah Tahmasb'ın kızıdır. Şah Tahmasb, elli yıllık taht hayatına tahammül edemeyen Gürcü asıllı hanımı tarafından, oğlu Haydar Mirza'yı bir an önce tahta getirmek için zehirlenerek öldürülür. İşin iç yüzünü bilen tek kişi olan Perihan Sultan, bu durumu kabullenmez. Hanedanın önemli isimlerinden olan dayısı Şemhal Han ile buluşur ve ondan duruma el koymasını ister:

“Ahh işte anlıyorsunuz ya Şemhal Hân hazretleri!.. Elli seneden beri İran taht-ı hükümdârîsinde câlis-i evrenk olan sevgili pederim Şah Tahmasb nihayet son eyyâm-ı hayâtında mukarrebîninden birinin dâm-ı iğfâlîne düşerek kurban oluyor .. Veliâht-ı saltanat kardeşim Haydar Mirza Han'ın validesi o Gürcü kadının tertip-gerde-i habâseti olan bir semm-i nâ-ma'lûm ile tesmim edilerek mevcûdiyet-i hayâtîyesi bu dâr-ı fenâdan diyâr-ı bekâya intikal ettiriliyor!.. Buna da yegane sebep; mezburenin harîs-i ikbâl olması, Haydar Mirza Han'ı tahta ilcas, ba'de onuda bir vesile ile katlettirerek kendini sâhib-i saltanat etmek istemesi oluyor!.. Ve işte teşebbüsâtının birinci safahatında bir nebze muvaffak oluyor .. Lakin bundan sonra bizim hakka karşı olan hizmetlerimizle kurduğu o kanlı tuzağa kendi düşecek değil mi dayıcığım?”⁴⁹⁸

Yaşananları kabullenmeyen Şemhal Han, hemen askerlerinin hazırlanması emrini verir. Perihan Sultan, bir kalede tutulan kardeşi İsmail Mirza'nın tahta geçmesi için dayısının askerleri arasına kıyafet değiştirerek katılır.

Öte yandan Şah'ın ölümü konusunda halk iki gruba ayrılır. Şah'ın eceliyle ölmediğini düşünenler ile Haydar Mirza'nın tahta hakkıyla çıktığına kani olanlar birbiriyle yer yer çarpışırlar. Bu durum Şemhal Han'ın idaresindeki askerlerin işini kolaylaştırır. Bu esnada Valide Sultan'ın saray erkânından suç ortakları Mecid Han ve Ferit Han, Haydar Mirza'nın konumunu sağlamlaştırmak için Osmanlı Devleti'nin Şah Tahmasb'ın ölümünü fırsat bilerek İran'a savaş ilân ettiği söylentisini yayarlar.

Haydar Mirza ise annesinin yaptıklarından habersizdir ve saltanatının daha ilk günlerinde dışarıda cereyan eden kötü durumlardan dolayı üzgündür. Gelen haberler hiç iyi değildir. Halk isyan hâlinedir. Kısa bir süre sonra sarayının Şemhal Han ve kız kardeşi Perihan Sultan'ın komuta ettiği askerler tarafından sarıldığını haber alır. Askerlerin gönderdiği heyetten Valide Sultan'ın yaptığı fenalıkları öğrenen Haydar Mirza önce üzölse de daha sonra kendisi yerine kardeşi İsmail Mirza'nın tahta

⁴⁹⁸ Memduh Mazlum, *Perihan Sultan*, s. 9.

getirilmesi talebini kabul etmez ve kendisine karşı isyan edenlerin cezalandırılması emrini verir.

Saray dışındaki çatışmalar olanca şiddetiyle devam eder. Haydar Mirza artık elinden bir şey gelmediğini anlar ve Valide Sultan'ın kadın kıyafetine girerek kaçma teklifini sonunda kabul eder. Kaçacakları sırada Perihan Sultan, emrindeki askerlerle onlara yetişir ve çıkan arbedede bir darbe alan Haydar Mirza ölür. Yüzü açıldığında kardeşinin emrindeki askerler tarafından öldürüldüğünü anlayan Perihan Sultan, derin üzüntü duyar. Ancak vazifesini hatırlar ve verdiği idam emrinin uygulanmasından önce Valide Sultan ile yüzleşir. Konuşmada Valide Sultan pişmanlığını ve yaptıklarının kaynağında ne olduğunu şöyle ifade eder:

“Valide Sultan ayağa kalkarak

Ah .. Evet Sultanım! Ben de inkâr değil, i'tirâf-ı cürüm edeceğim. Huzurunuzda müttehem olarak bulunuyorum, onun için yüzüm yukarı kalkmıyor. Evet .. Bunların hepsine ben sebep oldum!.. Şah Tahmasb'ı ben öldürttüm!.. Aile-i saltanatı ben mahvettirecektim!.. Haydar Mirza'yı size karşı asker sevk edip birçok hanümanın heba edilmesine ben ikna ettim!.. En sonra firarı da ben teklif ettim!.. Çünkü .. bir tarafa çekilip halkı iğfal ile tekrar iddi'â-yı saltanata hakkımız vardı!.. İşte ..bu cinayetin hepsini ben yaptım!.. Ben bir caniyim!... Lâkin vicdanen hiç muzdarip değilim!.., Zira bir sebep var ki vicdanım bunların hepsini affeder sultanım!..

Perihan

-O nedir?..

Valide Sultan

-O şu ki! Bunları icradan beni men edecek ne gibi mevani olabilirdi?. Vatan, millet muhabbeti mi? Bunların hiçbirisi bende yok ve olamaz!.. Bu yer, vatanım siz de milletim değilsiniz! Hamiyet, sadakat mi? Evvelkiler olmayınca bunlar nasıl olur? Cinayetten ihtiraz mı?.. Onu da şöhret ve ikbal hırsıyla der-hatır bile etmedim!.. Ve ilk cinayeti işledikten sonra gözlerim hûn-ı kıtâl ile boyandı!..”⁴⁹⁹

Perihan Sultan, tahtın geride kalan tek varisi olan İsmail Mirza'yı tahta çıkarmak için onun kapatıldığı kaleye gider. Orada beraberindeki kuvvetler, kaleyi bekleyen nöbetçilerle çatışmaya girer. Kardeşini onların elinden kurtarır ve getirip tahta oturtur.

Perihan Sultan piyesindeki iktidar mücadelesi Valide Sultan'ın iktidar hırsının neticesinde ortaya çıkar. Mücadele her ne kadar taht kavgası olsa da iki tarafta da mücadeleyi verenlerin ön safında kadınlar vardır. Bir tarafta Valide Sultan diğer tarafta

⁴⁹⁹ Memduh Mazlum, *Perihan Sultan*, s. 101.

Perihan Sultan vardır. Mücadeleyi savaşçı kimliğiyle ön plana çıkan ve İran tahtının koruyucu meleği gibi görev yapan Perihan Sultan kazanır.

Piyeste iktidar mücadelesi sırasında en önemli mücadele aracı, haksız yere tahtı elde edenlere karşı silahlı isyan başlatılmasıdır. Uğrunda binlerce insanın öldüğü tahtı hakkı olan kişiye kazandırmak uğruna halk isyan eder, Perihan Sultan'ın arzusuyla Şemhal Han emrindeki askerlerle Şah'ın bulunduğu sarayı kuşatarak onu sahibi olan İsmail Mirza'ya verir. Piyeste, tahtın birinci varisi esasında Haydar Mirza olmasına rağmen adil bir şekilde tahta gelmediği için orada uzun süre kalamaz. Bizzat kardeşinin başlattığı mücadelede hem tahtını hem de hayatını kaybeder.

Yusuf Niyazi tarafından kaleme alınan *Mazlum Şehzadeler yahut Hürrem Sultan*⁵⁰⁰ piyesinde Osmanlı Devleti'nin güçlü padişahı Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadeleri etrafında yaşanan iktidar mücadelesi anlatılır. Bu mücadelelerde yer alan Osmanlı Devleti şehzadeleri babaları, kardeşleri ve İran Devleti ile mücadele etmek zorunda kalırlar. Piyeste “mazlum” olarak nitelenen şehzadelerin, verdikleri iktidar mücadeleleri sonunda hayatlarını yitirmesinin sebebi olarak iktidar hırsına sahip olan Hürrem Sultan gösterilir.

Dört perde altı tabloda oluşan piyeste farklı üç iktidar mücadelesi vardır.

Birinci ve ikinci perdede Şehzade Mustafa Çelebi'nin Hürrem Sultan'ın fitnesiyle Sultan Süleyman'a öldürtülmesi hadisesi anlatılır. Aldığı haberlerden dolayı Padişah Kanuni Sultan Süleyman çok öfkeli. Bu öfkeyi fark eden Hürrem Sultan ısrarla onun sebebini öğrenmek ister. Kanuni söylemek istemese de sonunda ökesinin sebebini Şehzade Mustafa'nın tahtına göz dikmesi olduğunu söyler:

“Sultan Süleyman

Yemin ederim ki ehemmiyetsiz...

(*Gazabâne*) Oğlum olacak tahtıma göz dikmiş. Hatta bunun te'mîn-i husûlü için bana suikasta bile hazırlanıyormuş.

Hürrem (*Telâşla*)

Ne söylüyorsunuz? Buna hangisi cüret etmiş...

⁵⁰⁰ Yusuf Niyazi, *Mazlum Şehzadeler yahut Hürrem Sultan*, Matbaa-i Jirayir - Keteon, Dersaadet 1325, 72 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Sultan Süleyman

Hangisi olacak Mustafa Çelebi.”⁵⁰¹

Hürrem bu durum karşısındagizli gizli sevinse de Sultan’a çok üzüldüğünü belli etmek ister:

“Hürrem(*Yalnız*)

... İnşallah her şey dil-hâhım vechile husul bulacak ve o mağrur, mütekebbir şehzadenin vücudu ortadan kalkacaktır ..

(*Müteredditane*)

Fakat ya o bunak sadrazam, padişahı iğfal eder de her şeyi alt üst eylerse ..

(*Bir azm-i metinâne ile ayağa kalkarak*)

Hayır! Hele bir kere Rüstem Paşa gelsin. O zaman Sokullular değil şeytanlar bile muvaffakiyetime mani olamaz.”⁵⁰²

sözleriyle kendi oğulları önünde engel olan Şehzade Mustafa’yı bertaraf etme niyetini açıkça ifade eder. Öte taraftan padişahın huzuruna çıkan Sokullu, Şehzade Mustafa’nın iftiraya uğradığını, bu işin içinde Hürrem’in parmağının olduğunu ve Şehzade’nin durumu hakkında daha fazla beklemek gerektiğini ifade eder. Ancak kesin kanaate varan Sultan Süleyman işin arkasında Hürrem’in olması ihtimalini en evvel devre dışı bırakır.

Şehzade Mustafa ise babasına gönderdiği mektupların cevabının bir türlü gelmemesinden hareketle hakkındaki düşüncelerin ne olabileceğini tahmin etmekte zorlanmaz. Aynı şekilde kendi aleyhinde gelişen olayların perde arkasında Hürrem’in kendi evlatlarını tahtta görmek arzusu olduğunun farkındadır:

“Mustafa Çelebi (*yalnız*)

Sokullu Mehmet Paşa’nın ihbârât-ı hafiyesi üzerine savb-ı şahâneye gönderdiğim nizamnamelerin işte bugün de cevabı gelmedi. Demek artık bizim için felaket mekrur, demek o kadın sırtındaki yılanın zehr-i fesâdıyla kahrolmak mukadder...

Ya Rabbi! Bu ne müşkül hâl?.. Bir taraftan peder lanetine hedef ol diğer taraftan padişah gazabına uğra, sonra müdafaatına karşı da manidar, müezzi bir sükût ile mukabele gör. Bari padişahın mektuplarıma karşı peyda ettiği efkârı olsun anlayabilseydim.

(*Muzdaribane başını sallayarak*)

Heyhat! İşte o da kabil değil ..

(*Bir zehr-i hande ile*)

Hoş, sultan hanımefendinin âmâl-i meş’ûmesi malum iken bunu uzun uzun anlamaya çalışmak da manasız a?

⁵⁰¹ Yusuf Niyazi, *Mazlum Şehzadeler yahut Hürrem Sultan*, s. 8.

⁵⁰² Yusuf Niyazi, *Mazlum Şehzadeler yahut Hürrem Sultan*, s. 13.

(Müteneffirane)

Hiç o kadın bugünkü menzile-i ikbâli kaybetmek bu refeti, bu haşmeti elinden çıkarıp da kendi evladına bedel beni taht-ı saltanatta görmek ister mi? Kim o kadar istemez ki bunun için hatta icap ederse sade beni değil. Koca bir mülkü, koca bir milleti bile baştanbaşa nâ'ire-i fetret içinde yakar, yığar...⁵⁰³

İran üzerine yapılacak sefere iştiraki için Konya Ereğlisi'ne gelmesi istenen Mustafa orada Rüstem Paşa ile görüşür. Rüstem Paşa aldığı emrin gereğini yerine getirir. Mustafa kendisine ikram edilen zehirli şerbetle öldürülür. Oğlunun ölümü dolayısıyla büyük bir üzüntü çeken Kanuni, yeniçeriler tarafından azli istenen Rüstem Paşa'yı görevinden alır ve yerine Ahmet Paşa'yı getirir.

Piyesin üçüncü ve dördüncü perdeleri Şehzade Bayezid ile Şehzade Selim arasındaki mücadeleyi anlatır. Şehzade Selim kendisini daha layık gördüğü tahta geçmek için abisine karşı harekete geçer. Topladığı mühim bir kuvvetle abisinin üzerine yürür. Yeteri derecede askeri olmayan Şehzade Bayezid, kardeşinin hücumuna hazırlıksız yakalanır. Sonunda çareyi İran hükümdarı Şah Tahmasb'a sığınmakta bulur. Piyes bu noktadan itibaren iç iktidar mücadelesinden çıkarak devletlerarası bir iktidar mücadelesine dönüşür. Şehzade Bayezid'in kendisine sığınmasıyla Osmanlı Devleti'yle büyük mücadeleler vermiş İran'ın eline büyük bir koz geçer. Şah Tahmasb, bu fırsatı tarihte yaşananlara karşı intikam aracı olarak kullanmak niyetindedir. Sonunda kendisine sığınan Şehzade Bayezid'i zehirleterek öldürür.

Piyesin sonunda Hürrem Sultan yaptıklarından dolayı son derece pişmandır. Kendi oğlunu tahta geçirmek isterken katline sebep olduğu Mustafa'ya bedel kardeşler arasında ortaya çıkan iktidar mücadelesinde evladını kurban verir. Hürrem Sultan son nefesini ıstırap ve yaptıklarından dolayı yaşadığı pişmanlık içinde verir.

Mazlum Şehzadeler yahut Hürrem Sultan piyesinde sırasıyla Kanuni Sultan Süleyman ile Şehzade Mustafa arasındaki mücadele, Şehzade Bayezid ile Şehzade Selim arasındaki mücadele ve İran Devleti ile Osmanlı Devleti arasındaki mücadele olmak üzere üç iktidar mücadelesinden bahsedilebilir. Piyeste ilki biraz daha ayrıntılı olmak üzere verilen bu hadiseler tarihî gerçekliklere mümkün mertebe uyularak kurgulanır. Piyeste üzerinde durulan esas husus, Hürrem Sultan ve etrafındakilerin iktidar hırsına suçsuz şehzadeleri kurban ettikleridir.

⁵⁰³ Yusuf Niyazi, *Mazlum Şehzadeler yahut Hürrem Sultan*, s. 22.

Selanikli Abdi Tevfik “tarihî ve millî dram” olarak nitelediği *Girit’in Fethi 1080*⁵⁰⁴ isimli piyesi üç perde bir tablodan oluşur. Piyes Osmanlının, yaklaşık yirmi beş yıl muhasara altında tuttuğu Girit adasında son bir yılda yaşanan ve zaferle neticelenen zorlu mücadelesini içerir.

Yazar piyesin başına koyduğu “Birkaç Söz” kısmında konusunu tarihten alan bir piyes kaleme almaktaki maksadını “Bazı vatan kardeşlerime naçiz bir yardımda bulunmak, onlara târîh-i şân ve şerefimizin kıymettar sahnelerinden birini bütün an’anât-ı târîhiyesiyle göstermek, bu surette istifadelerini mucip olmak” şeklinde ifade eder. Yazarın, onca tarihî olay içinde Girit’in fethini seçmesinin nedeni, “Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa devrinde iki buçuk sene devam eden muharebeleri pek ruhlu bulmuş” olmasıdır.

Piyesteki olayların tamamı Sultan IV. Murat zamanında ve Girit adasında geçer. Piyeste başkahraman, Girit Serdar-ı Ekrem’i ve Sadrazam Köprülü Fazıl Ahmet Paşa’dır. Paşa, hâlihazırda devletin mali açıdan sıkıntıda olmasına, padişah etrafında bulunan devlet adamlarının yıkıcı bir rekabet içinde bulunmasına ve uzayan kuşatmanın beraberinde psikolojik baskılar getirmesine rağmen muhasara altında tuttuğu Girit adasının fethinde kararlıdır. Fazıl Ahmet Paşa, padişahın etrafında Girit hakkında yapılan dedikoduların ortadan kaldırılması için padişaha fethin yakın olduğu teminatını verince asker ve mühimmat desteğinin devamı yönündeki iradeyi arkasına alır. Padişahın gönderdiği ferman; yorgunluk ve ümitsizlik belirtileri gösteren askerlere moral olsun diye okunur.

Paşa, Girit adasının kalbi sayılan Kandiye Kalesi’ni donanmasızlıktan dolayı karadan sıkı bir şekilde kuşatmış vaziyettedir. Ancak Fransa, Malta, İtalya ve Venediklilerin yardım gemileri denizden asker ve diğer yardımları ulaştırmaya devam eder. Buna rağmen Venedikli Kandiye Kalesi muhafızları tarafından kuşatmanın tamamen kaldırılması karşılığında yüklü miktarda altın teklif edilir. Bu teklifi ileten Sezai Paşa’ya Fazıl Ahmet Paşa, “Bizi buraya ticaret için mi geldin zannediyorsun .. Asla!”⁵⁰⁵ sözleriyle ret cevabını verir.

⁵⁰⁴ Selanikli Abdi Tevfik, *Girit’in Fethi 1080*, Matbaa-i Nefâset, Dersaadet 1327, 109 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

⁵⁰⁵ Selanikli Abdi Tevfik, *Girit’in Fethi 1080*, s. 15.

Bir süre sonra Fazıl Ahmet Paşa'nın komutasında savaşılan kuvvetler, Mısır ve İstanbul'dan gönderilen az sayıda tecrübeli asker ve küçük bir donanma takviyesi ile büyük bir hücum başlatırlar. Sonunda Venedikliler Kandiye Kalesi'nin seksen anahtarını teslim etmeye razı olur. "Birçok defalar Barbaros'un, Turgut'un, Kılıç Ali Paşa'nın Akdeniz seferlerinde alınması istenilen, Sultan Ahmet zamanından beri fethi arzu edilen, Sultan İbrahim devrinde zaptı beklenen bu ada, nihayet vatanımız oluyor..."⁵⁰⁶

Piyeste adanın önemine ve fethi ile sonuçlanan süreçte yaşanan fedakârlık ve kahramanlıklara dair birçok bahisler vardır. İki paşa arasında geçen bir konuşmada savaşın acı ve külfetli yüzü daha net ifadelerle ortaya konulur:

"Vezir İbrahim Paşa - Ordu-yu hümâyûnda tutulan defterlere göre muhasaranın ilk otuz üç ayında yüz yirmi bin şehit vermiş, beş yüz bin kıyye barut kullanmışız .. Sarf edilen gülle, kazan, şelişenin hesabını da sorma!.. Altından çıkılır şey değil!.

Ahmet Sezai Paşa- Desene Kandiye ağırlığınca insan telef etmiş, Girit ağırlığınca mühimmat sarf etmişiz ..

Vezir İbrahim Paşa – Bütün telefâtımızın miktarı on defa yüz binleri buluyor .. Sair maddi ve manevi zararları başka .. Ah. Eğer bir gün gelir de, bu adayı tekrar düşmana vermek lazım gelirse...

Ahmet Sezai Paşa – Allah göstermesin!. Osmanlı Devleti'nden bir fert kalmamalıdır ki Girit başkasının olsun .. Vatan verilmez .."⁵⁰⁷

Uğrunda yüz binleri aşan şehidin verildiği Girit'in en büyük kalesi olan Kandiye'nin anahtarlarının teslimini gösteren tabloda yaşanan manzaranın, piyes kahramanlarından Adnan Efendi tarafından "Akdeniz'in kilidi veriliyor."⁵⁰⁸ diye ifade edilmesini, Fazıl Ahmet Paşa, "Kilidi verilmedi.. zapt ettik!"⁵⁰⁹ şeklinde tashih eder.

Piyeste sık sık vurgulanan husus Girit üzerinde Osmanlı sancağının Osmanlı Devleti var oldukça dalgalanmasıdır. Adanın fethini gerçekleştiren başarılı komutan Fazıl Ahmet Paşa'nı şu cümlesinde -piyesin yazarı Selanikli Abdi Tevfik'in de Girit adasının kendi zamanda içinde bulunduğu duruma işaret eden- piyesin can damarı olan

⁵⁰⁶ Selanikli Abdi Tevfik, *Girit'in Fethi 1080*, s. 79.

⁵⁰⁷ Selanikli Abdi Tevfik, *Girit'in Fethi 1080*, s. 53.

⁵⁰⁸ Selanikli Abdi Tevfik, *Girit'in Fethi 1080*, s. 109.

⁵⁰⁹ Selanikli Abdi Tevfik, *Girit'in Fethi 1080*, s. 109.

mesaj gizlidir: “Şimdi de marifet, burada dalgalanacak olan namlı bayrağımızı bu yerlerde daima dalgalandırmaktır.”⁵¹⁰

Girit'in Fethi 1080 piyesi, tarihî bir olayı anlatsa da aslında içerdiği mesajlarla Osmanlı Devleti'nde güncel bir meseleye ve onun etrafında yaşanan toprak kayıplarına dikkati çeker. Eser, zor şartlarda ve ağır bedeller ödenerek vatan hâline gelen yerlerin son zamanlarda elden çıkmasına imkân ve izin veren politikaların sakatlığına bir tepki olarak da yorumlanabilir.

Sultan IV. Murat zamanında devlet, zor bir devir yaşamasına rağmen dirayetli devlet adamları sayesinde toprak kayıpları bir yana Girit gibi stratejik bir ada elde eder. Bu dirayetli devlet adamlarının başında olan Köprülü Fazıl Ahmet Paşa, müttefik devletler karşısında Osmanlı iktidarını, kazandığı zaferle ayakta tutmaya devam eder.

A. Faik tarafından kaleme alınan dört perde bir tablodan oluşan **Şahin Giray**⁵¹¹ piyesinde, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında stratejik bir konuma sahip Kırım'la alakalı olarak yaşanan iktidar mücadeleleri anlatılır.

Piyeste olaylar, başkahraman Şahin Giray etrafında gelişir. Onun yaşamı üzerinden Kırım'ın iç siyaseti ve Rusların Kırım'a hâkim olmak için izlediği strateji dile getirilir.

Katerina tarafından Kırım'ın elde edilmesi için çok yönlü ve uzun vadeli bir plan yürütülürken büyük çalkantılar yaşayan Kırım'ı ayağa kaldırmak için Petersburg Sarayı içine giren Şahin Giray ise düşmanı içerden tanımak, askeriye, medeniyeti ve “teşkilât-ı siyâsiyeyi” öğrenerek ülkesini ayağa kaldırmak niyetindedir. Hâlihazırdaki durumunun ülkesinde ne anlamda yorumlanabileceğinin muhasebesini yaptıktan sonra başka çaresinin olmadığını, kendisini yetiştirmeden Kırım'a yeterince faydalı olamayacağı sonucuna varır.

“Memleketim! Kırım, zavallı milletim! Son defalar aldığım mektuplar; Kırım'ın yine baştanbaşa ihtilâl içinde olduğunu anlatıyor. (Hiddetli) Bedbaht vatanım bir takım cahil ve menfaatperest mirzaların bir takım mutaassıp, medeniyetten bî-behre hocaların iğvat ve ifsadına kurban

⁵¹⁰ Selanikli Abdi Tevfik, *Girit'in Fethi 1080*, s. 98.

⁵¹¹ A. Faik, *Şahin Giray*, Kitaphane-i Sudi, İstanbul 1334, 76 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

olmakta ber-devam. Bundan istifade edecek ve edenler, ezeli düşmanlarımız olan Moskoflardır. Benim Petersburg’a kadar saray içine girmemi bir süs, bir yaverlik telakki ettiler kâfir diyorlar. Fakat ben buraya hakiki düşmanı anlamak ben buraya medeniyeti idrak etmek ben buraya teşkilât-ı askeriye ve siyasiye ne olduğunu öğrenmek için geldim. Dinimi, milletimi unutmak için değil. Yarın hükümdarlığa namzet bir adamın vücudunu müdafaa için yaver olması bir şeref, bir süs için değildir. Bu hatta bir esaret, bu bir kulluktur. Fakat öyle icap ediyor.”⁵¹²

Katerina tarafından kullanılma durumunu da bilen Şahin Giray, Katerina’dan yine de idareyi ele almak için Kırım’a Rus askeri sokmak dışındaki diğer yardımları talep eder.

Piyetin ikinci perdesinde Kırım Hanı olarak görünen Şahin Giray birçok alanda yaptığı değişikliklerle tepkiler toplar. Bu durum gittikçe görünür bir hâl alır. Meclis toplantısında kendisine karşı gelen mirzalar, ağalar ve ulemayı çok kızdırır. Geline durumdan kendisi de rahatsız olur. Memleketi için tasarladıklarını kuvvete dayanarak yapacağını düşünmesinden dolayı yanıldığını anlar ve gelinen durumdan pişmandır. Gelen haberle halkın “Hakanı İstemeyiz.” diye isyan ettiği anlaşılır. Kendisinin küfrüne ve idamına fetva vermişlerdir. İsyan şehrin her tarafına yayılır. Hocalar, askerleri de kendi safına çekmeyi başarmıştır. Başlarında Bahadır Giray ile Aslan Giray vardır. Artık Şahin’in onlara karşı mücadele edecek kimsesi yoktur. Bir süre sonra saraya ulaşırlar. Şahin, firar etmek zorunda kalır.

Piyetin son perdesinde Rus General Potemkin’in sağladığı imkânlarla tekrar hanlığı elde eden Şahin Giray, zayıf düşmüş bir Kırım’ı yönetir. Daha önce Katerina’dan aldığı askerin Kırım’a girmeyeceği sözü tutulmaz ve Kırım Ruslar tarafından işgal edilir. Karısı işgal sırasında öldürülen Şahin Giray, Ruslarca rehin alınır.

Piyeste Şahin Giray’ın verdiği mücadele ile iki defa geldiği tahtta tutunamadığı görülür. Onun bu trajedisi ile Kırım’ın perişan hali iç içe geçmiş vaziyettedir. Esasında ülkesi Kırım’ı düştüğü kötü durumdan kurtaracak çok iyi fikir ve projelere sahip olmasına rağmen gerek yönetim alanında gerekse sosyal yaşamla alakalı yapmak istediği reformlar onun katı ve aceleci tavırları yüzünden başarıya ulaşmaz. Eşraf, ulema ve toplumun diğer tabakalarından insanları karşısına alması, onları zaman içinde yapmak istedikleri konusunda ikna edememesi rakiplerinin eline koz verir ve onun ilk

⁵¹² A. Faik, *Şahin Giray*, s. 14.

taht macerasının bitmesine sebep olur. İkinci kez tahttan yoksun kalışı ise kendisinin, Kırım'ın ezeli düşmanları olan Ruslara güvenmesi yüzünden olur. Esasında iç yüzünü iyi tanımasına rağmen Şahin Giray'ın ikinci kez tahta gelişi Rusların sağladığı yardım neticesinde olur. Onun tahta gelişi sırasında artık mücadele gücünden tamamen yoksun kalan Kırım, yapılan derin ve stratejik hesaplarla Rusların eline geçmiş olur.

Tarihî zeminde yaşanan iktidar mücadelesi kısmında ele alınan piyesler tarihî olayların kronolojik sırasına göre dizilmişlerdir. Bu piyeslerden *Uneyze Cahiliye Dönemi*'nde babasının intikamını almak isteyen İmrülkays'ın mücadelesini, *İlhan*, İlhanlı Devleti hanı ile önde gelen Çoban ailesi arasındaki mücadeleyi, *Yavuz Sultan Selim ve İttihâd-ı İslâm Siyaseti* Sultan Yavuz'un, kardeşleri ve Şah İsmail ile olan mücadelesini, *Perihan Sultan* İran'daki taht kavgalarını, *Mazlum Şehzadeler yahut Hürrem Sultan* baba - oğul, kardeşler ve Osmanlı - İran arasındaki mücadeleleri, *Girit'in Fethi 1080* Padişah IV. Murat zamanında Girit adasının fethi sırasında yaşanan mücadeleyi ve *Şahin Giray* Kırım'ın Rusların eline geçmesiyle sonuçlanan mücadeleleri anlatır.

2.3.3. İttihatçılara Karşı Verilen İktidar Mücadelesi

II. Meşrutiyet'in ilânının hemen akabinde yazılan tiyatroların neredeyse tamamı, "devr-i sâbık" olarak anılan II. Abdülhamid yönetiminin aleyhindedir. Geçmiş dönemin bütün hususiyetleriyle yerden yere vurulduğu piyesler, İttihat ve Terakki yanlısı yazarların sanattan, estetikten ziyade ideolojik ve günübürlük kaygılarla hareket etmelerinin sonucudur. Devrin sıcağı sıcağına yazılmış bu eserlerinden bir süre sonra hayatın gerçekleri kendini bütün şiddetiyle hissettirince devlet idaresinden başlayıp hayatın her tarafına yansıyan yeni huzursuzluklar baş gösterir. İttihat ve Terakki yöneticilerinin biraz tecrübesizliği ve biraz da ileriye görememeleri yüzünden devlet ve halk büyük felaketlerle karşılaşır. "İçeride politik çekişmeler, anarşiye varan bir düzen karışıklığı, iktidar partisinin bir yerde eski günleri aratacak fiilî ve hukuk dışı davranışları, dışarıda da bitip tükenmeyen savaşlar sonunda yorgun, bezgin bir toplum bunalım içinde"⁵¹³ debelenir. Eski yönetimi büyük umutlarla deviren İttihatçılar kısa

⁵¹³ Metin And, *Meşrutiyet Döneminde Türk Tiyatrosu 1908 - 1923*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1971, s. 286.

sürede eski devri mumla aratacak yöntemlere başvurur. Bu noktada, bazı yazarlar, İttihat ve Terakki yönetimini halktan uzaklaşmakla ve ileri gelenlerini kendi ihtiraslarının peşinden koşmakla suçladığı piyesler yazar.

Basım tarihlerine göre sıralanan bu bölüm piyeslerinin (*Caniler Saltanatı*, *Hâ 'ile-i Mahmud Şevket Hürriyet Kurbanları*) ilki Bulgurluzade Rıza'nın kaleme aldığı ***Caniler Saltanatı***⁵¹⁴dır. Piyes, Osmanlı Devleti'ni hükümet olarak idare eden İttihat ve Terakki Fırkası ile onun politikalarına muhalefet edenler arasındaki mücadeleyi konu eder.

Üç perdeden oluşan piyes manzum bir facia olarak nitelenir. Yazar, piyesin başına koyduğu “Bir İki Söz” bölümünde halkın bir “emr-i vaki”yle kendini Birinci Dünya Savaşı'nda bulduğunu ve savaşta çekilen büyük sıkıntıların yanında kendisinin dahi İttihatçıların zulmüne uğradığını belirttikten sonra eserin yazılış amacını:

“Ben de ecanibin -bir gün her hâlde hakikati arayacak- efkâr-ı umûmiyesine karşı o komitenin [İttihat Komitesi] mâhiyet-i zâlimesini ve binnetice milletin ismet ve beraetini ispat için (*Caniler Saltanatı*) ismindeki şu faciayı telif ettim.”

ifadeleriyle dile getirir.

Piyeste Enver Bey'in mektep arkadaşı olan Fazıl, gelen seferberlik emri üzerine karısı Necibe'yle vedalaşarak cepheye gider. Fazıl'ı cepheye vatan görevini ifa etsin diye yollayan Necibe daha sonra büyük hayal kırıklığına uğrar. Vatan için savaştan daha tehlikeli gördüğü Enver [Paşa] için:

“Şu bünyân-ı devlet, adalet iken,
O düşmandan evvel yıkar zulüm eden ..
Tahammül edenler de olsa melek,
Cinayette olmaz mı ya müşterek
Adalet umarken mezalim nedir?
Ya Enver mi bilmem, o zalim nedir?”⁵¹⁵

diyen Necibe bir süre sonra evini basan kişiler tarafında alıkonulur.

Fazıl cepheye gittikten sonra Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya bir mektup yollar. Mektub; Başvekil Talat Paşa, Bahriye Nazırı Cemal Paşa, Doktor Niyazi ve Bahaeddin

⁵¹⁴ Bulgurluzade Rıza, *Caniler Saltanatı*, Kadir Matbaası, Dersaadet 1335, 48 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

⁵¹⁵ Bulgurluzade Rıza, *Caniler Saltanatı*, s. 14.

Şakir'in de bulunduğu bir heyette okunur. Mektupta başlanılan savaşın yersiz olduğu ve millete hükümet tarafından zulümler edildiği anlatılır:

“Bu millet mi düşman nedir sizce ya
Mezalimle mahvettiniz evvelâ...
Velinimetinken vatan, sen neden?
Şu biçare evlâdını kâmilen,
Sefil, aç bırak – et ihrâz-ı nâm,
Bu millettten almak demek intikam!”⁵¹⁶

Mektubun devamında Fazıl, hükümeti “hükümet değil, heyet-i eşkıya”⁵¹⁷ şeklinde tanımlar ve hükümetten başlattıkları savaşı bir an önce bitirmeleri gerektiğini ya da sulh etmelerini ister. Bu durum mektubun okunduğu heyeti kızdırır.

Mektuptaki ifadelere karşılık kendisinin cesaret timsali olarak gören Enver, “Cemiyet fedakârlarından” üç kişi çağırır ve onlara cemiyet düşmanı diye bahsettiği Necip için “Gidin! Cephede mânî-i her-emel olan bir vücudu kaldırın!”⁵¹⁸ diye emir verir.

Piyetin sonunda Sarıkamış zindanlarında idama mahkûm edilen Fazıl ile beraber yatan diğer muhalifler gösterilir. Memleketin ve savaşan askerin durumu zindandaki Fazıl'ı üzmektedir. Çanakkale, Rusya ve Sarıkamış'ta savaşarak yorgun düşen askerin yeni savaşlara sürüklenmesini son derece tehlikeli görür.

Fazıl, zindandan firar ederek İstanbul'a gelir. Enver'in ısrarla kendisinin olmasını istediği ama karşılık bulamadığı için bizzat öldürdüğü Necibe'nin mezarının başına gider. Burada kendisini takip eden Cemiyet fedakârları tarafından öldürülür.

Caniler Saltanatı piyesinde mücadele tarafları, Enver Paşa şahsı üzerinden hükümette bulunan İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleri ile onların politikalarını beğenmeyen kişileri temsilen Fazıl'dır.

Piyeste Fazıl'ın bir mektup ile Enver'in şahsında hükümeti şiddetli eleştirmesi karşısında “İttihat Komitesi” onun öldürülmesini emreder. Bundan dolayı önce idama mahkûm edilen Fazıl, kaçmasına rağmen Cemiyet fedakârlarınca bulunup öldürülür.

⁵¹⁶ Bulgurluzade Rıza, *Caniler Saltanatı*, s. 19.

⁵¹⁷ Bulgurluzade Rıza, *Caniler Saltanatı*, s. 19.

⁵¹⁸ Bulgurluzade Rıza, *Caniler Saltanatı*, s. 24.

Piyeſte iki tarafın m¼cadelesinde “İttihat Komitesi” olarak anılan taraf ¼l¼m¼ bir araç olarak kullanır. Fazıl ve onun gibi muhalif tarafta yer alan Cemil adında baſka biri muhalefetlerinin cezası olarak ¼ld¼r¼l¼rler. Bu ¼l¼mlerle İttihatçıların iſ tutma y¼ntemi eleſtirilmiſ olur.

İttihat ve Terakki mensuplarının, iktidarları d¼neminde muhalifleriyle y¼r¼tt¼kleri amansız iktidar m¼cadelesini anlatan bir diğerk piyes, *Hâ’ile-i Mahmud Œevket H¼rriyet Kurbanları*⁵¹⁹ piyesidir.

¼nceleri İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde bulunan piyesin yazarı ve baſkahramanı İhsan Adli, iktidarı ellerine geçirdikten sonra, yanlıſ politika izlediklerini d¼ſ¼nd¼ğ¼ eski m¼cadele arkadaşlarının karſısında yer alır. Yazar, piyeſte gerek kendisinin ve gerekse d¼nemin muhalif hareketi olan H¼rriyet ve İtilaf Fırkası mensuplarının yaſadıklarını geniſ bir perspektifle ele alır. Yazarın, d¼nemin hem iktidar hem muhalif kanadı içinde belli s¼reler kalması dolayısıyla iki taraf hakkında yaptığ¼ tespitler tarih¼ bir ¼neme sahiptir.

Yazar,¼ perde ve on iki levhadan oluſan piyesini oğlu Hadi’nin “r¼h-i mazl¼muna ithaf” eder

İhsan Adli, i kapakta eseri için “Œâyân-ı ibret vak’a-i tar¼hiye ve hakâ’ik-i içtimâ’iyyeyi m¼mæssildir.” der ve ardından kitabın baſına alınan “Birkaç S¼z” kısmında:

“Eserim, kıymet-i edebiyeden ziyade kıymet-i hak¼kiye-i tar¼hiyeyi haizdir. Binaenaleyh ihtirâsât-ı siyâsiyenin bunda hiçbir rol¼ yoktur.”

ifadeleriyle eserinin tarihe tanıklık ¼zelliğine dikkatleri çeker.

Piyesin birinci perdesinde İttihat ve Terakki’nin ileri gelen mensupları, Cavit Bey’in ev sahipliğinde buluſurlar. Œerif Bey, Fuat Bey, Talât Bey ve Halil Bey’in bulunduğ¼ meclise daha sonra Enver Bey, Cemal Bey ve Hayri Bey de dâhil olur. Az sonra

⁵¹⁹ İhsan Adli, *Hâ’ile-i Mahmud Œevket H¼rriyet Kurbanları*, Edirne Vilayet Matbaası, Edirne 1335, 152 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

hepsi, içki ve mezeyle donatılmış bulunan son derece zengin bir sofranın başında muhalifleriyle olan mücadelelerinin ayrıntılarına ilişkin toplantı yaparlar.

Toplantı sırasında“devr-i istbidat”tan çıkış ve ardından gelinen noktada devam eden siyasî çekişmelerin yanı sıra devletin üst mevkilerine kimin daha uygun olacağına ilişkin sohbette bulunurlar. Ayrıca Mahmut Şevket Paşa’nın öldürülmesinden sonra takip edecekleri politika hakkında uzun uzadıya konuşurlar. Şimdiye kadar perde arkasından idare ettikleri devleti bundan sonra bizzat kendilerinin yöneteceği ve düşman olarak gördükleri muhaliflere karşı takınacakları sert tutumları dile getirirler.

Toplantıda aynı zamanda, gerçekleşen hemen her olayı kendi lehlerine nasıl çevirdiklerini, hatta Mahmut Şevket Paşa’nın bir suikasta kurban gitmesi olayını da bir politik fayda hizmeti ekseninde nasıl ele aldıklarını dile getirirler. Muhalifler, Paşa’nın öldürüleceğini kendilerine önceden haber verildiği hâlde kendileri suikastın önlenmesine dair bir girişimde bulunmamışlardır:

“Mahmut Şevket Paşa’nın aleyhinde suikast tertibatını bize yine muhaliflerimiz haber verdikleri zaman ne telaş ve ne de vazifede kusur etmeyerek vak’a-i mü’essifenin hudusuna intizar ettik.”⁵²⁰

İttihatçılar, Mahmut Şevket Paşa gibi adamların nasıl hayatından ve vücudundan istifade etmeyi bir siyaset olarak görüyorlarsa ölümünden de fayda görmeyi planlarlar:

“Bilhassa himâye-i mahsûsamıza layık olmayanların hayatlarından ve vücutlarından istifadeyi nasıl sadece bir siyaset addediyorsak, onların bizce hâ’iz-i ehemmiyeti olmayan şahısların emvata karışmasından, yine aynı vecihle istihsâl-i fevâ’ide çalışmaya bir kıyaset addederiz.”⁵²¹

Söz konusu ölümü bahane ederek önlerinde engel gördükleri muhaliflerini suçlu ilân edecek ve bir kısmını öldürerek bir kısmını da sürgüne yollayarak ortadan kaldıracaklardır:

“Enver:

- Yaşasın ölüm?

Talat (Enver’in bu suret ifadesinden teheyyük ederek)

- Evet, ölüm yaşayacak; bu memlekette ölüm yaşamazsa bizim için ümîd-i hayât kalmaz! Vatan bir baştan bir başa al kana boyanmalı; icap ederse bu milletten bir fert kalmayınca kadar hepsini

⁵²⁰ İhsan Adli, *Hâ’ile-i Mahmud Şevket Hürriyet Kurbanları*, s. 25.

⁵²¹ İhsan Adli, *Hâ’ile-i Mahmud Şevket Hürriyet Kurbanları*, s. 25.

öldürür ve öldürtürüz! Amalimize; bilâ-kayd u şart, mutavvaat etmeyecekleri, muhalefetlerinin derecatına göre menfa, mahbes, işkence ve ölüm karşılayacaktır.”⁵²²

Enver, kendilerinin otuz üç yıl süren bir zulüm ve esareti ortadan kaldırdıklarını ancak bunun kıymetinin bilinmediğini, kendilerine karşı suikastların yapıldığını, Niyazi Bey ve diğer bazı arkadaşlarının öldürüldüğünü bu sebeplerle “zulüm ve esareti hürriyet-i mukaddesimize tercih edenler üzerlerine nail”⁵²³ oldukları şekilde gidileceğini ifade eder. Enver Bey’in görüşlerine katılan Cemiyet’in önemli simalarından Talat Bey muhalifleri üzerine nasıl gittikleri üzerinde durur:

“Kuvve-i müfsidenin, evvelce bilmünasebe isimleri mahsusuna kaydolanmış ne kadar aza ve efrâd-ı muzırrasının varsa -ne vaz’ ve memuriyette olurlarsa olsunlar- cümlesinin bilâ-tereddüt tevkifine ve vilayatta olanların tahte’l-hıfz İstanbul’a izamlarını emrettim. Defterde isimleri mukayyet bulunmayan yeni türedilerin süratle esami ve tercüme-i hâllerinin iş’âr-ı luzûmu, hey’et-i merkeziyeden kulüplere tamim edildi.”⁵²⁴

“Şehremaneti, İstanbul köpeklerini nasıl toplayıp vapurla hâli adaya sevk ettiyse, ben de hazele-i muhâlifini vapur ambarlarına doldurarak öylece (Sinop’a) sevk etmeyi mahkeme-i vicdânımda kararlaştırdım. Varsın köpekler, adam oluncaya kadar kale dâhilinde, bir çift tayin etrafında, birbiriyle hırlaşsınlar!”⁵²⁵

Kendilerine yönelik gerçekleşen suikastlarla alakalı yurt içinde bin sekiz yüz otuz iki kişiyi tutuklayan İttihatçılar, gözaltı ve tutuklama faaliyetlerini oldukça geniş bir sahaya yayarlar. Yurt dışına kaçan veya önceden Avrupa’da bulunup ele geçirilmesi imkân dâhilinde olmayan muhaliflerin de gıyaben idama mahkûm edileceğini söylerler.

Yukarıda bahsedilenlerin anlatıldığı piyesin ilk perdesi, daha çok diğer perdelerde yaşanacakların teorik bir hazırlığı şeklinde kurgulanmıştır.

Piyeste cezalandırılacak kişiler içinde ismi geçenlerden biri de İhsan Adli’dir. Piyeste o bahsi geçen muhaliflerden bir numunedir. Bu yüzden onun hikâyesi üzerinde uzun uzadıya durulur.

İhsan Adli, “devr-i sâbık”ta Mekteb-i Harbiye’ye devam eden ama orayı bitirmeden Avrupa’ya firar etmek zorunda kalan “zeki ve muktedir” biridir. İstibdadın

⁵²² İhsan Adli, *Hâ’ile-i Mahmud Şevket Hürriyet Kurbanları*, s. 26.

⁵²³ İhsan Adli, *Hâ’ile-i Mahmud Şevket Hürriyet Kurbanları*, s. 30.

⁵²⁴ İhsan Adli, *Hâ’ile-i Mahmud Şevket Hürriyet Kurbanları*, s. 28.

⁵²⁵ İhsan Adli, *Hâ’ile-i Mahmud Şevket Hürriyet Kurbanları*, s. 29.

en acı tecrübelerini görür. Mahpeslere atılır, menfalara sürülür. En son 1908’te, Ankara’da sürgünde iken Meşrutiyet’in ilânıyla birlikte bütün siyaset mağdurları gibi İstanbul’a döner. Önceleri bazı İttihat ve Terakki yanlısı kulüplerde çalışmalarda bulunur. Daha sonra İttihat ve Terakki’nin yanlış yollara saptığını, zulümler ve de yolsuzluklara bulaştığını görür. Yeni teşekkül eden Hürriyet ve İtilaf Fırkası’na girer. Kulüplerde, İttihatçılar aleyhinde sözler söyler. Dönemin bazı gazetelerinde (*Yeni Gazete* gibi) Faruk Nevzat ve Ebu’l Hâdi-i Mazlûm müstear isimleri altında aleyhte makaleler neşreder. Meclis-i Ayan’daki görevi sırasında yaptığı muhalefet yüzünden o sıralar Dâhiliye Nazırı olan Talat Bey tarafından kendisinin azli istenir. O ise bu duruma karşın;

“Yüzüm ak, alnım açık hür yaşadım âlemde
Eğmedim kimseye baş devr-i Hamidî de bile
Olamam talât-ı didârına üftade, esir
Yaşarım haşre kadar saffet ü ulviyet ile”⁵²⁶

dörtlüğüyle cevap verir. Talat Bey’e göre “İhsan Âdli zekâsını, malumatını, kırılması kalbini münecisi olan cemiyeti devirmeye hasr ve vakf etmiş eşirrâ-yı muhâlifindendir.”⁵²⁷

İhsan Adli daha sonra Damat Salih Paşa ve önceki kabinenin başında bulunan Sadrazam Ferit Paşa’ya yakınlıkta bulunur. İstedığı Aydın vilayeti mutasarrıflığı İttihatçılar tarafından engellenir. Ancak oraya daha sonra kaymakam olarak atanır.

Kendisi Meclis-i Ayan’dan ayrılıp bu göreve gelişi hakkında şöyle der:

“Mensup olduğum fırka-i muhâlifinin mevk-i iktidâra gelerek bilmukabele icra ettiği lâ-yu’ad yolsuzluklardan, kanunsuzluklardan anlamıştım ki benim, sırf hukuka, nazariyata müstenit mücahedatım henüz bu memlekette câ-yı kabûl ve ihtiram bulabilmekten pek uzaktır! Kâsir-i ümid ü hayâl bir tecrübe-i elîmeden sonra firkacılıktan sarf-ı nazarla bitaraf bir idare adamı olmayı tercih ettim.”⁵²⁸

İkinci perdenin başında İhsan Bey başarılı bir kaymakamlık vazifesi gördüğü Aydın’dan İstanbul’a getirilerek bir nezarethaneye atılır.

⁵²⁶ İhsan Adli, *Hâ’ile-i Mahmud Şevket Hürriyet Kurbanları*, s. 39.

⁵²⁷ İhsan Adli, *Hâ’ile-i Mahmud Şevket Hürriyet Kurbanları*, s. 39.

⁵²⁸ İhsan Adli, *Hâ’ile-i Mahmud Şevket Hürriyet Kurbanları*, s. 59.

İhsan Adli Bey, ailesine haber verilmeden apar topar gözaltına alınınca, Naciye Hanım kocasının akıbetini öğrenmek için harekete geçer. Bir zamanlar Fehim Paşa zulmünden kurtarmak istediği kocasını şimdi de İttihat ve Terakki zulmünden kurtarmak için ilgili yerlerin kapısını aşındırır. Kocasının durumunu öğrenmek için gittiği Cemal Bey'in kapısında aynı akıbeti paylaşan kadınlar ile görüşür ve onlardan İttihat ve Terakki zulmüne ait hikâyeler dinler:

“Bir Hanım

“Hasan Fehmi’yi köprü üzerinde vuran; Ahmet Samim’i bahçe kapısında, poğaçacı fırının önünde öldüren; Zeki Bey’i Bakırköy’de şehit eden hep o yere batası, gün görmeyesi katil İttihatçılar değil mi?

Diğer:

Hanım! Hanım! Enver çapkınının Babıâli’de güpegündüz Nazım Paşa’yı öldürdüğünü unuttun mu?!

Hacı Hanım

Ya o biçare Derviş Vahdeti’yi astıklarını hiç biriniz hatırıma getirmiyorsunuz!

(Evvelki) Genç Kadın

Kahrolsunlar, Abdülhamid’e zalim dediler; bunlar ondan yüz kere, bin kere daha zalim!”⁵²⁹

Piyetin üçüncü perdesinde İhsan Adli, kulüp üyesi arkadaşlarından Baha Tevfik ile zindandadır. Baha Tevfik de gazeteci kimliğiyle bir süre muhalif bir kanatta yazılar yazmış ve bu durumundan ötürü gözaltına alınmıştır. Şimdi İttihat ve Terakki hükümetiyle anlaşma yoluna gider ve sürgüne gitmekten kurtulmak ister. Fakat İhsan Adli, böyle bir teşebbüste bulunmayı aklına bile getirmez. Ancak karısının görüştüğü Cemal Bey biraz da eski günlerin ve önceki dönemde yaşadıklarının hatırına onu yurt dışında bir yere göndermeye karar verir.

İhsan Adli ve beraberindekiler, zindanda bulundukları sırada İttihatçıların yönetimi ele aldıktan sonra Salih Paşa ile beraber birçok kişinin sabaha karşı Beyazıt Meydanı’nda kurulan darağaçlarında idam edilmeye götürölmelerine tanıklık ederler. Daha sonra Sinop’a götürölmek için toplanan mahkûmlar gemiye alınır. Üç yüzü aşkın muhalif Sinop’a gönderilirken İhsan Adli Bey de İtalya’ya yollanır.

Piyeste İhsan Adli hikâyesinin yanı sıra hakkında bahisler açılan birçok olay daha vardır. Kemal Paşa, Nazım Paşa, Mahmut Şevket Paşa gibi devlet adamlarının;

⁵²⁹ İhsan Adli, *Hâ’ile-i Mahmud Şevket Hürriyet Kurbanları*, s. 90.

Ahmet Samim, Hasan Fehmi, Derviş Vahdeti gibi gazetecilerin öldürülmeleri ve Babîâlî baskını, piyese dönemin gerçekleri olarak serpiştirilir.

Hâ'ile-i Mahmud Şevket Hürriyet Kurbanları piyesi, meseleyi çok geniş bir yelpazede ele alır. Hem İttihatçılar üzerinde durur hem de karşıtlarını tahlile çalışır. Bu piyes dönemin hâkim cereyanlarını ve onların birbirleriyle ne şekilde mücadele ettiklerini göstermeye çalışır.

Başkahraman İhsan Adli'nin hayatı merkeze alınan piyesin iktidar mücadelesi kapsamında dikkati çeken en önemli hususu ne mücadele tarafları ne de mücadele esnasında başvuru araç ve yöntemlerdir. Piyeste en dikkate değer husus, İttihat ve Terakki gibi bir cemiyetin zulüm görüyoruz, istibdat altında yaşıyoruzkabilinden gerekçelerle bayrak açtıkları II. Abdülhamid'i devirdikten sonra iktidarlara döneminde yakındıkları duruma düşmeleri, hatta eski günleri mumla aratmalarıdır.

II. Abdülhamid'in iktidarına son veren İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Meşrutiyet'in ilânından itibaren perde gerisinde durmayı tercih eder. Bu durum Mahmut Şevket Paşa'nın öldürüldüğü 1913 yılına gelindiğinde tamamen değişir. Bu yıldan itibaren iktidara tamamen hâkim olurlar. Gerek *Caniler Saltanatı* piyesi gerekse *Hâ'ile-i Mahmud Şevket Hürriyet Kurbanları* piyesi İttihatçıların iktidara gelmesinden sonra iktidar sarhoşu olduklarını göz önüne sermeye çalışır. *Caniler Saltanatı*'ndaki Necip ve *Hâ'ile-i Mahmud Şevket Hürriyet Kurbanları*'ndaki İhsan Adli daha önce birlikte çalıştıkları arkadaşları İttihatçıların devleti yanlış idare ettiklerine kanidirler. Bu yüzden onların zulmüne maruz kalırlar.

2.3.4. Merkezinde Savaşın Yer Aldığı İktidar Mücadelesi

Bu bölümde incelenen tiyatro eserleri aktüel savaşlarla alakalı mücadeleleri barındırır. Bunlar Doğu Anadolu'da Ruslarla; Girit adasında, Rumeli'de ve İzmir'de Yunanlılarla yaşanan mücadelelerdir. Bu mücadeleleri anlatan eserlerden *İzmir İşgali*⁵³⁰ dışındaki eserler halka moral vermek amacıyla mutlu sonla biter.

⁵³⁰Bitlisli Rıza Suat, *İzmir İşgali*, Mahmut Bey Matbaası, 1339, 72 s.

Bu kısımda incelenen *Girit, Güzel Rumeli, Gayz, Muhterem Katil, Şefika, Halife Ordusu Mısır ve Kafkasya'da, Yirmi Sekiz Kanunuevvel, Payitahtın Kapısında ve İzmir'in İşgali* piyesleri eserlerde anlatılan olayların kronolojisine göre sıralanmıştır.

Silahçı Tahsin'in beş perde üç tablodan oluşan **Girit**⁵³¹ isimli piyesi, Girit'in Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmasından önce adada yaşanan mücadeleleri konu eder.

Yazar, Girit adasının Balkan Savaşları sonunda elden çıkmasından önce yazdığı piyeste, adada uzun süredir yaşanan zulümlere dikkat çekmek ister. Aynı zamanda adanın stratejik konumu ve bu konumun tarih içinde üstlendiği misyonu göz önüne serme gayretindedir. Böylece dikkatleri Girit adasında yaşananlar üzerine çeker.

Piyenin başkahramanı İsmet Hanım'dır. Olay İsmet Hanım üzerinden anlatılsa da aslında piyeste odak noktası Girit adasıdır. Ada “düvel-i erbaa” diye anılan İngiltere, Rusya, Fransa ve İtalya'nın güvencesi altındadır. Ama adada adeta fiilî bir Yunan hâkimiyeti vardır. Zira Müslümanların hemen her türlü faaliyeti kanunen olmasa da fiilen durmuştur. Müslümanların alışveriş yapması, adaya mal çıkarması, ev kiralaması vb. faaliyetleri Rumlar tarafından katı bir şekilde engellenir.

İsmet Hanım ve Ferit, Rumların ada üzerinde uyguladıkları tecrit ve boykota karşı adayı elde tutmak çareleri üzerinde düşünürler ve akıllarına Rumlara karşı koyacak bir cemiyet kurmak fikri gelir:

“Hep birleşsek. Temmuz inkılabını yapan millettaşlarımız gibi biz de Girit'te bir inkılâb-ı meşrû' yapsak. Dünyalara Girit Osmanlılarıdır Yunan'ın değildir. Dedirtsek.”⁵³²

Ferit'in bu fikrinin devamı olarak İsmet, Yunan'ın Etniki Eteryası'na karşı İttihat ve Terakki Komitesi'nin varlığını dile getirir. Ferit nezdinde adadaki Müslüman erkeklere, İttihat ve Terakki'ye bir mektup yazıp adada onun bir şubesini açmayı ve faaliyet göstermeyi teklif etmelerini önerir. Ardından şunu ilave eder:

“Sizin yaralarınızı saracak birkaç kadın kalbi, kadın eli de bulunur. O denileri [II. Abdülhamid idaresi kastediliyor.] zapt eden İttihat ve Terakki Cemiyeti bu ufacık Girit'i kurtaramaz mı zan ediyorsunuz.”⁵³³

⁵³¹ Tahsin, *Girit*, Asır Matbaası, Selanik 1326, 105 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

⁵³² Tahsin, *Girit*, s. 12.

Piyeste Rumların Yunanistan’a ilhak kararları karşısında adada yaşayan Müslümanlar, mücadelede öncü bir rol üstlensin diye bir cemiyet teşkil ederler. Faaliyetleri ayrıntılandırılmasa da mücadelenin ilk adımı olarak kurulan cemiyetin başına gazeteci Hüseyin Bey seçilir. Hüseyin Bey cemiyetin gerekliliği hususunda şu konuşmayı yapar:

“... cerhler, katiller gittikçe artıyor. Mekteplere müdahale, camilere casuslar idhali, İslâm çocuklarının, İslâm kadınlarının taarruza, tecavüze maruz bulunmaları, evrâk-ı matbû’a ve mekâtibin şiddetli bir teftiş altında bulunması. Hep bunlar bizim mukadderat-ı milliye ve diniyemize hazırlanan bir hücumun ilk adımlarıdır. Buna karşı ittihaz edeceğimiz tedabiri, silâh-ı müdâfa’ayı tacil etmemiz iktiza eder.”⁵³⁴

Piyeste mücadelecî ruhuyla ön plana çıkan kişi İsmet Hanım’dır. İsmet Hanım, Girit’in göz göre göre elden çıkması karşısında aktif mücadele edilmesi gerektiğini her fırsatta dile getirir. Hatta vatan konusunda gösterdiği duyarlılık sonucu hastalanır. Bu hastalık doktorların “mustarjî” dediği vatan sevdası hastalığıdır.

Bir ara Yunanlılar adaya bayraklarını asarlar ve bu durum Osmanlı Devleti’nin çeşitli şehirlerinde halk arasında bir infial meydana getirir. Daha sonra düvel-i erba’adan olan İngiltere’nin askerleri tarafından bayrak indirilir.

Piyestin son perdesi bir yıl sonrasını gösterir. Bu süre içinde Cemiyet öncülüğünde adadaki Müslüman halk on üç isyan çıkarmış ve Rum asillerle çarpışmıştır. Fakat bu isyanlar Rumları emellerinden vazgeçiremez. Geline nokta, adanın bazı yerlerinde tekrar Yunan bayraklarının dalgalanmasıdır. Bu harekete bir tepki olarak bu sefer Osmanlı bayrakları da bazı yerlere asılır. Müslüman halkın karşı hareketi adada bulunan düvel-i erba’anın adadan çekilmesine sebep olur. Bu arada Batılı gazetelerin yanlış yayınları artar. Ada meclisinde Müslüman azalara fiili müdahaleler dâhil yapılan büyük haksızlıklar ve Müslüman halkın maruz kaldığı zulümler görmezden gelinir.

Piyeste ada Müslümanlarının kurduğu cemiyetin başkanı Hüseyin Bey, Yıldız hükümetinin değişmesinin ardından otuz yılda alamadıkları bir torpido yerine İttihat ve Terakki hükümetinin şimdiki iktidarında altı ayda dört tane aldıklarını, cemiyete halk tarafından yapılan yardımların miktarında artış olduğunu ifade eder. Girit adasında

⁵³³ Tahsin, *Girit*, s. 12.

⁵³⁴ Tahsin, *Girit*, s. 37.

bulunan iki tarafın da artan hazırlıkları yakın zamanda gerçekleşecek savaşın habercisidir.

Piyesin sonundaki tabloda büyük bir savaş manzarası çizilmese de Osmanlı donanmasının adaya çıkarma yaptığı ve zafer kazandığı görülür.

Girit'in kimlerin olacağına dair bir hâkimiyet mücadelesinin anlatıldığı piyesteki mücadelenin bir tarafını Yunanistan'a katılmak isteyen Rumlar diğer tarafını da Osmanlı Devleti'nin Müslüman halkı teşkil eder. Adada gittikçe güçlenen bir Rum hâkimiyeti vardır. Buna karşın son otuz üç yılda gittikçe eriyen Müslüman nüfusun büyük oranda zayıflayan gücü bulunur.

Tarihî gerçeklik daha sonraları farklı bir şekilde tezahür etse de piyes sonunda Osmanlı donanmasının adadaki Rumların fiilî hâkimiyetine son verdiği temsil edilir. Piyes basıldığında ada üzerinde yaşanan mücadele daha Müslümanlar aleyhinde gerçekleşmediğinden yazarın Müslümanlar lehine piyesi iyi sonla bitirdiği söylenebilir.

Rum tarafının Müslümanlara yönelik her türlü tecrit, ölüm, boykot ve yok saymasına karşın ada Müslümanları kendilerini korumak ve Osmanlının adadaki hâkimiyetini sürdürmek için örgütlenirler. Rumlara karşı gerektiğinde kullanmak üzere silah teminin ederler.

Piyesin sonunda bir taraftan Müslüman halkın çalışmaları ve diğer taraftan devletin askerî gücü olan donanma ile adanın Yunanlılara ilhakı engellenmiş olur. Bütün şartların aleyhte olmasına karşın Osmanlı Devleti, Akdeniz'in kilidi konumunda olan Girit adasındaki mücadeleden zaferle çıkar.

Muhiddin Mekki tarafından kaleme alınan **Güzel Rumeli**⁵³⁵ piyesinde Yunanlılar tarafından işgal edilen Serez'in kurtarılması için verilen mücadele anlatılır.

Dört perde iki tablodan oluşan piyeste Balkan Harbi sırasında işgale uğrayan Serez'in zengin çiftçi ailelerinden olan Nebil Bey ailesi, üç aylığına Avusturya'ya gider. Nebil Bey, bundan sonrası için bir çiftlik satın alıp Anadolu'ya yerleşmek

⁵³⁵ Muhiddin Mekki, *Güzel Rumeli*, Mamuretü'l-Aziz - Vilayet Matbaası, (Basım yeri yok.) 1331, 119 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

düşüncesindedir. Fakat aile fertleri bu düşüncenin karşısında yer alır ve Serez'in öyle kolay terk edilmemesi fikrindedir. Ama daha sonra Serez'e dönmek şartıyla Anadolu'ya gitme seçeneğini kabul ederler. Nebil Bey, bu karardan sonra bir çiftlik satın alarak Aydın'ın Bergama ilçesine yerleşir. Fakat aile buraya uyum sağlamakta zorluk çeker. Evin yirmi yaşındaki oğlu Bari Bey, kabullenemediği işgalden Serez'i kurtarmak için cepheye gidip savaşmak ister. Bunun için başvuruda bulunur. Babasının da onay verdiği bu karar uygulamaya konulur. Nebil Bey oğlunun yanına emrinde çalışan Arnavut Tufan Ağa'yı da katar. Böylece ikisi Serez'e Yunan askeriyle savaşmaya gider.

Nebil Bey ve ailesi, daha sonra Serez'de bulunan Mucip Bey'in (Nebil Bey'in kardeşi) çiftliğine gelir. Ailesinin Serez'e geldiğini öğrenen Bari Bey, bir gece çiftliğe gelir. Düşmana karşı kahramanca savaşan Bari Bey'in gelişinin ardından çiftliğin etrafı Yunan askeri tarafından sarılır ve çatışma çıkar. Çatışmada Bari Bey'in babası Nebil Bey, annesi Asile Hanım, kız kardeşi Hena ve amcasının oğlu Zahir ölürler. Evin içine giren askerler Bari'yi beraberinde götürür. Bari Bey bir süre sonra Tufan Ağa'nın yardımları sayesinde kurtulur:

“Sen o tarihî gecede bir Yunan neferini geberttin elbisesini giydin ve bir tabur askerin ortasına girdin beni alarak dışarıya çıkardın, hayatımı kurtardın.”⁵³⁶

Dördüncü perde on sene sonrasını gösterir. Serez'in düşman işgalinden kurtuluşunun onuncu yıl dönümü büyük bir coşkuyla kutlanır. Bari Bey ailenin kurtulan tek ferdi olduğu için törende büyük ilgi görür. Bunun yanında Tufan Ağa'nın memleketi Arnavutluk da yapılan maddi yardımlar sonucu düşman işgalinden kurtulmuştur.

Piyesteki iktidar mücadelesinde bir tarafı Balkan Savaşı'nda Serez'i işgal eden Yunanlılar teşkil ederken diğer tarafı düşmana karşı vatanını korumaya çalışan hamiyetli insanlar oluşturur. Mücadele büyük zorluklarla ve silahla kazanılmıştır. Piyeste bu mücadelede görev üstlenen hamiyetli insanlar Bari Bey ve Turan Ağa ile temsil edilir ve onlar vasıtasıyla düşmana karşı verilen mücadeleler tiyatro seyircisine ulaştırılır.

⁵³⁶ Muhiddin Mekki, *Güzel Rumeli*, s. 91.

Süleyman Sırrı'nın tek perdelik **Gayz**⁵³⁷ isimli piyesini, Balkan Savaşı'nda gençleri Bulgarlar karşısına cepheye sevk etmek maksadıyla yazdığı anlaşılr. Önemli bir olayın yaşanmadığı piyeste savaşta alınan yenilginin moralleri bozmasına fırsat vermemek için Süleyman Sırrı, tarihte nice zaferler kazanmış bir ecdadın torunu olmanın verdiği şevk ve heyecanı hatırlatır.

Piyes, askeriyeden emekli 65 yaşındaki Hasan Efendi'nin İstanbul'daki evinde başlar. O sırada cepheye Bulgarlarla savaş vardır. Hasan Efendi şimdiki durum ile geçmiş arasında mukayeseler yapar. Kendisinin ve zamanındaki askerin düşman karşısındaki başarılarını ve sağlam duruşlarını yâd eder.

Piyele daha sonra Hasan Efendi'nin kızı ve küçük oğluyla olan konuşmalarına yer verilir. Büyük bir vatan sevgisiyle dolu olan Hasan Efendi, oğlu Vedat'ın savaşa gitmiş olmasından dolayı mutludur. Küçük oğlu Rıza'nın da kendisi gibi vatan aşkıyla dolu ve ecdadına muhabbetle bağlı olmasını ister.

Biraz sonra gelen kızı Narin, savaşta yaralanan askerlere Hilal-i Ahmer gönüllüsü olarak hemşirelik yapar. Askerin içinde bulunduğu psikolojiye dair bilgiler verir:

“Askerimizin kuvve-i mâ'neviyesi pek iyi imiş. Artık onlar, dünkü mağlubiyetin acısını tamamiyle hissetmişler. Şimdi ecdadının şanlı tarihlerinin yüzünü ağartmak, ölen, şehit edilen vatan evlatlarının intikamını almak için yemin etmişler: ‘Ya Zafer! Ya Ölüm!’ diyorlar. Bir an evvel iyileşip, hemen serhadde gitmek istiyorlar.”⁵³⁸

Rıza, ablasının yaptığı fedakârlığın hakkını teslim ederek bir an önce cepheye yollanmak niyetini ifade eder. Ama buna bir engel vardır. Kendisini vatanın geleceği olarak gören Rıza, biz helak olursak vatan hangi omuzlar üzerinde yükselecek, diye düşünür. Bu duruma karşı ablası, kardeşine hâlihazırdaki felaketin ehemmiyetini hatırlatır ve ardından “Bir defa da Bulgar gençlerini hatırla!”⁵³⁹ diye uyarıda bulunur. Bu uyarının ardından Rıza, hemen irşat olur ve savaşa bir an önce gitmek için gönüllü olarak yazılmaya gider.

⁵³⁷ Süleyman Sırrı, *Gayz*, Nefâset Matbaası, (Basım yeri yok.) 1328, 15 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

⁵³⁸ Süleyman Sırrı, *Gayz*, s. 12.

⁵³⁹ Süleyman Sırrı, *Gayz*, s. 14.

Balkan Savaşlarındaki zaaflar sonrası meydana gelen moral bozukluğunu aşmak için yazılan piyeslerden biri olan *Gayz*, içeriğinden anlaşıldığına göre cepheye gitmeye tereddüt eden gençlerin vatan - millet duygularını canlandırarak onları vatan uğrunda mücadeleye sevk etmeye çalışır.

Piyeste aktif bir mücadele yaşanmasa da cephede savaşan askerlerin durumu göz önüne serilir. Narin'in yaralanan askerlerin iyileşir iyileşmez cepheye gitmek için can attığını söylemesi, örnek alınması gereken mücadele ruhunu göstermesi açısından önemlidir.

Piyeste mücadele tarafları Bulgarlar ve vatanını saldırılardan korumaya çalışan hamiyetli vatan gençleridir. Piyesin sonunda Rıza bu hamiyetli gençlerden biri olarak cepheye gitmeye hazırlanır.

Aka Gündüz tarafından yazılan ***Muhterem Katil***⁵⁴⁰ piyesinde Kafkasya'da bulunan Türklerin Ruslara karşı verdiği mücadele konu edilir.

Piyesin başında “Muhterem Karilerime” kısmında yazar, “Moskoflarla harp ilân olunmazdan evvel yazdım.” dediği eserinin “millî his ve heyecanı tahrik edici bir süs” olduğunu ifade eder.

Piyesin başkahramanı Doğan, Balkan Savaşında görev üstlenmiş “Kafkasyalı genç bir ihtilâlcî”dir. Bu savaşta aldığı darbe sonucu ayağında kalıcı bir sakatlık meydana gelmiştir. Doğan'ın anne ve babası, Moskof'un Kafkasya'yı işgal ettiği sırada hayatlarını kaybetmişlerdir.

Bu sırada Kafkasya'ya Rus işgaline son vermeye gelen Yakup ve arkadaşları Doğan ve Can'la irtibata geçer. Balkanlarda kazandıkları zaferin ardından şimdi de Kafkasya'yı kurtarmak için mücadeleye gelmişlerdir. Doğan bu gelişmeyi, o güne kadar yaşanan zulümlerin intikamının alınacağı kurtuluş gününün habercisi olarak yorumlar. Yakup'un gelişi mücadelenin fitilini ateşler. Birinci ve ikinci perde arasındaki tabloda Şeyh Şamil görünür ve şiir hâlinde hareket etme zamanının geldiğini söyler:

“Ey milletim! Ey Milletim!

⁵⁴⁰ Aka Gündüz, *Muhterem Katil*, Zarafet Matbaası, İstanbul 1330, 91 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Kurtuluyor, bak devletim
Bitti artık şu dakika
Mezarımda her mihnetim.”⁵⁴¹

Yakup ve adamları çete faaliyetleri ile Moskof köylerine ve askerî birliklerine saldırılarda bulunurlar. Bunlar olurken Doğan'ın üvey kardeşi, Rus ordusunda yüzbaşı olarak görev yapan Şahin, atıyla gelir. Tiflis'e gidecek bir Rus general için yol emniyeti almak üzere gelen Şahin'in Doğan'la konuşmasında, Yakup ve adamlarının Rus karakollarını bombaladığı ve Moskof köylerini yaktığını öğreniriz.

Kendisiyle zıt bir karaktere sahip olan kardeşiyle konuşmasının devamında Doğan, zulüm altında inleyenlerin ağaya kalktığını, onun da buna katılmasını ister. Şahin direnir ama sonunda pişmanlık gözyaşlarına boğularak “İnşallah benim gibi Kafkasya'yı da alırsınız.” der. Söz ve davranışlarıyla etrafındakileri ikna eden Şahin; Doğan ve arkadaşlarının arasına karışır, yapılan hazırlık ve planları öğrenir. İlk faaliyet yakın bir yerden geçecek Rus generale bombalı suikasttir. Daha sonrasında ise her tarafta Ruslara karşı girişilen faaliyetler vardır. Bunların neticesinde Tiflis şehrini almak hedeflenir.

Bu bilgileri edinen Şahin kaçmaya çalışır. Arkasından ateş eden Doğan, Şahin'i öldürür. Vatan uğrunda kardeşini öldüren Doğan'a arkadaşları “Muhterem Katil” diye hitap ederler. Biraz sonra, köylüler de dâhil olmak üzere herkes ihtilâli gerçekleştirmek için harekete geçme zamanının geldiğine inanır. Herkes, Şahin'in öldürülmesini ihtilâldeki ilk olay olarak kabul eder.

“Bir Ses - Ne vakit başlıyoruz?

Yakup - Başladık bile.

Bir Ses - Başladık mı?

Yakup - Alelhesap suretiyle Doğan bir Moskof tepeledi.

Bir Ses - Kimi?

Yakup - Şahin'i!

Bir Ses - Kardeşini mi?

Yakup - Kardeşini değil. Onun asıl kardeşi bizleriz. Şahin Moskof'un malı idi. Hatta Moskof'un daniskası. İhanet etti. O da tepeledi. Leşi içeridedir.

Doğan - (Müteessir) Evet hemşerilerim, öyle oldu.

Yakup - İş ne kadar ciddi görüyorsunuz ya.

Dışarıdan Sesler - Ölmek var dönmek yok!

⁵⁴¹ Aka Gündüz, *Muhterem Katil*, s. 24.

Sesler - Yaşasın ihtilâl.
Sesler - Ey gaziler yol göründü,
Kafkas'ın evladına.
Azizler vatan çok süründü,
Koşalım imdadına ..⁵⁴²

Piyesin bundan sonraki kısmı dağlık bir arazide geçer. Yakup Türk, Laz ve Çerkez çetelerin arasındadır. Bütün köylüler dâhil herkes örgütlenmiş, silahlanmış vaziyette, mevzilerde bekler. Bir kasabaya girmenin son planları yapılır. Son sahnelerde şiirler özellikle de:

“Sür git kardeş! Bu yol çıkar Turan’a,
Bütün Kafkas nura kana boyana ..⁵⁴³

nakaratı eşliğinde mücadeleye başlanır. Piyesin başkahramanı Doğan son nefesinde “Kafkasya” diyerek ölür.

Kafkasya’da Ruslara karşı ve daha çok yerel imkânlarla yürütülen mücadele tarafları Kafkasya’yı işgal eden Ruslar ile Kafkas halkıdır. Mücadelenin aktif bir hâl almasında Osmanlı ordusunda savaşmış güçlerin Kafkasya’ya çete faaliyeti tarzında hareket etmek üzere gönderilmesi önemli rol oynar. Yakup ve adamları geldikten sonra halk ile bağlantı kurar ve onları Ruslara karşı mücadele vermek üzere küçük gruplar hâlinde silahlandırır. Bu faaliyet bir süre sonra bir ihtilâl başlatacak kadar ciddi bir hâl alır. Piyeşte daha çok ihtilâl başlatma süreci üzerinde durulur. Piyesin sonunda Yakup’un “Vatan da, Kafkas da kurtuldu.”⁵⁴⁴ sözleri özlenen ihtilâlin gerçekleştiğini gösterir.

Muhterem Katil piyesinde vatani düşman işgalinden kurtarma şeklinde gerçekleşen iktidar mücadelesi silahlı bir mücadeledir. Bu uğurda mücadele verenler canını feda etmekten çekinmezler. Piyesin sonunda başkahraman Doğan’ın ölmesi bunun göstergesidir.

⁵⁴² Aka Gündüz, *Muhterem Katil*, s. 65.

⁵⁴³ Aka Gündüz, *Muhterem Katil*, s. 88.

⁵⁴⁴ Aka Gündüz, *Muhterem Katil*, s. 91.

Dört perdelik *Şefika*⁵⁴⁵ piyesi, Birinci Dünya Savaşı sırasında Doğu Cephesi özelinde vatan savunması üzerine yazılan ve sonu trajik bir şekilde biten manzum bir piyestir.

Piyenin en önemli iki kahramanı birbirini seven Şefika ile Hasip'tir. Daha sonra ikisinin arasına giren ve trajik bir sona sebep olan önemli bir isim de Ahmet Haşim'dir.

Piyeste Avrupa'yı kasıp kavuran harp, henüz savaştan çıkan Osmanlı Devleti'ne de sıçramıştır. Bu durum karşısında kalbine bir sızı çöken Şefika, ihtiyat zabiti olan sevgilisini görmeye gider. Üzerindeki üniformasıyla Şefika'yı karşılayan Hasip, savaşa gitmek için çoktan hazırdır. O, "Türkler için bu harp kurtuluş, sevinç"⁵⁴⁶tir, sözleriyle savaşa gitme kararlılığını ifade eder:

"Gitmememi arzu ediyorsun sen;
Katiyen güzelim. Gideceğim ben!
Göster bir millet ki vatan bilmesin.
Lekeyi alnından bir gün silmesin.
Millet dinine bizler salıkız,
Büyük bir tarihe hem de malikiz.
...
Yurdumun sevgisi aşkımdan üstün,
Sizden geçmem lakin, ondan büsbütün!..."⁵⁴⁷

Vatan sevgisinin aşkımdan üstün olduğunu sevdiğine söyleyen Hasip'e karşı, bir Türk kızı olarak Şefika, savaşa gitme diyemeyeceğini, durumu kabul etmekten başka çaresinin olmadığını ifade eder.

Üçüncü perde, Erzincan'da bir hastane odasında geçer. Hasip, hastanede yaralı olarak yatar. Yanı başında kendisine bakan Mehmet Çavuş'a savaş macerasını nakleder.

Doğuda Ardahan, Erzincan ve Erzurum gibi illerin yanında Kafkasya'da da savaşmıştır. Ama karşısında geri çekilmek zorunda kaldıklarından Ruslar Harput'a kadar dayanır. Ama Ruslar burada karşılaştıkları dirençle şimdi kaçmak mecburiyetinde kalmışlardır.

⁵⁴⁵ Abdülhamid Hadi, *Şefika*, İtimat Kütüphanesi, (Basım yeri yok.) 1336.(Alıntılar bu baskıdandır.)

⁵⁴⁶ Abdülhamid Hadi, *Şefika*, s. 24.

⁵⁴⁷ Abdülhamid Hadi, *Şefika*, s. 25.

Dördüncü perde İstanbul’da geçer. Turgut, Romanya’da savaşmış ve yaralanmış jandarma olan arkadaşı Ahmet Haşim Bey ile eve gelir. Şefika’ya ilk görüşte âşık olan Haşim, yalnız kaldıkları bir anda Şefika’nın ellerini tutar ve ona ilân-ı aşk eder. *Şefika* piyesinin bu sahnesinden sonrası trajik bir manzara arz eder. Savaştan dönen Hasip; Haşim ve Şefika’yı baş başa ve el ele görünce “yıldırımla vurulmuşa döner.”⁵⁴⁸ İhanete uğradığını düşünen Hasip, duyduğu aşırı kıskançlığın tesiriyle önce Haşim’i sonra kendisini öldürür. Sevgisinin öldüğünü gören Şefika da:

“Dünyada olmadın sen bana nasip
Ahirette belki: Ümit et Hasip!”⁵⁴⁹

diyerek kendisini öldürür.

Hasip, cephe dönüşünde sevgilisinin ellerini başka bir erkeğin ellerinde görünce, sevgisini aşkından üstün tuttuğu vatani düşmandan kurtarması onu hayatta tutmaya yetmez. Kendisini ve sevdiğini bir yanlış anlamaya kurban eder.

Piyeste, merkezinde savaşın yer aldığı iktidar mücadelesi, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Devleti’nin Doğu Cephesi’nde Ruslar karşısında kazandığı başarıyı yansıtır. Vatani işgale gelen düşman, üstün gayretler sonucu tard edilir.

Muhiddin Baha’nın yazdığı beş perdelik “temsîl-i askerî” olan ***Halife Ordusu Mısır ve Kafkasya’da***⁵⁵⁰, Osmanlı Devleti’nin topraklarını işgal eden Ruslar ve İngilizler karşısında, dinî duygularını galeyana getirmek suretiyle Müslümanları mücadeleye sevk için yazılır.

Yazarın “muazzez Türk ve İslâm gençlerine” armağan ettiği piyes Birinci Dünya Savaşı sırasında “ittihâd-ı İslâm” çizgisindeki görüşleri içermesi ve buna uygun zengin şahıs kadrosuyla bir kurgu oluşturması bakımından dikkati çekmektedir.

İlk perdede dönemin idealist gençleri (Kâmil, Feyzi, Sadi, Suphi vd.) aralarında Birinci Dünya Savaşı dolayısıyla dünyanın gidişatı ve Osmanlı Devleti’nin

⁵⁴⁸ Abdülhamid Hadi, *Şefika*, s. 54.

⁵⁴⁹ Abdülhamid Hadi, *Şefika*, s. 59.

⁵⁵⁰ Muhiddin Baha, *Halife Ordusu Mısır ve Kafkasya’da*, Muin-i Hilal Matbaası, Bursa 1331, 84 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

hâlihazırdaki durumu hakkında görüş alışverişinde bulunurlar. Perdenin sonunda seferberliğin ilân edildiği haberi alınınca bütün gençler askere yazılır.

Piyesin ikinci perdesi Harbiye Mektebi meydanında geçer. Askerliğe yazılan arkadaşlar üç ayda aldıkları eğitimle Mısır ve Kafkasya'daki cephelerde savaşmak için yola çıkarlar.

Üçüncü perde, Artvin dolaylarında geçer. Burada Rusların karargâhında Rus zabitlerin ağzından Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşlarından sonra gittikçe güç kazandığına ve kendileri için kaybetmek ihtimalinin apaçık görüldüğü bir savaşın yakın olduğuna dair izlenimler paylaşılır. Biraz sonra silah ve boru sesleriyle, içinde Kâmil, Feyzi ve Sadi'nin de yer aldığı Osmanlı ordusu gelir. Savaş başlar ve kırk sene önce Osmanlı elinde çıkan Kars ve civarı tekrar alınır. Bu zafer dolayısıyla perdenin sonunda, savaşa katılan gençlerden Hüsnü: "... yakında halife etrafında toplanmış Asya İslâmlarının semalara mesudane yükselen sadâ-yı şükrânını işitiriz."⁵⁵¹ diye geleceğe dair beslenen ortak umutları paylaşır.

Dördüncü perde "Şeyh ve Maiyeti" başlığını taşır ve Süveyş Kanalı civarında geçen olayları içerir. Şeyh, maiyetinde bulunan insanlara hitap eder. Uzun süredir kendilerine musallat olan İngilizlere gereken karşılığı veremediklerine dair üzüntüsünü paylaştıktan sonra Halife Sultan Reşat Han'ın harp ilân etmesiyle bütün Müslümanların bir çatı altında kardeşçe birleştiklerini söyler. Bu arada, gelen bir İngiliz heyeti Şeyh'i yanına çekmek ister. Ama dinine ve halifesine bağlı Şeyh bunu kabul etmez. Biraz sonra halifenin ordusundan gelen bir haberci, halifenin fetvalarını Şeyh'e bildirir. Alınan fetvalar doğrultusunda Süveyş'e doğru yola çıkmak üzere savaş hazırlıkları yapılır. Şeyh: "Kardeşlerim, büyük Padişah Sultan Selim'in ittihâd-ı İslâm'ı temin maksadıyla zapt ettiği yere girmek şerefi size nasip olacak."⁵⁵² diye askerlerine hitap eder. Ardından ordu, Müslümanlar arasına ikilik koymaya çalışan İngilizlerin bulunduğu karargâha doğru yola çıkar.

Beşinci perdede, İngiliz zabitler aralarında konuşurlar. Bütün teknik üstünlüklerine rağmen her tarafta ateşe atılmak için halifeden emir bekleyen Müslümanların varlığından ve kandırıp ordularına dâhil ettikleri Müslümanların, halife

⁵⁵¹ Muhiddin Baha, *Halife Ordusu Mısır ve Kafkasya'da*, s. 48.

⁵⁵² Muhiddin Baha, *Halife Ordusu Mısır ve Kafkasya'da*, s. 67.

ordusuna karşı savaşmak istemeyebileceği itimalinden ürkerler. İngilizler, murahhasların Şeyh'ten olumsuz haber getirmeleri karşısında daha da telaşa kapılırlar. Derken halife ordusu yaklaşır ve İngiliz ordusuna katılmış olan Hindu Müslümanlar saf değiştirir, İngilizler ağır bir yenilgiye uğrar.

Yazar, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı sırasında İtilaf devletleri karşısında daha henüz savaşın birinci yılında iki cephede kazandığı başarıları piyes hâline getirir. Bu başarılar, Batı karşısında geri düşen Müslümanların toparlanmasına ve tam bir birlik oluşturup yaşanan zulümleri sona erdireceğine dair yazarda kuvvetli ümitlerin belirmesine ve bunları piyes vasıtasıyla duyurmasına vesile olur.

Hâlîfe Ordusu Mısır ve Kafkasya'da piyesinde, on dokuzuncu asırda Avrupalılarca “hasta adam” olarak nitelenen Osmanlı Devleti'nin verdiği mücadelede, iktidarını iki cephedeki başarılar sonucu koruduğu görülür. Bu başarıda en büyük araç silahtan ve teknik ilerlemeden ziyade bütün Müslümanların halife etrafında, gelecek için önemli umut barındıran bir birlik meydana getirmeleridir. Denilebilir ki piyeste, Müslümanların kendilerine son birkaç asırdır maddeten üstün gelen güçler karşısında tek mücadele aracı, dinin insanları bir arada tutan ve kardeş yapan düsturlarıdır. Piyes, bu düsturlar çerçevesinde ele alındığında iktidar mücadelesinde manevi gücün maddi güce üstün geldiği sonucu kolaylıkla elde edilir.

Midhat Cemal'in yazdığı üç perdelik manzum piyes olan **Yirmi Sekiz Kanunuevvel**⁵⁵³, Çanakkale Savaşı hakkındadır.

Piyeste İstanbul Gedikpaşa'da geçen olayların başlama zamanı Çanakkale Savaşı'nın ikinci ayından sonradır.

Birinci perdede, binbaşı rütbesinde ve otuz dört yaşında olan başkahraman Adil, yetmiş beş yaşında müşir makamından emekli Paşa'nın konağına gelir. Adil ile Paşa Çanakkale'de başlayan savaş üzerine konuşurlar. Adil, Paşa'nın istihzalı hâlimden,

⁵⁵³ Mithat Cemal, *Yirmi Sekiz Kanunuevvel*, Matbaa-i Osmanî, İstanbul 1334, 112 s. (Alıntılar bu baskıdandır.) (Yirmi Sekiz Kanunuevvel 1331 tarihi Çanakkale Savaşı'nda alınan zafer haberinin İstanbul'da aksini bulduğu gün olmasından dolayı yazar, piyesine bu günün ismini verir.)

Hasan ve Mevsuf gibi, savaşta kahramanca ölen askerlerin durumunu hafife almasından hoşlanmaz. Paşa'nın:

“Üç yıl evvel zebun olan devlet
Yine harp etsin anlamam, hayret!
Bu çocuklar, bu muhteris deliler,
İngiliz kim? Biraz düşünmeliler!
Biz kimiz bir? Fransız ordusu kim?
Onlar asara pişva, hâkim;
Bizse eyyam elinde baziçe!”⁵⁵⁴

sözleriyle savaştan henüz yenik çıkmış bir devletin, İngiltere ve Fransa gibi güçlü devletlerle savaşa girmesinin delilik olduğunu ifade eder. Ardından, parası olmayan devletin, üzerine asker elbisesi giydirdiği halktan ordu yaptığını, İngiliz dridnotlarına karşı “üç buçuk ariyet! gemiyle” karşılık vermenin bu kimsesiz vatana yazık olduğunu söyler. Bu sözleri duyan Adil kızar. Paşa'nın tavrını yirmi altı yıllık askerliğine ve bu süre içinde göğsüne taktığı nişanlarına yakıştırmaz. Buna karşın eski günlerinden sitayişle bahseden Paşa, şimdiki askerin korkaklığından ve üç yıl önce yenilgiyle çıkılan Balkan Savaşı'nda olduğu gibi bir karaltıdan kaçtıklarından yakınır. Adil, kendisinin de bulunduğu bu savaşta yaşananların sürekli karşısına çıkmasından dolayı öfkelenir.

Üç sene önceki Balkan Savaşı'nda askerin mevzilerini bırakarak kaçması sonucu alınan ağır yenilginin Adil'in psikolojisi üzerindeki tesiri çok fazladır. Bir hayalet gibi peşini bırakmayan düşüncelerden kurtulmak için Çanakkale'ye cepheye gider.

İkinci perdede, Adil yaralı bir şekilde Çanakkale'de Seddülbahir'de görünür. Savaş devam eder. Top sesleri gelir. Uçaklar havadan sürekli bomba yağdırır. Aralarında konuşan askerler ölen arkadaşlarının isimlerini (Veli, İhsan, Safa, Ziya, Sermed, Ahmet ve Faik) sıralarlar. Adil ise yaralıdır. O sıra Kafkasya'da Rusların yenildiğini; Kars, Ardahan ve Batum'un geri alındığını haber veren bir ferman gelir. Bedri, habere sevinmenin yersiz olduğunu çünkü payitahtın kapısının (Çanakkale) düşme tehlikesinin olduğunu söyler. O sıra Adil, Bedri'ye düşmanı kastederek “Beyim endişe etmeyin geçemez.”⁵⁵⁵ der ve düşmanın attığı bombadan kopan bir şarapnelle ikinci kez aynı yerden darbe alarak bayılır.

⁵⁵⁴ Mithat Cemal, *Yirmi Sekiz Kanunuevvel*, s. 24.

⁵⁵⁵ Mithat Cemal, *Yirmi Sekiz Kanunuevvel*, s. 76.

Üçüncü perde, İstanbul'da Paşa'nın evinde geçer. Savaş kazanılmıştır. Günlerden 28 Kanunuevvel'dir. Adil'in nişanlısı Süheyla, Paşa babası ile zaferi kutlamak için düzenlenen fener alayının geçişini seyreder. On ayını geçirdiği cephede kalıcı yaralar alan Adil, bir süre sonra gelir. Sevincinden ağlayan Paşa'ya sarılır. Paşa ve Adil konuşurlar. Adil, iki koca devleti mağlup eden askerin üç sene önce Edirne Lüleburgaz'dan ve Pınarhisar'dan kaçan asker olduğunu söyler.

Birinci Dünya Savaşı'nın en kanlı cephelerinden biri olan Çanakkale Cephesi, Osmanlı Devleti'nin iktidarının ötesinde varlığını sürdürme savaşıdır. Binlerce emsali gibi Adil de katıldığı bu savaşın önemine inanır ve bu inanmışlığın neticesinde en değerli varlığı olan canını dahi feda etmekten çekinmez.

Savaşta bir tarafta İngilizlerin başını çektiği devletler ile diğer tarafta kendini savunmaya çalışan Osmanlı Devleti'nin sahip oldukları güçler arasında bir uçurum vardır. Buna rağmen düşmana karşı verilen mücadelede dökülen kanlarla tarihî bir zafer kazanılır.

Faik Ali tarafından kaleme alınan iki perdelik manzum *Payitahtın Kapısında*⁵⁵⁶ piyesi, Birinci Dünya Savaşı sırasında Çanakkale'de İngilizlerin başını çektiği düşmana karşı verilen mücadeleyi konu alır.

“Çanakkale Muharebatının guzat ve şühedâ-yı sa'idâsına takdime-i hürmet ve minnet” olarak sunulan piyesin başkahramanı Seza Bey otuz beş yaşında bir şairdir. Piyesin bir diğer önemli kahramanı olan Zahir, (Seza'nın kız kardeşi Hıraman'ın nişanlısı) yirmi beş yaşında bir ihtiyat zabitidir.

Piyesin birinci perdesinde Zahir, cepheden bir görev için İstanbul'a gönderilir. Zahir, nişanlısı Hıraman'a ve ailesine Çanakkale'de yaşanan savaşın ehemmiyetini anlatır. Bunun üzerine Hıraman, Zahir'e savaşta kendisinin de gönüllü olarak yer almak istediğini belirtir:

“Niyetim şimdi Hilal-i Ahmer
Hidematında bulunmak”⁵⁵⁷

⁵⁵⁶ Faik Ali, *Payitahtın Kapısında*, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, İstanbul 1336, 77 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Sevdiğinin fedakârlığını takdir ile karşılayan Zahir cepheye döner.

İkinci perdede, Gelibolu’da sabah başlayıp geceye kadar devam eden harbin sonrasındaki dinginlik görülür. Bu sefer Seza da Zahir’in yanına cepheye gitmiştir. Aralarında savaş üzerine konuşurlar. Zahir’in geniş bir dünya vatani şeklindeki düşüncesi karşısında Seza:

“Evet bu fikir ve kanaatte çok hakikat var;
Fakat biz önce ve her şeyden evvel İslâm’ız ..
Livâ-yı vahdet iken râyet-i mu’allâmız
Vatan hududunu tayin bir emr-i müşkil olur.
Evet hükûmet-i İslâm’a bence had yoktur:
Bütün bu arz-ı ilâhî muvahhidîne vatan.
Bugün bu âlemin aksâ-yı garb u şarkında
Huşû’-ı kalb ile hep Mekke-i Mükerrreme’ye
Dönüp: ‘Halifeyi rabbim muzaffer eyle!’ diye
Dua eden, ve hep ‘Allahu Ekber’ avazı,
Uluvv-u mahzın o elfâz-ı ittîlâ-sâzı
Önünde diz çökerek, ser-be-hâk-ı ta’ât olan
Küçük bir aile, yahut cihân-ı Hindistan
Muhammed ümmetinin müşterek vatanlarıdır.”⁵⁵⁸

diyerek, inananlar için geniş bir vatan çerçevesi çizer ve “Bizde din ve vatan birdir.”⁵⁵⁹ ifadesi ile din ve vatan kavramlarının nasıl bir birliktelik oluşturduklarına değinir. Ardından geçmişe doğru bir fikrî seyahat gerçekleştirir ve “ittihâd-ı İslâm” idealini gerçekleştirmek isteyen Yavuz Sultan Selim’in Yemen ve Hind’i elde etmeye ömrü vefa etmediği için idealinin de gerçekleşmediğini, bugün İngiliz’in gelip kapımıza dayanmış olmasına zemin teşkil eden sebebin Hind’i elde etmesi olduğunu ifade eder. Zira ona göre “kim Hind’i temellük etse bütün rû-yı arza hâkim olur.”⁵⁶⁰

Bir süre sonra genel bir saldırı için hazırlıklar yapılır. Bunun için savaş borusu çalınır. Zahir, fırkasının başına geçmek için ayrılır. Savaş başlar. Zahir, savaşta yara alır. Bir süre sonra Hıraman da Hilal-i Ahmer’de çalışmak üzere cepheye gelir. İngilizler gördükleri direniş karşısında çekilmek zorunda kalırlar.

⁵⁵⁷ Faik Ali, *Payitahtın Kapısında*, s. 33.

⁵⁵⁸ Faik Ali, *Payitahtın Kapısında*, s. 50.

⁵⁵⁹ Faik Ali, *Payitahtın Kapısında*, s. 51.

⁵⁶⁰ Faik Ali, *Payitahtın Kapısında*, s. 52.

İngilizlerin; Müslümanların ve dünya milletlerinin içine girerek onları nasıl perişan ettiği fikri üzerinde durulan piyeste özellikle Müslümanların Çanakkale Savaşı zemininde karşı karşıya getirildiği düşüncesi Seza'nın ağzıyla şöyle ifade edilir:

“Böyle dünyada nehirler gibi kan
Akıtan, âlemi ateşte yakan
Hep o Nemrut, o lâin İngiliz ah
İngiliz, düşmân-ı İslâm ... Allah
Onu kahıyla batırsın ..”⁵⁶¹

Piyesteki iktidar mücadelesi, Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin başkentini yani kalbini hedef alan İngilizlerin başını çektiği düşman kuvvetiyle “payitahtın kapısında” yer alan Çanakkale’de varını yoğunu ortaya döken bir milletin mücadelesidir. Milletin mücadele aracı olarak bütün kuvvetini ortaya dökerek verdiği bu savaş nihayetinde düşmanın yenilgisiyle sonuçlanır.

Bitlisli Rıza Suat tarafından yazılan dört perdelik *İzmir'in İşgali*⁵⁶² piyesi, Yunanlıların İzmir’e asker çıkaracağını önceden hisseden bazı hamiyetli insanların başarısızlıkla sonuçlanan mücadelelerini konu edinir.

Piyesin başkahramanlarından Nurettin Paşa, idaresini yürüttüğü İzmir Valiliği sırasında etraftaki gelişmelerden ileride yaşanabilecek elim olayları tahmin eder. Yakın bir zamanda Yunanlılar tarafından gerçekleşecek tehlikeli eylemlere önlem olsun diye bazı gizli tasarruflarda bulunur. Yunanlıların İzmir ve civarındaki yerli Rumlara silah dağıtmasına karşılık o da Müslüman halka silah dağıtır. Bu tedbirin yanında öncelikle güvendiği İttihat ve Terakki mensupları ve Türkçü düşünceye sahip Kâmil, Raşit, Fehmi ve Süleyman Beyleri için içine katarak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti diye gizli bir cemiyet kurar. Maddi ihtiyaçlarını karşılasın diye de faaliyetlerine merkezî hükümetçe son verilen İttihat ve Terakki Cemiyeti kulüplerinin İzmir’deki mal varlığını bu cemiyete kayırır. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin merkezi olsun diye, kapatılan kulübün bir binasını tahsis eder ve dikkat çekmesin diye de binaya “Şark Oteli” ismiyle tabela astırır.

⁵⁶¹ Faik Ali, *Payitahtın Kapısında*, s. 62.

⁵⁶² Bitlisli Rıza Suat, *İzmir İşgali*, Mahmut Bey Matbaası, 1339, 72 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Cemiyetin toplantılarına başkan olarak katılan Nurettin Paşa, Mütareke ardından İstanbul ile başlayan işgallerin yurt geneline yayılacağını öngörür ve Rum çetelerinin etraftaki faaliyetleri karşısında:

“... Vatan tehlikededir. Kaybedecek bir dakika hatta bir saniye bile yoktur.”⁵⁶³

diyecemiyet üyelerine işin vahametinden bahseder. Yunanlıların faaliyetleri karşısında Cemiyet’in iki seçeneği vardır: “Biri, hür ve müstakil hayat; diğeri şerefli ölüm.”⁵⁶⁴

Adım adım yaklaşan İzmir işgaline hazırlanan bir avuç insan, kurdukları cemiyetin faaliyetlerini genişletmek isterler. Birinci iş olarak propaganda faaliyetleri yürütmek, ikincisi de yeni şubeler kurarak hareketin yaygınlaşmasına çalışmak gerektiği konusunda görüş birliğine varırlar. Bu sırada telgrafla gelen bir haber, Nurettin Paşa’yı çok üzer. Zira İstanbul’da Tevfik Paşa kabinesi istifa etmiş, onun yerine Damat Ferit Paşa hükümeti kurulmuştur. Yeni hükümetin ilk icraatı meclisi feshetmek olmuş ve ardından binlerce kişinin tutuklanması için emirler vermiştir.

Piyetin üçüncü perdesinde Şark Otelinin salonunda Kâmil tek başınadır ve oldukça üzgündür. İstanbul’da kurulan yeni hükümetten gelen bir emir Nurettin Paşa’yı onlardan ayırmıştır. Başsız kaldıklarını düşünen Kâmil, yarını düşünür. Zira yarın gelinler dul, evlatlar yetim kalacaktır. Babiâli’nin bu durumu kendilerine reva görmesini kabullenemez. Büyük bir ümitsizlik içinde bocalayan Kâmil; vatanın asıl sahibi olan millete özellikle büyük bir yekûnu teşkil eden köylü kesimine seslenir. Sahibi oldukları vatani teslim ettikleri kişilerin onlardan habersiz vatani ne hâle getirdiklerine dair hesap sormasını ister:

“Uyan, Ey Muhterem Kardeş Uyan!. Çift senin, tarla senin, say ve amel senin, memleket senindir, yorulan sen, hırpalanan sen, ölen sen, öldüren sensin. Sen hayatı bir lokma kuru arpa ekmeği ve yassı tavanlı sisli bir kulübede idrak ederken, mahsûl-ı hayâtınla dünya cennetlerinde yaşayanları gör de uyan! Evet .. Uyan, silkin, canlan ve diril de o vatan nankörlerine tarih denen bî-vefânın nankörlüğünü göster.”⁵⁶⁵

O sırada, Nurettin Paşa, asker elbisesi giymiş vaziyette içeri girer. Kâmil’i soğukkanlı olmaya davet eder. İzmir’den gidişinin bir son olmadığını söyler.

⁵⁶³ Bitlisli Rıza Suat, *İzmir İşgali*, s. 18.

⁵⁶⁴ Bitlisli Rıza Suat, *İzmir İşgali*, s. 21.

⁵⁶⁵ Bitlisli Rıza Suat, *İzmir İşgali*, s. 42.

Bir süre sonra, yeni atanan Vali İzzet Bey cinayet mekânı olarak nitelediği Şark Otelı'ne gelir. Selefını Rumları ihmal etmekle suçlayan İzzet Bey'e Nurettin Paşa eski Osmanlı anlayışının çöktüğünden, onun yerine Türk'e dayalı bir anlayışın lüzumundan bahseder.

İzzet Bey, halka dağıtılan silahları Babıâli'yi siyaseten “tanımamak” derecesinde aksi bir eylem olarak yorumlar. Konuyla alakalı olarak Sadrazam Ferit Paşa hükümetinin görüşünün isabetli olduğunu söyler. İlk icraat olarak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni ve bağılı tüm şubeleri dağıtır. Komutan Ali Nadir Paşa'yı da dağıtılan silahları toplamak ile görevlendirir.

Piyetin sonunda İzzet Bey ve Ali Nadir Paşa'nın bulunduğı vali odasına daha sonra Kâmil ve arkadaşları gelir. Yakında olacaklar hakkında bilgi verirler ve denizden yanaşan düşman gemilerini gösterirler. Bu ifadeleri hezeyan olarak yorumlayan İzzet Bey, onları şiddetle azarlar. Biraz sonra sahile inen Yunan askerinin silah sesleri gelmeye başlar. Her taraf istilaya uğrar. Askerler Müslüman halka zorla “Yaşasın Venizelos Ölsün Türkiye” sözünü söyletmeye çalışırlar.

Kısa süre sonra hükümet konağı basılır. Açılan ateş sonucu ölen ve yaralananlar olur. İçeri giren Rum askerler önlerine kattıkları vali ve komutanı “Yaşasın Venizelos Ölsün Türkiye” dedirterek götürürler. Piyet yaralı Kâmil'in “Ya İntikam Ya Ölüm” nidasıyla sona erer.

Piyeste, iktidar mücadelesinin bir tarafını teşkil eden Türklerin işgal öncesi hazırlık sürecinde yaşadıkları üzerinde yoğunlaşılır. Mücadelenin diğet tarafında yer alan Yunanlıların mücadelesi üzerinde pek durulmaz.

Piyeste esas iktidar mücadelesi İzmir'i işgal etmeye gelen Yunanlılara karşı verilmek istenir. Bunun için de her türlü hazırlık hamiyetli insanlar tarafından yapılır. Ancak iç iktidar mücadelesi sonucunda değışen hükümet bu işin önünde bir engel olarak dikilir. Hükümetin alınan önlemleri kaldırmasıyla adeta düşmanın yaşatacağı zulümler davet edilmiş olur. Ellerinden silahları alınmış halk kolu kanadı kırılmış bir vaziyette kaderine terk edilir.

Neticede, feshedilen cemiyet üyelerinin öngördükleri gerçekleşir ve İzmir, Yunan işgaline uğrar. Haddi hesabı olmayan zulümlerin yaşandığı manzaralar sergilenir.

Piyeste açıkça söylenmese de vurgulanmak istenen asıl düşünce; iç karışıkların düşmanı davet ettiği, yüklendikleri sorumluluğun hakkını veremeyen kişilerin başa gelişiyle halkın sonu tahmin edilemeyecek büyük sıkıntılara duçar olabileceğidir.

Merkezinde savaşın yer aldığı iktidar mücadelesini anlatan piyeslerde ortak nokta Müslümanların, topraklarını, düşmana karşı korumalarıdır. Bu piyeslerde iktidar mücadelesi aynı zamanda ölüm - kalım mücadelesidir. Bu piyeslerden *Girit*, *Güzel Rumeli*, *İzmir'in İşgali*'nde Yunanlılara; *Gayz*'da Bulgarlara, Halife Ordusu Mısır ve Kafkasyada'da Rus ve İngilizlere, *Yirmi Sekiz Kanunuevvel* ve *Payitahtın Kapısında*'da İngilizlerin başını çektiği işgalcilere, *Şefika* ve *Muhterem Katil*'de Ruslara karşı verilen mücadeleler konu edilir.

SONUÇ

Tanzimat Dönemi'nden itibaren edebiyatçılarımızın yüzü Batı'ya dönüktür. Bu durum beraberinde bir zihniyet devrimi getirir. Her ne kadar edebiyatçılarımız eski tarzda bir eğitimden geçmiş olsalar da yazdıkları eserlerde bu zihniyet değişikliğinin izleri belirgindir. Yazılan edebî eserlere bakıldığında daha önceki devirlere oranla hayatın daha gerçekçi bir çizgide ele alındığı görülür. Böylece Tanzimat'ın birinci nesli Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kemal'den itibaren politik ve sosyal meseleler edebiyata yansımaya başlar.

Servet-i Fünûn Dönemi'ne gelindiğinde edebiyatın Tanzimat'ın birinci neslinde hâkim olan politik vasfı yerini ferdilik ve hissîliğe bırakır. Bu yüzden bu devirde siyasî veya ideolojik vasfı haiz eserlere pek rastlanmaz. Ancak özellikle 1908'den sonraki edebî dönemlerde verilen eserler, Türk edebiyatı tarihinin hiçbir döneminde olmadığı kadar politika, sosyal meseleler ve siyasî cereyanların yansımalarıyla doludur.

Çalışmamızda üzerinde durulan husus olan iktidar mücadelelerinin edebî eserlere yansımaları, Servet-i Fünûn Dönemi eserlerinde birkaç istisna dışında görülmez. Ancak II. Meşrutiyet'in ilânının hemen ardından verilen eserlerin önemli hususiyetlerden biri iktidar mücadelesidir. Bu durum, zaman ve zemin değişse de 1923 yılına kadar devam eder. 1896 - 1923 yılları arasında kitap olarak basılan kurmaca edebî eserlerde iktidar mücadelesinin yansıdığı ilk örnek *Sabih* (1899), sonuncusu ise *Ateşten Gömlek* (1922) romanıdır. İncelenen eserlerin türlere göre dağılımı şöyledir: 17 roman, 25 hikâye ve 48 tiyatro.

Roman türünde incelenen eserlere bakıldığında iktidar mücadelesinin işlendiği eserlerin yüzde altmışa yakınının II. Abdülhamid'e karşı verilen mücadeleleri içerdiğini görürüz. Bunların tamamı Padişah II. Abdülhamid aleyhinde bir yaklaşımla yazılırlar. Bunlar *Nesl-i Ahir*, *Jönler*, *Jön Türk*, *Menfa*, *Müsebbib*, *Sevdâ-yı Medfûn yahut Safahât-ı İstibdâd*, *Madmazel Anjel*, *Harabelerin Çiçeği* ve *İsyân* romanlarıdır. Mısır'da geçen *Jönler* dışında bu romanların tamamı yurt içinde verilen mücadeleleri anlatır. Bu romanlardan *Jön Türk* ve *Menfa*'da başkahramanların hürriyetçi olması, kadın âşıkların sevdikleri erkekten intikam almasına bağlanır. *Madmazel Anjel* romanının gayrimüslim

başkahramanı Sitrak dışında diğer romanlarda Müslüman başkahramanların mücadelesine yer verilir.

Romanlara yansıyan iktidar mücadelesinin bir başka zemini de savaşlardır. Savaşların anlatıldığı romanların tamamı Türk tarihi ile bağlantılıdır. Bunlar Türkistan’da Müslümanlığın yayılmasını anlatan *Sabih*, Timur İmparatorluğu’nun kurucusu Timur Han’ı anlatan *Timurlenk*, Osmanlı Devleti’nde Anadolu’da Celâli isyancılarından olan Katırcıoğlu’nu anlatan *Katırcıoğlu*, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı’nı anlatan *Gün Batarken*, Kurtuluş Savaşı’nı anlatan *Ateşten Gömlek* romanlarıdır.

Romana yansıyan mücadelelerin son zemini “Turan” fikridir. Bu fikrin etrafında yaşanan iktidar mücadelelerinin yansıdığı romanlar olan *Yeni Turan* ile *Aydemir* ütopyik mahiyettedir. Kadın yazarlar tarafından yazılan iki romandan *Yeni Turan* Osmanlı Devleti’nde, *Aydemir* Orta Asya’da yaşanan mücadeleleri anlatır.

Türk edebiyatında Batılı anlamda başarılı romanların yazılmaya başladığı dönem Servet-i Fünûn’dur. Ancak bu dönem içinde yazılan romanlarda iktidar mücadelesine rastlanmaz. Denilebilir ki Servet-i Fünûn sanatçıları 1896 - 1901 yılları arasında yazdıkları romanlarda siyasî meselelerin yakınından bile geçmezler. Servet-i Fünûn sanatçılarında roman türünde siyasî alana ilişkin olarak iktidar mücadelesi hususunun sadece Halit Ziya’nın *Nesl-i Ahir*’i (1909’da tefrika edilir.) ile temsil edildiğini görürüz. İktidar mücadelesini yansıtan romanlardan gerek *Nesl-i Ahir* gerekse diğerleri (*Sabih* [1899]dışında) II. Meşrutiyet’in ilanından sonra kaleme alınır.

Servet-i Fünûn ve sonrasındaki dönemlerde Türk edebiyatında hikâye türünde sayıca artış yaşanmasına rağmen iktidar mücadelesinin yansıdığı örnekler oldukça azdır. Dönem içinde kitap olarak basılan hikâyelerde bu temaya eğilen birkaç yazar var. İktidar mücadelesini hikâyelerinde en fazla ele alanların Aka Gündüz, Halide Edip, Yakup Kadri ve Ahmet Hikmet Müftüoğlu olduğu görülür.

Araştırmamızda üstünde durulan üç edebî tür içerisinde Servet-i Fünûn sanatçıları en çok hikâyeleriyle temsil edilirler. Bunlar Halit Ziya’nın “Osman’ın Gazası”, Mehmet Rauf’un “Bir Yiğit”, Hüseyin Cahid’in “Topal” isimli hikâyeleridir.

Hikâye türünde, Osmanlı Devleti’nde padişah değişikliğiyle neticelenen sosyal bir ihtilâli anlatan “Kösem Sultan” dışındaki tüm hikâyeler savaş olgusu etrafında yaşanan iktidar mücadelelerine sahne olur. Bu hikâyelere yansıyan savaşlar genellikle dönem içinde yaşanan savaşlardır. Devletin büyük oranda toprak kaybettiği bir dönemde hikâyelerde bariz olarak görülen bu önemli hususla okuyucuya cephelerdeki kahramanlık örnekleri gösterilerek onlarda hamiyet duygusu güçlendirmek amaçlanır. Yazarların cesaretleri ve kahramanlıklarıyla ön plana çıkardıkları hikâye kahramanlarını vaka sonlarında öldürmeleri bu amaca matuf bilinçli bir tasarruf olarak yorumlamak yerinde olacaktır.

Araştırmamızda, halka en kolay ve hızlı ulaşma imkânına sahip olması dolayısıyla iktidar mücadelesinin en fazla yansıdığı türün tiyatro olduğu görülmektedir.

Tiyatro eserlerinde, merkezinde savaşın olduğu mücadeleler ile İttihat ve Terakkicilere karşı verilen mücadeleler de yer almasına rağmen bu türe ilişkin en dikkat çekici husus, II. Abdülhamid’e karşı verilen mücadeleyi anlatan eserler ve bunların sayıca çokluğudur. Bu eserlerde tahttan indirilen padişah için şu üç yaklaşım vardır:

a- Devletin yaşadığı kötü durumdan, hürriyetin önünde engel olmasından ve hürriyet uğrunda mücadele edenlerin yaşadıklarından sorumlu tutulup suçun tamamının II. Abdülhamid’e verilmesi: *Hırs-ı Saltanat yahut İntikâm-ı Meşrû’-ı Millet* piyesi gibi.

b- Görev başına getirilen kötü devlet adamları üzerinden eleştiri oklarının dolaylı olarak II. Abdülhamid’e çevirilmesi: *Hafîye Darbesi yahut Bir Kızın İntikamı* piyesi gibi.

c- Yaşanan olumsuzlukların sorumluluğunu II. Abdülhamid’e değil (Mabeyin’de) onu yanlış bilgilendiren insanlara verilmesi: *Menfîler yahut Felâket-i İstibdâd*.

Tiyatrolarda üzerinde en çok durulan ve iktidar mücadelesinin vaka zemini olan meseleler, Sultan V. Murad meselesi ve Çırağan Baskını, II. Meşrutiyet’in ilânı ve 31 Mart Olayı, İttihat ve Terakki iktidarı dönemindeki kötü idare ve savaşlardır. Tarihî zemindeki iktidar mücadelesini yansıtan piyesler Türk ve İslâm tarihinden alınan konular etrafında döner. Merkezinde savaşın yer aldığı iktidar mücadelelerini havi

eserler ise genel itibariyle 1896 - 1923 yılları arasında yaşanan savaşlardaki mücadeleleri konu edinir.

Roman ve tiyatrolardaki benzer temaların ele alınışında türlere göre bazı farklı noktalar vardır. İktidar mücadelesinin önemli bir zemini olan II. Abdülhamid ve yönetimine karşı mücadele roman ve tiyatrolarda farklı üsluplarla dile getirilmektedir. Romanlara göre tiyatro eserlerinde II. Abdülhamid'e ve yönetimine karşı daha sert bir üslup kullanılır. Bunun en bariz hale geldiği eser Midhat Cemal Kuntay'ın *Kemal* isimli piyesidir.

Tiyatro türünde iktidar mücadelesi kapsamında “ittihâd-ı İslâm” fikrinin savunulduğu eserler de vardır. *Yavuz Sultan Selim ve İttihâd-ı İslâm Siyaseti* ve *Halife Ordusu Mısır ve Kafkasya*’da eserleri böyledir.

İncelenen türler ile ilgili bu değerlendirmelerden sonra tespit edilen bazı hususları maddeler halinde sıralayabiliriz:

1. II. Meşrutiyet Dönemi siyasî alanda olduğu gibi edebî sahada da bir arayışlar dönemidir. Bu dönem eserlerinde edebiyatımızda ilkin Tanzimat'ın Birinci Nesil'inde görülen “edebiyat” ile “siyasiyat”ın iç içeliği çok daha ileri bir safhada seyreder.

2. 1908 yılı, iktidar mücadelesinin yaşandığı eserlerin verilmesinde bir dönüm noktasıdır. Bu yıldan itibaren özellikle birkaç yıl içinde “devr-i sâbık” hakkında ziyadesiyle eser yazılır. Bu eserlerin yazarlarına bakıldığında çoğunun daha önce edebiyat mahfillerinde ismi duyulmamış kimseler olduğu görülür.

3. Edebî türlerde arayışların devam ettiği ve devrin, sahada kalıcı olan edebiyatçılarının yanında üç türde de birkaç eser vererek ortadan kaybolan isimlerin çokluğu dikkati çeker. Yazarlar adeta bir mücadele tarafı olarak görev üstlenirler. Ele aldıkları konuya taraf olur bir vaziyettedirler. Kendilerince kötü gördükleri tarafa eserlerinde en ağır hakaretleri yapmaktan kaçınmazlar.

4. Tanzimat Dönemi eserlerindeki padişahlık makamına gösterilen saygı bu devir roman ve tiyatrolarında ortadan kalkmış gibidir.

5. Yerinden edilen eski yönetime ve yöneticilerine karşı tavır alan sanatçılar eline ne geçirdiyse fırlatma davranışıyla hareket eder. Bu durum beraberinde eserlerin sanat değerlerinin tartışılır düzeyde kalmasına yol açar. Kıymetini kurgu, üslûp, estetik vb. yerine anlattığı konunun ehemmiyetine hasreden bir anlayış döneme hâkimdir. Anlatılan meseleler ise genel itibariyle derinleştirilmeden ele alınır.

6. İncelenen eserlerin büyük bir kısmı teknik kusurlara sahiptir. Kurgu bakımından hemen birbirlerinin kopyası görüntüsü verirler. Bazı eserlerde yapı bir şablon hâlini almaktadır. Denilebilir ki bu eserlerin kıymeti ancak döneme tanıklık etmelerindedir.

7. Edebî eserlerin önemli bir hususiyeti olan “çatışma” unsuru, incelediğimiz eserlerde çoğunlukla “iktidar mücadelesi” olarak kendini gösterir. Mücadele tarafları arasındaki zıtlık eserlerin dinamiği olur.

8. Geçmiş, şimdi ve gelecek arasında bir konu taksiminin kolaylıkla yapılabileceği dönem eserlerinde hâlin ruhî durumuna bir ilaç da ütöpik gelecek tasavvurudur. İdealize edilmiş kahramanlarla vücuda getirilen bu eserlere romanda *Aydemir*, *Yeni Turan* ve tiyatrodaki *Muhterem Katil* örnek verilebilir.

9. Hâlde yaşanan mücadeleler II. Abdülhamid, İttihat ve Terakki hükümeti ve yurdu işgale gelen düşmanlar konularında ağırlık kazanır. Özellikle dönem içinde yaşanan savaşlar ve bu savaşlarda yaşanan kahramanlıklar sıcağı sıcağına kaleme alınır. Bu durum bilhassa hikâye türünde geçerlidir.

10. Aydınlar ve sanatçılar Avrupa’da “hasta adam” olarak nitelendirilen Osmanlı Devleti’nin yıkılma tehlikesini ciddi şekilde hissederler. Devletin kurtulması yolunda hummalı fikrî uğraşlara sahne olan dönemde fikirlerin uygulama zeminleri kuşkusuz edebî eserler olur. Bunlar aynı zamanda ütöpik denilebilecek türden eserlerdir. *Yeni Turan* romanı, “Yolda” hikâyesi, *Halife Ordusu Mısır ve Kafkasya’da* tiyatrosu bu türden eserlerdir.

11. Eserlerde II. Abdülhamid ile İttihat ve Terakki devriyle ilişkilendirilip eleştirilen yöneticiler sadece idareci olarak kötü değiller aynı zamanda büyük beşerî zaafılara da sahiptirler.

12. Birçok eserde kahramanların, sistemin ürettiği kötü devlet adamlarının zorlamasıyla hürriyet mücadelesi zeminine çekildikleri görülür. Yazarlar eserlerindeki bu kurgulama yoluyla, hiç gereği yokken halkını kendine düşman yapan bir yönetimin yıkılmasının zarureti ve ona karşı hürriyeti dava edenlerin ne kadar haklı bir mücadele verdiklerini ifade etmek isterler.

13. Dönemin gerek romanlarında gerekse tiyatrolarında ortak bir husus olarak Mithat Paşa, Namık Kemal, Ali Suavi hürriyet kahramanı olarak ele alınmış ve büyük bir hürmetle yâd edilmişlerdir.

14. İncelenen eserlerin önemli bir kısmı konusunu tarihten alır. Edebiyatçılarımız tarihin övünç duyulan sayfalarını eserlerine taşıyarak oradaki başarılarından hareketle hâlihazırdaki topluma yaşadıkları sıkıntıları bir nebze olsun unutturmak isterler. Başka bir ifade ile hâlin zor şartlarından kaçılarak tarihin engin kucağına sığınılır.

Geçmişte büyük bedeller ödenerek alınan ve vatan yapılan toprakların kötü idareciler tarafından kolayca elden çıkarılması, tarihî konuların eserlerde işlenmesinin bir başka sebebidir. Dönem içinde birçok toprak kaybedilir. Bu toprakların bir kısmı savaşlar sonucu elden çıkarken bir kısmının da sessiz sedasız elden çıkışı ziyadesiyle acıtıcı olur. Bunlardan biri ve önemlisi kuşkusuz Girit adasıdır. Adanın elden çıkışı yazarlar tarafından gözden ırak tutulmaz. Bu konu gerek geçmişe gidilerek gerekse adanın hâlihazırdaki durumuna dikkat çekilerek eserlere tarihî bir mesele olarak taşınır.

Dönem içinde hakkında en çok eser verilen tarihî konu Girit ve onun fethidir. Osmanlı döneminde fethi yirmi beş yıl gibi uzun bir zaman alan Girit adası eski tabirle büyük bir “gaile”dir. Konumu dolayısıyla uğrunda, savaşlarda iki yüz bin civarında şehit verilmiş bir yerdir. Bu miktarda şehidin verildiği bir yer olması hasebiyle Girit, Osmanlı Devleti’nde erken bir Çanakkale Savaşı niteliğindedir.

15. İktidar mücadelesinin ele alındığı eserlere bakıldığında az sayıda olsa da kadın yazarların varlığı dikkati çeker. Halide Edip’in altı, Fehime Nüzhet’in iki, Müfide Ferit ve Ruhsan Nevvare’nin birer eserle siyasî meselelere ilişkin görüşler ortaya koydukları görülür.

16. İncelenen eserlerde verilen iktidar mücadelelerinde sadece erkek kahramanların değil kadın kahramanların da ya bizzat ya da eşleri ve sevdikleri yanında uğraş verdikleri görülür. *Sabih* romanında sonradan Müslüman olan Şirin, *Ateşten Gömlek*'te Kurtuluş Savaşı'nda hemşire olarak görev üstlenen Ayşe, *Yeni Turan* romanında bir Yeni Turan hareketinin simgesi haline gelen Kaya, *Aydemir* romanında sevdiğinin peşinden Türkistan'a giden Hazin; "Kösem Sultan" hikâyesinde padişah olan oğlunu deviren Kösem Sultan, "Padişahım Alınız Menekşelerimi, Veriniz Gülümü" hikâyesinde sevdiklerini cepheye gönderen Samime Hanım ile Ayşe, "Bingazi'de Enver Bey'e:" hikâyesinde iki oğlu yanında savaşa gitmek isteyen bir anne; *İstibdadın Son Günü yahut Zavallı Valide* piyesinde erkek kılığına girerek sevdiğine destek olan Safinaz, *Mukaddime-i İnkılâb* piyesinde silah kuşanarak ihtilâl katılan Bahtiyar Hanım, *Nereye?* piyesinde ölümü göze alan Dilara, *Hafîye Darbesi yahut Bir Kızın İntikamı* piyesinde serhafiye öldüren Sabire, *Kemal* piyesinde ihtilâlde görev almak isteyen Neriman, *Sultan Murad* piyesinde ihtilâl hareketinde önemli rol üstlenen Dilberfer, *İlhan* piyesinde Bahadır Han'ı öldüren Dilşad Hatun, *Perihan Sultan* piyesinde taht mücadelesinde kardeşini öldüren Perihan Sultan, *Caniler Saltanatı* piyesinde İttihatçılara boyun eğmeyen Necibe, *Hâ'ile-i Mahmud Şevket Hürriyet Kurbanları* piyesinde kocasının kurtuluşu için mücadele veren Naciye, *Girit* piyesinde mücadele azmiyle erkekleri geride bırakan İsmet Hanım, *Gayz* piyesinde cepheye gitmek isteyen Narin, *Payitahtın Kapısında* piyesinde Çanakkale cephesine nişanlısı arkasından giden Hıraman örnekleri, kadınların mücadelelerde önemli görevler üstlendiklerinin göstergesidir.

1896-1923 yıllarını kapsayan bu çalışmada Tanzimat Dönemi'ndeki edebiyat ile siyasetin iç içeliğinin bir süre inkıtaa uğramasının ardından 1908'den sonra yeninden canlandığına şahit oluruz. Bu dönemde hemen bütün alanlarda -fikirî, siyasî, iktisadî, askerî, sosyal- arayışlar devam eder. Devam eden bu arayışlarla ilgili teorilerin en iyi uygulandığı sahalardan birisi edebî eserler olur. Cumhuriyet Dönemi'nin de habercisi ve laboratuvarı niteliğinde olan dönemde tarih bir sığınma ve güç devşirilecek bir kaynak; edebiyat ise siyasî rakiplerden öç almanın etkili bir aracı olarak kullanılmaya devam eder. Bütün bu hususiyetleriyle Meşrutiyet Dönemi gerek idare anlayışı gerekse onun devamında ortaya çıkan edebiyat anlayışıyla kapanır, bir parça değişen hususiyetlerle başka bir döneme kapı aralanır.

İNCELENEN ESERLER

A. ROMANLAR

Adıvar, Halide Edip, *Ateşten Gömlek*, Özgür Yayınları, İstanbul 2005.

Adıvar, Halide Edip, *Yeni Turan*, Atlas Kitapevi, 5. Baskı, İstanbul (tarihsiz).

Ahmed Midhat Efendi, *Jön Türk*, hzl.: Murat Belge, Oğlak Yayınları, İstanbul 1995.

Bekir Fahri, *Jönler*, hzl.: Atilla Özkırımlı, İletişim Yayınları, İstanbul 1985.

Dündar Alp, *Şarkın En Büyük Hükümdarı Timurlenk*, Cemiyet Kütüphanesi, Dersaadet 1330.

Fazlı Necip, *Menfa*, (Basımevi ve basım yeri yok.)1325.

Gündüz, Aka, *Katırcıoğlu Avcı Sultan Mehmet Devri'nde 1058 - 1059*, Sadâ-yı Millet Matbaası, İstanbul 1332.

Güntekin, Reşat Nuri, *Harabelerin Çiçeği*, İnkılâp Yayınları, İstanbul (tarihsiz).

İbnülemin Mahmud Kemal, *Sabih*, (Tarihe müstenid hikâye), Osmanlı - Asır Matbaası Şirketi, Selanik 1312.

İrfan, *Madmazel Anjel*, Cemiyet Kütüphanesi, 1330.

Mehmed Celal, *İsyan*, Meşrutiyet Matbaası, Dersaadet (tarihsiz).

Mehmed Celal, *Kuşdili'nde*, Meşrutiyet Matbaası, İstanbul 1910.

Müfide Ferit, *Aydemir*, Hukuk Matbaası, İstanbul 1334.

Safvet Nezihi, *Müsebbib*, Cihan Matbaası, Dersaadet 1326/1910.

Talû, Ercüment Ekrem, *Gün Batarken*, hzl.: Rahim Tarım, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

Uşaklıgil, Halit Ziya, *Nesl-i Ahir*, hzl.: Alev Sınar Uğurlu, Özgür Yayınları, İstanbul 2009.

Vodinalı Hüseyin Remzi, *Sevdâ-yı Medfün yahut Safahât-ı İstibdâd*, Uhuvvet Matbaası, İstanbul 1327.

B. HİKÂYELER

- Müftüoğlu, Ahmet Hikmet, “Padişahım Alınız Menekşelerimi, Veriniz Gülümü”, *Çağlayanlar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1987, s. 41 - 51.
- Müftüoğlu, Ahmet Hikmet, “Sümbül Kokusu”, *Çağlayanlar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1987, s. 66 - 71.
- Gündüz, Aka, “Acu Mehmet”, *Türk’ün Kitabı*, Dersaadet, Selanik Matbaası, İstanbul 1329, s. 102 - 111.
- Gündüz, Aka, “Ali Fizanî”, *Türk Kalbi*, Matbaa-i Hukukiye, İstanbul 1327, s. 88 - 95.
- Gündüz, Aka, “Atnaş’ın Üç Günü”, *Türk Kalbi*, Matbaa-i Hukukiye, İstanbul 1327, s. 131 - 155.
- Gündüz, Aka, “Bingazi’de Enver Bey’e:”, *Türk’ün Kitabı*, Dersaadet, Selanik Matbaası, İstanbul 1329, s. 46 - 52.
- Gündüz, Aka, “Bombardıman”, *Türk Kalbi*, Matbaa-i Hukukiye, İstanbul 1327, s. 29 - 39.
- Gündüz, Aka, “Burak Reis”, *Türk Kalbi*, Matbaa-i Hukukiye, İstanbul 1327, s. 95 -107.
- Gündüz, Aka, “Cennet Kapısı”, *Türk Kalbi*, Matbaa-i Hukukiye, İstanbul 1327, s. 40 - 49.
- Gündüz, Aka, “Piç”, *Türk’ün Kitabı*, Selanik Matbaası, İstanbul 1329, s. 146 - 154.
- Gündüz, Aka, “Sulh Mürekkebi”, *Türk’ün Kitabı*, Selanik Matbaası, İstanbul 1329, s. 30 - 41.
- Gündüz, Aka, “Sulhun Ağzı”, *Türk’ün Kitabı*, Selanik Matbaası, İstanbul 1329, s. 169 - 180.
- Gündüz, Aka, “Üçüncü Yüzbaşı”, *Türk’ün Kitabı*, Dersaadet, Selanik Matbaası, İstanbul 1329, s. 13 - 29.
- Gündüz, Aka, “Yolda”, *Türk Kalbi*, Matbaa-i Hukukiye, İstanbul 1327, s. 107 - 130,
- Ali Ekrem, “Vasiyet”, *Ordunun Defteri*, Ahmet İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanî Şirketi, İstanbul 1336, s. 72-78.

- Uşaklıgil, Halit Ziya, “Osman’ın Gazası”, *Bir Yazın Tarihi*, Özgür Yayınları, İstanbul 2005, s. 125 - 129.
- Adıvar, Halide Edip, “Duatetepe”, *Dağa Çıkan Kurt*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1984, s. 53 - 57.
- Adıvar, Halide Edip, “İpek Mendil”, *Dağa Çıkan Kurt*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1984, s. 164 - 179.
- Adıvar, Halide Edip, “Kurdun Memleketinde”, *Dağa Çıkan Kurt*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1984, s. 159 - 163.
- Adıvar, Halide Edip, “Mekkareci Mehmet”, *Dağa Çıkan Kurt*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1984, s. 53 - 57.
- Halide Salih (Edip), “Kösem Sultan”, *Harap Mabetler*, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul 1326, s. 116 - 125.
- Hüseyin Cahit Yalçın, “Topal”, *Hayat-ı Hakikiye Sahneleri*, Hilal Matbaası, İstanbul 1325. s. 114 - 132.
- Mehmet Rauf, “Bir Yiğit”, *İlk Temas İlk Zevk*, Kütüphane-i Sevda, İstanbul 1338, s. 46-53.
- Yakup Kadri (Halide Edip, Falih Rıfkı ve Mehmet Asım ile birlikte), “Dünya Gözü Ahiret Sesleri”, *İzmir’den Bursa’ya*, Dersaadet, Teşebbüs Matbaası, 1337, s. 38 - 45.
- Yakup Kadri, “Hasretten Hasrete”, *Bir Serencam*, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1998, s. 209 - 215.

C. TİYATROLAR

- A. Faik, *Şahin Giray*, Kitaphane-i Sudi, İstanbul 1334.
- Abdülhalim Memduh ve Refik Nevzad, *Abdülhamid ve Genç Türk Bir Haremağası*, Nevzat Kitaphanesi, İzmir 1327.
- Abdülhamid Hadi, *Şefika*, İtimat Kütüphanesi, (Basım yeri yok.) 1336.
- Ahmed Cevad, *Yıldızın Sonu*, Jirayir - Keteon Matbaası, Dersaadet 1325.
- Ali Haydar Efendi, *Nereye?*, Matbaa-i Jirayir - Keteon, Dersaadet, 1327.

- Bitlisli Rıza Suat, *İzmir İşgali*, Mahmut Bey Matbaası, (Basım yeri yok.) 1339.
- Bulgurluzade Rıza, *Caniler Saltanatı*, Kadir Matbaası, Dersaadet 1335.
- Doktor Kâmil, *Bükülmez Kol yahut 10 Temmuz*, Yeni Osmanlı Matbaası, İstanbul, 1325.
- Doktor Kâmil, *Canlı Cenaze yahut Yıldız'da Meşrutiyet Telâşları*, Arşak Garuyan Matbaası, Dersaadet 1325.
- Doktor Kâmil, *Dönmez Yüz yahut Hürriyet Ordusu*, Necm-i İstanbul Matbaası, İstanbul (Tarihsiz).
- Ebu Kemal Yusuf Niyazi, *Mülevves yahut Bir Casusun Akıbeti*, Uhuvvet Matbaası, İstanbul 1327.
- Faik Ali, *Payitahtın Kapısında*, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, İstanbul 1336.
- Fehime Nüzhet, *Adalet Yerini Buldu*, Karabet Matbaası, İstanbul 1326.
- Fehime Nüzhet, *Bir Zalimin Encamı*, Karabet Matbaası, İstanbul 1324.
- Fuad, *Mesâ'ib-i İstibdâddan: Sansür Darbeleri*, İkbâl-i Millet Matbaası, Dersaadet 1324.
- Gündüz, Aka, *Muhterem Katil*, Zarafet Matbaası, İstanbul 1330.
- Halil İbrahim, *Rüşvetle Mesned*, Artin Asaduryan Matbaası, İstanbul 1326.
- Hasan Nadir, *Devr-i Sâbıkta Vükelâ*, İkdam Matbaası, Dersaadet 1326.
- Hüseyin Nazmi, *Genç Zabit yahut İstibdat Zulümleri*, Hilal Matbaası, Dersaadet 1326.
- Ispartalı Bahri, *Gasp ve Nedamet Yine İhanet*, İki Asır Matbaası, Selanik 1336.
- İbnülcemal Ahmet Tevfik, *İstibdadın Son Günü yahut Zavallı Valide*, Artin Asaduryan Matbaası, İstanbul 1326.
- İhsan Adli, *Hâ'ile-i Mahmud Şevket Hürriyet Kurbanları*, Edirne Vilayet Matbaası, Edirne 1335.
- Kâzım Nami, *Nasıl Oldu*, İstanbul 1326.
- Mehmed Burhaneddin, *Fehim Paşa*, Matbaa-i İkbâl, İstanbul 1328.

- Mehmed İhsan, *Hırs-ı Saltanat yahut İntikâm-ı Meşrû'-ı Millet*, Arşak Garuyan Matbaası, İstanbul 1327.
- Mehmed İhsan, *Mes'âib-i İstibdâd*, Hacı Hüseyin Efendi Matbaası, İstanbul 1324.
- Memduh Mazlum, *Perihan Sultan*, Kitapçı Arakel Matbaası, Dersaadet 1330.
- Midhat Cemal, *Kemal*, Sırat-ı Müstakim Matbaası, Darülhilafe 1328.
- Mithat Cemal, *Yirmi Sekiz Kanunuevvel*, Matbaa-i Osmanî, İstanbul 1334.
- Moralızade Vassaf, *Mukaddime-i İnkılâb*, Kütübhone-i İkbal, Dersaadet 1325.
- Moralızade Vassaf, *Sultan Murad*, Artin Asaduryan Matbaası, İstanbul 1327.
- Moralızade Vassaf, *Yıldız Faciaları*, Matbaa-i Jirayir - Keteon, Dersaadet 1327.
- Muhiddin Baha, *Halife Ordusu Mısır ve Kafkasya'da*, Muin-i Hilal Matbaası, Bursa 1331.
- Muhiddin Mekki, *Güzel Rumeli*, Mamuretü'l-Aziz Vilayet Matbaası, (Basım yeri yok.) 1331.
- Muhiddin Mekki, *Uneyze*, (Yayınevi ve basım yeri yok.) 1335.
- Ruhsan Nevvare ve Tahsin Nahit, *Jön Türk*, Asaduryan Matbaası, İstanbul 1325.
- Said Hikmet, *Mazi ve Ati*, Matbaa-i Hayriye, İstanbul 1324.
- Selanikli Abdi Tevfik, *Girit'in Fethi 1080*, Matbaa-i Nefâset, Dersaadet 1327.
- Selanikli Hilmi, *Menfîler yahut Felâket-i İstibdâd*, (Yayınevi yok.), Dersaadet 1327.
- Süleyman Sırrı, *Gayz*, Nefaset Matbaası, (Basım yeri yok.) 1328.
- Süleyman Sırrı, *Şemsi Paşa ve 24 Haziran*, Selanik Sanayi Mektebi Matbaası, Selanik 1327.
- Şehbenderzade Ahmet Hilmi, *İstibdadın Vahşetleri yahut Bir Fedakârın Ölümü*, Kostantiniyye 1326.
- Tahsin, *Girit*, Asır Matbaası, Selanik 1326.
- Tarhan, Abdülhak Hamid, *İlhan*, Tanin Matbaası, İstanbul 1329.
- Vahid Lütfi, *Hafîye Darbesi yahut Bir Kızın İntikamı*, Dersaadet 1327.
- Yusuf Kenan, *Yavuz Sultan Selim ve İttihâd-ı İslâm Siyaseti*, Mithat Paşa Sanayi Mektebi Matbaası, İstanbul (Yayın tarihi yok.).

Yusuf Niyazi, *Fehim Paşa Mezaliminden Hafîye Melanetleri*, Uhuvvet Matbaası, İstanbul 1328.

Yusuf Niyazi, *Mazlum Şehzadeler yahut Hürrem Sultan*, Matbaa-i Jirayir - Keteon, Dersaadet 1325.

KAYNAKÇA

- Adıvar, Halide Edip, *Mor Salkımlı Ev*, Atlas Kitabevi, İstanbul 1963.
- Adıvar, Halide Edip, *Türkün Ateşle İmtihanı (İstiklâl Savaşı Hâtıraları)*, Çan Yayınları, İstanbul 1962.
- Adorno, T. W. - Horkheimer, Max, *Dialectic of Enlightenment*, Verso Classics, Londra 1989.
- Akpınar, Murat, “Namık Kemal’in Tiyatro Hakkındaki Görüşleri”, *Doğumunun 170. Yılında Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C. II, Tekirdağ 2010.
- Akyüz, Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, AÜDTCF Yayınları, Ankara 1979.
- Ali Ekrem, *Ordunun Defteri*, Ahmet İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanî Şirketi, İstanbul 1336.
- And, Metin, *Meşrutiyet Döneminde Türk Tiyatrosu 1908 - 1923*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1971.
- Ardıç, İbrahim Selçuk, *Kalem Dergisi ve Mizah Anlayışı 1908 - 1911*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.
- Argunşah, Hülya, “Ahdiye ile Ceylan Arasında Bir Jön Türk: Ahmet Mithat Efendi’nin Feminizmi”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/9, Ankara 2013.
- Arseven, Celâl Esad, *Sanat Ansiklopedisi*, 5 C., MEB yayınları, İstanbul 1983 - 1994.
- Arslan, Nihayet, *Türk Romanının Oluşumu: Dış gerçeklik Açısından Bir İnceleme*, Phoenix Yayınları, İstanbul 2008.
- Atay, Falih Rıfkı, *Başveren İnkılapçı (Ali Suavi)*, Cumhuriyet, İstanbul 1997.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *Suyu Arayan Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1971.
- Aygün, Özcan, “Abdülhalim Memduh”, *TDVİslâm Ansiklopedisi*.

- Aytaç, Gürsel, *Edebiyat Yazıları*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1990.
- Aytaş, Gıyasettin, *Tanzimatta Tiyatro Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002.
- Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2005.
- Banarlı, Nihat Sami, *Edebî Bilgiler*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1944.
- Banarlı, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, 2 C., MEB yayınları, İstanbul 1983.
- Barthes, Roland - Watt, Ian, *Gerçekçilik ve Romansal Biçim*, Yirmi Dört Yayınevi, İstanbul 2006.
- Barthes, Roland - Watt, Ian, *Roman ve Gerçek Etkisi*, Donkişot Yayınları, İstanbul 2002.
- Bataille, Georges, *Edebiyat ve Kötülük*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1997.
- Bekiroğlu, Nazan, *Halide Edip Adivar*, Şule Yayınları, İstanbul 1999.
- Berle, Adolf A., *İktidar*, Çev.: Nejat Muallimoğlu, Tur Yayınları, İstanbul 1980.
- Bilgegil, Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1980.
- Bozkurt, Nejat, *Sanat ve Estetik Kuramları*, Asa Kitabevi, Bursa 2000.
- Butor, Michel, *Roman Üstüne Denemeler*, Çev: Mehmet Rıfat - Sema Rıfat, Düzlem Yayınları, İstanbul 1991.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, 20 C., Gelişim Yayınları, İstanbul 1986 - 1989.
- Canetti, Elias, *Kitle ve İktidar*, Çev.: Gülşat Aygen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2006.
- Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1987.
- Ceyhan, Nesime, *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Hikâyesi (1908 - 1918)*, Selis Yayınları, İstanbul 2009.
- Çelik, Yakup, *Sanat ve Edebiyatta Temel Kavramlar*, Nehir Yayınları, İstanbul 2002.
- Çetin, Halis, “İktidar ve Meşrûiyet”, *Siyaset*, Editör: Mumtazer Türköne, Opus Yayınları, İstanbul 2009.
- Çetin, Zeliha, *Kavramlar*, Şiir Çocuk Yayınları, İstanbul 2007.
- Dayanç, Muharrem, “Ahmet Midhat ve Üss-i İnkılâp Üzerine”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/1 Winter, Ankara 2012.

- Demircioğlu, Celal, *Müfide Ferit ve Romanlarındaki Milliyetçilik*, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1998.
- Dupont, Florance, *Edebiyatın Yaratılışı*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1994.
- Dürder, Baha, *Roman Anlayışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1971.
- Eaghton, Terry, *Edebiyat Kuramı - Giriş*, Çev.: Tuncay Birkan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2004.
- Eğri, Lajos, *Piyes Yazma Sanatı*, Papirüs Yayınevi, İstanbul 1996.
- Eliot, Thomas Stearns, *Edebiyat Üzerine Düşünceler*, Çev.: Sevim Kantarcıoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.
- Emil, Birol, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Şahıslar Dünyası*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984.
- Enginün, İnci, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001.
- Enginün, İnci, *Halide Edip Adıvar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.
- Enginün, İnci, *Halide Edip Adıvar'ın Eserlerinde Doğu Batı Meselesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1978.
- Enginün, İnci, *Kitap ve Edebiyat*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001.
- Enginün, İnci, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1983.
- Enginün, İnci, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839 - 1923)*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2006.
- Ercilasun, Bilge, *Servet-i Fünun'da Edebî Tenkid*, Kültür Bakanlığı yayınları Ankara 1981.
- Ergun, Saadettin Nüzhet, *Edebiyat ve Edebiyat Tarihi Özü*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1939.
- Finn, Robert P., *Türk Romanı*, Bilgi Yayınları, İstanbul 1984.
- Foucault, Michel, *İktidarın Gözü*, Çev.: Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2003.
- Foucault, Michel, *Özne ve İktidar*, Çev.: Işık Ergüden, Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2005.

- Freud, Sigmund, *Sanat ve Sanatçılar Üzerine*, Çev.:Kamuran Şipal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1995.
- Georgeon, François, “1908 Devrimi Osmanlı Tarihinde Neden Önemli?”, *1908 Meşrutiyeti Sanat ve Edebiyat*, IJT Publications, Paris 2008.
- Gerçek, Selim Nüzhet, *Tiyatro Tarihi*, Türkiye Yayınları, İstanbul 1944.
- Girard, Rene, *Romantik Yalan ve Romansal Hakikat*, Metis Yayınları, İstanbul 2001.
- Gözütok, Türkan, “Yeni Turan’da Milli Kimlik Sorunu”, *Turkish Studies - International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5/2, Spring, Ankara 2010.
- Gündüz, Osman, *İkinci Meşrutiyet Romanı 1908 - 1918 Yapısal ve Tematik İnceleme*, Dergâh Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2013.
- Güneş, Mehmet, *Servet-i Fünûn’dan Cumhuriyet’e Türk Edebiyatında Manzum Hikâye*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2012.
- Güneş, Mehmet, *Sosyal Meseleler Karşısında Aka Gündüz*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011.
- Gür, Muhammet, *İktidar Mücadelesinin Edebî Eserlere Yansıması (Tanzimat Devri 1839 - 1895)*, Marmara Üniversitesi, Doçentlik çalışması, İstanbul 2002.
- Gürson, Eser, *Edebiyattan Yana*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.
- Hızlan, Doğan, *Edebiyat Dönencesi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.
- Huyugüzel, Ömer Faruk, *Hüseyin Cahit Yalçın’ın Hayatı ve Edebi Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*, Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir 1984.
- İdil, Mümtaz, *Gerçeklik ve Roman*, Dayanışma Yayınları, Ankara 1983.
- İlhan, Attila, *Gerçekçilik Savaşı*, BDS Yayınları, İstanbul 1983.
- Jakobson, Roman, “Sanatta Gerçekçilik Üstüne”, *Sekiz Yazı*, Çev.: Mehmet Rifat ve Sema Rifat, Düzlem Yayınları, İstanbul 1990.
- Jouvenel, Bertrand De, *İktidarın Temelleri*, Çev.: Nejat Muallimoğlu, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1997.
- Kanar, Prof. Dr. Mehmet, *Kanar Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul 2009.

- Kaplan, Mehmed, *Şiir Tahlilleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1954.
- Kaplan, Mehmet, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1987.
- Kaplan, Mehmet, *Edebiyatımızın İçinden*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998.
- Kaplan, Mehmet, *Hikâye Tahlilleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1979.
- Kaplan, Mehmet, *Tip Tahlilleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1985.
- Karaca, Alâattin, “Ahmet Mithat Efendi’nin Jöntürk Adlı Romanı”, *A. Ü. Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, X, 1, Ankara 1991.
- Karaismailoğlu, Fulya Özkaya, *Teoride İktidar Tartışmaları; Marx, Nietzsche, Weber, Foucault*, Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2006.
- Karakoç, Sezai, *Edebiyat Yazılan I*, Diriliş Yayınları, İstanbul 1988.
- Kayalı, Hasan, “The Struggle For Independence”, *The Cambridge History of Turkey*, Volume 4, Cambridge University Press, Cambridge 2008.
- Kefeli, Emel, *Edebiyat Coğrafyasında Akdeniz*, 3F Yayınları, İstanbul 2006.
- Kerman, Zeynep, *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2009.
- Koç, Murat, “Tarihten Romana İttihat ve Terakki”, *1908 Meşrutiyeti Sanat ve Edebiyat*, IJT Publications, Paris 2008.
- Koç, Murat, *Natüralist Bir Yazar Bekir Fahri (İdiz) Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Eren Yayınları, İstanbul 2011.
- Koç, Murat, *Türk Romanında İttihat ve Terakki (1908 - 2004)*, Temel Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2005.
- Kolcu, Ali İhsan, *Servet-i Fünûn Edebiyatı*, Salkımsöğüt Yayınları, Ankara 2005.
- Köprülü, M. Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1981.
- Köprülüzade Mehmet Fuat, *Bugünkü Edebiyat*, İkbâl Kitaphanesi, İstanbul 1924.
- Kundera, Milan, *Roman Sanatı*, Çev.: Aysel Bora, Can Yayınları, İstanbul 2005.
- Livingston, Ray, *Geleneksel Edebiyat Teorisi*, Çev.: Necat Özdemiroğlu, İnsan Yayınları, İstanbul 1998.
- Lukacs, George, *Roman Kuramı*, Çev.: Cem Soydemir, Metis Yayınları, İstanbul 2007.

- Lukacs, George, *Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı*, Payel Yayınevi, İstanbul 1975.
- Lukacs, George, *Roman Kuramı*, Çev.: Sedan Ümran, Say Yayınları, İstanbul 1985.
- Mahmud, *Hafiyelerin Listesi*, (Yayınevi yok.) İstanbul 1304 - 1309.
- May, Rollo, *Yaratma Cesareti*, Metis Yayınları, İstanbul 2001.
- Mehmet Rauf, “Edebiyat-ı Cedîde’nin Muhalifleri”, *Peyam*, nu.: 370 - 128, 10 Kanunuevvel 1335/1919.
- Miyasoğlu, Mustafa, *Roman Düşüncesi ve Türk Romanı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1998.
- Moran, Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, Cem Yayınları, İstanbul 1983.
- Moran, Berna, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, 3 C., İletişim Yayınları, İstanbul 1994.
- Okay, Orhan, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2008.
- Okay, Orhan, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005.
- Okay, Orhan, *Kültür ve Edebiyatımızdan*, Akçağ Yayınları, Ankara 1991.
- Okay, Orhan, *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1990.
- Ömer Seyfettin, *Makaleler 2, Tercümeler*, hzl.: Hülya Argunşah, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001.
- Önertoy, Olcay, *Cumhuriyet Dönemi Türk Roman ve Öyküsü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1984.
- Özkırımlı, Atilla, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, 5 C., Cem Yayınevi, İstanbul 1984.
- Özön, Mustafa Nihat, *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Maarif Matbaası, İstanbul 1941.
- Parla, Jale, *Don Kişot’tan Bugüne Roman*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.
- Parlatır, İsmail (Koordinatör), *Servet-i Fünun Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2006.
- Plehanov, G. V., *Sanat ve Sosyalizm*, Çev.: Selim Mimoğlu, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1962.
- Pospelov, Gennady N., *Edebiyat Bilimi*, Evrensel Kültür Kitabevi, İstanbul 1995.
- Ramsaur, Ernest E., *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, Pozitif Yayınevi, İstanbul 2007.
- Safa, Peyami, *Sanat Edebiyat Tenkit*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1990.

- Sevengil, Refik Ahmet, *Türk Tiyatrosu Tarihi: Meşrutiyet Tiyatrosu*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1968.
- Sevgi, Ahmet ve Özcan, Mustafa, *Prof. Ali Canip Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, Sözler Basım Yayın Dağıtım, Konya 1995.
- Soysal, M. Orhan, *Edebî Sanatlar ve Tanınması*, MEB yayınları, İstanbul 1992.
- Stael, Mme de, *Edebiyata Dair*, MEB yayınları, Ankara 1952.
- Stanzel, Franz K., *Roman Biçimleri*, Çev.: Fatih Tepebaşı, Çizgi Kitabevi, Konya 1997.
- Stauth Georg, Turner Bryan S., *Nietzsche'nin Dansı*, Çev.: Mehmet Küçük, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2005.
- Stevick, Philip, *Roman Teorisi*, Çev.: Sevim Kantarcıoğlu, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 1998.
- Süleyman Fehmi, *Edebiyat*, Hilal Matbaası, İstanbul 1909.
- Süleyman Nazif, "Bir Hayrî'l-halef I - II"; *Peyâm-ı Sabah*, nu: 1160, 1164; 25 Şubat 1138, 1 Mart 1338.
- Swingewood, Alan, *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, Çev.: Osman Akınhay, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1998.
- Şahin, İbrahim, *Selanikli Fazlı Necip'in Hayatı ve Eserleri*, Bilge Yayınları, Ankara 2004.
- Şeker, Şemseddin, *İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın Tarihi Romanı: Sabih*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.
- Şeker, Şemseddin, *Tanzimat Sonrası Siyasi Fikirlerin Türk Romanına Yansıması (1871 - 1895)*, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Çanakkale 2014.
- Şengül, Abdullah, "Türk Tiyatrosunda Tarih", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4 /1-II Winter, Ankara 2009.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, hzl.: Zeynep Kerman, İstanbul 1977.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *On dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.

- Tanrıninkulu, Abdullah - Gülçin, *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Mektupları ve Tiyatro Eleştirileri*. Özgür Yayınevi, İstanbul 1998.
- Taş, Songül, *Samim Kocagöz Yazar, Eser, Üslup*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.
- Töre, Enver, *Dramatik Edebiyat Üzerine Araştırmalar I*, Dijital Sanat Yayıncılık, İstanbul 2009.
- Töre, Enver, *II. Meşrutiyet Tiyatrosu (Yazarlar - Piyesler)*, Duyap Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Töre, Enver, *II. Meşrutiyet Tiyatrosu Temalar*, Digital Sanat Yayıncılık, İstanbul 2010.
- Törenek, Mehmet, *Hikâye ve Romanlarıyla Mehmet Rauf*, Kitabevi, İstanbul 1999.
- Tunalı, İsmail, *Estetik*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1989.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'nin Siyasî Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, Arba Yayınları, İstanbul 1996.
- Turgut, İhsan, *Sanat Felsefesi*, Üniversite Kitabevi, İzmir 1993.
- Uç, Himmet, *Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarında Şahıslar*, Erzurum 1993.
- Uğurlu, Alev Sınar, “ ‘İdeolog’ - Şair Ziya Gökalp'in Kaleminden Masallar”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4 /1-I Winter, Ankara 2009.
- Uşaklıgil, Halit Ziya, *Kırk Yıl*, Özgür Yayınları, İstanbul 2008.
- Uşaklıgil, Halit Ziya, *Sanata Dair*, C. 2, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1939.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Selçuk Yayınları, Konya 1966.
- Ünsal, Emin, *Girit'in Türk Hâkimiyetinden Çıkışı*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2009.
- Wellek, R. - Warren, A., *Edebiyat Teorisi*, Çev.: Doç. Dr. Ömer Faruk Huyugüzel, İzmir 1993.
- Yahya Kemal, *Edebiyata Dâir*, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1971.
- Yakup Kadri (Halide Edip, Falih Rıfkı ve Mehmet Asım ile birlikte), *İzmir'den Bursa'ya*, Teşebbüs Matbaası, Dersaadet 1337.

- Yalçın, Alemdar, *II. Meşrûtiyet'te Tiyatro Edebiyatı Tarihi*, Gazi Eğitim Fakültesi Yayını, Ankara 1985.
- Yavuz, Hilmi, *Roman Kavramı ve Türk Romanı*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1977.
- Yavuz, Kemal, *Reşat Nuri Güntekin, Tiyatro ile İlgili Makaleler*, Kültür Bakanlığı Serisi (MEB), İstanbul, 1978.
- Yetkin, Çetin, *İktidara Karşı Türk Direniş ve Devrimleri Başlangıçtan Atatürk'e*, I. Cilt, Otopsi Yayınları, İstanbul 2003.
- Yetkin, Suut Kemal, *Edebiyatta Akımlar*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1967.
- Yılmaz, Ayfer, *Safvet Nezihi Hayatı - Sanatı - Eserleri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1991.

ÖZGEÇMİŞ

1978 yılında Iğdır’da doğdum. İlk ve orta öğrenimimi bu şehirde tamamladım. 1996 yılında başladığım Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü 2000 yılında bitirdim. 2006 yılında Marmara Üniversitesine bağlı Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünde Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimine başladım. Tez çalışması olarak Ahmet Rasim’in *Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi C.1* eserinin metin neşri, tahlil ve indeksini yaparak 2008 yılında yüksek lisansımı tamamladım. Aynı yıl Marmara Üniversitesinde Doktora öğrenimine başladım. 2002 yılında Milli Eğitim Bakanlığına kadrolu öğretmen olarak atandım. Bu tarihten sonra çeşitli okullarda çalıştım. 2012 yılından beri Marmara Üniversitesinde Türk Dili okutmanı olarak görev yapmaktayım.